

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI**

Yusuf ÇETİN

**SAKARYA VE İLÇELERİNDE TÜRK DÖNEMİ
SİVİL MİMARİ ESERLER**

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Doç. Dr. Hüseyin YURTTAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	VIII
DİPNOT KISALTMALARI	IX
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. GİRİŞ	1
1.1. Metot ve Düzen.....	2
1.2. Kaynak ve Araştırmalar.....	3
İKİNCİ BÖLÜM	
2. SAKARYA İLİ’NİN COĞRAFI DURUMU VE TARİHÇESİ	7
2.1. Sakarya’nın Coğrafi Durumu.....	7
2.2. Sakarya’nın Tarihçesi	11
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. BÖLGEDE NÜFUS HAREKETLERİ VE SOSYAL HAYAT	18
3.1. Bölgede Nüfus Hareketleri.....	18
3.2. Sosyal Hayat.....	19
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
4. TÜRK SANATINDA EV, HAN, HAMAM, KÖPRÜ VE ÇEŞME MİMARİSİNİN GELİŞİMİ	23
4.1. Ev Mimarisinin Gelişimi.....	23
4.2. Han Mimarisinin Gelişimi.....	31
4.3. Hamam Mimarisinin Gelişimi.....	36
4.4. Köprü Mimarisinin Gelişimi.....	42
4.5. Çeşme Mimarisinin Gelişimi.....	47
BEŞİNCİ BÖLÜM	
5. KATALOG	52
5.1. Merkez İlçe.....	52
5.1.1. Evler.....	52
5.1.1.1. Alicanlar Evi-I.....	54
5.1.1.2. Suat KIZILKAYA Evi.....	58
5.1.2. Çarşı ve Dükkanlar.....	60
5.1.2.1. Uzunçarşı	60
5.1.2.2. Unkapanı A. Asım KURİŞ Dükkanı.....	62
5.1.2.3. Pirinçpazarı Fadıl PIRILDAR Fırını.....	64
5.1.2.4. Pirinçpazarı Zekeriya ÇOBANLAR Dükkanı.....	66
5.1.3. Millet Hamamı.....	67
5.1.4. Resmi Binalar.....	70
5.1.4.1. Eski Halkevi Binası (Güzel Sanatlar Galerisi)	70
5.1.4.2. Müze Binası (Atatürk Evi).....	74
5.1.5. Çeşmeler.....	77

5.1.5.1. Alicanlar Evi-I Çeşmesi.....	77
5.1.5.2. Bahçivan Sokak Çeşmesi	79
5.1.5.3. Başlar Sokak Çeşmesi.....	81
5.1.5.4. Bezirci Sokak Çeşmesi.....	83
5.1.5.5. Bostancıoğlu Çeşmesi.....	84
5.1.5.6. Ekici Sokak Çeşmesi	86
5.1.5.7. Gün Sokak Çeşmesi.....	88
5.1.5.8. Orta Cami Çeşmesi	90
5.2. Geyve İlçesi.....	92
5.2.1. Evler.....	95
5.2.1.1. Antakyalı Ali Efendi Evi.....	95
5.2.1.2. Bağlarbaşı Köyü Sabahattin BERBER Evi.....	100
5.2.2. II. Bayezid Köprüsü.....	102
5.2.3. Alifuatpaşa İstasyon Binası.....	109
5.2.4. Bağlarbaşı Köyü Çeşmesi	111
5.3. Hendek İlçesi.....	113
5.3.1. Mollalar Evi.....	115
5.4. Kaynarca İlçesi.....	119
5.4.1. Taşoluk Köyü Çeşmesi.....	120
5.5. Pamukova İlçesi.....	122
5.5.1. Evler.....	123
5.5.1.1. Hamdi GÜRAL Evi	123
5.5.1.2. Orhan GÜREVİN Evi	125
5.5.1.3. Suat YAVUZ Evi	128
5.5.2. Resmi Binalar	132
5.5.2.1. Belediye Binası.....	132
5.5.2.2. İstasyon Binası.....	135
5.5.2.3. Mekece İstasyon Binası.....	136
5.6. Sapanca İlçesi.....	138
5.6.1. Evler.....	141
5.6.1.1. Arif Rıza BOYCAN Evi.....	141
5.6.1.2. Eyüp YİĞİN Evi.....	144
5.6.1.3. Selahattin BİLGİN Evi.....	146
5.6.1.4. Yanık ERTEKİNLER Evi.....	149
5.6.2. İstasyon Binası.....	154
5.6.3. Vecihi Kapısı.....	156
5.6.4. Cami-î Cedit Çeşmesi.....	157
5.7. Söğütlü İlçesi.....	159
5.7.1. Büyük Söğütlü Hamamı (Küçük Hüseyin Paşa Hamamı).....	160
5.8. Taraklı İlçesi.....	162
5.8.1. Evler.....	166
5.8.1.1. Çakırlar Evi.....	166
5.8.1.2. Çakıroğlu Konağı.....	172
5.8.1.3. Fenerli Ev.....	181
5.8.1.4. Hisar Evi.....	188
5.8.1.5. Meriç ÖZEN Evi.....	190
5.8.1.6. Mürvet TANYEL Evi.....	194
5.8.1.7. Selahattin KOZCAĞIZ Evi.....	198

5.8.2. Çarşılar.....	202
5.8.2.1. Orhan Gazi Çarşısı (Orta Çarşı).....	202
5.8.2.2. Yunus Paşa Çarşısı.....	204
5.8.3. Taraklı Han.....	206
5.8.4. Yunus Paşa Hamamı.....	209
5.8.5. Hüseyin Ağa Çeşmesi.....	212
5.9. Kaynaklarda Adı Geçen Ancak Günümüze Ulaşmayan Eserler.....	214
5.9.1. Evler.....	214
5.9.1.1. Merkez Alicanlar Evi-II.....	214
5.9.1.2. Merkez Cevat Bey Konağı.....	216
5.9.1.3. Merkez Diyarbekirliler Konağı.....	219
5.9.1.4. Merkez Sabit Efendi Evi.....	221
5.9.2. Hanlar.....	223
5.9.2.1. Geyve Sinan Bey Hanı.....	223
5.9.2.2. Geyve Acem Hanı.....	225
5.9.3. Kervansaraylar.....	226
5.9.3.1. Sapanca Rüstem Paşa Kervansarayı.....	226
5.9.4. Hamamlar.....	230
5.9.4.1. Merkez Orta Mahalle Hamamı.....	230
5.9.4.2. Sapanca Rüstem Paşa Hamamı.....	231
5.9.5. Köprüler.....	233
5.9.5.1. Merkez Orhan Gazi Köprüsü.....	233
5.9.5.2. Merkez İrgandi Köprüsü.....	235
5.9.6. Resmi Binalar.....	236
5.9.6. Merkez İstasyon Binası.....	236

ALTINCI BÖLÜM

6. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME.....	238
6.1. Plan Anlayışı.....	238
6.1.1. Evler.....	238
6.1.2. Çarşı ve Dükkanlar.....	247
6.1.3. Hanlar.....	249
6.1.4. Hamamlar.....	251
6.1.5. Köprüler.....	253
6.1.6. Resmi Binalar.....	256
6.1.7. Çeşmeler.....	257
6.2. Malzeme ve Teknik.....	262
6.3. Yapı Elemanları.....	269
6.3.1. Strüktürel Elemanlar.....	269
6.3.1.1. Duvarlar ve destek unsurları.....	269
6.3.1.2. Örtüye geçiş unsurları.....	271
6.3.1.3. Üst örtü sistemleri.....	271
6.3.2. Mimari Elemanlar.....	275
6.3.2.1. Kapılar.....	275
6.3.2.2. Pencereler.....	276
6.3.2.3. Döşeme ve tavanlar.....	277
6.3.2.4. Yüklük ve dolaplar.....	278
6.3.2.5. Gusül dolapları.....	278

6.3.2.6. Ocaklar	279
6.3.2.7. Sedirler	279
6.3.2.8. Merdiven ve korkuluklar	280
6.4. Cephe Düzenlemeleri	281
6.5. Süsleme	285
6.5.1. Ahşap	286
6.5.2. Kalem işi	291
6.5.3. Mermer	293
6.5.4. Alçı	295
6.5.5. Taş	295
6.5.6. Madenî	295
6.5.6.1. Kapı tokmakları	295
6.5.6.2. Kapı kolları	297
6.5.6.3. Kapı kilitleri	297
6.5.6.4. Korkuluklar	298
6.6. Sanatçılar	298
SONUÇ	299
BİBLİYOGRAFYA	302
YAPI LİSTESİ	314
ÇİZİM VE RESİM LİSTESİ	317
ÖZGEÇMİŞ	332

ÖZET
DOKTORA TEZİ
SAKARYA VE İLÇELERİNDE TÜRK DÖNEMİ SİVİL MİMARİ ESERLER

Yusuf ÇETİN

Danışman: Doç. Dr. Hüseyin YURTTAŞ

2006-Sayfa: 332

Jüri: Doç. Dr. Hüseyin YURTTAŞ
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU
Prof. Dr. Enver KONUKÇU

.....
.....

Sakarya ve çevresi sivil mimarî eserler konusunda zengin bir yöre olmasına rağmen bu yörenin eserleri yeterince incelenmemiştir. Bu çalışmada amacımız, Sakarya ve ilçelerindeki Türk dönemi sivil mimarî eserlerini inceleyerek, günümüze ulaşmayanları tarihi kayıtlardan tespit etmek, ulaşanları ise ayrıntılı olarak değerlendirmektir.

Sakarya ve ilçelerinde yer alan mimarlık eserlerinden Türk dönemine ait dini mimari eserler daha önce tarafımızdan Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma ile de geriye kalan sivil mimarlık eserleri değerlendirilmiş ve bölgenin tam bir envanteri çıkarılmıştır. Bölge Osmanlı Devleti'nin ilk kurulduğu topraklar olmasına rağmen, tüm dönem ve üslupları yansıtabilen çok sayıda yapıyı barındırdığı söylenemez. Eserlerin büyük bir çoğunluğu Osmanlı'nın son dönemine aittir.

Yaptığımız bu çalışma kapsamında Osmanlı mimarisinin gelişimi açısından başlangıç bölgesi olan bu bölgedeki sivil mimarlık eserlerinin yapı sanatımızın tarihi akışı içerisinde önemli bir yeri olduğunu tespit ettik. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren konumu ve verimli toprakları sayesinde göç alan bölgede, çalışma konumuzun büyük bir bölümü olan konut mimarisi konusunda Türk mimarisinin yayıldığı bir çok coğrafyadan benzer özellikler belirledik.

Sakarya ve çevresi 1. derecede deprem kuşağında bulunduğu için sık sık depremler yaşamaktadır. Bu depremler ve şehirleşme tarihi dokuya büyük zararlar vermiştir. Özellikle 17 Ağustos 1999 tarihli son depremde sivil mimari büyük zarar görmüş, deprem fırsat bilinerek sivil yapıların çoğu ortadan kaldırılmıştır. Sakarya ve ilçelerine ait XX. yy.ın başlarında çekilmiş resimlerde sivil mimari konusunda ne kadar zengin bir bölge olduğu görülmektedir. Ancak günümüzde Taraklı ilçesi dışında bu eserlerin sayısı günden güne azalıp yok olmaktadır.

İncelediğimiz yapıların içerisinde birkaç örnek dışında plan, malzeme inşa tekniği ve mimari ifade bakımından büyük bir benzerlik olduğunu tespit ettik.

Giriş bölümünde Sakarya bölgesinin tarihi ve coğrafi yapısı ile sosyal yapısı tanıtıldıktan sonra Türk sanatında çeşme, ev, hamam, han ve köprü mimarisinin gelişimi konularına değinilmiştir.

Katalog bölümünde günümüze ulaşmayan yapılar tarihi kayıtlardan tespit edilmiştir. Günümüze ulaşan yapılar ise çizim ve resimlerle ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Değerlendirme ve karşılaştırma bölümünde ise yapılar benzer örneklerle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın sonucunda Sakarya ve çevresindeki sivil mimari eserlerden köprü, çeşme, han, çarşı ve dükkanların geleneksel mimari özellikler taşıdıkları, ev mimarisinde ise yaygın olarak karnı yarık plan da denilen ortada bir sofa ve sofaya açılan odalardan meydana gelen "iç sofalı plan tipi" ve sofanın odalar, servis mekânları ve eyvanlar ile çevrili olduğu "orta sofalı plan tipi" nin benimsendiği görülmüştür. Bu bağlamda iç sofalı ve orta sofalı plan tiplerinin bölgenin karakteristiği olduğu anlaşılmıştır.

ABSTRACT**PH. D. THESIS****TURK AGE CIVIL ARCHITECTURAL BUILDINGS IN SAKARYA
AND ITS PROVINCES****Yusuf ÇETİN****Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ****2006-Page: 332****Jury: Assoc. Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ****Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU****Prof. Dr. Enver KONUKÇU**.....
.....

Although Sakarya and its environment are very rich in terms of civil architectural buildings, these have not adequately been studied. In this study it is aimed to analyze Turk age civil architectural buildings in Sakarya and its provinces, finding out those of not reached today from historical documents and examining others in detail.

It is found out that the civil architectural buildings in this province which was the first place for Ottoman architectural development have had a great importance during our historical journey of architecture. It is known that this province is on the 1st degree of earthquake zone. Frequent earthquakes and modern urbanization have caused great damages to historical texture. Taraklı is a district that protects its historical texture mostly. Taraklı, with its historical baths, shopping centers, fountains, sovereigns and houses, giving important data about Ottoman urbanization is a center that has more qualified buildings comparing to overall province.

As a result of this study it has been seen that civil architectural buildings such as houses, bridges, fountains, shopping centers and stores have traditional architectural properties. Houses were the largest building group analyzed in this study. Social values such as beliefs, culture and tradition are of initially effective building factors beside the natural conditions like in the other provinces of Anatolia. The province has had a strong tradition of Turk housing architecture since early Ottoman ages. In spite of facing to immigration from a very large area involving Balkans to Caucasia, the province has protected its traditional architectural housing structure. Therefore interior and middle hall types of housing plans have been common in Sakarya houses as in Anatolian houses.

Continuing traditional architectural housing in terms of plan and function, Sakarya houses particularly had been affected by aesthetic feeling of XIX. Century because of being near to İstanbul. Baroque, Rococo and Empire-style elements had selectively applied to houses parallel to Ottoman westernization art trends. Reflecting the classical Turk house characters, they are very similar to houses of West Anatolia and West Black sea regions.

ÖNSÖZ

Anadolu Türk dönemi sivil mimarisi ile ilgili yayınlar her geçen gün biraz daha artmasına rağmen, bu yayınların monografi çalışmalarından çok, genel konuları kapsadığı görülmektedir. Ancak bu tür genel konuları kapsayan çalışmaların daha verimli ve güvenilir sonuçlar verebilmesi için öncelikle her bölgede, hatta şehir ölçeğinde karakteristik özellikler taşıyan yapıların tespit edilerek tek tek incelenmesi ve envanterlerinin yapılması gerektiği düşüncesindeyiz.

XIV. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Beyliği'nin topraklarına katılan ve bu tarihten itibaren yapılaşmanın başladığı Sakarya ve çevresinde yer alan Türk dönemi sivil mimari eserlerle ilgili bazı genel çalışmalarda birkaç yapıdan söz edilmesine rağmen ayrıntılı olarak ele alınmadıkları ve bazı yapıların da hiç tanıtılmadığı görülmektedir.

Bu çalışmada amacımız, Sakarya ve ilçelerindeki Türk dönemi sivil mimari eserlerini incelemek, günümüze ulaşmayanları tarihi kayıtlardan tespit etmek ve günümüze ulaşanları ayrıntıları ile ele alarak bu konudaki boşluğun doldurulmasına katkı sağlamaktır. Bölgesel kültürle ilginin gittikçe arttığı günümüzde, mimarimizin her bölgede, yerel karakteristikleri ile birlikte ayrıntılı bir şekilde tanıtılması büyük bir önem taşımaktadır. Özellikle konut mimarisi bakımından Anadolu Türk mimarisinin genel gelişimine paralellik gösteren Sakarya bölgesinde karakteristik yerel unsurlar dikkat çekicidir.

Doktora tez çalışması olarak hazırladığımız bu çalışma Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Hüseyin YURTTAŞ'ın yönetiminde hazırlanmıştır. Çalışmak istediğim bu konuyu hazırlamama fırsat verdikleri ve hazırlık aşamasından sonuna kadar olumlu eleştirileri ile çalışmamda her türlü katkıda buldukları için hocam, sayın Doç. Dr. Hüseyin YURTTAŞ'a teşekkürlerimi sunarım. Çalışmalarım sırasında bana her konuda yardımcı olan sayın hocam Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU, Prof. Dr. Enver KONUKÇU, Doç. Dr. Ahmet Ali BAYHAN'a; kitabelerin okunmasında bana yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Müzahir KILIÇ'a teşekkür ederim. Çizimlerde bana yardımcı olan Duygu ÇETİN ve Kenan ELEM'e; ayrıca yapılarla ilgili tespitleri yaparken bana gerekli kolaylıkları sağlayan Sakarya İl Kültür Müdürü Fehim YILDIRIM, Araştırmacı Ali AKTAŞ Sakarya Müzesi Müdürü Mürşit GEZEN ve çalışanlarına teşekkür ederim.

Yusuf ÇETİN

Erzurum, 2006

KISALTMALAR

A.Ü.E.F.A.D.	: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi
A.Ü.S.B.E.	: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz./bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
G.A.U.A.	: Görsel Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.	: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel
Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.	Müdürlüğü Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
m.	: Metre
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan Önce
No.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
S.İ.T.	: Sakarya İli Tarihi
T.D.İ.A.	: Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi
V.G.M.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
yy.	: Yüzyıl

BİBLİYOGRAFYA KISALTMALARI

- ARSEVEN, Arasta, ARSEVEN Celal Esat, “Arasta” maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, C.I., İstanbul, 1983, s.95.
- ARSEVEN, Ev, ARSEVEN Celal Esat, “Ev” maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1983, s.546.
- ARSEVEN, Çeşme, ARSEVEN Celal Esat, “Çeşme” maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul 1983, s.388.
- ARSEVEN, Hamam, ARSEVEN Celal Esat, “Hamam” maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1983, s. 680-681.
- ARSEVEN, Kapı, ARSEVEN Celal Esat, “Kapı Tokmakları” maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, C.II., İstanbul, 1983, s.951.
- ARSEVEN, **Türk**, ARSEVEN Celal Esat, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1970.
- ASLANAPA, Türk, ASLANAPA Oktay, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1983.
- AYVERDİ, **Osmanlı Mimarisinin I**, AYVERDİ E. Hakkı, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, Ertuğrul Osman Orhan Gaziler 630-805 (1230-1402)-I**, İstanbul, 1973.
- AYVERDİ, **Osmanlı Mimarisinde II**, AYVERDİ E. Hakkı, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403,1451)-II**, İstanbul, 1973.
- AYVERDİ, **Osmanlı Mimarisinde**, AYVERDİ E. Hakkı, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (855-886)1451-1481**, İstanbul, 1973.
- BARIŞTA, Başkent, BARIŞTA H.Örcün, “Başkent İstanbul’da Örnekleri ile Osmanlı Dönemi Çeşmeleri”, **Türkler**, C.II., Ankara, 2002, s. 243-246.
- ÇAL, Osmanlı, ÇAL Halit, “Osmanlı Dönemi Kapı Tokmakları”, **Türkler**, C.II., Ankara, 1999, s.275-284.

- ÇETİN, Yabancı, ÇETİN Atilla, “Yabancı Bir Gezgin Kont A. De Maustier’nin Gözüyle 1862’de Sakarya Bölgesi I”, **Sakarya Ekonomi Dergisi**, S.15, Adapazarı, 2001, s.31.
- ÇORUHLU, Sakarya İlinde, ÇORUHLU Tülin, “Sakarya İlinde Türk El Sanatları”, **Sakarya İli Tarihi**, C.II., Sakarya, 2005,s.1097-1110.
- EYİCE, Çeşme, EYİCE Semavi, “Çeşme”, maddesi,**Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.8, İstanbul, 1993, s.277-279.
- EYİCE, Hamam, EYİCE Semavi, “Hamam” maddesi, **Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.15, İstanbul, 1997, s.417-419.
- İLTER, Anadolu’nun, İLTER Fügen, “Anadolu’nun Erken Devir Türk Köprüleri İle İran Köprü Mimarlığı İlişkileri”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, S.9, Ankara, 1978, s.275-277.
- İLTER, Osmanlılara, İLTER Fügen, **Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri**, Ankara, 1978.
- KONUĞÇU, Sakarya’nın, KONUĞÇU Enver, “Sakarya’nın Tarihi Coğrafyası”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I., Sakarya, 2005, s.33-47.
- KONUĞÇU, Sapanca, KONUĞÇU Enver, “Sapanca Gölü’nün İzmit Körfezi İle Birleştirme Çalışmaları”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I., Sakarya, 2005, s.327-343.
- KONUĞÇU, Sakarya Kaleleri, KONUĞÇU Enver, “ Sakarya Kaleleri”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I., Sakarya, 2005, s.89-96.
- KONUĞÇU, Sakarya ve Çevresinde, KONUĞÇU Enver, “Sakarya ve Çevresinde Selçuklular”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I., Sakarya, 2005, s.57-63.
- KONUĞÇU, Sakarya ve Gezginler, KONUĞÇU Enver, “Sakarya ve Gezginler”,

- Sakarya İli Tarihi**, C.I., Sakarya, 2005, s.111-168.
- KONUĞU, Sakarya Yolları, KONUĞU Enver, “Sakarya Yolları ve Köprüleri” **Sakarya İli Tarihi**, C.II., Sakarya, 2005, s.599-631.
- KUBAN, **100**, KUBAN, Doğan, **100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi**, İstanbul, 1984.
- SÖZEN, **Cumhuriyet**, SÖZEN Metin, **Cumhuriyet Dönemi Mimarisi**, Ankara,1996.
- ÖNGE, **Anadolu’da**, ÖNGE Yılmaz, **Anadolu’da XII-XIII Yüzyılda Türk Hamamları**, Ankara, 1995.
- ÖNGE, **Türk**, ÖNGE Yılmaz, **Türk Mimarisinde Osmanlı ve Selçuklu Dönemlerinde Su Mimarisi**, Ankara,1997.
- TANSUĞ, **Çağdaş**, SEZER Tansuğ, **Çağdaş Türk Sanatı**, İstanbul, 1996.
- YÜKSEL, Sadrazam, YÜKSEL İ.Aydın, “Sadrazam Rüstem Paşa’nın Vakıfları”, **Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı**, İstanbul, 1955, s.219-282.
- YÜKSEL, **Osmanlı**, YÜKSEL İ.Aydın, **Osmanlı Mimarisinde II. Beyazıt Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1521)-V**, İstanbul, 1983.

BİRİNCİ BÖLÜM

1-GİRİŞ

Sakarya yöresi çok işlek bir güzergâh üzerinde bulunduğu için, tarihin en eski çağlarından beri çeşitli kavimlerin ilgisini çekmiş, tabîî kaynakları ile tercih edilen bir yerleşme bölgesi olmuştur.

Anadolu’da kurulmuş ve tarihi bilinen ilk devlet olan Hititlerin toprakları içerisinde yer alan Sakarya, adını il toprakları içinden geçen “Sakarya” nehrinden almıştır. Antik Dönem Bitinya Bölgesi içinde yer alan Sakarya, Asya’yı Avrupa’ya bağlayan önemli bir göç yolu üzerinde bulunmaktadır. Ormanları, otlakları, balıklı göl ve nehirleri ile ekonomik yönden büyük bir zenginliğe sahip olan yöre toprakları, gerek stratejik konumu, gerekse ekonomik potansiyeli nedeni ile daha kuruluş döneminde Osmanlı Beyliği’nin dikkatini çekmiş, fetihlerin yöneldiği ilk yerlerden biri olmuştur. Bu yöreye ilk defa Osman Bey zamanında fetihler düzenlenmişse de, Orhan Bey zamanında kesin olarak Osmanlı Beyliği topraklarına katılmıştır. Osmanlılar zamanında, özellikle verimli toprakları ve bu nedenle de devlet bütçesine katkısı nedeniyle önemini koruyan Sakarya çevresi, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan son dönemlere kadar imar faaliyetlerine sahne olmuştur.

Bu araştırmaya başlarken yaptığımız kütüphane ve arşiv çalışmalarında; özellikle Orhan Bey döneminden itibaren yörede mimari alanda yapılanmanın hızlı bir şekilde başladığını tespit ettik. Yörede Orhan Bey adı ile anılan ancak son dönemlerde yeniden inşa edilen bir çok yapının bulunması ve Orhan Bey’e ait vakıf kayıtlarında bölge ile ilgili birçok yer adlarının geçmesi bu fikrimizi doğrulamaktadır¹.

Yine bu çalışmalarımızda, Murat Hüdavendigâr, Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid ve Kanuni Sultan Süleyman’a ait sultan vakıfları²; Şeyh Müslihüddin³, Süleyman Paşa⁴, Yunus Paşa⁵, Rüstem Paşa⁶, Köprülü Mehmet Paşa⁷, Hasan Fehmi

¹ İ.H. UZUNÇARŞILI, “Orhan Bey Vakfıyesi”, *Bellekten*, C.V, Ankara, 1941, s. 277-278; A.H. BERKİ, “Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahları”, *Vakıflar Dergisi*, S.V, Ankara, 1962, s.128.; V.G.M. 144 no’lu İzmit Esas Defteri sıra no: 142-144, 954 .

² Ö.L. BARKAN-E. MERİÇLİ, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri*, I, Ankara, 1988, s.346,398,399,401.

³ Vakıflar Genel Müdürlüğü 144 no’lu İzmit Esas Defteri, sıra no: 1073.

⁴ BARKAN-MERİÇLİ, s.401.

⁵ V.G.M.144 no’lu İzmit Esas Defteri, sıra no: 704.

⁶ V.G.M. Arşivi, 635 no’lu defter, s.137-167; İ.A. YÜKSEL; “Sadrazam Rüstem Paşa’nın Vakıfları”,

Paşa⁸'ya ait paşa vakıfları ile Rahime Sultan⁹ (I. Abdülmecit'in eşi), Kara Osman Ağa¹⁰'ya ait vakıflar görülmüştür. Bunlardan yola çıkılarak Sakarya ve ilçelerinin oldukça zengin bir imar faaliyetine sahne olduğu anlaşılmaktadır.

Ancak yörenin 1.derecede deprem kuşağında bulunması ve sık sık depremler geçirmesi, özellikle sivil mimari yapıların yok olmasına neden olmuştur. Bölgede, Geyve II. Bayezid Köprüsü dışında günümüze ulaşabilen sivil yapıların daha çok XVIII, XIX. yy. ile ve XX.yy.ın başlarına ait olduğu görülmüştür (Çizim:1).

1.1. Metot ve Düzen

Tez çalışmamıza öncelikle yapıların tespit edilmesi ve konu ile ilgili kaynak eserlerin kütüphanelerde taranmasıyla başlanmıştır. Daha sonra Sakarya İl Kültür Müdürlüğü, Sakarya Müzesi, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Arşivleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Röleve ve Anıtlar Bölge Müdürlüğü, Büyük Şehir Belediyesi, ilçe belediyelerin arşivlerinde incelemeler yapılmış, konu ile ilgili dokümanlar, tescil fişleri, plan ve röleve çizimlerinin kopyaları alınmıştır.

Araştırmamız 1998 yılına kadar inmektedir. 1998-1999 yıllarında bölgedeki Osmanlı dönemi dini mimari eserler tarafımızdan yüksek lisans tezi olarak hazırlandığı için bu yıllarda elde ettiğimiz materyallerden de büyük ölçüde yararlanılmış; yapıları defalarca görme ve inceleme imkanımız olmuştur.

Arazi çalışmaları sırasında yapıların tek tek yerinde tespitleri yapılarak ölçüleri alınıp fotoğrafları çekilmiştir. İstanbul Röleve ve Anıtlar Bölge Müdürlüğü, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, İl Kültür Müdürlüğü ve Taraklı Belediyesi arşivlerinde rölevelerini bulduğumuz yapıların dışındaki diğer yapıların ölçüleri tarafımızdan alınarak çizilmiştir. Bunların dışında bir yapıya ait çizim de üzerinde kontrol ve düzeltme yapılarak yayınlardan alınmıştır. Bu çalışmalarımız sırasında tespit ettiğimiz yapılardan bazılarının ilgisizlikten yıkıldıklarına ve yıktırıldıklarına tanık

Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı, İstanbul, 1955, s.219-282.

⁷ **İsazâde Tarihi** (Çev. Z.YILMAZER), İstanbul, 1955, s.84.

⁸ Y. ÇETİN, **Sakarya ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Dini Mimari Eserler**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1999, s.36.

⁹ ÇETİN, s.46.

¹⁰ A. ÇETİN, “Adapazarı Ayanı Kara Osman Ağa'nın Muhallefât Defteri (1816)”, **Doç. Dr. Mahmut Pehlivan Armağanı**, Sakarya, 2000, s.21-23.

olduk. Bazı evler son depremden sonra ağır hasar gördükleri için kaderlerine terk edilmiş, kapıları kilitli olduğu için içerilerine girilememiş, sadece dışarıdan çekimler yapılabilmiş, ancak ölçümler alınamamıştır. Bu nedenlerle yapıların bir kısmında eksiklik vardır. Metin kısmında yerleri geldikçe bu hususlara ayrıca değinilecektir. Arazi çalışmaları sırasında yapılarla ilgili yöre halkının bilgilerinden de faydalanılmıştır.

Karşılaştırma ve değerlendirme kısmında yakın çevre mümkün olduğu kadar tanınmaya çalışılmıştır. Ancak sivil mimari konusunda yakın il ve ilçelerin akademik belge konusunda epey zayıf olduğunu görülmüştür. Bu nedenle il yıllıkları, tanıtım kitapçıkları ve bitirme tezlerinden de faydalanılmıştır.

Yapıların tarihlemesi konusunda inşa kitabeleri veya çeşitli belgeler olduğu için köprü, çeşme, istasyon binası ve resmi binalarda sıkıntı yaşanılmadı. Ancak ev, hamam, han ve dükkanlarda mülk sahiplerinin, yöredeki yaşlıların ve tespit fişlerindeki bilgiler göz önünde bulundurularak tarihlendirmeler yapılmıştır. Titizlik gösterilmesine rağmen, hata ve eksiklikleri bilim dünyasının hoşgörüsüne sığınarak kabul ediyoruz.

1.2. Kaynak ve Araştırmalar

Sakarya'nın tarihi, coğrafyası, sosyal yapısı ile konumuzu kapsayan yapıların inşa tarihleri, onarımları, bânileri ve günümüze ulaşmayan eserlerin tespiti gibi konuları içeren “basılı kaynakları” tarihler, seyahatnameler şeklinde sınıflamak mümkündür. Aynı konuları kapsayan “basılı olmayan kaynaklara” (arşiv belgeleri ve vakfiyelere) yukarıda değinildiğinden tekrar ele alınmamıştır.

Hoca Sadettin Efendi'nin “Tac'üt-Tevarih”¹¹, Aşıkpaşazade'nin “Aşıkpaşaoğlu Tarihi”¹², Mehmet Neşri'nin “Kitab-ı Cihannüma”¹³, Solâkzade Mehmet Hemdemî Çelebi'nin “Solâkzade Tarihi”¹⁴, Hammer'in “Osmanlı Tarihi”¹⁵, Haydar Çelebi'nin “Rûzname”¹⁶, Katip Çelebi'nin “Cihannüma”¹⁷, Ostrogorsky'nin “Bizans Devleti

¹¹ Hoca Sadettin Efendi, **Tac'üt-Tevarih**, (Haz. İ.PARMAKSIZOĞLU), C.I, İstanbul , 1974.

¹² Aşıkpaşazade, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, (Haz. Atsız), İstanbul, 1982.

¹³ Mehmed Neşrî, **Kitâb-ı Cihannümâ**, (Haz. F.R.UNAT-M.A. KÖYMEN), C.I, Ankara, 1967.

¹⁴ Solakzâde Mehmet Hemdemi Çelebî, **Solakzâde Tarihi**, (Haz: V. ÇUBUK), C.I, Ankara, 1989.

¹⁵ J. HAMMER, **Osmanlı Devleti Tarihi** (Çev. M.ATA), İstanbul, 1982.

¹⁶ Haydar Çelebi, **Rûzname** (Haz.Y. SENEMOĞLU), İstanbul, 1977.

¹⁷ Katip Çelebi, **Cihannüma**, İstanbul, 1732.

Tarihi”¹⁸ gibi bölgenin Osmanlı dönemi tarihine ışık tutan önemli eserlerden faydalanıldı.

Yerli ve yabancı seyyahlar arasında bölge ile ilgi en önemli bilgileri veren Evliya Çelebi¹⁹ olmuştur. Ayrıca İbn Batuta²⁰, Bozoklu Osman Şakir Efendi, Ruj Gonzales de Clavijo, Charles Texier, A.D. Maustier²¹ gibi bir çok gezgin de seyahatnamelerinde bölge ile ilgili önemli bilgiler vermişlerdir. Bu seyahatnamelerde zaman zaman konumuz ile ilgili bazı eserler de zikredilmiş ve bu bilgilerden istifade edilmiştir²².

Genel konuları içeren bazı yayınlarda Sakarya Yöresi’ndeki sivil mimari eserlere değinildiğini, fakat tek başına Sakarya’ya ait sivil mimari eserleri inceleyen yayınların çok az olduğunu tespit ettik. Bu yayınların çoğunun da tarihi-turistik rehber niteliğinde oldukları, ancak bilimsel anlamda hazırlanmış doyurucu yayınlar olmadıklarını gördük.

Yörede bulunan ve çalışma konumuzun da bir bölümünü teşkil eden Osmanlı dönemi mimari eserlerle ilgili en önemli çalışmayı Ekrem Hakkı AYVERDİ yapmıştır. “Osmanlı Mimarisi’nin İlk Devri 630-805 (1230-1402)”²³ ve “Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481)”²⁴ adlı iki eserinde Fatih Sultan Mehmet döneminin sonuna kadar bu bölgede inşa edilen eserler tespit edilmiş, arşiv belgelerine ve diğer kaynaklara dayanılarak yapılar mimari-süsleme özellikleri ile tanıtılmıştır. Yapılara ait çizimler ve o günkü durumlarına ait fotoğraflarına da yer verilmiştir.

Cevdet ÇULPAN’ın “Türk Taş Köprüleri”²⁵ adlı kitabında Geyve II. Bayezid Köprüsü kitabesine de yer verilerek tanıtılmıştır. Yine İ. Aydın YÜKSEL’in “Osmanlı Mimarisinde II.Bayezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)”²⁶ adlı eserinde köprü

¹⁸ G. OSTROGORSKY, **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev. F. İŞILTAN), Ankara, 1981.

¹⁹ Evliya Çelebi, **Seyahatname**, CI-II (Sadeleştiren:T. TEMELKURAN-N.AKTAŞ-M.ÇEVİK), İstanbul, 1984.

²⁰ **İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler**, (Haz. İ. PARMAKSIZOĞLU), İstanbul, 1986.

²¹ E. KONUKÇU, “Sakarya ve Gezginler”, **S.İ.T.**, C-I, Sakarya, 2005, s.111-168.

²² Bozoklu Osman Şakir Efendi, Ruj Gonzales de Clavijo, C.Texier ve A.D. Haustier’in yöre ile ilgili izlenimleri konusunda, metinde yeri geldikçe görüleceği gibi çeşitli araştırmalardan yararlanılmış, eserlerin bizzat kendileri görülmemiştir.

²³ E.H. AYVERDİ, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402)**, İstanbul, 1973.

²⁴ E.H. AYVERDİ, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481)**, İstanbul, 1973.

²⁵ C. ÇULPAN, **Türk Taş Köprüleri (Ortaçağ’dan Osmanlı Devri Sonuna Kadar)**, Ankara, 1975.

²⁶ İ.A. YÜKSEL, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)**, İstanbul, 1983.

kısaca tanıtılmıştır. Gülgün TUNÇ “Taş Köprülerimiz” adlı çalışmasında II. Bayezid Köprüsü’ne kısaca yer vermiştir²⁷. Semavi EYİCE ise köprüye ait son değerlendirmeyi İslam Ansiklopedisi’ndeki makalesinde yapmıştır²⁸. Hakkı ACUN’un “Sakarya ili Taraklı İlçesi ve Yunus Paşa Camii”²⁹ adlı çalışmasında, Taraklı’daki Osmanlı dönemine ait önemli bir yapı olan Yunus Paşa Camii’nin yanı sıra sivil mimarlık eserlerine de kısaca değinilmiştir. Şerife ÖZÜDOĞRU’nun “Göynük ve Taraklı’da Türk Mimari Eserleri (14-16.Yüzyıl)”³⁰ adlı çalışmasında da Taraklı Hamamı’na kısaca değinilmiştir. Gülberk BİLECİK’in³¹ makalesinde günümüze ulaşmayan Sapanca Rüstem Paşa Külliyesi hakkında bilgi verilmiştir. Emine DÖNMEZ’in³² makalesinde Geyve II. Bayezid Köprüsü’nün Kanuni dönemi kitabesi değerlendirilmiştir. Bölgedeki Osmanlı Dönemi’ne ait dini mimari eserleri içeren yüksek lisans tez çalışmamızın³³ dışında Sakarya Üniversitesi tarafından çıkarılan “Sakarya İli Tarihi” kitabında Tülin ÇORUHLU’nun “Sakarya’da Türk Devri Taşınır ve Taşınmaz Kültür Varlıkları”³⁴ adlı makalesinde yapıların bir sıralı listesi verilmiş ancak sanat tarihi açısından sistematik bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu listede bazı eserlere ise hiç değinilmemiştir.

Uysal³⁵, Erendil³⁶, Yıldırım³⁷, Darkot³⁸, İşsever³⁹, Önder⁴⁰,in kitap ve makaleleriyle, Sakarya Depremleri,⁴¹ Sakarya İl Yıllığı⁴² Tarihte ve Günümüzde Sakarya,⁴³ Yedi Renk Yedi İklim Sakarya,⁴⁴ Tarihin Doğa İle Buluştuğu Yer Taraklı,⁴⁵

²⁷ G. TUNÇ, **Taş Köprülerimiz**, Ankara, 1978, s.83-85.

²⁸ S. EYİCE, “Bayezid II. Köprüsü”, **Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi**, VI, Ankara, 2000, s.49-50.

²⁹ H. ACUN, **Sakarya İli Taraklı İlçesi ve Yunus Paşa Camii**, Ankara, 1996.

³⁰ Ş. ÖZÜDOĞRU, **Göynük ve Taraklı’da Türk Mimari Eserleri**, Eskişehir, 1999.

³¹ G. BİLECİK, “Mimar Sinan’ın Az Tanınan Bir Eseri. Sapanca Rüstem Paşa Camii ve Bağlı Yapıları”, **I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (22-23 Haziran 1998)**, Adapazarı, 1999, s.211-214.

³² E. DÖNMEZ, “Geyve II. Bayezid Köprüsü’nün Kanuni Dönemi Kitabesi” **I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (22-23 Haziran 1998)**, Adapazarı, 1999, s.215-216.

³³ Y. ÇETİN, **Sakarya ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Dini Mimari Eserler**, A.Ü.S.B.E., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1999.

³⁴ T. ÇORUHLU, “Sakarya’da Türk Devri Taşınır ve Taşınmaz Kültür Varlıkları” **S.İ.T.**, C.II, Sakarya, 2005. s.1111-1125.

³⁵ H. UYSAL, **Sapanca**, Adapazarı, 1957.

³⁶ M. ERENDİL, **Türlü Yönleri İle Sakarya İli**, İstanbul, 1982.

³⁷ R. YILDIRIM, **Geyve**, Sakarya, 1983.

³⁸ B. DARKOT, “Sakarya” maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, C.X, İstanbul, 1966, s.3.

³⁹ A. N. İŞSEVER, **Taraklı**, Ankara, 1994.

⁴⁰ M. ÖNDER, **Atatürk’ün Yurt Gezileri**, Ankara, 1984, s.25-26.

⁴¹ Hazırlama Kurulu, **1923, 1943, 1957, 1967 Sakarya Depremleri**, Adapazarı, 1967.

⁴² Hazırlama Kurulu, **Sakarya İl Yıllığı**, Ankara 1967.

⁴³ V. SEYHAN ve diğerleri, **Tarihte ve Günümüzde Sakarya**, Sakarya (Tarihsiz).

⁴⁴ M. TURAN ve diğerleri, **Yedi Renk, Yedi İklim Sakarya**, İstanbul, 2004.

⁴⁵ E. SEZER ve diğerleri, **Tarihin Doğa İle Buluştuğu Yer Taraklı**, Adapazarı, 2003.

Fotoğraflarla Taraklı,⁴⁶ Sapanca 2000,⁴⁷ Sakarya ve Deprem,⁴⁸ Sakarya İli Tarihi,⁴⁹ Sakarya Turizm Envanteri 2005⁵⁰ Sakarya Halk Kültürü Derleme Çalışması⁵¹ gibi anonim kitaplarda, Sakarya ve çevresi tarihi ile birlikte, konumuz olan tarihi yapıların bazıları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Çoğu birbirinin tekrarı şeklinde ve belge veya kaynak gösterilmeksizin verilen bilgilerin, çeşitli kitap ve ansiklopedi maddelerinde hatalı şekilleriyle tekrar edildikleri görülmüştür.

⁴⁶ Hazırlama Kurulu, **Fotoğraflarla Taraklı**, Adapazarı, 2005.

⁴⁷ Hazırlama Kurulu, **Sapanca 2000** (Basım yeri ve yılı belirtilmemiş)

⁴⁸ Hazırlama Kurulu, **Sakarya ve Deprem**, Sakarya, 2000.

⁴⁹ M. ALPAGU ve diğerleri, **Sakarya İli Tarihi**, C.I-II, Sakarya, 2005.

⁵⁰ Sakarya Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, **Sakarya Turizm Envanteri 2005** (Basım yeri ve yılı belirtilmemiştir.)

⁵¹ T. EROĞLU-Y.KÖKTEN-E. EROĞLU-H.Ç. GÖNÜLTAŞ, **Sakarya Halk Kültürü (Derleme Çalışması)**, Sakarya, 2003.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SAKARYA İLİNİN COĞRAFI DURUMU VE TARİHÇESİ

2.1. Sakarya'nın Coğrafi Durumu

Marmara Bölgesi'nin doğusunda Aşağı Sakarya çığıı etrafında kurulmuş olan Sakarya'nın topraklarını doğuda Bolu, güneyde Bilecik, güneybatı köşesinde Bursa, batıda Kocaeli illeriyle kuzeyde Karadeniz kuşatır (Çizim: 1)⁵².

Adapazarı Ovası'nın batı kesimindeki düzlükte kurulu olan kent, İstanbul'a 153 km., Ankara'ya 308 km. uzaktadır⁵³. Doğudan Çamdağı, güney ve güneydoğudan Samanlı Dağları, kuzeyden Karadeniz ile sınırlanan Sakarya İli'nin batıdan belirgin bir doğal sınırı yoktur⁵⁴.

Sakarya İli'nin yüzey şekilleri sade bir özellik gösterir. İl topraklarının yüzde 34'ü dağlardan, yüzde 44'ü platolardan ve yüzde 22'si ovalardan ibarettir⁵⁵. İl alanı güneyden kuzeye doğru uzanarak Kocaeli penepelinin yani, yarı ovalarının doğusunda Karadeniz'e açılır. 3. zaman sonları ile 4. zaman başlarında oluşmuştur⁵⁶. Bu jeolojik devirlerde meydana gelen büyük kıvrılma ve kırılma hareketleri ile Trakya'nın güneye, Kocaeli yarımadasının kuzeye doğru farklı yönlerde çarpılmasına neden olmuş, bu çarpılmanın etkisi Sakarya İli'nde daha güçlü olmuş ve il alanı Karadeniz'e doğru eğim kazanmıştır⁵⁷. Sakarya Irmağı'nın İç Batı Anadolu Platolarından taşıdığı maddeler il alanında yığılarak alüvyanlı (alvuyal) ve killi (kalüvyal) ovalar oluşmuştur⁵⁸.

Jeolojik yapı itibariyle Adapazarı, Marmara Bölgesi (Samanlı Dağ)'nden başlayıp doğu istikametine doğru genellikle Karadeniz sahil hattına paralellik gösteren kuzey Anadolu deprem zonu üzerinde olup, tektonik bir çöküntü ihtiva eden havza durumunda ve 1. derecede deprem bölgesi içindedir⁵⁹. Bu nedenle bölge birçok dönemde büyük deprem felâketi yaşamıştır. Osmanlı döneminde de bir çok deprem geçiren bölgede en etkili olanlardan birisi 1749 yılında meydana gelmiş, bu depremde

⁵² "Sakarya" mad., **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, İstanbul, 1971, s. 2810.

⁵³ "Sakarya" mad., **Anabritanica Genel Kültür Ansiklopedisi**, C.18, İstanbul, 1989, s. 626.

⁵⁴ **Tarihte** s. 13.

⁵⁵ **Sakarya İl**, s. 96.

⁵⁶ **Tarihte**, s. 13.

⁵⁷ **Tarihte**, s. 14.

⁵⁸ "Sakarya" mad., **Yurt Ansiklopedisi**, C.9, İstanbul, 1983, s.6439; **Tarihte**, s. 14.

⁵⁹ A. ACAR, "Türkiye'de Depremler", **Çeşitli Konular**, Erzurum 1978, s. 337.

Sapanca'daki Rüstem Paşa Vakfı'na ait cami, imaret, han ve hamam büyük ölçüde harap olmuştur⁶⁰. 19 Nisan 1878 yılında meydana gelen depremde Adapazarı ve İzmit'te binalar büyük hasar görmüştür⁶¹. Yine Adapazarı ve Geyve'de 10 Temmuz 1894'te meydana gelen depremde bir çok insan ölmüş, fazlaca mesken yıkılmıştır⁶². Yüzyılımızda da dört büyük deprem felâketi yaşanmış ve büyük kayıplar meydana gelmiştir. 1923'te, 20 Haziran 1943'te, 26 Mayıs 1957'de ve 22 Temmuz 1967'de meydana gelen depremlerin yıkıcı tesirleri çok büyük olmuştur⁶³.

20 Haziran 1943'te meydana gelen depremde az insan ölmüş, fakat fazla mesken yıkılmıştır⁶⁴. Bu depremde 524 bina tamamen yıkılmış, 227 bina ağır, 298 bina orta ve 575 bina az hasar görmüştür. 26 Mayıs 1957 tarihli depremde, 187 bina ağır, 317 bina hafif hasar görmüştür. 22 Temmuz 1967 depreminde ise; 5.837 bina ağır hasar görmüştür. Bu deprem Geyve, Sapanca ve Akyazı ilçelerinde de etkili olmuştur⁶⁵. Şehrin 1967 depreminden sonra tekrar aynı yerde, yani yer altı suyu seviyesinin yüzeye yakın alüvyonlu gevşek zeminde kurulması 17 Ağustos 1999 depreminde şehrin büyük ölçüde tahribi sonucunu doğurmuştur⁶⁶.

İklim bakımından Adapazarı Ovası'nda Akdeniz iklimi ile Karadeniz bölgesinde hüküm süren iklim arasında bir geçiş şekli kendini gösterir⁶⁷. Karadeniz kıyılarının doğuya doğru gidildikçe kuzeye has karakter kazanan iklimi ile Akdeniz ikliminin bir varyetesini teşkil eden ve kısmen Marmara havzasına kadar sokulan kontinental Akdeniz iklim bölgesi arasında bulunur⁶⁸. Yörede en yağışlı mevsim kış ve sonbahardır. En az yağışlı mevsim ise yazdır⁶⁹.

Kuzey Anadolu kıyı şeridi üzerinde çeşitli ve gür orman teşekkülüne sebep olan müsait sıcaklık ve yağış şartlarına yaklaşan bir iklim ortamında bulunan Adapazarı

⁶⁰ M. ERDOĞAN, "Osmanlı Döneminde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri", **V.D.**, C.VII, İstanbul, 1968, s. 185.

⁶¹ Ü. EKİN, "Bizans ve Osmanlı Dönemi'nde Sakarya Bölgesi'ni Etkileyen Depremler", **S.İ.T.**, C.I, Sakarya, 2005, s.687.

⁶² ACAR, s.336.

⁶³ **1923, 1943, 1957, 1967 Sakarya**, s. 15.

⁶⁴ ACAR, s.336.; EKİN, s.689.

⁶⁵ ERENDİL, s.16; **Tarihte**, s.19; Ö. SÜR, "Türkiye'nin Deprem Bölgeleri", **Türkiye Coğrafya Aştırmaları Uygulama Merkezi Dergisi**, S.II, Ankara, 1993, s.53.; **Sakarya ve Deprem**, s.47.

⁶⁶ M. TUNCEL, "Adapazarı Yöresinin Coğrafyası", **S.İ.T.**, C.I, Sakarya, 2005, s.8.

⁶⁷ N. PEKCAN, "Karadere Uvalaları (Adapazarı)", **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Dergisi**, S. IV, İstanbul 1996, s. 217.

⁶⁸ **Sakarya İl**, s. 99.

⁶⁹ PEKCAN, s. 217.

Ovası'nı çevreleyen Çamdağı, Karadağ ve Keremali dağlarında gür bir orman örtüsüne rastlanır⁷⁰. İl sınırları içinde yer alan Akova ve Pamukova Ovaları Sakarya Irmağı'nın taşıdığı kalın bir alüvyon tabakası ile kaplı olduğundan çok verimlidir. İlin kuzeyinde yer alan Söğütlü Ovası ise ilin en çukur tarım alanı olup taban suyunun yer yer yüzeye çıkması ve Sakarya taşkınları nedeni ile sazlık ve bataklıklarla kaplıdır⁷¹.

Adapazarı Ovası'nın kuzey kesiminde ova kıyısı boyunca dizilmiş olan irili ufaklı bir çok göl ve su birikintileri mevcuttur. Bunların içinde en önemlisi eski adı ile Sofon veya Ayan Gölü diye anılan Sapanca Gölü'dür⁷². Deniz seviyesinden 31 m. yüksekte olan gölün yüzölçümü 49 km²'dir. Gölün azami derinliği 61 m.dir. Sularının tatlı olması nedeniyle birçok yerleşim yerinin içme suyu ihtiyacını karşıladığı gibi içindeki çeşitli balık türleri ile adeta bir doğal akvaryum görünümündedir⁷³.

Büyük bir kısmı il toprakları içinde geçen Sakarya Nehri, Kızılırmak ve Fırat'tan sonra yurdumuzun en uzun nehri olup, toplam uzunluğu 765 km.dir⁷⁴. Afyon'un kuzeyindeki Bayat Yaylası'ndan çıkıp kuzeye doğru yönelen Sakarya, birçok çay ile beslendikten sonra Pamukova'nın güneyinden il topraklarına girer⁷⁵. Geyve Boğazı'na girdikten sonra Adapazarı Ovası'nı güney-kuzey yönünde geçmekte ve daha kuzeyde bir boğaza girip çıktıktan sonra (Mağara Köyü çevresinde), menderi hareketler çizerek Karasu'dan Karadeniz'e dökülmektedir⁷⁶. Ovada aldığı en önemli kol ise doğudaki Mudurnu Çayı'dır. Daha küçük olan diğer kollar ise Çamdağ ve Keremali dağlarından inen derelerdir⁷⁷.

Adapazarı Ovası'nda Sakarya yatağının tarih çağları içinde önemli yer değiştirmelerine uğradığı tahmin edilmektedir. Adapazarı'nın 6 km. güneyinde, Justinian'ın 560'da inşa ettirmiş olduğu büyük taş köprü (Beşköprü) şimdi nehrin 5 km. batısında kalmıştır⁷⁸.

⁷⁰ S. YALÇIN, "Batı Karadeniz Bölümü (Sakarya-Filyos Kesimi) Bitki Örtüsünün Coğrafi Dağılışı", **Coğrafya Dergisi**, İstanbul, 1985, s. 60-61.

⁷¹ **Tarihte**, s. 17, 19.

⁷² UYSAL, s. 8.

⁷³ T. BİLGİN, **Adapazarı Ovası ve Sapanca Oluğunun Alüviyal Morfolojisi ve Kuaternerdeki Jeomorfolojik Tekamülü**, İstanbul, 1984, s. 132.

⁷⁴ DARKOT, s. 93.

⁷⁵ **Tarihte**, s. 19.

⁷⁶ M. ARDOS, **Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi**, C.I, İstanbul, 1955, s. 75.

⁷⁷ **Sakarya İl**, s. 47.

⁷⁸ ERENDİL, s. 19.

Osmanlı Devleti Orta Sakarya-Porsuk havzasında kurulmuş ve hızla buradan etrafa yayılmıştır⁷⁹. XIX. yy.ın sonlarına kadar Aşağı Sakarya mecrâsı, vadi yakınlarından başlayan ve “ağaç denizi” denilen sık ormanlardan kesilmiş tomrukların yüzdürülerek Karadeniz’e indirilmesi hususunda kullanılıyordu ki, çeşitli sebeplerle Sakarya’yı Sapanca Gölü üzerinden İzmit Körfezi’ne birleştirmek istek ve teşebbüsleri, bilhassa tersaneye gerekli kerestenin kolay tedarik edilmesi sebeplerine dayanıyordu⁸⁰.

Sakarya yöresi Marmara Bölgesi’nin önemli bir ziraat akınını oluşturmakla birlikte, son yıllarda Adapazarı ve çevresinde gelişmekte olan sanayi faaliyetleri, bölgenin her bakımdan önemini arttırmıştır⁸¹.

⁷⁹ DARKOT, s. 93.

⁸⁰ DANİŞMEND, s. 118; DARKOT, s.93; ERENDİL, s.31, 63; Hammer, s. 201.

⁸¹ ARDOS, s. 75.

2.2. Sakarya'nın Tarihçesi

Sakarya İli'nin bulunduğu bölge çok işlek bir göç yolu üzerinde bulunduğu için tarihin en eski çağlarından beri, çeşitli kavimlerin ilgisini çekmiş, ormanları, otlakları, balıklı göl ve nehirleri sebebi ile tercih edilen bir yerleşme bölgesi olmuştur⁸².

Yörenin tarih öncesi dönemi hakkında kesin bir bilgimiz yoktur. Çünkü çevrede bugüne kadar dikkat çekici bir arkeolojik kazı yapılmamıştır⁸³. Buna rağmen ilin genel durumu itibariyle çok erken dönemlerden başlayan bir iskan bölgesi içinde kaldığı göz ardı edilmeyecek bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır⁸⁴.

Sakarya İli'nin bilinen tarihi Hititlerle başlar⁸⁵. Bu devletin sınırları M.Ö. 1400'de en geniş sınırlarına ulaştığında Marmara Denizi'nin doğu ve güney kıyıları ile bugünkü İstanbul Boğazı'na dayanmış ve Sakarya'nın suladığı topraklar da Hititlerin egemenliğine girmiştir⁸⁶. Hitit kayıtlarında yer alan bazı yer ve coğrafi oluşumlarla ilişkili adlar dikkat çekicidir. Bu isimler arasında özellikle bir akarsu adı olarak "Sahiriia", Sakarya adını anımsatan erken bir ad olarak dikkat çekmektedir. Bundan başka Sapanca adını hatırlatan "Sapana" yer adının teşhis edilmesi de ilginçtir⁸⁷.

M.Ö.1200'lerde Ege Göç Kavimleri adı verilen toplulukla, Trakya'dan Batı Anadolu'ya girdiklerinde, Sakarya ve yöresinde Bebrükler adı verilen topluluklar yaşıyordu.⁸⁸ Hitit Devleti'nin M.Ö. 1200 yılında Ege Göçleri neticesinde yıkılmasından sonra Anadolu'da çeşitli kavimlerin kurduğu bir takım küçük şehir devletlerinin yanı sıra Frig Devleti de kurulmuştur⁸⁹. M.Ö. 1200'lerde Makedonya-Trakya bölgesinden Anadolu'ya göç etmiş bulunan Frigler, önce göçebe kabileler halinde Anadolu'yu katetmişler, uzunca bir süre sonra Frig Krallığı'nı kurmuşlardır⁹⁰. Bir süre sonra da Askania (İznik Gölü) kıyıları ile Sangarios (Sakarya) Irmağı vadisine doğru yayılmışlardır⁹¹. Porsuk Çayı'nın Sakarya Irmağı ile birleştiği yerdeki Gordion şehrini kendilerine başkent yaparak, Orta Anadolu ile olan ilişkilerini Geyve-Taraklı üzerinden

⁸² Tarihte, s. 32.

⁸³ YILDIRIM, s. 2.

⁸⁴ E. BEKSAÇ, "Bithynia'nın Erken Tarihinde Sakarya ve Arkeolojisi", **S.İ.T.**, C.I, Sakarya, 2005, s.11.

⁸⁵ **Sakarya İl**, s. 61.

⁸⁶ ERENDİL, s. 17.

⁸⁷ BEKSAÇ, s.17-18.

⁸⁸ **Yurt**, s.6453.

⁸⁹ E. MEMİŞ, **Eskiçağ Türkiye Tarihi**, Konya, 1995, s. 155.

⁹⁰ B. İPLİKÇİOĞLU, **Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları**, İstanbul, 1994, s. 77.

⁹¹ V. SEVİN, "Frigler", **Görsel Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, C.II, İstanbul, 1982, s. 251.

sağlamamışlardır⁹². Frigler daha çok güney Sakarya dolaylarında kurdukları şehir ve köylerde yaşamakla beraber, sürülerini otlatmak ve ormanlardan yararlanmak için kuzey Sakarya topraklarına uzanıyorlardı. Sakarya adı da bir Frig tanrısı olan “Sangari”den türemiş olup, Frig kökenlidir⁹³. M.Ö. 676 yılında Friglerin Anadolu’daki egemenliğine doğudan gelen Kimmerler son vermiştir⁹⁴.

Kimmerler’den canını zor kurtarabilen kral ailesinin üyeleri, daha çok yukarı Sakarya vadisine çekilerek burada M.Ö. 590 yılındaki Alyattes’in Kızılırmak seferine değin bağımsızca, bu tarihten M.Ö. 547-46 yılındaki Pers istilâsına kadar da Lydia’ya bağımlı olarak küçük prenslikler halinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir⁹⁵.

İlkçağ’da Anadolu’nun en önemli ulaşım ağı olan “Kral Yolu”nun daha önce yapılan araştırmalarda her ne kadar Efes’ten başlayıp Sard ve Gordion üzerinden Ankara’ya oradan Mezopotamya’ya ulaştığı gösteriliyorsa da, 1970 sonrası yapılan araştırmalar sonunda bu yolun bir kolunun Truva’dan, diğer kolunun ise Kadıköy (Kalhedon)’den başladığını ve Geyve-Taraklı üzerinden Ankara’ya ulaştığı kesinlik kazanmıştır⁹⁶. Persler zamanında Daskyleion satraplığına bağlı olan bölge, İskender’in M.Ö. 334 baharında Granikos (Biga Çayı) kenarında Pers ordusunu yenmesinden sonra Parmenion komutasındaki ordusu, satraplığın merkezi olan Daskyleion’unu (Ergili) ele geçirmiş ve İskender buraya Makedonyalı Kalas’ı satrap atamıştır⁹⁷.

İskender’in ölümü üzerine bu bölgede halefleri arasında ihtilaf konusu olmuş, Bitinya Krallığı Makedonya Krallığına karşı iç bağımsızlığını korumuş ve bölgeye hakim olmuştur⁹⁸. O dönemde Geyve (Tottocum) önemli şehirler arasında bulunuyordu⁹⁹. M.Ö. 74 yılında ölen Bitinya Kralı IV. Nikomedes, vasiyetnâmesinde Bitinya’yı Roma’ya bırakmıştır¹⁰⁰. Romalıların Bitinya Valisi Pilin tarafından İmparator Trajan’a sunulan bir gerekçede Sapanca Gölü’nü İzmit Körfezi’ne bağlama, diğer

⁹² YILDIRIM, s.2.

⁹³ A. IŞIK, “Eskiçağ Tarihinde Sakarya ve Çevresi”, **S.İ.T.**, C.I, Sakarya, 2005, s.50.

⁹⁴ YILDIRIM, s. 2.

⁹⁵ **Tarihte**, s. 33.

⁹⁶ YILDIRIM, s. 3.

⁹⁷ **Tarihte**, s. 34.

⁹⁸ M. ÖZSAİT, “Anadolu’da Helenistik Dönem”, **G.A.U.A.**, C.II, İstanbul, 1982, s. 343.

⁹⁹ R. YÜCE, **Kocaeli Rehberi ve Tarihi**, İzmit, 1945, s. 6.

¹⁰⁰ **Tarihte**, s. 34.

tarafından Sakarya'ya ulaştırma teşebbüsünde bulunmuşsa da çeşitli sebeplerden dolayı bir türlü gerçekleşmemiştir¹⁰¹.

Roma çağında Kuzey Sakarya'nın doğusu, Akyazı yakınları "Regia Tarsia (Tersia Bölgesi)", Geyve dolayları da "Regia Tattation (Tatayon Bölgesi)" adı ile anılıyordu¹⁰². Ayrıca bunların güneyinde yer alan üçüncü bir bölge vardır ki bu da "Regia Doris" (Doris Bölgesi) olarak adlandırılmaktadır¹⁰³. Bu bölge de Taraklı civarlarını kapsıyordu. Sapanca ise Sapanca gölü ve çevresi ile ilintilidir¹⁰⁴.

M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye bölününce Anadolu gibi Bitinya Bölgesi de Doğu Roma (Bizans)'nın payına düşmüştür¹⁰⁵. VI. yüzyılda Bizans İmparatoru Justinianos (527-565) döneminde Sakarya yöresinde önemli bayındırlık çabaları olmuş, 560 yılında Sakarya (Sangarios) Irmağı üzerinde Justinianos köprüsü kurulmuştur¹⁰⁶. Ortaçağ sürecinde önemli bir ulaşım yolu ağı ile dikkat çeken bölgede bunun gibi önemli Erken Ortaçağ köprülerinin bulunması rastlantı değildir. Uzun bir süre Bizans hakimiyetinde kalan Bithynia içinde özellikle Ortaçağ'ın geç süreçlerine kadar, İstanbul'u almak için gerçekleştirilen bazı akınlar ve işgaller dışında önemli bir hareketlilik olmadığı anlaşılmaktadır¹⁰⁷.

Yöre, VIII. yy.da Arap akınlarına uğramış Bizanslıların Malazgirt yenilgisini takip eden 1080'de de Selçukluların eline geçmiştir¹⁰⁸. Çevrede bulunan Çobankale, Paşalar ve Mekece civarındaki kaleleri Süleyman Şah ele geçirdiyse de Bizanslılar bir yıl sonra geri almıştır¹⁰⁹. XI. yy. sonlarında Sakarya toprakları Bursa, Bilecik ve Kocaeli dolayları ile birlikte İznik Selçuklu Beyliği'ne bağlı bulunuyordu¹¹⁰.

1195'te başlayan Haçlı Seferleri'nin tümü Geyve-Taraklı üzerinde yapılmış bu seferber buradaki yerleşim yerlerinin gelişmesine engel olmuştur¹¹¹. IV. Haçlı Seferi

¹⁰¹ UYSAL, s.9; BEKSAÇ, s.13.; IŞIK, s.51-52.; E.KONUĞÇU, "Sapanca Gölü'nü İzmit Körfezi İle Birleştirme Çalışmaları", S.İ.T., C.I, Sakarya, 2005, s.328-330.

¹⁰² ERENDİL., s.17.

¹⁰³ IŞIK, s.51.

¹⁰⁴ BEKSAÇ, s.13.

¹⁰⁵ H.D. YILDIZ, "Bizans Tarihi", G.A.U.A., C.III, İstanbul, 1982, s. 488.

¹⁰⁶ Tarihte, s. 35.

¹⁰⁷ BEKSAÇ, s.15,27.

¹⁰⁸ YIDRIRIM, s. 3.

¹⁰⁹ Geyve s. 7.

¹¹⁰ E. KONUKÇU, "Sakarya ve Çevresinde Selçuklular", S.İ.T., C.I, Sakarya, 2005, s.60-61.

¹¹¹ YILDIRIM, s. 3.

sırasında Bizans Devleti'nin başına geçen Henri D.Agre 1206'da İznik Lâtin komutanı Laskaris ile yaptığı savaşta bütün Bitinya'yı tekrar ele geçirmiştir¹¹².

Anadolu Selçuklu Devleti 1308 yılında yıkılınca Anadolu'da birçok yeni beylik kurulmuştur¹¹³. Karacadağ, Söğüt, Domaniç çevresinde kurulmuş olan Osmanlı Beyliği, Ertuğrul Bey'in vefâtından sonra küçük oğlu Osman Bey seçimle Kayı boyunun ve diğer Türkmenlerin başına getirildiğinde Bitinya (Bursa, Bilecik, İzmit, Sakarya yöresi) Bölgesi'ndeki Rum yönetimi iyice zayıflamıştı¹¹⁴. Osmanlı Beyliği bu durumu fırsat bilip akınlarla Bizans sınırını zorlamaya başlamıştır¹¹⁵.

Sakarya yöresine ilk Osmanlı akınları Osman Bey zamanında başlamış, Göynük, Taraklı, Mekece, Akhisar ve Geyve bu sırada yağmalanmış, Orhan Bey zamanında Konur Alp tamamını Osmanlı topraklarına katmıştır¹¹⁶. 1337 yılında İzmit'in de alınmasıyla tüm Bitinya toprakları Osmanlıların idaresine geçmiştir¹¹⁷.

Deli akışlı Sakarya'nın sık sık yatak değiştirmesi ve çevresindeki bataklıklar nedeniyle ilk ve orta çağlarda insanların pek yerleşme olanağı bulamadığı Sakarya topraklarının durumu, XVI. yy.da yani Osmanlılar çağında değişmiştir. Bu yerleşme bazı köylerle olmuş, bu sırada ormanların ve sık çalılıkların temizlenmesine gerek duyulmuştur¹¹⁸.

Sakarya Nehri'nin Sapanca Gölü üzerinden İzmit Körfezi'ne birleştirilmesi amacıyla bir kanal açılması projesi ilk defa Roma İmparatorluğu zamanında Traianus (Trajan) döneminde gündeme gelmiş, ancak gerçekleştirilememiştir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında aynı proje tekrar ele alınmış, Mimar Sinan ve Usta Gurs Nikola tarafından tavsiye olunmuş, ancak padişahın bakışları savaflara çevrili olduğu için çalışmalar durmuştur¹¹⁹. Sinan Paşa'nın önerisi üzerine III. Murat zamanında 6 Mart 1591 yılında, İzmit'e otuz bin işçi gönderilerek Sakarya-Sapanca-İzmit Körfezi

¹¹² **Sakarya İl**, s. 113.

¹¹³ YILDIRIM, s. 4.

¹¹⁴ **Tarihte**, s. 35.

¹¹⁵ **Sakarya İl**, s. 113.

¹¹⁶ DANİŞMEND, s. 4, 9, 11, 20; Hoca Sadettin Efendi, s.44; **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, s.21, 28; HAMMER, s. 72, 92; Mehmed Neşri, s.119, 137; Solakzâde Mehmet Hemdemi Çelebi, s.20, 22, 30, 31; E. KONUKÇU, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Sakarya Bölgesi", **S.İ.T.**, Sakarya, 2005, s.65-71.

¹¹⁷ OSTROGORSK, s. 547.

¹¹⁸ ERENDİL, s. 21.

¹¹⁹ HAMMER, s. 201.

kanalının açılması hakkında ferman çıkarılmıştır¹²⁰. Ancak böyle yararlı bir girişimin düşmanları, bu işlerin halka zararlı olacağını padişaha söyleyerek engel olmuşlardır¹²¹. 1656, 1759, 1764, 1813, 1870-71 yıllarında Sapanca Gölü'nün yeniden projelendirilmesi yapıldı ise de sonuç alınamamıştır¹²².

XIV.yy.dan başlayarak, doğulu, batılı, zaman zaman Osmanlı gezginleri Anadolu'ya gidiş-gelişlerde Sakarya topraklarından geçmiş, yöre ile ilgili izlenimlerini seyahatnamelerinde zikretmişlerdir.

1333 yılında bölgeye gelen ünlü seyyah İbn Batuta Mekece'ye gitmiş, oradan da Taraklı ve Geyve'ye geçmiştir. Taraklı'da bir zâviyeden, Geyve'de de bir Âhi tekkesinden söz etmektedir¹²³.

1404 yılında Kastilla Kralı III. Henrique tarafından Timur'a elçi olarak gönderilen Ruj Gonzales de Clavijo bölge topraklarından geçmiş ve seyahatnamesinde söz etmiştir. 1548'de Kanuni zamanında, Fransız elçiliği görevi ile yolculuk yapan Gabriel d'Aramon Sapanca'dan ve II. Bayezid Köprüsünden geçerek, oradan da Geyve ve Taraklı'ya ulaşmıştır. 1640'ta Fransız gezgin Jean-Baptiste Tavernier Sakarya'dan geçmiş, Sakarya Nehri üzerinde tahta bir köprüden geçtiğini belirtir¹²⁴.

Kâtip Çelebi, XVII. yy.da yazmış olduğu "Cihânnümâ" adlı eserinde Adapazarı'ndan söz ederken burayı bir yol uğrak noktası olarak gösterir ve "Ada Nahiyesi" olarak kaydeder¹²⁵. Kâtip Çelebi 1609'da doğmuş, 1658'de ölmüştür. Buna göre Adapazarı bir köy olarak da 1658'den önce vardı.

1640 yılında Sakarya Nehri'nin taşması sonunda Geyve'nin yıkılıp yeniden kurulmasına neden olduğu gibi, buradaki tarihi kalıntıların da yok olmasına, taşan çamurların altında kalmasına neden olmuştur¹²⁶.

1611 ile 1683 yılları arasında yaşayan Evliya Çelebi ünlü seyahatnamesinde Adapazarı hakkında herhangi bir bilgi vermez. Adapazarı belki bu dönemde göze

¹²⁰ DANİŞMEND, s. 118.

¹²¹ HAMMER, s. 201.

¹²² KONUKÇU, "Sapanca Gölü'nü İzmit Körfezi İle Birleştirme Çalışmaları", S.İ.T., C.I, Sakarya, 2005, s. 330-342.

¹²³ İbn Batuta, s. 47-49.

¹²⁴ KONUKÇU, Sakarya ve Gezginler, s.112-115.

¹²⁵ ERENDİL, s. 21.

¹²⁶ YILDIRIM, s. 5.

çarpmayan küçük bir yerleşim merkeziydi. Ancak Sapanca ve Hendek gibi yerleri görmüştür. Sapanca'dan söz ederken, Kanuni Sultan Süleyman zamanında kurulmuş olan kasabada Sarı Rüstem Paşa'nın cami, hamam ve imaretten oluşan bir külliyesi ile Pertev Paşa Hanı'nın bulunduğunu ve hepsinin Mimar Sinan yapısı olduklarından söz eder¹²⁷. Bir başka gezisinde uğradığı Taraklı ve Geyve'den söz ederken Taraklı'nın on bir camisi, bir hamamı ve beş hanı ile mamur bir kasaba olduğunu, Geyve'de de II. Bayezid'in yaptırdığı köprü bir cami ve üç hanın bulunduğundan söz eder¹²⁸.

1740 yılında Anadolu'ya seyahat eden İngiliz Richard Pococke Sakarya Nehri üzerinde yüz ayak uzunluğunda bir ahşap köprü olduğunu belirtir. II. Mahmut tarafından Kaçar Şahı Feth Ali Şah'a gönderilen heyetin içinde yer alan Bozoklu Osman Şakir Efendi, Sapanca ve Geyve'den geçmiş bu vesile ile gördüğü II. Bayezid Köprüsü'nün bakımsızlığı kendisini üzmüştür. İngiliz gezginlerden John Macdonald Kinneir, 1813'te Sakarya'dan geçerken II. Bayezid Köprüsü'nden bahseder.1862'de Sakarya'yı gezen A.D. Maustier, Sapanca, Adapazarı ve Geyve'den söz ettikten sonra II.Bayezid köprüsünden bahseder ve köprünün harap olduğunu belirtir¹²⁹.

1832 yılında yöreyi gezen Charles Texier Adapazarı'nın küçük bir köy olduğunu, küçük bir ada üzerinde kurulduğu için böyle adlandırıldığından söz eder¹³⁰.

1520 tarihinde Kocaeli Sancağına bağlı "Ada kazası"¹³¹ olarak karşımıza çıkan Adapazarı hızlı iskan faaliyetleri sonucu kısa sürede büyümüştür.1742 yılında Sapanca'ya bağlı bir bucak olarak görülmekte olan Adapazarı, 1837 yılında II. Mahmut döneminde ilçe haline getirilmiştir¹³².

1856 Salnamesi'ne göre Eyalet-i Hüdavendigâr'a bağlı Livâ-ı Kocaeli'ne bağlı kazalar arasında Karasu, Adapazarı; Sapanca, Hendek, Akyazı, Hendek, Taraklı Yenicesi Geyve ve Akhisar-ı Geyve (Pamukova) sayılmaktadır¹³³.

Sakarya Nehri, eskiden Jüstinyen Köprüsü yakınında iki kolla akıyor ve bu kollar arasında bir ada oluşturduktan sonra Söğütlü yakınında birleşerek Karadeniz'e

¹²⁷ Seyahatname, s. 517.

¹²⁸ Seyahatname, s.580.

¹²⁹ KONUKÇU, Sakarya ve Gezginler, s.119-125.

¹³⁰ ERENDİL, s. 22.

¹³¹ Y. ÖZTÜRK, "XVI.Asırdan XVII.Asrın Başlarına Kadar Ada Kazası", S.İ.T., C.I, s.226-227.

¹³² UYSAL, s. 10.

¹³³ T. BAYKARA, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş, Ankara, 1980, s. 70.

dökülmekteydi. Sakarya'nın iki kolu arasındaki ada, buradaki köyün çevre halkı arasında "Ada Köyü" hatta kısaca "Ada" adıyla anılmasına neden olmuş, burada kurulan pazardan dolayı zamanla "Adapazarı" olarak ad yapmıştır¹³⁴.

1865'te belediye teşkilatının kurulduğu Adapazarı bu dönemde muhacirlerin iskan edildiği önemli bir merkez olmuştur.¹³⁵ 1895-1918 yılları arasında Adapazarı ve çevresine üç önemli göç dalgası olmuştur. Birincisi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinden sonra özellikle Kafkasya'dan gelenler, bunlar köylere yerleştirilmişlerdir. İkincisi 1912 Balkan Savaşı sonunda Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Makedonya'dan gelenler, bunlar da köylere yerleştirilmişlerdir. Üçüncüsü, 1914-1918, I. Dünya Savaşı yıllarında Rus işgâli ve baskısı neticesinde Doğu Karadeniz kıyılarından gelenlerdir ve ormanlık ve dağlık yerlerde yerleştirilmişlerdir. Bu dönemde Adapazarı ve çevresi için en önemli problem âsâyîş sorunu olmuş, bu durum devleti bir hayli uğraştırmıştır. Bu şartlar içinde I. Dünya Savaşı'na giren Adapazarı ve çevresi savaşın ağır yükünü hissedip savaşı 1. derecede yaşamıştır¹³⁶.

Mondros Mütarekesi'nden sonra İngilizler ve Amerikalıların bölgede tehcirden dönen Rumlar ve Ermenilere yardımda bulunarak bölgede yıkım ve işgâllere neden olmuş, Kuvay-ı Milliye'ye karşı bir çok ayaklanmanın çıkmasını sağlamışlardır¹³⁷. 26 Mart 1921 yılında Yunan ordusunun işgâline uğrayan Sakarya, Milli Mücadele'de çok önemli rol oynamış, 21 Haziran 1921'de Yunan İşgâli'nden kurtarılmıştır¹³⁸. Atatürk, Milli Mücadele yıllarında Büyük Taarruz'dan 71 gün önce 17 Haziran 1922 tarihinde Adapazarı'na gelmiş, bugünkü müze binası olarak kullanılan evde annesi Zübeyde Hanım'la görüşmüştür¹³⁹.

1832'lerde köy, 1742'lerde bucak, 1852'de ilçe ve 1954'te il haline dönüşen Adapazarı Osmanlılar döneminde pek gelişmemişken, Cumhuriyet döneminin bayındırlık ve kültür uygulamalarından payını alarak ileri bir düzeye ulaşmıştır¹⁴⁰.

¹³⁴ ERENDİL, s. 24.

¹³⁵ T. SUBAŞI, "I.Meşrutiyet Döneminde Adapazarı'ndaki Sosyal Hayat Hakkında Bazı Gözlemler", **S.İ.T.**, C.I, Sakarya 2005, s.409-447.

¹³⁶ H. SELVİ, "II.Meşrutiyet Döneminde Adapazarı ve Çevresi (1908-1918)", **S.İ.T.**, C.I, Sakarya, 2005, s.450-451,472.

¹³⁷ E. KONUKÇU-H.SELVİ, "Milli Mücadele Döneminde Adapazarı ve Çevresi (1918-1922)", **S.İ.T.**, C.I, s.502-562.

¹³⁸ K. ÖZALP, **Milli Mücadele I (1919-1922)**, Ankara, 1988, s. 178.

¹³⁹ ÖNDER, s.25-26.

¹⁴⁰ ERENDİL, s. 22.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BÖLGEDE NÜFUS HAREKETLERİ VE SOSYAL HAYAT

3.1. Bölgede Nüfus Hareketleri

Sakarya Bölgesi, bugünkü Adapazarı şehrinin de içinde yer aldığı, Sakarya Nehri'nin güneyinden kuzeye doğru taşkın sularını taşıyan Akova ve etrafındaki dağlık bölgelerden oluşan bir yerleşim coğrafyasıdır. Bölgede en eski yerleşimler, Akyazı ve Geyve civarındaki yaylalar gibi taşkın sularından ve istilâlardan korunabilen bölgeler olurken, Akova, Sakarya Nehri'nin burayı bahar aylarında sularla kaplaması ve ardından da bataklıklardan oluşması sebebiyle Osmanlı dönemine kadar yerleşime açılmamıştır.¹⁴¹ Bu bölgenin yerleşime açılmamasında Sakarya Nehri'nin sık sık yer değiştirmesi ve burasının orman örtüsü ile kaplı olmasının da etkisi olmuştur¹⁴².

Kutalmış oğlu Süleyman Şah'ın 1081'de Bitinya'daki fetihleri ile Türklerin görülmeye başladığı Sakarya yöresi, Haçlı Seferleri sırasında tekrar Bizans'ın eline geçmiştir¹⁴³. Osmanlı Padişahı Sultan Orhan zamanında Karamürsel Alp, Akkoca, Konuralp, Akyazı, Hendek ve Karasu ile birlikte Adapazarı'nı da Bizans İmparatorluğu'ndan alarak Türk hakimiyetine dahil etmiştir¹⁴⁴. Osmanlı Devleti hakimiyetinin başlamasıyla Akyazı, Geyve, Hendek, Taraklı bölgeleri Batı Anadolu'ya doğru kayan yerleşik ve göçebe Türk kitleleri için uygun yerleşim bölgeleri haline gelmiştir¹⁴⁵. Fetihden sonra Sakarya havzasına yerleşen en eski Türk boyu olan "Manav" adlı yerliler, Oğuz ve Selçuklu gelenek-görenek ve hayat tarzları ile kültürlerini bozmadan bölgede yüzyıllarca sürdürmüşlerdir. XVI.yy.dan sonra hızla artan bu yerleşmeler muhtemelen bazı köylerle olmuş, bu sırada ormanların ve sık çalılıkların temizlenmesine gerek duyulmuştur¹⁴⁶. Önemli bir ulaşım ve taşımacılık güzergâhı üzerinde bulunan bölge aynı zamanda tarıma elverişli toprakları sayesinde pazar yeri haline geldikten sonra da Adapazarı adını almıştır. Pazara gelen esnaf ile aile fertleri sürekli kalacakları evler ve dükkanlar yapmak suretiyle buralara yerleşmiş, nihayet bu pazar yerinin gelişip büyümesi ile XIX. yy.la doğru ticari bir merkez haline gelmiştir.

¹⁴¹ M. DEMİR, "Sakarya'da Türk Yerleşim Yapısı", S.İ.T., C.I, Sakarya, 2005, s.97.

¹⁴² M. TUNCEL, "Türkiye'de Yeni Şehirler, Adapazarı Örneği", I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, (22-23 Haziran 1998) Adapazarı, 1999, s.2.

¹⁴³ ERENDİL, s.29; KONUKÇU, Sakarya ve Çevresinde, s.62.

¹⁴⁴ Y. ÖZTUNA, Osmanlı Devleti Tarihi, İstanbul, 1986, s.70-72.

¹⁴⁵ DEMİR, s.100.

¹⁴⁶ ERENDİL, s.21.

XVII. yy.ın sonlarında Osmanlıların Rumeli, Akdeniz ve Kafkasya'daki yenilgileri ve toprak kayıpları bölgeye Türk ve Müslüman unsurların dalga dalga göçlerine zemin hazırlamıştı¹⁴⁷. 1854-55 Kırım Savaşı, 1850-1860 Şeyh Şamil Olayı, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ile Balkan savaşları sonrasında bölgeye gelen Kırım, Kafkas ve Balkan muhâcirlerin büyük bir kısmı Adapazarı yöresine iskan edilmişlerdir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Avusturya'nın işgâli altında bulunan Bosna-Hersek'teki Müslüman Boşnakların bir bölümü de Adapazarı'na yerleştirilmiştir¹⁴⁸. Böylece yöredeki iskân faaliyetleri sonucunda kentin nüfusu hızla artmaya başlamıştır.

Bölgede, yerli halk olan Manavlar dışında Gürcü, Abaza, Çerkez gibi Kafkas göçmenleri, Boşnak, Arnavut ve Türkmen gibi Balkan göçmenleri yanında 1-2 köyde Kurmanç Aşireti, Doğu Karadeniz'den göç etmiş olan Türkmen'ler ve Mohdi (Laz)'ler ile Anadolu'nun hemen her yerinden göç etmiş Türkmen grupları bulunmaktadır. Geçmişte meydana gelen savaşlar, kan davaları ve benzeri sebeplerle buraya göç etmiş insanların Türk kimliğini kabul etmekle birlikte her grup kendi mahalli kültürünü rahatlıkla yaşayabilmektedir¹⁴⁹.

3.2. Sosyal Hayat

Anadolu'nun hemen hemen her yerinde olduğu Sakarya bölgesinde de sivil mimarinin şekillenmesinde, sosyal hayatın çok önemli rolü olduğu görülmektedir.

Nüfus yapısı bakımından zengin bir mozaiğe sahip olan Sakarya bölgesinde sosyal hayatı belirleyen en önemli unsurlardan biri inanç ve kültür olmuştur. Kaynaklardan edinilen bilgilere göre Sakarya bölgesinin Türk fethinden sonra, nüfus çoğunluğunun daima Müslümanlardan meydana geldiği bilinmektedir. Bu arada Hıristiyanlardan (Rum ve Ermeniler) İslam dinini seçenler de hiç eksik olmamıştır¹⁵⁰.

Bölgede yer alan ve kaynaklarda adı geçip de günümüze ulaşmayan çok sayıda cami ve zâviyelerden ¹⁵¹ insanların dinine olan bağlılıklarına işaret ederken, mektep ve

¹⁴⁷ ŞENTÜRK, s.176-177.

¹⁴⁸ Yurt, s.6457.

¹⁴⁹ T.EROĞLU-Y.KÖKTEN-E.EROĞLU-H.Ç.GÖNÜLTAŞ, s.2-3.

¹⁵⁰ Yurt, s.6457.

¹⁵¹ Y. ÇETİN, *Sakarya ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Dini Mimari Eserler*, A.Ü.S.B.E. (Basılmamış Y.Lisans Tezi), Erzurum, 1999; A. DAĞLI, *19.yy. Adapazarı-Kocaeli Bölgesi Medrese ve Tekke-Zaviyeleri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adapazarı, 2002.

medreseler de geçen yüzyıllarda Sakarya’da canlı bir kültür hayatının varlığını ortaya koymaktadır¹⁵².

İslam dininin sosyal hayattaki rolünden dolayı bölgede içe dönük aile yapısının oluşmasına neden olmuş, bahçe ve avlular böyle bir hayatın vazgeçilmez ihtiyacı olagelmıştır. Kadının işi evindedir anlayışı doğrultusunda, hayatını genellikle dört duvarı arasında geçiren esas itibarıyla ziraat bir ekonominin ürünü olarak, köylüden pek farklı olmayan evin kadını buralarda işlerini hem dışarıdan görünmeden yapabilmekte; hem de, evin cumbasına yerleştirilen makata oturduğunda sokağı rahatça görebilmektedir¹⁵³. Sosyal hayatın ve geleneklerin avlu ve cumbada olduğu gibi konutların ve sokakların biçimlenmesinde de etkisi olmuştur. Bu nedenle evler inşa edilirken komşunun havasını-suyunu kesmeme prensibi göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca yakın komşuluk ilişkileri sebebi ile evler dar ve uzun sokakların iki yanına biri birlerine yakın olarak inşa edilmişlerdir.

Anadolu insanını yaşayış şekli olan geniş aile yapısı Sakarya merkez hariç ilçelerde hala muhafaza edilmektedir. Ailelerin çoğu iki üç kuşağın bir arada yaşadığı ailelerden oluşmaktadır. Bu nedenle evlerin genelde iki veya üç katlı, çok odalı olduğu görülür. Aile hayatı Türk Töresi’ne göre düzenlenmiştir. Kadın-erkek ilişkileri, gelenek-görenek ve inanç temelinde şekillenmiştir. Aile hayatında erkeğin üstünlüğü çok gibi görünse de kararlar mutlak ortak alınmaktadır. Ailede her ne kadar büyükler söz sahibi olsalar da her işte ailenin ortak kararı alınır¹⁵⁴.

Ailede vakti gelen erkekler evlendirilerek evin bir odasına yerleştirilirler. Evlenen çiftler, baba evinde kendilerine tahsis edilen bu odada kalmak zorundadır. Erkek çocuğun evden ayrılması; aile büyüklerinin rızası doğrultusunda gerçekleşmektedir. Evden ayrılmanın sebepleri arasında evlilik, oturulan evin yetersiz kalması, toprağın aileyi geçindirmeyecek kadar küçülmesi sayılabilir¹⁵⁵.

Geçmişte bölgede kapalı ekonomiye dayalı bir yaşam biçimi söz konusu olduğu için üretim olayı ev biçimine tümüyle yansımıştır. Yalnız yiyecek değil giyecek de evde üretilirdi. Yazın büyük bahçelerde üretilen meyve ve sebzeleri bütün bir yıl

¹⁵² Yurt, s.6459.; İŞSEVER, s.75-77.

¹⁵³ D. KUBAN, "Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler, V.D. , S.VII. İstanbul, 1968, s.66.

¹⁵⁴ Tarih, s.75.

¹⁵⁵ T.EROĞLU-Y.KÖKTEN-E.EROĞLU-H.Ç.GÖNÜLTAŞ, s. 59.

yiyecek için yüzyılların deneyiminden geçmiş yöntemler bulunmuş ve evlerde özel alanlar geliştirilmiştir. Genelde evin alt katlarında dokuma, hasır, süpürge ve ahşap el sanatları ile ilgili atölyelerle yiyeceklerin üretildiği ve saklandığı kilerler yer almaktadır. Sakarya bölgesindeki evlerin çoğunda bu tür ihtiyaçları karşılayan yapı elemanları bulunmaktadır¹⁵⁶.

Misafirperverlik, aile ve toplum hayatında önemli bir yer tutar. Evin kapısını çalan herkes halk tarafından tanrı misafiri olarak kabul edilir. Gelen misafire evin en lezzetli yiyecekleri ikram edilir. Misafirler için özel düzenlenmiş odalar mevcuttur. Yatıya kalacak misafirlerin odaları rahat edebilecekleri şekilde büyük bir itina ile hazırlanır¹⁵⁷.

Sakarya bölgesi çeşmeler konusunda zengin ve suyu bol bir memleketidir. Kitabeleri, lüleleri ve yalıkları ile tipik Türk çeşmesi formundaki bu yapılar bütün ihmellere rağmen hâlâ eski meydanlarda ve sokaklarda yerlerini almaktadırlar. Yine de mahalle çeşmelerinden yetinmeyip evlerin genelde bir kuyuya sahip olduklarını yöre halkından öğreniyoruz. Köylü veya mahalleli suyu evine, ibrik, kova güğümle, omuz askısı kullanmadan taşırdı. Günün hangi vaktinde olursa olsun, suyun eve gelişi de, evden su taşımaya çıkış da örf ve adete bağlı idi. Çeşme başındaki tavır, gerek genç ve gelinlik kız için, gerekse yeni gelinlerle çocuk sahibi kadınlar için, İslâmî hücrelerinden dış dünyaya açılan bir pencere gibidir. Su taşımayı bilmek ve evin suyunu taşımak bir kadının kadınlığını zenginleştiren faziletlerdendi¹⁵⁸.

Sakarya bölgesi hamamlar konusunda da oldukça zengindir. Geçmişte bir çok hamamın görüldüğü bölgede özellikle son yıllarda depremler ve şehirleşme nedeni ile bir çoğu yıkılmış, ancak birkaçı günümüze ulaşabilmiştir. Türk hamam geleneklerinin tüm ayrıntılarının görülmekte olduğu Sakarya bölgesindeki hamamlar tek hamam şeklindeki olup genelde çarşı kenarında yer alır ve halkı sabah namazına yetiştirecek bir zamanda açık olurdu. Sakarya halk kültüründe de önemli bir rolü olan bu hamamlarda temizliğin yanı sıra, bölge insanı, hazırlanan ve içinde yöreye özgü türlü yemişlerin bulunduğu hamam torbaları ile çoğu kez hamamı bir piknik şenliği içinde

¹⁵⁶ T.EROĞLU-Y.KÖKTEN-E.EROĞLU-H.Ç.GÖNÜLTAŞ, s.137-165.; *Yedi*, s.191-200; ÇORUHLU, "Sakarya İli'nde", s.1097-1110.

¹⁵⁷ T.EROĞLU-Y.KÖKTEN-E.EROĞLU-H.Ç.GÖNÜLTAŞ, s.62.

¹⁵⁸ İŞSEVER, s.97-98.

yıkanarak deęerlendirirdi¹⁵⁹. Bütün Anadolu'da görüldüğü gibi bölgede de düğünden önce âdet gereği gelin hamamı yapılmaktaydı¹⁶⁰.

¹⁵⁹ İŞSEVER, s.69.

¹⁶⁰ T.EROĞLU-Y.KÖKTEN-E.EROĞLU-H.Ç.GÖNÜLTAŞ , s.104.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRK SANATINDA EV, HAN, HAMAM, KÖPRÜ VE ÇEŞME

MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

4.1. Ev Mimarisinin Gelişimi

Barınma, sosyal bir varlık olan insan için en temel ihtiyaçlardan biridir. Bu nedenle şekli ve inşa malzemesi ne olursa olsun, “barınak” dediğimiz kapalı mekânlar insanlığın toprağa yerleşmesi ile ortaya çıkmıştır¹⁶¹.

Genel olarak insanların soğuktan, sıcaktan ve dışarıdan gelecek olan her türlü saldırıdan korunabilmesi için yaptıkları barınaklara “ev “ denir. Kelimenin Türkçe aslı “iv” veya “yiv”dir¹⁶².

Evler, konum, kullanım ve şekillerine göre değişik adlar alır. Taşınabilir nitelikli malzemelerden yapılan göçebe evine “çadır”; bunların daha görkemli, süslü ve hükümdarlara mahsus olanlarına “otağ” adı verilmektedir¹⁶³. Taşınmaz malzeme ile yapılan evlerin büyüklerine “konak”, hükümdarların oturduklarına “saray “ denir¹⁶⁴. “Kasır”, sarayların kent dışına yapılmış, sürekli oturulmayan savunmalı şeklindedir. “Köşk” ise açık yerde, geniş bahçe içinde çoğu yazın kullanılan evdir¹⁶⁵.

Tarihi çağlardan sonra her bölgede iklim ve malzeme şartlarına bağlı olarak belirli ev tipleri ortaya çıkmıştır. İnsan yaşadığı evi planlayıp inşa ederken bir çok faktörü göz önünde bulundurmuştur. Yaşadığı toplumun kültür ve geleneklerini, yaşadığı coğrafya parçasının iklim özellikleri ile birleştirerek, biçimlendirmiştir¹⁶⁶.

İnsan hayatıyla son derece ilgili ve her şeyden önce yaşama birimi olan “ev”, devirler boyunca bütününün aksedişiyle, değişerek gelişen bir yapıcılık ve sanat anlayışını beraber getirmiştir. Böylece, sanat tarihinin önemli sivil mimarlık ürünleri olan “mesken mimarisi” oluşmuştur¹⁶⁷.

¹⁶¹ A. TURANI, “Ev” mad., **Sanat Terimleri Sözlüğü**, Ankara, 1980, s.38.

¹⁶² C.E. ARSEVEN, “Ev” mad., **Sanat Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1983, s.546.

¹⁶³ D. HASOL, **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, İstanbul, 1990, s.123.

¹⁶⁴ ARSEVEN, Ev, s. 546.

¹⁶⁵ HASOL, s.274.

¹⁶⁶ H. KARPUZ, **Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri**, Ankara, 1993, s.1.

¹⁶⁷ Y. SAYAN, **Uşak Evleri**, Ankara, 1997, s.1.

Türk konutunun tarihini çizebilmek için, işe çok eski devirlerden başlamak ve Hititlerden itibaren Küçük Asya konutlarını incelemek gerekir¹⁶⁸.

Neolitik Çağ'dan başlayarak Anadolu, konut ve yerleşme tarihinde öncelikli bir yeri olan Önasya'nın diğer bölgeleriyle eşzamanlı bir kültürel süreci paylaşmıştır. Arkeolojik bulgular söz konusu kültürel sürecin hiç de yalın ve doğrusal olmadığını göstermektedir. Tersine, tarih öncesi dönemin gerek yapım teknolojilerinde, gerek konut ve yerleşim biçimlerinde büyük bir çeşitlilik ve karmaşıklık düzeyi vardır¹⁶⁹. Basra Körfezi'nden başlayıp Güneydoğu Anadolu'yu da içine alan hilâl biçimli bir coğrafyayı kapsayan Ön Asya'daki Neolitik yerleşmeler, konut mimarisinde Anadolu'yu da etkilemiştir. Bu bölgede görülen evler avlulu ev tipinin ilk örneklerini oluşturmaktadır. Bu alanın dışında kalan Konya-Çatalhöyük'teki evler çoğunlukla kerpiç veya taş yapılar olup, ahşap kirişli düz damlıdır. Çatalhöyük'teki evler bugünkü Orta Anadolu evleri ile büyük benzerlik göstermektedir. Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de görülen bir diğer ev de "hilani" denilen Geç Hitit dönemindeki bir saray tipinden gelişen eyvanlı evlerdir. Güneydoğu Anadolu'da özellikle şehir evlerinin büyük bir çoğunluğunu oluşturan bu ev tipi Türkistan'dan Mısır'a kadar uzanan geniş bir coğrafi alana yayılmıştır¹⁷⁰.

Tarih boyunca Anadolu'da karşılaşılan ev tiplerinden biri de kubbeli evlerdir. Bindirme kubbe tekniği ile yapılmış olan kubbeye "yalancı kubbe" veya "sahte kubbe" adı verilmektedir. Bindirme kubbe, yapıları örtmek için yeterli boyut ve sağlamlıkta kiriş sağlayacak ağaç bulunmayan kıraç yerler için çok uygun bir çözümdür. Güneydoğu Anadolu'da karşımıza çıkan bu ev tipi M.Ö.VI.binin ortalarından M.Ö.V. binin ortalarına kadar süren bir dönemde karşımıza çıkmaktadır¹⁷¹.

Doğu Anadolu'dan Hazar Denizi'ne kadar olan bölgedeki dağlık kesimde karşımıza çıkan bir diğer ev tipi de "tüteklikli" evlerdir. Sahte kubbe gibi tüteklikli örtü de bir tür bindirme ilkesinin ürünüdür. Giderek boyutları küçülen kirişlerin çapraz ve duvarlara paralel olarak bir birinin üstüne yerleştirilmesi ile yükselmektedir. Doğu

¹⁶⁸ C.E. ARSEVEN, **Türk Sanatı**, İstanbul 1970, s.104.

¹⁶⁹ G. AKIN, "Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşim" **Habitat-II**, İstanbul, 1996, s.248.

¹⁷⁰ N. AKIN, "Ev" mad., **Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.11, İstanbul, 1997, s.507.

¹⁷¹ G. AKIN, s. 248-249.

Anadolu'daki yerel adı "kırlangıç kubbe" olan bu mekan tipi soğuk bölgelere özgüdür¹⁷².

Öte yandan görüyoruz ki, Anadolu'daki ilk Türk evleri Bizans evlerinden tamamıyla farklıydı. Bunun nedeni Türklerin âdetlerinin ve yaşayış tarzlarının Bizanslılarınkinden farklı olmasıdır. Fetihlerle ele geçirilen bölgelerde yerli işçiler ve duvarcı ustaları aynı yapı metodu ile ev yapmakta devam etmiş ve aynı bölgesel gelenekleri yaşatmışlardır. Yalnız, yeni fatihlerin adetleri planda önemli bir değişiklik yapılmasını gerektirmiştir. İşte böylelikle her yerde yeni bir ev tipi doğmuştur¹⁷³.

Türk toplumunda ev; vatan, devlet, aile gibi kutsal bir kavramdır. Orta Asya'da Göktürkler ve Uygurlar "ev" kelimesi ile "bark" kelimesini bugünkü Türkçe'mizdeki gibi aynı anlamda kullanıyorlardı¹⁷⁴. Türklerin en eski zamanlardan beri içinde yaşadıkları evler iki sınıfa ayrılır ki bunlardan ilki "taşınabilir evler" diğeri de "yerli" yani "sabit evler"dir¹⁷⁵.

Şüphesiz Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce de, çadırdan başka yerleşik bir ev kültürleri vardı; Göktürkler şehirler kurmuş¹⁷⁶; Uygurlar, bir avlu etrafında sıralanan odalardan oluşan meskenler ile gelişmiş kentler oluşturmuştur¹⁷⁷.

Merv ve Tirmiz çevresinde yapılan araştırmalarda Büyük Selçuklu dönemine ait XI-XII. yy.lara ait evlere rastlanmıştır. Malzeme olarak daha çok kerpiç ve tuğlanın kullanıldığı bu evler, ortada geniş avlunun dört yanında eyvanlar ve köşelere sıkıştırılmış odalardan meydana geliyordu¹⁷⁸.

Dini mimaride olduğu gibi dayanıklı malzemeler kullanılmayıp sağlam olarak yapılmayan ve sahiplerinin ihtiyaçlarına göre sürekli yenilenmeleri, ev mimarisi konusundaki gelişmeleri düzenli şekilde takip etmemize imkân vermemektedir. Onun için Anadolu öncesinde olduğu gibi, Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden sonra da, ne tür evler kurduklarını ve bunların özelliklerini tam bilemiyoruz¹⁷⁹.

¹⁷² G. AKIN, s.252-253.

¹⁷³ ARSEVEN, *Türk*, s.104-105.

¹⁷⁴ KARPUZ, s.1.

¹⁷⁵ ARSEVEN, *Ev*, s.568.

¹⁷⁶ M. CEZAR, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul, 1977, s.9.

¹⁷⁷ O. ASLANAPA, *Türk Sanatı*, I-II, İstanbul 1984, s.10-11.; KARPUZ, s.2.

¹⁷⁸ KARPUZ, s.3.

¹⁷⁹ SAYAN, s.2.

Anadolu'ya gelen Selçuklular beraberlerinde Orta Asya ve İran evlerinin etkilerini de getirmişlerdir. Fakat ev mimarisi daha ziyade her memleketin iklimine ve malzeme şekline bağlı olduğu gibi yerli şekillere de uymak zorunda olduğundan, Türklerin Anadolu'da inşa ettikleri evlerde Orta Asya etkileri görülmekle beraber buldukları bölgenin inşa ihtiyaçlarından doğan yerli şekiller de gözlenmektedir. Bu suretle Anadolu'ya özgü ev tipleri meydana gelmiştir¹⁸⁰.

Anadolu Selçukluları döneminden günümüze ev örnekleri ulaşmamakla beraber, Diyarbakır'daki Artuklu Sarayı¹⁸¹, Beyşehir Kubadâbad Sarayı¹⁸² ve Konya II. Kılıçarslan Köşkü¹⁸³ gibi Selçuklu saray ve köşklere hükümdarlara ait örnekler olmakla birlikte Anadolu'da en eski ev örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu yapıların o devirde, ne derece halk konutlarına benzediği konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Türk evi, ilk olarak kendine has karakterini Osmanlılar zamanında bulmuş, Osmanlı Devleti'nin geniş sınırları içinde yer alan Balkanlar, Kafkaslar, Hazar Bölgesi ve Kırım'ı kapsayan, uygun yapı malzemesinin kolayca temin edildiği geniş bir coğrafi alanda yaygın şekilde uygulanmıştır¹⁸⁴. Yukarıda belirttiğimiz nedenlerden dolayı XVII. yy.dan daha eski Osmanlı evi örneklerine rastlamak çok güçtür. Bununla beraber Osmanlı saraylarının tek tek evlerden ve köşklere meydana gelmesi, daha önceki evlerin tipleri hakkında bize fikir vermektedir¹⁸⁵.

Türk evi en büyük gelişme ve yayılma çizgisini XVII. ve XVIII. yy.larda göstermiş, Osmanlı Devleti'nin her tarafından sarsılmaya başladığı XIX.yy.da bile ilerleme ve yayılması sona ermemiştir¹⁸⁶. Değişik iklim, malzeme ve bölge farklarına rağmen kendine has bir mimari karakteri olan Türk evi kavramı Anadolu'nun coğrafi sınırlarının dışına taşmış, eski Osmanlı topraklarının bulunduğu her yere yayılmıştır¹⁸⁷.

¹⁸⁰ ARSEVEN, Ev, s.568.

¹⁸¹ O. ASLANAPA, "Diyarbakır Kazısında İlk Rapor (1961)", **Türk Arkeoloji Dergisi**, II/2, Ankara, (1961) 1962 s.10-18.; O. ASLANAPA; **Türk Sanatı**, İstanbul, 1983, s.192.

¹⁸² M.Z. ORAL, "Kubadâbad Bulundu", **Anıt**, C.I, No 10, 1949, s.2,23.; K. OTTODORN-M. ÖNDER, "Kubad-Âbad Kazıları 1965 Yılı Ön Raporu", **Türk Arkeoloji Dergisi**, 14/1-2, Ankara, 1965 (1967), s.237-248.;M.O. ARIK, "Kubadâbad Sarayı", **Önasya Dergisi**, S.37, Ankara, 1968, s.8-9.

¹⁸³ ARSEVEN, **Türk**, s.75-76.; O. ASLANAPA; **Türk Sanatı**, İstanbul, 1983, s.187-188.

¹⁸⁴ T. CANSEVER, "Türk Evinin Mimarisi", **Türkler**, C.12, Ankara 2002, s.200.

¹⁸⁵ SAYAN, s.2.

¹⁸⁶ S.H. ELDEM, **Türk Evi Plan Tipleri**, İstanbul, 1954, s.11.

¹⁸⁷ KARPUZ, s.3.

XVIII.yy. boyunca Kağıthane ve Boğaziçi başta olmak üzere başkentin çeşitli yerlerini dolduran hızla inşa edilmiş ahşap yalı, köşk ve konaklar daha çok dekoratif öğeleriyle melez bir barok üslup düşkünlüğünün görüntüsünü getirecek eşraf konakları aracılığı ile Anadolu ve Rumeli’de yaygınlaşan yeni bir konut zevkini temsil edecektir¹⁸⁸

Fakat, XX. yy.da üslup bakımından gerilemeye başlayan Türk evi bir süre daha Anadolu’nun küçük kasaba ve köylerinde inşa karakterini devam ettirmişse de, yeni gelişmeler ve değişen hayat tarzıyla artık tamamen önemini yitirmiştir¹⁸⁹.

Ne yazık ki depremler, yangınlar ve hızlı kentleşme gibi bir çok sebeplerle ata mirası olan bu güzide mimarlık eserlerinin bir çoğu kaderlerine terk edilmiş; bakımsızlıktan yıkılacak duruma gelmiş veya yıkılıp yok olmuştur.

4.1.1. Türk evi elemanları: Türk evi beş yüz yıl içinde büyük gelişme geçirmiş ve yayılıp kök saldıği iklim, tabiat ve folklor bakımından birbirinden farklı memleketlerde çeşitli tipler meydana getirmiştir. Bu farklar, yerli malzeme ve iklim şartlarına uymak zorunluluğuyla çeşitli memleketlerin yerli geleneklerinin benimsenmesinden doğmuştur.

Ancak bütün bu ev tiplerine özgü bazı karakteristikler vardır ki bunlar şaşmadan her yerde karşımıza çıkarlar.Yüzlerce kilometre uzaklıklarda ve çok farklı şartlar altında inşa edilmiş evlerde bile, planın ana hatları bakımından daima aynı olduğu göze çarpar¹⁹⁰.

Türk evi planını oluşturan başlıca elemanlar şunlardır:

4.1.1.1. Odalar: Ev içerisinde, bir çok fonksiyona sahip, insanın temel ihtiyaçlarını karşılayan yaşama birimi olan “oda”, hem kelime kökeni olarak, hem de nitelikleriyle göçebe çadırı olan “otağ”ın devamıdır. Oda ile otağın fonksiyonel benzerliği her ikisinde de özellikle çok maksatlı kullanım için tasarlanmış ve biçimlendirilmiş olmalarından kaynaklanmaktadır¹⁹¹. Oda; oturma, yemek yeme, çalışma, yatma gibi eylemlerin gerçekleştiği bir ortamdır. Evin genel planlamasında odaların yeri ve yönü esastır. Güneş ve rüzgar durumuna göre kış odası, yaz odası

¹⁸⁸ A. AREL, **Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar**, İzmir, 1982, s.17-18.

¹⁸⁹ SAYAN, s.3.

¹⁹⁰ ELDEM, s.12.

¹⁹¹ CANSEVER, s.200.

ayırımı vardır.¹⁹² Plan üzerine etkisi olan bir diğer konu da, odaların yönüdür. Bu da çeşitli plan tiplerinin doğmasına neden olur. Odanın boyutu ve konumu “baş oda”, “köşe odası”, ”köşk oda” gibi adlarla anılmasını sağlar¹⁹³. Teorik olarak odaların bütün ihtiyacı karşıladığı düşünülür. Büyük yerli dolapları (yükçük), dolap içindeki küçük yıkanma yerleri (gusülhâne) ve mobilyasız oturma alanlarıyla bu odalar bağımsız birer ev gibidir¹⁹⁴.

4.1.1.2. Sofa: Evlerde odalar arasındaki boşluğa sofa denir¹⁹⁵. Evin en önemli ögesi olan, odaları birleştiren ve evin tasarımını etkileyen ögesi sofadır. Odalar sofaya açılır ve sofa ile birbirine bağlanır. Ayrıca kiler, tuvalet merdivenler sofa ile bağlantılıdır. Sofa daha çok kalabalık toplantıların, mevlitlerin, kutlamaların, düğünlerin yapıldığı yerdir¹⁹⁶. Anadolu’da değişik bölgelere göre “hayat”, ”sayvan”, “çardak”, “divanhane” gibi isimler almıştır¹⁹⁷. Geleneksel Osmanlı evinde sofa aynı zamanda bir tipoloji de oluşturmuştur¹⁹⁸.

4.1.1.3. Geçit ve merdivenler: Geçitler, genellikle iki odayı birbirine bağlayan kısımlardır. Bunlar yükçük bölmeleri içinde gizli kapılı bağlantılar şeklinde, yani ancak bir kapı aralığından oluşur. Zamanla koridorların doğmasını sağlamışlardır. Özellikle XIX.yy.dan sonra yaygınlaşan koridorlar zamanla aydınlanıp genişleyerek ve plan içinde yerini almaktadır. Katlar arası ilişkiyi sağlayan merdivenler, sofa içinde oldukça, plan üzerine fazla etkileri olmamakta, sofanın dışında ve kendilerine mahsus ayrılmış bir yerde bulduklarında ev planını etkilerler. XIX.yy.ın sonuna doğru merdiven sofası önem kazanır ve etrafı galerilerle çevrilerek ışığını tavandan alır¹⁹⁹.

Evin içinde ocak ve dolaplar, küçük duvar nişleri dekoratif ilgiyi üzerlerinde toplarlar. Ahşap tavanlar, çoğu kare basit bir bindirme tekniği, biraz oyma bir çevre suyu, ya da bir göbekte süslenir. Odalarda giriş kısmını ayıran seki ve yerli kullanılan sedirler yaygın olan diğer öğelerdir²⁰⁰.

¹⁹² KARPUZ, s.4.

¹⁹³ ELDEM ,s.15.

¹⁹⁴ N. AKIN, s.510.

¹⁹⁵ N. GÖYNÜÇ, “Osmanlı Belgelerinde Konut Terminolojisi”, **Habitat-II**, İstanbul, 2000, s.266.

¹⁹⁶ R. GÜNAY, **Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu**, Ankara, 1989, s.119.

¹⁹⁷ KARPUZ, s.4.

¹⁹⁸ N. AKIN, s.510.

¹⁹⁹ ELDEM, s.21.

²⁰⁰ D. KUBAN, **100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi**, İstanbul, 1994, s.204-205.

4.1.2. Türk evi plan tipleri: Türk evinin başlıca dört plan tipi bulunur:

4.1.2.1. Sofasız plan tipi: Türk ev planının en primitifi olan bu tipte oda veya odalar sadece yan yana dizilmek suretiyle evi meydana getirir²⁰¹. Sofanın ya da hayatın yerini taşlık almıştır. Ev iki katlıysa üst kattaki odaları, önlerindeki bir balkon (gezemek) bağlar. Oda sayısı fazla olduğunda aralarında bir eyvan yer alabilir²⁰². Türk evi daha çok iklimin sıcak olduğu yerlerde, güneyde bu plan tipini benimsemiştir²⁰³. (Çizim: 2).

4.1.2.2. Dış sofalı plan tipi: Türk evi plan gelişiminin 1. aşamasını oluşturan bu tipin ana özelliği, oda sıralarının önünde yer alan sofa düzenidir²⁰⁴. Türk öncesi Anadolu'da Hitit ve Helenistik dönem evlerinde kullanılan bir plan tipidir²⁰⁵. Bu plan tipinin ilk şekli odalar sofanın birbirine bitişik iki kenarına dizilmişlerdir. Sofa bir köşededir ya da L biçimindedir. Buna dış sofalı L plan tipi de denir. 2. şekli ise odalar sofanın üç kenarında vardır buna da dış sofalı U plan tipi denir²⁰⁶. Daha çok sıcak ve ılıman iklim bölgelerinde uygulanabilmiştir²⁰⁷ (Çizim: 3).

4.1.2.3. İç sofalı plan tipi: Bu tip Türk evi plan tipinin 2. aşamasıdır. Sofa, karşılıklı iki yanına odalar dizilerek ortada kalmışsa buna iç sofalı denir²⁰⁸. Bu plan tipinde odalar arası ilişkiler bütünüyle yapı içinde gerçekleştirilmiştir²⁰⁹. İç sofa ihtiyaca göre yan sofa, eyvan veya merdiven sofası eklenerek yer yer genişletilmiş veya ferahlatılmıştır. Bu plan tipinin tercihine neden daha ekonomik ve sağlıklı olmasıdır. Odalar sofanın iki tarafına dizilmesi ile sofa sahasından, aynı zamanda dış duvarlardan tasarruf etmek olanağı kazanılmıştır. Daha çok şehir evlerinde yaygın olan bu tipte, odalar arasında irtibat kolaylaşmış ancak bahçe ve doğa ile yakınlık azalmıştır²¹⁰ (Çizim: 4).

4.1.2.4. Orta sofalı plan tipi: Türk evi plan tipinin üçüncü aşamasını teşkil eder. Bu plan tipinin ana özelliği, sofanın odalar, servis mekânları ve eyvanlar ile çevrili

²⁰¹ ELDEM, s.25.

²⁰² C. BEKTAŞ, *Türk Evi*, İstanbul, 1996, s.99.

²⁰³ ELDEM, s.25.

²⁰⁴ A. ÖZKÖSE, *Ahşap Kültürü, Anadolu'nun Ahşap Evleri*, Ankara, 2001.s.100.

²⁰⁵ ELDEM, s.25.

²⁰⁶ CANSEVER, s.200.

²⁰⁷ Ö. KÜÇÜKERMEN, *Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi*, İstanbul, 1996, s.108.

²⁰⁸ BEKTAŞ, s.102.

²⁰⁹ KÜÇÜKERMEN, s.109.

²¹⁰ ELDEM, s.25

olmasıdır. Genellikle dört oda, sofanın köşelerinde yer alır. Girişleri pahlıdır²¹¹. Sofanın aydınlık olması için oda sıralarının arasına eyvan şeklinde boşluk bırakılır. Bu durumda sofa, odalar arasında çıkmalar yaparak dışarıya açık bölmeler kazanır. Bu çıkmalar iki yana olduğu gibi dört yana da olabilir. Barok stilde bu orta sofa oval biçimde yapılmıştır. Türk evinin ana kurgusu, kalabalık ailelerde oda sayısı yetişmezse, aynı plan tipleri yan yana getirilerek ev büyütülebilir²¹². Bu plan tipi daha çok zengin evlerinde, büyük şehirlerde özellikle İstanbul'da çok sevilmiştir²¹³. Ayrıca belirli sıkışık yerleşmelerde ve soğuk iklim bölgelerinde de bu plan tercih edilmiştir²¹⁴ (Çizim: 5).

Evler, yapı malzemelerine göre de ahşap, kerpiç ve kâgir olarak tanımlanmaktadır²¹⁵.

²¹¹ ÖZKÖSE, s.100-104.

²¹² BEKTAŞ, s.103.

²¹³ ELDEM, s.25.

²¹⁴ KÜÇÜKERMEN, s.109.

²¹⁵ GÖYNÜÇ, s.266.

4.2. Han Mimarisinin Gelişimi

Kelime anlamı itibariyle Farsça'da "Hane (ev)"den türeyen han, kent ve kasabalarda ya da yol üzerinde yolcuların hayvanları ile birlikte konakladıkları binalardır²¹⁶. Türk sanatında "han", "ribat" veya "kervansaray" gibi adlarla anılan bu ticari yapıların "yolcu hanı (menzil hanı)", "ticaret hanı (şehir içi hanı)" ve "bekâr hanı" gibi çeşitleri bulunur²¹⁷.

Arkeolojik açıdan orta Asya'daki eski Türk şehirleri Yunan ve Roma uygarlıkları kadar incelenmemiş olduğundan eski Türk ticarî yapıları hakkında fazla bilgimiz yoktur.²¹⁸ Kaynağı Uygur dönemi "Muyanlık"²¹⁹ müessesine kadar uzansa da Türk mimarisinde bilinen en eski kervansaraylar, Karahanlılardan kalmıştır. "Ribat" adı verilen ve kendinden sonraki Türk kervansaraylarına da kaynaklık edecek olan Ribat-ı Melik (1078), Akçakale Kervansarayı (XI.yy. sonu), Başane Kervansarayı (XI.yy. sonu XII.yy. başı), önemli örneklerdir.²²⁰

Karahanlı ribatlarından sonra Gazneliler de aynı isim altında abidevi eserler meydana getirmişlerse de (Ribat-ı Mâhi-1019-1020), bunlar zamanla kaybolmuştur²²¹.

Karahanlı ve Gaznelilerin geliştirdikleri kervansaray mimarisini, Büyük Selçuklular kuvvetle ele alarak abidevi eserler meydana getirmişlerdir. Ribat-ı Anûşirvan (1029-1049), Ribat-ı Şerif (1114-1115) bu döneme ait önemli örneklerdir²²².

Coğrafi konumundan dolayı Anadolu çağlar boyunca ticari açıdan bir çok devletin ilgi odağı haline gelmiş, buna bağlı olarak da bu topraklar üzerinde köklü bir ticarî yapı geleneği oluşmuştur. Anadolu'ya gelen Selçuklular da yörenin ticarî önemini kavramışlar ve ticaret yolları üzerinde "menzil hanları" inşa etmişlerdir. Dışarıdan kale gibi görünen, fakat içeride, konaklayan kişinin ihtiyaçlarının hemen tamamına cevap verebilecek şekilde programlanan bu yapıların hepsi vakıf eserler olup, verilen hizmet karşılığı yolculardan hiçbir talepte bulunulmamaktadır²²³. Karahanlı, Gazneli ve Büyük

²¹⁶ A. TURANI, "Han", mad., **Sanat Terimleri Sözlüğü**, Ankara 1980, s.48.

²¹⁷ C.E. ARSEVEN, "Han" mad. **S.A.**, C.II, İstanbul, 1983 s.685.

²¹⁸ G. ÖZDEŞ, **Türk Çarşıları**, İstanbul, 1953, s.8.

²¹⁹ E. ESİN, "Muyanlık", Uygur "Buyan" Yapısından (Vihara) Hakanlı Muyanlığına (Ribat) ve Selçuklu Han ile Medresesine Gelişme" **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1972, s.83-91.

²²⁰ ASLANAPA, **Türk**, s.38-42.

²²¹ ASLANAPA, **Türk**, s.53-56.

²²² ASLANAPA, **Türk**, s.86-88.

²²³ A. BAŞ , **Kayseri Ticaret Yapıları Üzerine Bir Araştırma**, Kayseri, 1996, s.2.

Selçukluların “Ribat” adını verdikleri daha önceki Türk kervansaraylarına dayanan bu yapılara Anadolu’da “Sultan Hanı” veya “Han” adı verilmiştir. Plan şeması açısından genel olarak dört grupta değerlendirilen bu yapılar kendi içerisinde de yine alt gruplara ayrılmaktadır²²⁴. Anadolu Selçukları döneminde diğer bir han türü olan “şehir içi hanı” örneği günümüze ulaşmamakla birlikte, bazı kaynaklarda özellikle Konya ve Sivas’ta bir çok hanın mevcut olduğu bilinmektedir²²⁵.

Menzil hanı yapımı geleneği Beylikler ve Osmanlılar zamanında devam etmekle birlikte, bu dönemde Selçuklu eserlerinin anıtsal görünümüne ulaşılammıştır²²⁶.

Anadolu’da Selçuklu hakimiyetinin XIII. yy. sonlarında azalması ve XIV. yy. başlarında tamamen dağılmasından sonra Osmanlılar zamanında inşa edilen hanlar iki amaca yönelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi hac yolları üzerinde ve derbent niteliğindeki yerlerde inşa edilen menzil hanlarıdır ki bu hanlar bir külliye içinde yer almışlar ve çevrelerinde zamanla yerleşim bölgeleri oluşmuştur²²⁷. Bu hanlar açık bir avlu ve kapalı bölümlerden oluşmaktadır. Kare ya da dikdörtgen biçiminde revaklı olan bu avlunun çevresindeki mekânlar çoğunlukla iki katlı olarak inşa edilmiştir. Diyarbakır Deliller Hanı (1527-28), Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı (1612) ve Payas II. Selim Külliyesi Kervansarayı (1574) bu tip kervansarayların önemli örnekleridir²²⁸. Osmanlı mimarisinde çıkan diğer han türü de “şehir içi hanları”dır. Bu hanlar, hem hayvanların hem de insanların barınması açısından Selçuklu dönemi kervansaraylarına benzer fonksiyonları olanlarının yanında sadece depo ve bürolardan oluşan şehir hanları da bulunmaktadır. Ayrıca belli türdeki ticaretin geçtiği bazı hanlar da ticaret türüne göre ipek hanı, pirinç hanı, koza hanı gibi adlarla anılmaktadır²²⁹. Genellikle kare veya kareye yakın dikdörtgen bir plan şeması gösteren şehir içi hanlarının ortasında üzeri açık bir iç avlu bulunmakta, avlunun etrafında ise revaklar yer almaktadır. Revakların gerisinde odalar sıralanır. Genellikle iki katlı olarak inşa edilen bu hanların içerisinde daha çok ticarî faaliyetlerin yürütüldüğü, bazılarında

²²⁴ Geniş bilgi için bkz.O.TURAN, “Selçuk Kervansarayları”, *Belleten*, X, 1946, s.471-495; H. KARAMAĞARALI, “Anadolu Selçuklu Kervansarayları”, *Önasya Dergisi*, S.61-62, İstanbul, 1970, s.4.; ASLANAPA, *Türk*, s.170-186.

²²⁵ Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri I*, (Çev.Tahsin YAZICI), Ankara, 1986, s.101.

²²⁶ G. ÖNEY, *Beylikler Devri Sanatı XIV-XV.Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara, 1989, s.26.

²²⁷ B. ERSOY, *İzmir Hanları*, Ankara, 1991,s.2.

²²⁸ M. ÇAĞRICI, “Kervansaray” mad. *T.D.İ.A.*, C.25., Ankara, 2002, s.301.

²²⁹ BAŞ, s.2.

ise ikâmet edildiği görülmektedir²³⁰. Osmanlılardan günümüze kadar kuruluş döneminden XX. yy. başlarına kadar bir çok şehir içi hanı günümüze ulaşmıştır. Bunlardan en eskisi Orhan Gazi tarafından Bursa'da yaptırılan Emir Han'dır²³¹. Edirne'de Rüstem Paşa Kervansarayı denilen büyük han XVI.yy.ın en büyük örneklerinden biridir. İstanbul'da XVII.yy.ın 1. yarısında Kösem Sultan tarafından inşa ettirilen Büyük Valide Hanı diğer önemli örnektir. Özellikle XVIII. yy.da, şehir merkezlerinin kalabalık noktalarına yapılan hanlar arsadan istifade etmek için artan kat sayıları ve çıkmalarla sokağa taşan kütleleri ile dikkat çekmektedirler. Han mimarisinin bugün hemen hemen pek azı ayakta kalan büyük ahşap örnekleri de bulunmaktadır²³².

Anadolu Selçuklu kervansaraylarında sefer sırasında orduların konakladığı bilinmektedir. Osmanlı mimarisinde de askeri amaçla yapılmış, aynı zamanda büyük külliyelerin parçası olan kervansaraylar ayrı bir yer tutmaktadır. Bitlis'teki El-Aman (XVI.yy. ortası) ve Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı (1616-1619) askeri amaçla yapılmıştır²³³.

Osmanlı dönemi şehir içi hanları ile karşımıza çıkan diğer ticarî yapılar ise şunlardır:

4.2.1. Dükkan: Tüccar eşyasının perakende olarak satıldığı²³⁴ ve ticaret yapılarının en küçük birimi olan dükkanlar, bir sokağın etrafına inşa edilmesinin yanı sıra, bazı yapılara, özellikle ticarî dokunun yoğun olduğu alanlarda yer alan yapıların dış duvarlarına bitişik olarak yapılan yapılardır. Ayrıca han, arasta gibi yapıların iç kısımlarında da bulunan dükkanlar, aynı zamanda çarşuyu meydana getiren birimlerdir²³⁵.

4.2.2. Çarşı: Çarşı kelimesi Farsça çihar-suk (dört sokak) terkibinden bozulmuş, alışveriş etmeye elverişli, iki tarafı dükkan, üstü örtülü veya açık sokak veya meydanlara verilen isimlerdir²³⁶. Bu Farsça kelime “çarşu” şeklinde değişerek “çarşı” biçimini almıştır²³⁷.

²³⁰ BAŞ , s.3.

²³¹ ARSEVEN, *Türk*, s.94.; ÖNEY, s.26.

²³² KUBAN, s.202.

²³³ ÇAĞRICI, s.302.

²³⁴ ARSEVEN, “Dükkan” mad., *S.A.*, C.I, İstanbul, 1983, s.497.

²³⁵ BAŞ , s.2.

²³⁶ ÖZDEŞ, s.7.

²³⁷ M. CEZAR, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*,

Türk şehirlerinin ve genellikle İslam şehirlerinin ticaret merkezlerinde büyük çarşılar karakteristik yapılarıdır²³⁸. Türk çarşıları genellikle şehrin en büyük camisinin etrafında yoğunlaşmakta ve bir sokağın iki yanına sıralanan dükkanlardan meydana gelmektedir²³⁹. Çarşayı meydana getiren sokak dokusunun üzeri bazen açık, bazen de tonoz veya kubbe ile örtülerek “kapalı çarşı” haline getirilmiştir²⁴⁰. Anadolu Türk şehrinin bir özelliği de konut alanları ile ticaret alanlarının birbirlerinden ayrı olarak programlanmış olmasıdır²⁴¹.

4.2.3. Arasta: Farsça “Aratsak (Örtü)” kelimesinden türeyen arasta, üstü örtülü veya dükkanları saçaklı eski çarşılardır²⁴². Osmanlı mimarisinde büyük camilerin yanına kurulan diğer külliye elemanları ile bir bütünlük sağlayan arastalar daha çok büyük ve önemli çarşılara verilen isimdir. Edirne Selimiye Camii, Süleymaniye Camii’nin yanında ve Sultan Ahmet Camii’nin arkasında yer alan çarşılara arasta denmesi bu fikri doğrulamaktadır.²⁴³ Bir veya iki sokaktan oluşan küçük ölçekli kapalı çarşı özelliğini gösteren bu tür yapılardan bazılarının üzerinin açık olduğu ve sadece giriş bölümlerine kapıların yerleştirildiği de görülüyor²⁴⁴.

4.2.4. Bedesten: Bedesten kelimesinin aslı “bezistan” veya “bezzazistan” olup, bozularak “bedestan” veya “bedesten” haline gelmiştir. Başlangıçta bez ve kumaş satmaya yönelik olarak yapılmış, sonraları kıymetli mallar ve antika eşyaların alım satımına tahsis edilen kapalı çarşılardır²⁴⁵.

Bedestenler genelde büyük ticaret yolları üzerinde bulunan ve gelişmiş bir ticarî hüviyete sahip olan şehirlerde ve çoğunlukla birer adet olarak inşa edilmiş yapı gruplarıdır. Fakat ticarî açıdan önemli olan büyük şehirlerde iki yada üç adet olarak da inşa edilmiş olabilirler. Şehir içi hanlarından farklı olan bu yapılar dışı oldukça kapalı olup duvarların alt kısımlarında pencereleri yoktur. Aydınlatma ile ilgili birimler duvarların üst kısmında veya üst örtüde yer almıştır. Üst örtülerde çoğunlukla kubbe

İstanbul, 1985, s.12.

²³⁸ KUBAN, s.202.

²³⁹ ÖZDEŞ, s.9-10.

²⁴⁰ BAŞ, s.3.

²⁴¹ D. KUBAN, “Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler” **V.D.**, S.VII. İstanbul, 1968, s.66.

²⁴² ÖZDEŞ, s.7.

²⁴³ C.E. ARSEVEN, “Arasta”, mad., **S.A.**, C.I, İstanbul, 1983, s.95.

²⁴⁴ BAŞ, s.4.

²⁴⁵ ÖZDEŞ, s.7.

kullanılmış, bazı yapılarda tonozda da yer verilmiştir²⁴⁶. Bedestenlerin çoğunun içlerinde medrese hücreleri gibi sıralanan dükkanlar duvar içine açılmış dolapları olan birer kerevet gibidir²⁴⁷.

Bedestenler güvenceli yapılar olduklarından mücevher gibi kıymetli eşyalar, tüccarların fazla paraları da emanet şeklinde buraya verilebilirdi. Bu işlevi dikkate alındığında banka görevi de gördükleri ileri sürülebilir. Borsa işlevi de yapan bedestenler, piyasadaki fiyat ve kalite kontrolü de bedesten tüccarları tarafından yapılırdı. XV.yy.dan sonra çeşitli fonksiyonları üstlenen bedestenler beylikler devrinde az olmakla birlikte XVI.-XVII.yy. Osmanlı mimarisinde fazlalaşır. Bursa Yıldırım Bayezid, Edirne Eski, Tire ve İstanbul Eski Bedestenleri önemli örneklerdir²⁴⁸.

Osmanlı şehirlerinin çoğunda, fonksiyonu gereği kârgir olan bedestenin etrafında çoğunlukla tek katlı ahşap dükkan sıralarından meydana gelen çarşılar bulunuyordu. Bu çarşı örneklerine bir çok Anadolu şehrinde bugün de rastlamak mümkündür²⁴⁹.

²⁴⁶ BAŞ, s.4.

²⁴⁷ ARSEVEN, **Türk**, s.102.

²⁴⁸ ÖNEY, s.27.

²⁴⁹ KUBAN, **100**, s.203.

4.3. Hamam Mimarisinin Gelişimi

Hamam kelimesi Arapça “Hamam”²⁵⁰ (Banyo), İbranice “Hamam”²⁵¹ (sıcak olmak) kelimelerinden türemiştir. Hamam “yıkama yeri” anlamında kullanılmakta olup Farsça karşılığı “germâbe”²⁵² dir.

İnsanoğlunun temel ihtiyaçlarından biri olan suyun farklı amaçlarda kullanımı, çeşitli su yapılarının inşasına yol açmıştır. Bu yapı türlerinden biri olan hamamlar, insanların yıkama ve temizlenme ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Bunun yanı sıra, hamamlar her dönemde toplumların dini inançları doğrultusunda mimari şekillenme göstermiş ve sosyal yaşantılarının bir parçası olmuştur²⁵³.

Yıkama ve temizlikle vücut bakımı fikri yeni bir düşünce değildir. Eskiden, suda günahları ve bütün fenalıkları giderici gizli bir kuvvetin varlığına inanılmış, bu amaçla Mısırlıların Nil’i, Hintlilerin Ganj’ı Asurluların Fırat’ı kutsal kabul ederek yılın belli dönemlerinde nehirlerde yıkılarak kendilerinin günahlardan arındıklarına inanırlardı. Bu amaçla tapınaklarının ve saraylarının yanlarına hamamlar inşa etmişlerdir²⁵⁴.

M.Ö.IV.yy.da Yunanistan’da oldukça gelişmiş bedenî terbiye ve tedavi müessesesi konumunda hamamlar bulunduğu bilinmektedir²⁵⁵.

Romalılar ilk zamanlarda hamamlara fazla rağbet göstermemiş, sonraları Yunanlılardan etkilenerek Pompei ve muhtelif şehirlerde hamamlar inşa etmişlerdir²⁵⁶. Boyutları ve süslemelerdeki yoğunluğu ile insanı etkileyen bu hamamları ev ve halk hamamları olarak ayırmak mümkündür. Halk hamamlarının fonksiyonları, yıkamadan başka halk hizmetlerini de karşılıyordu. ”loconicum” denilen sauna teşkilatı ile ”apodyteryum (soyunmalık)”, ”frigidarium (ılıkılık)”, “tepidarium” ve “caldarium (sıcaklık)” gibi yıkama yerlerinin yanında, kitaplıklar, konferans ve sohbet salonları, eğlence ve yarışların düzenlendiği, spor ve beden eğitimlerinin yapıldığı merkezler

²⁵⁰ F. DEVELİOĞLU, “Hamam” mad., **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1982, s.385.

²⁵¹ A.S. ÜLGEN, ”Hamam” mad., **İ. A.**, C.V, İstanbul, 1977, s.174.

²⁵² S. EYİCE, “Hamam” mad., **T.D.İ. A.**, C.15, İstanbul, 1997, s.402.

²⁵³ Bilgi için bkz. E.B. ŞAPOLYO, ”Türk Hamamları”, **Önasya**, C.3, S.28. Ankara 1967, s. 115; M. AND, “Türk Hamamının Kültürümüzde ve Sanatımızda Yeri ve Önemi” **Ulusal Kültür**, Ankara, 1979, s. 55-77.

²⁵⁴ K.A. ARU, **Türk Hamamları Etüdü**, İstanbul, 1949, s.9-10.

²⁵⁵ ÜLGEN, s.174.

²⁵⁶ ARU, s.12.

olmuştur. Caracalla Hamamı (212-217), Diocletian Hamamı (302-305) bu döneme ait önemli örneklerdir²⁵⁷. Hamamlarda sıcak hava ile merkezi ısıtma sistemi ilk defa Romalılar tarafından kullanılmıştır. Roma hamamlarının ısıtılması, “hypocaust” denilen kısımda yakılan ateş ile sağlanmıştır. Suyun ısıtılması işlemi için metal kazan kullanılır. Hamamın ısıtılması, yanan ateşin dumanlarının, “caldarium” ve “tepidarium” zeminlerinin tuğladan bodur sütuncuklar üzerine oturtulması ile elde edilmiş boşluklarda ve duvarların içindeki künklerde dolaşması ile sağlanır. Bizans döneminde inşa edilen hamamlar Roma hamamlarının bir devamı niteliğindedir. İstanbul, Constantinus, Arkadius ve Evdoksiya hamamları önemli örneklerdir²⁵⁸.

İslam uygarlığı hamam yapısını geç Roma geleneğinden almış ve devam ettirmiştir²⁵⁹. İslamiyet’in kabulünden sonra ilk Müslüman hamamları VIII.yy.da Emeviler tarafından inşa edilmiştir. Kusyr Amra, Sarakh, Sercilla gibi hamamlarla, Cebel Seys, Hirbet-el Mefcer ve Hirbet Minye saraylarında yer alan hamamlarda plan ve süslemelerde antik gelenekler benimsenmekle beraber İslam dinin getirmiş olduğu akar suda temizlenme kuralı doğrultusunda havuzlar kaldırılarak kurnalar yerleştirilmiştir²⁶⁰.

Türklerin Anadolu’ya gelmeden önce inşa ettikleri hamamlar hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak, kaynaklarda İran’da Kirman’ın güneyinde Nigâr’da bulunan bir Büyük Selçuklu hamamından söz edilmektedir²⁶¹.

Anadolu Selçukluları, Anadolu’da Roma ve Bizans hamamlarına göre daha mütevazı ölçülerde hamamlar inşa etmişlerdir. Bu hamamlar vücut bakımı ve dinin emrettiği ananelere göre basit ama iç mimarileri ile etkileyici yapılar olarak inşa edilmişlerdir²⁶². Selçukluların Anadolu’da ilk fethettikleri yerlerden biri olan Ani’de yer alan 1064-1110 yılları arasında yaptırılan hamam ilk önemli örnektir. Soyunmalık, ılık ve dört eyvanlı sıcaklık bölümünden oluşan yapı klasik Türk hamamlarında yüzyıllarca kullanılan plan özelliğini göstermektedir. Mardin’de Artukoğulları

²⁵⁷ A. TURANİ, *Dünya Sanat Tarihi*, İstanbul, 1995, s.192.

²⁵⁸ C. ÇAKMAK, *Tire Hamamları*, Ankara, 2002, s.9.

²⁵⁹ KUBAN, *Türk*, s.197.

²⁶⁰ Y. ÖNGE, *Anadolu’da XII-XIII.Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara, 1995, s.14.; O.GRABAR, *İslam Sanatının Oluşumu* (Çev.N.Yavuz), İstanbul, 1998,s.148-149.

²⁶¹ ÖNGE, *Anadolu’da*, s.9.

²⁶² ÇAKMAK, s.9.

dönemine ait Radviyye Hamamı (1176-1185), Kayseri Hunat Hamamı (1230-1240), Anadolu Selçukluları döneminden günümüze ulaşan önemli hamam yapılarıdır²⁶³.

Kaplıca ve hamam mimarisinde Osmanlılar zamanında büyük gelişme olmuştur. İznik Sultan Orhan Hamamı (XIV.yy. başı) ile İznik Hacı Hazma Hamamı (XV.yy.) gösterişli iç mekânları ile ilk önemli örneklerdir. Büyük hamam inşaatları İstanbul'un fethinden sonra başlar. Hemen hemen her külliye için bir hamamın yaptırıldığı İstanbul başta olmak üzere Osmanlı ülkesinin her tarafında örneklerini gördüğümüz hamamlar, Mimar Sinan ile klasik formuna ulaşmıştır. İstanbul Haseki Hamamı (1553), İstanbul Ayasofya Hamamı (1556-57), İstanbul Gedik Paşa Hamamı (XV.yy.ın 2. yarısı) dönemin önemli örnekleridir²⁶⁴.

Osmanlı hamamları, plan bakımından geleneksel yapısını korumakla beraber batılılaşma süreci ile birlikte süslemelerde devrin özelliklerini yansıtmaktadırlar. Osmanlı Devletinin son dönemlerine kadar aynı gelenek doğrultusunda varlığını sürdüren hamam mimarisi XX.yy.dan sonra modern banyo ve saunaların artması ile hamamlarda soğuk su havuzu ve sauna modası başlamıştır. Geleneksel Türk hamamlarında olmayan bu uygulama için tarihi eser niteliğindeki yapılar, çeşitli onarımlarla geleneksel görünümünü yitirmişlerdir²⁶⁵.

Anadolu Türk hamamları, temizliğin yanı sıra eğlence, doğum ve evlilikle ilgili pek çok sosyal olaya sahne olması açısından, Türk toplumunun sosyal yaşantısında çok önemli rolü vardır. Bu konu bir çok yabancı ressam ve yazara ilham kaynağı olmuştur²⁶⁶.

Anadolu'da hamamlar kullanılan suya göre, doğal sıcak su ile çalışan hamamlar ve sunî ısıtma sistemi ile çalışan hamamlar olarak ikiye ayrılır. Doğal sıcak su kaynağı üzerine inşa edilmiş ve daha çok sağlık amacıyla kullanılan yapılar "kaplıca" olarak adlandırılır²⁶⁷.

Anadolu Türk hamamları hizmet verdiği kitle açısından "özel hamamlar" ve "genel hamamlar" olmak üzere ikiye ayrılır. Özel hamamlar az sayıda kişinin

²⁶³ EYİCE, Hamam, s.412-413.

²⁶⁴ ASLANAPA, **Türk**, s.298.

²⁶⁵ H. ÜRER, **İzmir Hamamları**, Ankara, 2002, s.3.

²⁶⁶ ARSEVEN, **Türk**, s.101.; M. AND, s.55-57.

²⁶⁷ ÖNGE, **Anadolu'da**, s.10.

yıkanmasına uygun olarak, küçük boyutlarda inşa edilmiştir. Bu yapılar bağımsız olarak veya saray, köşk, han veya tekke içerisinde yer alabilir. Bu grup hamamların sıcaklıkları bir veya iki halvetten ibarettir. Bazılarında ise ılıklik ya da tuvalet gibi mekânlar bulunmayabilir. Alanya İçkale Hamamı (XII.yy.), Kayseri Tuzhisar Sultanhanı Hamamı (1232-36) bu grup hamamlardandır²⁶⁸. Genel hamamlar (çarşı hamamları) ise; daha fazla sayıda kitleye cevap veren ve çoğu kez bir külliye nin parçası konumundaki yapılarıdır. Çifte ya da tek hamam olarak inşa edilmişlerdir. Kayseri Kөлük Hamamı (1210-11), İstanbul Bayezid Hamamı (1500-1505), Edirnekapı Mihrimah Hamamı bu gruba giren hamamlardır. Tek hamamlarda kadınlarla erkeklere günün belli saatlerinde hizmet verilirken, çifte hamamlar hem erkekler hem de kadınlara ait ayrı kısımlar aynı anda kullanılabilir²⁶⁹.

4.3.1. Anadolu Türk hamamlarında mekân dağılımı ve işlevi : Anadolu Türk hamamları başlıca “soyunmalık”, “aralık”, “ılıklik”, “sıcaklık” bölümleri ile “külhan” ve “cehennemlik”ten oluşan tesisat kısımlarından meydana gelmektedir. (Çizim: 6).

4.3.1.1. Soyunmalık: Eski Roma hamamlarındaki “apodyterium” denilen bölüme denk gelmektedir. Anadolu’da “camekân” da denilen bu bölümün içinde duvarların kenarlarında dolaşan dinlenmeye uygun ahşap veya taştan bir seki vardır. Ortasında genellikle büyük fiskiyeli bir havuzun yer aldığı bu bölümün içinde ayrıca soyunmaya mahsus yerler bulunur²⁷⁰.

4.3.1.2. Aralık: Soyunmalık ile ılıklik arasında bulunan aralık, tuvalet ve traşlık mekânlarının yer aldığı bir geçit bölümü olarak düzenlenmiştir. Anadolu Selçuklu hamamlarının hemen hepsinde yer alan aralığın, XV.yy.da boyutları küçülmeye başlar. XVI. yy. dan itibaren ortadan kalkarak, doğrudan soyunmalıktan ılıkliğa geçiş sağlanır²⁷¹.

4.3.1.3. Ilıklik: Eski Roma hamamlarında “tepidarium” bölümüne denk gelir. Sıcaklığa geçmeden önce vücudu ılık bir ortama alıştırmak ve dinlenmek amacıyla kullanılan bu bölümde duvar boyunca sekiler yer alır. Aralık mekânı olmayan

²⁶⁸ ÖNGE, *Anadolu’da*, s.166-219.

²⁶⁹ ÇAKMAK, s.10.

²⁷⁰ ARU, s.32.

²⁷¹ ÇAKMAK, s.14.

hamamlarda, tuvalet ve tıraşlık genellikle ılıkliğa açılmaktadır²⁷². Genellikle enine uzanan dikdörtgen biçiminde bir mekândır. Üzeri beşik tonozlarla, kubbelerle veya bazen kısmen tonoz ve kubbe ile örtülmüştür²⁷³.

4.3.1.4. Sıcaklık: İç hamamı teşkil eden bu kısım asıl yıkanılan yerdir. Roma hamamlarında” “caldarium”un karşılığında olan bu mekânın ortasında üzerinde uzanılan ve terlemeye yarayan “göbektası” denilen mermer bir set bulunur. Bunun etrafında yıkanmaya yarayan kurnalı musluklarla köşelerde tek başına yıkanmaya yarayan “halvet” denilen hücreler yer alır²⁷⁴.

4.3.1.5. Su deposu: Genellikle sıcaklığın gerisinde ve sıcaklık boyunca uzanan, beşik tonoz ya da sivri tonozla örtülü bölümdür. Su deposunun ortasında yer alan daire şekilli yuvaya, suyun ısınmasını sağlayan bir bakır kazan yerleştirilmiştir. Bazı hamamlarda sıcak ve soğuk depoları ayrıdır. Sıcaklıklardaki eyvan ya da halvetlerden birinin su deposu ile ortak olan duvarında, su deposuna açılan bir pencere vardır. Bu pencere su seviyesini kontrol etmek ve tamirat sırasında geçiş olarak kullanılır²⁷⁵.

4.3.1.6. Külhan ve cehennemlik: Su deposunun gerisinde yer alan külhan, uzunluğu sıcak su deposunun boyuna eşit, üstü genellikle bir tonozla örtülüdür²⁷⁶. Burada yakılan ateşin alev ve dumanları, hamamın mermer döşemeleri altına yapılmış yollardan geçerek hamamın yan duvarlarındaki baca borularından dolaşıp hamamı ısıtıttan sonra “tüfeklik” denilen ince künk borular vasıtasıyla kubbelerin yanlarından dışarı çıkar. Zemin altındaki bu duman geçen yollara “cehennemlik” denir²⁷⁷.

4.3.1.7. Aydınlatma: Hamamlar fonksiyonları gereği dışa kapalı yapılardır. Mekânların gündüz aydınlatılmaları genellikle üst örtüde yer alan aydınlık fenerleri ve ışıklıklar aracılığı ile sağlanmıştır. Hamamlarda en büyük alanı kaplayan soğukluğun üzerinde yer alan fenerler ahşaptan olup üstü bir külah veya tavanla örtülü, kare, altıgen veya sekizgen prizma biçimindedir. Prizmatik gövdenin her yüzeyinde küçük parçalara

²⁷² ÇAKMAK , s.14.

²⁷³ EYİCE, Hamam, s.416.

²⁷⁴ C.E. ARSEVEN, “Hamam”, mad, S. A., C.II., İstanbul, 1983, s.680-681.

²⁷⁵ ÇAKMAK, s.21.

²⁷⁶ ÖNGE, **Anadolu’da**, s.27.

²⁷⁷ ARSEVEN, Hamam , s.681.

bölünmüş camlı pencereler bulunmaktadır²⁷⁸. Diğer bölümlerin üst örtüsünü oluşturan kubbe veya tonozların yüzeylerinde ise değişik şekilli ışıklıklarla aydınlatma sağlanmıştır. Dışarıya doğru daralan bu ışıklıklar, dıştan “filgözü” adı verilen cam fanuslarla kapatılmıştır²⁷⁹.

Anadolu’da değişik dönemlerde inşa edilen hamamlar farklı araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde sınıflandırılmışlardır.

S. EYİCE, Osmanlı hamamları tipolojisinde sıcaklık ve halvet kısımlarının planlamasını esas almış ve başlıca altı değişik tipe ayırmıştır. Bunlar: **Haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip, yıldızvari sıcaklıklı tip, kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tip, çok kubbeli sıcaklıklı tip, ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip, ve soğukluk, sıcaklık ve halvet eş odalar halinde olan tip**²⁸⁰ olarak değerlendirmiştir.

Y. ÖNGE ise Selçuklu hamamlarında yaptığı tipolojide hamamları üç sınıfta değerlendirmiştir. Bunlar: **Haçvari dört eyvanlı tip, yıldızvari dairevi tip ve münferit tip**²⁸¹ olarak gruplandırmıştır.

Hamam yapılarının dış mimarisi gösterişsizdir. Sinan’ın Ayasofya Hamamı gibi nadir örnekler dışında, hamamların kübik altyapıları, kubbelerinin oyunuyla belki pitoresk, fakat gösterişsiz kütleleri vardır²⁸².

²⁷⁸ Y.ÖNGE, “Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma”, V. D., C.XII, Ankara, 1978, s.122-123.

²⁷⁹ ÇAKMAK, s.22-23.

²⁸⁰ EYİCE, Hamam, s.417-419; S.EYİCE, “İznik’te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme” **Tarih Dergisi**, S.XI, İstanbul, 1960, s.108.

²⁸¹ ÖNGE, **Anadolu’da**, s.24.

²⁸² KUBAN, **100**, s.198.

4.4. Köprü Mimarisinin Gelişimi

Köprü, bir dere, bir nehir veya iki tarafı yüksek bir vâdi üzerinde geçmek için ahşap, kârgir veya demirden ayaklar veya kemerler üzerine yapılan yoldur²⁸³. Türk mimarisinin önemli bir grubunu temsil eden köprülerin kuruluşlarında sadece askeri değil aynı zamanda dini inancın ve sosyal düşüncenin de payı olmuştur.

Anadolu'da su engellerini aşmak için çok eski zamanlardan beri köprü yapımına başvurduğu bilinmektedir. Anadolu'da bilinen en eski taş köprü Hitit döneminden kalmıştır. Hititlerin başkenti Hattuşa (Boğazköy)'de bulunan bu köprü Hitit surları arasında geçen bir akar su üzerinde kurulmuştur²⁸⁴. Hititlerle birlikte yukarı Mezopotamya'da Asur ve daha sonraları da Batı, Orta ve Doğu Anadolu'da hakimiyet kurmuş olan Frigyalılar, Lidyalılar ve Urartular, Anadolu'da gerekli gördükleri yerlerde köprü inşasına yer vermişlerdir²⁸⁵. Grek, Roma ve Bizans dönemlerinde de Anadolu'da bir çok köprü inşa edilmiş, bu köprülerden bazıları sağlam bazılarının ise kalıntıları günümüze ulaşmıştır. Çanakkale ili Ayvacık ilçesine bağlı Behramkale Köyü'nde, Tuzla çayı üzerinde yer alan Assos (Behramkale) Köprüsü, Ankara-Kayseri yolunda, Kızılırmak üzerinde yer alan Çeşnigir Köprüsü (M.Ö.484-406), Adıyaman'ın Kahta ilçesi yakınlarında Cendere Köprüsü (II.yy.), Sakarya'da Jüstinyen Köprüsü (561) bunlardan bir kaçıdır²⁸⁶.

Yurt edinin egemenlik kurdukları bölgenin coğrafi koşulları karşısında Türkler, köprü mimarisini de geliştirmiş ve ünlü başarılar elde etmişlerdir. Orta Asya'da günümüze ulaşan en eski köprüler Tirmiz'de Ceyhun nehri üzerindeki köprü ile Semerkant'taki Zerefşan köprüsüdür²⁸⁷.

XI. ve XII.yy.dan itibaren Anadolu'ya yerleşen Türk toplulukları burada tutunup gerekli siyasi gücü ve sosyal gelişmeyi sağladıktan sonra köprü mimarisinde günümüz mimarlarına bile parmak ısırtacak ustalıkta, güzellikte ve teknolojik gelişmeyi ifade eden parlak bir dönem ortaya koymuşlardır²⁸⁸.

²⁸³ C.E. ARSEVEN, "Köprü", mad. S.A., C.III., İstanbul, 1983, s.1127.

²⁸⁴ ÇULPAN, s.1.

²⁸⁵ H. GÜNDOĞDU-H.ÖZKAN, "Erzurum Çevresinden Bazı Köprüler I", A.Ü., **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Yıl 1994, S.1, Erzurum, 1995.s.23.

²⁸⁶ ÇULPAN, s.2-3.; G. TANYELİ, "Türkiye Köprüleri", **Türkler**, Ankara, 2002, s.233.

²⁸⁷ ÇULPAN, s.5

²⁸⁸ GÜNDOĞDU-ÖZKAN, s.23.

Erken Devir Anadolu Türk köprüleri belirli bir veya birkaç ülkenin etkisinden çok yöresel, bölgesel mimarlık özelliklerinin etkinliği altında şekil bulmuş, Anadolu olmuşturlardır²⁸⁹.

Anadolu Selçukluları daha önceki dönemlerde Anadolu’da inşa edilen köprüleri onarıp kullanmakla beraber yeni köprüler de inşa etmişlerdir. Anadolu’da ve Yakın Doğu’da açıklıkları en büyük olan köprüleri Artuklular yapmıştır. Hasankeyf Dicle Köprüsü (XIII.yy.) dört gözlüdür ve en büyük gözün kemer açıklığı 40 m.dir²⁹⁰. Selçuklu köprülerinin açıklıkları Artukluların köprülerine göre daha küçük ve daha çok olduğundan bu köprüler daha basık ve daha uzundur. Tokat-Yeşilirmak Köprüsü (1250), Erzurum-Çobandede Köprüsü (1271-1297), Ankara-Kızılırmak Köprüsü (XIII.yy.) bu döneme ait önemli örneklerdir²⁹¹. Selçuklu köprülerinin bir diğer özelliği ise figürlü bezeme konusunda Selçuklu sanatı repertuarının önemli bir kolunu teşkil etmesidir. Bu köprülerde, zengin bir programla, insan ve hayvan motiflerinin, köprü yapısının dar olanakları içinde verildiği görülmektedir²⁹².

Osmanlıların, ayak bastıkları bölgelerdeki değerli izlerinden biri de, oralarda yaptıkları köprülerdir. Bunların bir kısmı, sefer sırasında ahşap olarak kurulmuş, çoğu daha sonraları taş köprü olarak inşa edilmişlerdir²⁹³. Eskiçağ ve Ortaçağ’dan kalan bazı köprüleri de tamir eden Osmanlılar, Mimar Sinan’ın inşa ettiği köprüler hariç yüzü aşkın köprü inşa etmişlerdir. Bursa Nilüfer Hatun Köprüsü (XIV.yy.), Geyve II. Bayezid Köprüsü (1495), Eski Malatya Kırkgöz Köprüsü (XV.yy.), Mimar Sinan’ın Büyük Çekmece Köprüsü (1567-1568) önemli örneklerdir²⁹⁴.

Ancak günümüzde oldukça ağır ve geniş tonajlı taşıma araçlarının ortaya çıkmasıyla eski köprülerin kullanılabilirliklerini olumsuz yönde etkilemiş, eski köprüler terk edilerek onların yanında betonarme ayaklara oturan, yaratıcılıktan yoksun “modern” köprüler yapılmaya başlanmıştır²⁹⁵. Büyükçekmece Köprüsü (Eski taş köprü

²⁸⁹ F. İLTER, “Anadolu’nun Erken Devir Türk Köprüleri ile İran Köprü Mimarlığı İlişkileri”, *A.Ü.E.F.A.D.*, S.9, Ankara, 1978. s.275-277.

²⁹⁰ TANYELİ, s.234.

²⁹¹ K. ÇEÇEN, “Köprü” mad. *T.D.İ.A.*, C.26., Ankara, 2000, s.253.

²⁹² A. ÇAYCI, *Anadolu Selçuklu Sanatı’nda Gezegen ve Burç Tasvirleri*, Ankara, 2002, s.45.59.

²⁹³ ÇULPAN, s.5.; TANYELİ, s.235.

²⁹⁴ ÇEÇEN, s.253-254.

²⁹⁵ GÜNDOĞDU-ÖZKAN, s.24.

yanında), Çarşamba Yeşilirmak Köprüsü, Adapazarı Sakarya Köprüsü, Hasankeyf Dicle Köprüsü (eski köprünün yanında) önemli birkaç örnektir²⁹⁶.

Köprüler yapılış şekilleri ve inşa teknikleri bakımından farklılık gösterirler. Bunların su seviyesinden yükseklikleri, kemer açıklıkları, genişlikleri, uzunlukları tamamen arazinin yapısına ve onu inşa eden sanatçı mimar ve ustaların yeteneklerine ve sanat anlayışlarına bağlı kalmıştır²⁹⁷.

Araştırmacılar Anadolu'daki köprüleri değişik şekillerde sınıflandırmışlardır.

F. İLTER köprüleri, ortadaki geniş ve yüksek ana kemere doğru, her iki yandan güçlü bir çıkışla yükselen, **dik köprüler** ve iki ya da daha çok kemerler arasında, yükseklik ve genişlik bakımından, büyük fark göstermeyen, köprü yolu düz olan **düz köprüler** olarak ikiye ayırmaktadır²⁹⁸.

C. ÇULPAN köprüleri, **Antik devir köprüleri, Romalılar devri köprüleri, Bizans devri köprüleri, Artukoğulları devri köprüleri, Selçuklu devri köprüleri ve Cumhuriyet dönemi köprüleri** olmak üzere yedi grupta değerlendirmiştir²⁹⁹.

G. TUNÇ köprüleri, uzunluklarına göre **tek gözlü** ve **çok gözlü** köprüler olarak sınıflandırdıktan sonra kendi arasında **düz** ve **eğimli köprüler** olarak sınıflandırmıştır³⁰⁰.

E. HERZFELD ise, köprünün araziye kuruluşuna göre, **üstü açık eğimli ve iki yanı da eğimli köprüler** ile **orta yükseklikteki sahilleri bağlayan köprüler** olmak üzere ikiye ayırmıştır³⁰¹.

Anadolu'nun dört bir yanında yapılmış olan köprüler esas olarak iki tip gösterir: Bunlardan birincisi ortadaki geniş ve yüksek ana kemere doğru, her iki yandan güçlü bir çıkışla yükselen **dik köprülerdir**. Bu tipi doğuran en büyük etken nehir yatağının derin ve dik vadilerden geçiyor olmasıdır. Bu nedenle geniş açıklıklı ve yüksek kemerli köprüler tercih edilmiştir³⁰².

²⁹⁶ ÇULPAN, s.6.

²⁹⁷ GÜNDOĞDU-ÖZKAN, s.23-24.

²⁹⁸ F. İLTER, **Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri**, Ankara, 1978, s.30.

²⁹⁹ ÇULPAN, s.13-16.

³⁰⁰ TUNÇ, s.6.

³⁰¹ F. SARRE-E. HERZFELD, **Archäologische, Reise im Euphrat Und Tigris Gebeit**, Berlin, 1920, s.324.

³⁰² İLTER, **Osmanlılara**, s.27.

İkinci tip ise iki veya çok sayıda kemerler arasında, yükseklik veya genişlik bakımından, büyük fark göstermeyen köprü yolunun düz veya hemen hemen düz olduğu köprülerdir. Bunlara da **düz köprüler** denir. Bu tip köprülerin de kuruluş nedeni arazi yapısının geniş veya bataklık olmasıdır. Bu nedenle çok gözlü ve yayvan bir şekillendirme zorunlu olmuştur³⁰³.

Türk köprü mimarisinde köprülerle bütünleşen adeta köprü mimarlığını sanata dönüştüren bazı unsurlar vardır. Bunlardan en önemlisi kitabelerdir. Adeta yapının tapu senedi olan bu kitabeler aynı zamanda yazı üslubu ve süsleme kuşakları ile yapının dönemi hakkında da bilgi verirler. Anadolu Selçukluları zamanında köprünün ayaklarından biri üzerine veya köprü bedeni üzerinde bir levha olarak yer alırken³⁰⁴. Osmanlı döneminde bu amaçla özel köşkler inşa edilmiştir. Edirne Mihalgazi Köprüsü (XIV.yy.) harap olmadan önce böyle bir köşke sahipti³⁰⁵.

Osmanlı köprülerinde görülen ve başka yapıım geleneklerine rastlanmayan bir eleman ise seyir köşkeridir. Bunlar köprü yol kotundan kısmen seki biçiminde yükseltilmiş, dinlenme ve namazgâh amacıyla kullanılmış yalın mekânlardır³⁰⁶. Bursa Nilüfer Hatun Köprüsü (XIV.yy.), Edirne Şehabettin Paşa (Saraçhane) Köprüsü (1451) ve Geyve II. Bayezid Köprüsü (1495) bu tarz seyir köşkeri ile dikkat çekicidirler.

Erken dönemden itibaren başlayarak Osmanlı dönemi sonuna kadar bazı köprülerde görülen bir diğer unsur da odacıklardır. Bu odacıklar bazı köprülerin ayakları içinde, köprü muhafız ve memurlarının veya yolcuların barınması için yapılmıştır. Selçuklu dönemine ait Malabadi (1145-1154) ve Çobandede (1271-1297), köprülerinde merdivenle inilen odalarda, oturulacak seki ve mihraba benzer küçük nişler bulunmaktadır³⁰⁷. Bursa'da Irgandi Köprüsü üzerinde önceden dükkanlar ve köprü bedeni içinde bir kahvehane bulunmaktaydı. Bugün mevcut olmayan bu yapılar Kurtuluş Savaşı sırasında düşman tarafından tahrip edilmiştir³⁰⁸.

Bazı köprülerin bünyesinde yer alan bir diğer eleman da kapılardır. Günümüzde çoğu yok olmuş bu kapılardan gelip geçenler kontrol edilir, aynı zamanda bac alınır.

³⁰³ İLTER, **Osmanlılara**, s.27.

³⁰⁴ İLTER, Anadolu'nun s.285.

³⁰⁵ ÇULPAN, s.8.

³⁰⁶ TANYELİ, s.236.

³⁰⁷ İLTER, Anadolu'nun , s.289.

³⁰⁸ Y. ÖNGE, "Bursa'da Irgandi Köprüsü'nün Orijinal Mimarisi", **V.D.**, C.XIII., Ankara, 1981, s. 428.

Silvan Malabadi Köprüsü, Adana Misis Köprüsü ve Bursa Irgandı Köprüsü'nde örnekleri bulunmaktadır³⁰⁹.

Köprülerin bir önemli ögesi olan korkulukların, erken devir Anadolu Türk köprülerinde tespitini yapmak çok güçtür. Köprülerin en çok değişen bölümü olduğu için orijinal örnekler az olmakla birlikte genel olarak dikdörtgen kesitli ve üst kısımları kimi zaman hafif yuvarlak kimi zaman da beşik örtüsü biçimindedir. Osmanlılar döneminde ise en olgun şeklini alan korkuluklar, dıştan tempandan, köprü döşeme seviyesini işaretleyen, kornişli bir geçiş düzeni ile belirlenir³¹⁰.

Köprü mimarisinin bir diğer önemli ögesi olan selyaranlar ise ana kemerli ve çok kemerli köprülerde suyun köprüye yatay olarak etkilemesinde oldukça önemli bir görev taşımaktadırlar. Köprü ayaklarının sağlam kayalık yerde seçilmiş olması sonucu, orta ayaklar üzerinde yer alan selyaranlar su basıncını azaltma işlevini, ancak su taşkınlarında yerine getirmektedirler. Selyaranlar silindirik veya üçgen prizma formunda inşa edilirler³¹¹.

³⁰⁹ TANYELİ, s.237.

³¹⁰ İLTER, Anadolu'nun , s.282-284..

³¹¹ Ş. ÖZTÜRK, **Bitlis Su Mimarisi**, Malatya, 2004, s.103-104.

4.1. Çeşme Mimarisinin Gelişimi

Çeşme kelimesi Farsça'da "göz" anlamındaki "çeşm"den gelmektedir. Su çıkan kaynak, pınar ve gözlere "çeşm" denilmesi, bunların akıtıldığı küçük yapılara da "çeşme" adının verilmesine sebep olmuştur³¹². XIII. ve XIV. yy.larda çeşme kelimesi yerine, Arapça yine göz manasına gelen "ayn" tabiri ile "sıkaye" isimlerinin kullanılmış, bu kullanımın XVII.yy.a kadar devam ettiği bu devrin kitabelerinden anlaşılmaktadır.Yine XIV.yy.dan itibaren çeşme kitabelerinde "çeşme-î dilküşâ, çeşme-î âb-ı zülâl, çeşme-î revân, çeşme- rânâ, çeşme-î kevser, çeşme-î hayat v.b. gibi Arapça ve Farsça tertipler kullanılmıştır³¹³. Türk mimarisinde halkın yararlanması için hayrat olarak yaptırılan, üstüne de yaptırının adının yazılı olduğu bu yapılar, yapısı ve işleniş bakımından bir devrin mimari eserleri arasında yer almaktadır³¹⁴.

Su insanoglunun yaşaması için en gerekli ihtiyaç maddesi olduğu için Anadolu'da oldukça eski devirlerden beri suyu insanın hizmetine sunma adına çeşitli yöntemler denenmiş ve tatbik edilmiştir³¹⁵. Roma döneminde "nymphaeum" olarak adlandırılan abidevî çeşmeler Anadolu'nun bütün şehirlerinde yapılmıştır. Dışardan su yolları ile getirilen akarsu bu nymphaeumların haznesinde toplanıyor, çeşme binasının ön cephesinde mermerden son derece süslü çeşme gözlerinden akıtılıyordu³¹⁶.

Türk kültür ve medeniyetinde de çeşmeler önemli bir yere sahiptir. İslamiyet'in suya büyük önem vermiş olması ve insanlara su sağlamanın, hayır işlerinin büyüklerinden olduğu bu önemi daha da arttırmıştır³¹⁷. Anadolu'da şehir, kasaba ve yerleşme yerlerinde mahalle çeşmeleri, cami çeşmeleri, şadırvan çeşmeleri, oda çeşmeleri, sütun çeşmeleri, meydan çeşmelerinin yanı sıra ana yolların kenarlarında menzil çeşmeleri ve açık arazide çoban çeşmeleri olarak adlandırılan çeşmeler inşa edilmiştir³¹⁸. Bunların su toplamak için taştan ya da tuğladan yapılmış bir haznesi ile önünde dikey olarak konulmuş oymalı zank (ayna) taşı (ya da mermeri) vardır. Bu mermerin ortasında da pirinç bir musluk, yalağın iki tarafında oturacak sıra olarak kullanılan iki yatay taş bulunur. Buraya kovalar, testiler de konulur. Taşa zincirle

³¹² C.E. ARSEVEN, "Çeşme", mad., S.A., C.I, İstanbul, 1983,s.388

³¹³ Y. ÖNGE, **Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları**, Ankara, 1997,s.5.

³¹⁴ A. TURANİ, "Çeşme" mad. **Sanat Terimleri Sözlüğü**, Ankara, 1980, s.29.

³¹⁵ ÖNGE, **Türk**, s.1.

³¹⁶ S. EYİCE, "Çeşme" mad., T.D.V.İ.A., C.8, İstanbul, 1993, s.277.

³¹⁷ H. YURTTAŞ-H.ÖZKAN, **Tarihi Erzurum Çeşmeleri ve Su Yolları**, Erzurum, 2002, s.17.

³¹⁸ Y. EKER, "Osmanlı Çeşmeleri", **İlgi**, S.96, İstanbul, 1979.

bağlamış kalaylı bir bakır tasta gelip geçen su içerdi. Çoğu zaman çeşmenin iki yanında zincirle duvara bağlı bu tasların konacağı hücreler bulunurdu³¹⁹(Çizim: 7).

Anadolu'nun fethinden sonra, Selçuklular iskân ettikleri antik merkezlerde bir süre mevcut yapılardan istifade etmiş, ancak zamanla bu yapılar ihtiyaçları karşılayamaz duruma gelince yenilerini yapmışlardır. Anadolu Selçuklularından günümüze ulaşan çeşmeler cami, medrese, han gibi çeşitli yapıların genellikle ana yola bakan ön cephelerine veya bunların iç avlularına açılan, cümle kapısına yakın bir eyvan içine inşa edildikleri görülmektedir. Bunların dışında bağımsız olarak inşa edilen çeşme örnekleri de tespit edilmiştir³²⁰. Sivas Gök Medrese Çeşmesi (1271), Konya Sahip Ata Külliyesi (1258) portalinde yer alan çeşme ve Kayseri Sahibiye Medresesi bitişiğindeki çeşme (1267-68) bu dönemden günümüze ulaşmış önemli örneklerdir³²¹.

Anadolu'da XIII.yy. çeşme dekorasyonu genellikle ayna taşı veya çeşme nişini çevreleyen kademeli profiller ve bunların üzerindeki motiflerden meydana gelmektedir. Selçuklu çeşmelerinde görülen dekorasyon, mimari formlara bağlı ve onun tabii inşa malzemesine uygun, oldukça yüzeysel detaylar halindedir³²².

Türk sanatında Osmanlılarla birlikte büyük bir gelişme içine giren çeşmeler, Osmanlı Mimarlığı'nın tarihsel süreç içerisinde değişen mimari/moda beğenisi, teknolojik düzeyini yansıtan birer belge niteliğindedir. Osmanlı çeşmeleri, yüzyıllara göre konumlandıkları yerler itibari ile kentlerin tarihi süreç içindeki gelişme alanları hakkında da fikir vermektedirler. Kimi zaman Osmanlı yönetiminin etkin kişiliklerinin güçlerinin göstergesini sonsuza taşıma özlemi içerisinde hayır ve dua kazanma amaçlı, kimi zaman yönetimin gerçekleştireceği yeniliklerin ve değişimlerin mimari göstergesi olarak yaptırılmışlardır³²³. XVI.yy.dan itibaren Osmanlı mimarisinin inşaatı ve süslemeyi dengeli bir şekilde bağdaştıran klasik üslubu ile çeşme mimarisi de mükemmel formuna ulaşmıştır. İstanbul Davut Paşa Çeşmesi (1485),³²⁴ Mimar Sinan'ın Büyük Çekmece Kanuni Sultan Süleyman Çeşmesi (1563) önemli örneklerdendir³²⁵.

³¹⁹ ARSEVEN, **Türk**, s.96-99.

³²⁰ ÖNGE, **Türk**, s.1.

³²¹ ASLANAPA, **Türk**, s. 303.

³²² ÖNGE, **Türk**, s.16.

³²³ N.K. PİLEHVARİAN, "Osmanlı Çeşme Mimarisi", **Türkler**, C.12, Ankara, 2002, s.247.

³²⁴ ASLANAPA, **Türk**, s.303.

³²⁵ O. ASLANAPA, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, 1986, s.232.

Türk sanatında Batı Avrupa'nın Barok üslubunun yerleşmesi diğer yapı gruplarında olduğu gibi çeşme mimarisinde de değişikliklere neden olmuştur. Özellikle başkent İstanbul'da daha çok meydan çeşmeleri şeklinde karşımıza çıkan bu yapılar, anıtsal nitelikli mimarileri ve yoğun bezemeleri ile devrin mimari üslubunu en iyi şekilde yansıtmışlardır. Sultan III. Ahmed'in 1728'de Topkapı Sarayı'nın dış kapısı önünde yaptırdığı Sultan Ahmet Çeşmesi,³²⁶ 1732 tarihli Bereketzâde Çeşmesi,³²⁷ 1733 tarihli Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi³²⁸ bu dönemin mimari ve süsleme özelliklerini yansıtan en önemli çeşmelerdir. Daha önceki dönemlerde yapı malzemesi olan yontma taş yerine mermer kaplama görülmektedir³²⁹.

Sultan II. Mahmut döneminden itibaren Fransız Ampir üslubunun Türk sanatına sızdığı ve büyük yapılarda olduğu gibi çeşmelerde de uygulandığı görülür. Ampir üslubun mimariye girmesi ile, çeşme cephelerinde tezyinat sadeleşmiş, mimari elemanların üzerindeki süsler kalkmıştır³³⁰. Hem mimari tasarımı, hem de süsleme unsurlarında Ampir üslubun özelliklerini yansıtan Beylerbeyi Camii'nin yanındaki II. Mahmut Meydan Çeşmesi (1811), Boyacıköy'deki II. Mahmut Meydan Çeşmesi (1837) ve Beylerbeyi Sarayı'nın arka bahçesinde yer alan II. Mahmut Çeşmesi (1829) dönemin önemli örneklerdir³³¹. XIX.yy.ın yeni yaşama biçimini yansıtan, yeni yaşama çevresi, yeni kent mekânları olarak gelişen bölgelerinde konumlanan çeşmeler, Osmanlı Devleti'nin çağı yakalama ve yeniden yönlendirme isteği doğrultusunda uygulamaya koyduğu modernite projesini, Bezmîâlem Valide Sultan'ın Gureba Hastanesi Çeşmesi, Maçka Çeşmesi örneklerinde olduğu gibi mahalle ölçeğine taşıyan birer küçük mimari gösterge olarak Osmanlı Mimarlık Tarihi'ndeki yerlerini almışlardır³³². XIX.yy. sonu XX.yy.ın başı arasında cephe tasarımlarında yeni düzenlemeler denenmiş, eklektik yaklaşım çeşme cephelerine de yansımıştır. Tezyinata değişiklikler olmuş, batı üslupları ile doğu üslupları karıştırılarak yeni tasarım örnekleri geliştirilmiştir³³³.

³²⁶ ARSEVEN, **Türk**, s.100.

³²⁷ H.Ö. BARIŞTA, **İstanbul Çeşmeleri, Bereketzâde Çeşmesi**, İstanbul, 1989.; H.Ö. BARIŞTA, "Başkent İstanbul'dan Örnekleri İle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri", **Türkler**, C.12, Ankara, 2002, s.243-246.

³²⁸ H.Ö. BARIŞTA, **İstanbul Çeşmeleri, Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi**, Ankara, 1995.

³²⁹ E. ÖZDENİZ, İstanbul'daki Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Sebilleri, İstanbul, 1995, s.61.

³³⁰ ÖZDENİZ, s.64.

³³¹ D. YAVAŞ, "Mahmut II Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, 1994, s.261-261.

³³² PİLEHVARİAN, s.250.

³³³ ÖZDENİZ, s.64.

Yabancı sanat akımlarının hakimiyetinden kurtulmak için XX.yy. başlarında. Türk Neo-Klasîği adı verilen I. Ulusal Mimarlık Dönemi'nde meydana gelen çeşme tipi, Osmanlı çeşmelerinin en son tipini teşkil eder. Bu çeşmelerde sivri kemerli niş, friz şeklinde kitabe, rozet, mukarnaslı korniş yer almakta, klasik dönemin genel tasarım örgeleri günün üslubuna uyarlanarak sadeliğe dönüş görülmektedir³³⁴. Eski Türk sanatı unsurlarının kullanıldığı bu dönemde çeşme mimarisi de bu etkiyi takip etmiş ve hepsi başarılı olmasa da bazı güzel eserler verilmiştir. Beşiktaş'ta Yahya Efendi Çeşmesi (1903-1904), Kısıklı Abdullah Ağa Camii Çeşmesi (1914-1915) gibi çeşmeler Türk sanat unsurlarına dönüşü gösteren gerçekten güzel sanat eserleridir³³⁵.

Çeşme vakfedilmesi geleneğinin ortadan kalkması ile Cumhuriyet döneminde sanat değerlerine sahip önemli çeşmeler yapılmamıştır³³⁶.

Farklı dönemlerde Anadolu'da inşa edilen çeşmeleri araştırmacılar çeşitli gruplara ayırmışlardır.

A. AYTÖRE, çeşmeleri önce **şehir içi** ve **şehir dışı** olmak üzere iki gruba ayırmış, şehir içi çeşmelerini de kendi arasında **hususî çeşmeler**, **umumî çeşmeler**, **abidevî çeşmeler** ve **şadırvanlı çeşmeler** olarak dört grupta değerlendirmiştir³³⁷.

C.E. ARSEVEN, çeşmeleri buldukları yerlere göre **mahalle**, **cami**, **şadırvan**, **oda**, **abidevî çeşmeler** ve **musluklar** olarak altı grupta incelemiştir³³⁸.

S. EYİCE şehir içinde yapılan Osmanlı çeşmelerini, **şadırvan çeşmeleri**, **sütun çeşmeleri**, **meydan ve iskele çeşmeleri**, **duvar (cephe) çeşmeleri** olarak dört gruba ayırmıştır³³⁹.

Y. ÖNGE çeşmeleri, Anadolu Selçuklu Beylikler ve Osmanlı Çeşmelerinin tamamı için **dış cephe çeşmeleri**, **yarı müstakil dış cephe çeşmeleri**, **depolu çeşmeler**, **suluk** grupta değerlendirmiştir³⁴⁰.

³³⁴ ÖZDENİZ, S.65.

³³⁵ EYİCE, Çeşme, s.285.

³³⁶ EKER, s.7.

³³⁷ A. AYTÖRE, "Türkiye'de Su Mimarisi", I.Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Tebliğler, Ankara, 1962, s.45-69.

³³⁸ ARSEVEN, Çeşme, s.389-390.

³³⁹ EYİCE, Çeşme, s.278-279.

³⁴⁰ ÖNGE, Türk, s.11-16.

A. ÖDEKAN çeşmeleri, **konum** ve **biçimlerine** göre iki grupta ele almıştır. Buna göre **buldukları yerlere göre çeşmeler** ve **cephe kompozisyonuna göre çeşmeler** şeklinde değerlendirmiştir³⁴¹.

E. ÖZDENİZ ise çeşmeleri, **konumları** ve **fiziki şekillerine** göre iki grupta ele aldıktan sonra tarihi gelişim içinde **Klasik Üslup**, **Lale Dönemi Üslubu**, **Barok–Rokoko Üslup** ve **Ampir Üslup** olarak değerlendirmiştir³⁴².

³⁴¹ A. ÖDEKAN, “Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümler”, **Semavi Eyice’ye Armağan, İstanbul Yazıları**, İstanbul, 1992, s.248.

³⁴² ÖZDENİZ, s.59-65.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. KATALOG

5.1. Merkez İlçe

Adapazarı tarihi ile ilgili yapılan pek çok araştırmada, şehrin halen bulunduğu noktanın, Bizans Dönemi'nden kalan Beşköprü ile Sakarya Nehri üzerindeki Tavuklar Köprüsü arasındaki düzlük alanda kurulduğu görülmektedir³⁴³. Oysa Adapazarı'nın bugünkü kurulduğu alan, XVI.yy.dan XVII.yy.ın başlarına kadar orman ve bataklıklardan meydana gelen ve şehir yerleşimine elverişli olmayan bir yerdi. Kaynaklarda, bölgede pazar kurulmasından dolayı "Ada Pazarı" adıyla anılan bir kazaya tesadüf olunmakta ise de bu kazanın merkezi halihazırdaki Adapazarı'nın bulunduğu yer değil, Çaybaşı Köyü'dür³⁴⁴.

Çok eski tarihi olmayan Adapazarı, İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan yol üzerinde olup, civar köylerin toplandıkları ve geçici bir pazar kurdukları yerdi. Bu pazar zamanla süreklilik kazanmış, pazara gelen esnaf burada sürekli evler, dükkanlar yapmak suretiyle yerleşmişlerdir.³⁴⁵ Adapazarı, 1658'lerde köy, 1742'lerde bucak, 1852'de ilçe 1954 yılında il haline dönüşmüştür³⁴⁶.

İlk belediye teşkilatının 1868'de kurulduğu Adapazarı merkez ilçesi, 06.03.2000 tarihinde Büyükşehir Belediyesi statüsüne kavuşmuştur. Merkez ilçede Adapazarı Büyükşehir Belediyesi ile birlikte Adapazarı Merkez, Arifiye, Çaybaşıyenicöy, Erenler, Güneşler, Hanlı, Nehirkent, Serdivan, Bekirpaşa, Kazımpaşa Belediyeleri olmak üzere toplam 11 belediye teşkilatı bulunmaktadır. Merkez ilçeye bağlı 70 köy ve 47 mahalle bulunmaktadır³⁴⁷.

Merkez ilçeye ait XIX.yy. sonu ve XX. yy. başında çekilen resimlerden sivil mimari konusunda çok zengin bir mimari dokuya sahip olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 1, 2, 3, 4). Ancak merkez ilçenin kurulduğu yerin jeolojik yapısı depremlerde çok zarar görmesine neden olmuştur (Resim: 5, 6). Her depremden sonra zarar gören eski eserler

³⁴³ M. DEMİR, "Sakarya'da Türk Yerleşim Yapısı", S.İ.T., C.I., Sakarya, 2005,s.105.

³⁴⁴ Ü. EKİN, "Bizans ve Osmanlı Dönemi'nde Sakarya Bölgesi'ni Etkileyen Depremler", S.İ.T., C.I., s.691.

³⁴⁵ N. YAVUZ, "Sakarya ve Çevresi'nin Türk Hakimiyetine Girişi" **I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (22-23 Haziran 1998)**, Adapazarı, 1999, s.67.

³⁴⁶ ERENDİL, s.22.

³⁴⁷ **Tarihte**, s.65.

yapılan imar faaliyetleri ile peyderpey ortadan kaldırılmıştır. Bu yıkımdan en büyük payı sivil mimarlık eserleri almıştır. Özellikle son deprem fırsat bilinerek çok az zarar gören yapılar da bilinçli olarak yıkılmıştır. Yıkılmayanlar ise metrük halde bırakılarak yıkılmaya terk edilmiştir. Bu nedenle merkez ilçede XIX.yy. sonlarından daha eski eser günümüze ulaşmamıştır.

Günümüze çok az sivil mimari örneği ulaşmakla birlikte ulaşanların nerede ise tamamı harap halde olup kaderlerine terk edilmiş durumdadır. Yaptığımız incelemelerde merkez ilçede tespit ve tescilleri yapıldığı halde birkaç dükkan dışında çeşme, hamam ve evlerin tamamen terk edildiğini ve bakımsızlıktan yıkılacak hale geldiklerini gördük. Ayrıca bu incelemelerimizde bazı yapıların tespit ve tescillerinin de henüz yapılmadığını belirledik.

5.1.1.Evler

Alicanlar Evi-I

Katalog No : 5.1.1.1.

Çizim No : 8-10

Resim No : 7-15

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005, Ocak-2006

Yeri: Tescilli³⁴⁸ olan ev, Kurtuluş Mahallesi Bahçivan Sokak No: 44'te bulunmaktadır (Resim: 7). Sokağın karşı köşesinde aynı özelliklere sahip Alicanlar'a ait 2. bir ev daha bulunuyordu. Ancak bu ev 17 Ağustos 1999 depreminde tamamen yıkılmış ve günümüze ulaşmamıştır (bkz. Katalog: Kaynaklarda Adı Geçen ve Günümüze Ulaşmayan Yapılar: Alicanlar-II Evi).

Tarihçe: Yapının üzerinde yapım tarihi ile ilgili bilgi veren herhangi bir kitabe mevcut değildir. Ancak evin şu an ki sahibi Cavit ALİCAN'ın ifadesine göre ev 1922-1923 yılları arasında İbrahim DİYARBEKİRLİ tarafından yaptırılmıştır. Cavit ALİCAN'ın babası Cemal ALİCAN, kayınpederi İbrahim DİYARBEKİRLİ'nin varislerinden 1947 yılında evi satın alarak onarmıştır. 1964-1965 yıllarında Cavit ALİCAN tarafından esaslı bir onarım geçiren evde bir hayli değişiklikler gerçekleşmiş ve evin arka bölümüne eklemeler yapılmıştır. 1967 depreminde komple bir onarım daha geçiren ev, 17 Ağustos 1999 depreminde büyük zarar görmüş, sahibi tarafından terk edilerek kapısı kilitlenmiştir. Cavit ALİCAN, annesinden öğrendiğine göre evin, dedesi İbrahim DİYARBEKİRLİ tarafından yerli azınlık mimarlara yaptırdığını söylemektedir.

Plan: Çökme tehlikesi geçiren evin ölçülerini alamadığımız için plan özelliklerini kroki üzerinde değerlendirdik. Yapı zemin kat üzerine 1. ve 2. katlardan meydana gelmektedir. Plan olarak her üç katta da “**orta sofalı plan tipi**” uygulanmıştır.

Bahçivan Sokağa paralel yerleştirilen ve genişçe bir bahçe içinde yer alan yapının girişi güneydedir. Evin kuzey kısmında bir de müştemilât bölümü bulunmaktadır (Resim: 8). Alt kattan bir kapı ile geçilen kuzey-batı köşedeki müştemilât üç bölümden oluşmaktadır. Eve bitişik olan bölüm hamam, hamamın

³⁴⁸ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 05.02.1982 tarih ve 13517 sayılı tescil kaydı.

yanına bitişik ve cephesi doğuya bakan bölüm çeşme, onun da kuzeyinde çamaşırhane yer almaktadır. Hamam ve çamaşırhane harap halde bulunduğu için iç durumları tam anlaşılammamaktadır. Çeşme ise çeşmeler bölümünde ayrıca ele alınmıştır (bkz. Katalog: Alicanlar-I Evi Çeşmesi).

Evin güneyde sokağa açılan ana girişinin dışında, kuzey tarafından bahçeye açılan başka bir girişi daha bulunmaktadır (Resim: 9). Zemin katın ortasında yer alan geniş bir sofanın doğu ve batı yönlerinde ikişer bölüm bulunmaktadır. Kiler ve depo olarak kullanılan bu bölümlerin iç ve dış mimarisinde yapılan onarımlar nedeni ile orijinal özellikleri kaybolmuştur (Çizim: 8).

Sonradan tamamen yenilenen merdivenlerle ulaşılan 1. katın iç mimarisinde, duvar ve döşemelerde yapılan değişikliklerle orijinal özellikler kaybolmuştur. Bu katta ortadaki geniş sofanın doğu ve güney yönlerinde odalar, batı bölümde ise sonradan eklenen ıslak zeminli mekânlar bulunmaktadır (Çizim: 9). Sofanın doğu yönünde üç oda yer almaktadır. Ortada yer alan ve sandık odası olara adlandırılan dar ve dikdörtgen oda, doğuya dikdörtgen bir pencere ile açılmaktadır (Resim: 10). Sandık odasının kuzeyinde yer alan oda doğu ve kuzey cephelere ikişer dikdörtgen pencere, güney-doğu köşede yer alan oda ise doğu ve güney cephelere ikişer dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Küçük bir pencere ile aydınlatılan merdiven sahanlığının güney-batı köşesinde yer alan oda ise daha küçük ölçülerde olup güney cephede iki, batı cephede bir penceresi bulunmaktadır.

Evin 2. katı 1. katla aynı plan özellikleri göstermektedir (Çizim:10). Sonradan yenilenen merdivenlerle ulaşılan orta sofanın doğu ve güney yönünde odalar, batı yönünde ise ıslak zeminli mekânlar yer almaktadır. Sofanın doğu yönünde ortada yer alan dikdörtgen ve dar sandık odası bir kapı ve dikdörtgen bir pencere ile doğu yöndeki gezemeğe (balkona) açılmaktadır. Bu odanın sağında ve solunda yer alan odalar 1. katla aynı özellikler göstermektedir. Güney batı köşede yer alan ve evin baş odası olan oda ise dışa doğru cumbalı olarak taşırılmış güney ve batıya cephelere ikişer dikdörtgen pencere ile açılmaktadır.

Malzeme ve Teknik: Oldukça bakımsız ve harap durumdaki yapı taş duvarlı bodrum katı üzerine iki katlı olarak ahşap-karkas tekniği ile inşa edilmiş olup, ahşap kaplamaların üzeri boyanmıştır. Üst örtüyü oluşturan kırma çatı alaturka kiremitle

kapatılmıştır. Evin iç mimarisinde sonradan yapılan onarımlarla değişikliler yapılmış ve orijinal özellikler tamamen kaybolmuştur. 1. ve 2. kat sofalarının doğu duvarlarında yer alan, ilk yapımdan kalan duvara gömülü çerçeveli aynalar dikkat çekmektedir (Resim: 11). Alt ve üst kat odalarında yer alan ahşap yüklükler ve gusül dolapları orijinaldir (Resim: 12). Dış cephe ahşap kaplaması orijinal özelliğini korumaktadır. Yapının ıslak zeminli mekânları olan ve sonradan yapıya eklenen modern banyo ve tuvaletler batı yönünde dışarı taşıntı yaparak ana bina ile birleştirilmiştir. Bu bölüm yenilediği için dıştan sıvanmıştır.

Süsleme: İç mekânda süslemesiyle dikkat çeken en önemli bölüm 1. katın güney-doğu köşesinde yer alan odadır. Alçı ile sıvanmış duvar yüzeyleri, alçı yaş iken mala ile şekil verilmek suretiyle helezonik şekillerden meydana gelen bir kompozisyonla düzenlenmiştir. Oldukça ilginç olan bu süslemelerin üzerleri sonradan boyanmıştır (Resim: 13). Diğer önemli süsleme ise 2. kat sofasının tavanındaki ahşap süslemelerdir. Çıtakâri ve oyma tekniği ile yapılan bu süslemeler oldukça gösterişlidir. Kuzey ve güney yönlerde dikdörtgen iki düz tavanla küçültülen üst örtünün orta kısmı sekizgen tekne tavan şeklindedir. Ortadaki sekizgen tekne tavanı en dışta ahşap konsolların dikdörtgen panolara ayırdığı ve ortalarında içe doğru oyulmuş baklava motiflerinin yer aldığı bir kuşak çevrelemektedir. Panoların üst kısmını bir halat burma bordür sınırlandırmaktadır. İçe doğru kademeli bir şekilde daralan ve üzeri alçı ile sıvanan tavanın ortasında bir göbek yer almaktadır. Ortasında kabarık bir gülbezek motifi ve onun etrafında yer alan sekiz kollu bir yıldız motifinden oluşan göbeğin etrafı çıtakâri tekniğinde geometrik bordürlerle çerçevelenmiştir. Tavan sonradan yağlı boya ile boyanmıştır (Resim: 14). Belirtilen kısımlardaki bezemelerden başka evin içinde başka süsleme yoktur.

Yapının süsleme bakımından dikkat çeken diğer bir kısmı ise dış cephelerde bulunan ahşap süslemelerdir. Bu süslemeler daha çok 2. katta yer alır. 2. katın doğu cephesinin ortasında yer alan dışa taşırılmış bir gezemek bulunmaktadır. Ajur tekniğinde ahşap bir korkulukla çevrelenen gezemeğin çatısı biri bağımsız diğeri duvara bitişik iki ahşap direk tarafından taşınmaktadır. Gezemeğin doğu yönü ahşap ikiz kemerlidir. Kemerlerin köşeleri ve ortaları geometrik formlu çıtakâri ahşap çıtalarla süslenmiştir (Resim: 15). Dikdörtgen formlu ahşap pencerelerin altlarında ise bitkisel formlu ahşap çıtakâri süslemeler yer almaktadır.

Üzeri alaturka kiremitle kaplı çatının saçakları geniş tutulmuştur. Dışarı taşırılmış çatı saçağının yüzeyi çıtakâri tekniğinde ahşap çıtalarla karelere bölünmüştür. Belli aralıklarla duvara bağlantı sağlamak için de üzerleri kıvrımlı zarif ahşap furuşlar (konsollar) yerleştirilmiştir.

Alicanlar Evi-I, 1999 depremi öncesi Bahçıvan Sokağın karşı tarafında yer alan ve bugün tamamen ortadan kalkan diğer ev ile Sakarya'nın iki önemli klasik konut örneğini oluştururken diğerinin yıkılması ile bugün tek başına kalmış, sahiplerinin ilgisizliği yüzünden tamamen yıkılmaya terk edilmiştir.

Suat KIZILKAYA Evi

Katalog No : 5.1.1.2.

Resim No : 16-18

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Karaosman Mahallesi Ulus Caddesi No: 41'de bulunmaktadır (Resim: 16).

Tarihçe: Yapının üzerinde yapım tarihi ile ilgili bilgi veren herhangi bir yazıt yoktur. Evin şimdiki sahibi olan 85 yaşındaki Suat KIZILKAYA, depremden sonra evde kalmamakta, zaman zaman eve uğramaktadır. Kendisi ile görüşme fırsatı bulamadığımız ev sahibi ile ilgili bilgileri çok eski komşuları olan 71 yaşındaki Doğan ULUÇ'tan aldık. Doğan ULUÇ'un ifadesine göre bu evi Suat KIZILKAYA'nın dedesi yerli azınlıklardan satın almış, ölümünden sonra da torununa miras kalmıştır. Bu anlatımlardan anlaşıldığı kadarıyla ev XIX. yy.ın sonlarından kalmış olması gerekir. Yapının mimari ve süsleme özellikleri de bu bilgiyi doğrular niteliktedir.

Plan: Yapı 17 Ağustos 1999 depreminde zarar görmüştür. Sahibi tarafından kullanılmadığı için kapısı kilitlenmiştir. İçerisini görme imkanı bulamadığımız yapıyı dışarıdan incelemek zorunda kaldık. Ancak odaların konumundan dolayı yapının "**iç sofalı plan tipi**" özelliği gösterdiği tahmin edilmektedir.

Malzeme ve Teknik: Cadde üzerinde bulunan ev oldukça geniş bir bahçe içinde yer almakta olup, taş bodrum katı üzerine iki katlı olarak ahşap-karkas tekniğinde inşa edilmiştir. Evin dış cephe ahşap kaplamaları sade bırakılmıştır.

Giriş kapısı doğuya bakan evin alt katında yer alan pencereler basık kemerlidir. 2. katta girişin üzerinde dışa taşkın bir gezemek yer almaktadır. Alt katta dördü ön cephede ikisi yan cephelerde olmak üzere toplam sekiz pencere bulunmaktadır. Ön cephede olan pencereler basık kemerli yan cephelerde olanlar ise dikdörtgen forma sahiptir. 2. kat pencereleri alt kat pencereleri ile aynı hizada olup aynı özelliklere sahiptir. Pencereler gezemekle birlikte cepheyi hareketlendirmektedir.

Yapının üzeri üç bölüm halinde beşik çatı ile kapatılmıştır. Beşik çatının zorlaması ile dışa taşkın gezemeğin üzeri ve iki yan bölümün cepheleri üçgen alınlık şeklinde düzenlenmiştir. Üçgen alınlıklar kendi içlerinde üçer bölüme ayrılmıştır (Resim: 16).

Evin batı cephesinde yer alan sıvalardan yakın zamanlarda onarım geçirdiği anlaşılmaktadır (Resim: 17).

Süsleme: Dış cephesinde süsleme özelliklerine rastlanmayan evin süsleme bakımından dikkati çeken tek unsuru güneye bakan ana cephenin ortasında yer alan ahşap kapıdır. İki yanında ve üzerinde yuvarlak kemerli ışıklıklar bulunan kapının kanatları etrafı kademeli profillerle çerçevelenmiş panolara bölünmüştür. Çift kanatlı kapı dört panoya ayrılmış olup alt panolar dikdörtgen formundadır. Alt panolar dışa taşkın iki profille çerçevelenmiş ve ortaları dikey çizgilerle doldurulmuştur. Bu panoların üzerinde yer alan daha dar ve küçük 2. panoların etrafları iki kademeli profille çerçevelendirildikten sonra ortalarında dışa doğru taşıntı yapan kabartma şeklinde yapraklı iki natüralist çiçek yerleştirilmiştir. Panoların üst kısmında pirinçten yapılmış zarif kapı kolları bulunmaktadır. Üst kısımlarda yer alan dikdörtgen panolar ise daha sade olup etrafları kademeli profillerle çerçevelendirildikten sonra ortalarına birer baklava motifi yerleştirilmiştir. Panoların üst kısımları iki yanda mızrak ucunu hatırlatan ikişer motifle taçlandırılmıştır. En üst kısımları ise girift ve stilize bitki formu birer tepelikle sonuçlandırılmıştır (Resim: 18).

Pirinçten yapılmış zarif kapı kollarının ortaları burmalı olup uçlarında bitki motifleri bulunmaktadır.

Suat KIZILKAYA Evi dış mimarisi ve süslemeleri ile Sakarya çevresinde yaygın olarak karşımıza çıkan geleneksel konut mimarisinin tipik özelliklerini taşımaktadır.

5.1.2. Çarşı ve Dükkanlar

Uzunçarşı

Katalog No : 5.1.2.1.

Resim No : 19-22

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005, Ocak-2006

Yeri: Kentsel sit alan³⁴⁹ kapsamındaki Uzunçarşı, Sakarya şehir merkezinde Orhan Camii'nin doğusunda yer almaktadır. Atatürk Bulvarı'nın batı ucundan başlayarak Kömürpazarı'na doğru uzanmaktadır (Resim: 19, 20).

Tarihçe: Tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber Uzunçarşı Sakarya'nın en eski çarşısıdır. Türk çarşı geleneğinin tipik özelliklerine uygun olarak şehrin en eski camisi olan Orhan Camii yanında yer aldığı için şehrin ilk kurulduğu dönemden kalmış olması gerekir. Ancak, bugünkü doku son döneme aittir.

Çarşı kuzey-güney doğrultusundaki uzunca bir sokağın iki yanına sıralanan dükkanlardan meydana gelmektedir. Adını da bu uzun sokaktan alan çarşı sonraki dönemlerde yanlarına aynı doğrultuda dükkan sıraları eklenmek sureti ile genişletilmiştir. Kuzey ve güney yönünde iki ana girişi bulunan çarşının doğu ve batısında da tali girişleri bulunmaktadır.

Malzeme ve Teknik: Uzunçarşı Anadolu Türk şehrinin özelliğine uygun olarak konut alanlarından tamamen arındırılıp ticaret alanı olarak programlanmıştır. Kentin ana ticaret merkezi konumundaki bu çarşının etrafında Kömürpazarı, Pirinçpazarı, Soğanpazarı ve Unkapanı gibi tarihi dokularını kısmen koruyan bir çok ticari alanlar bulunmaktadır.

Çarşının ortasında 1760 tarihli ahşap bir cami olan Orta Camii ve Orta Camii Çeşmesi de bulunmaktadır. Sakarya'nın geçirdiği bir çok depremle defalarca tahrip olan çarşı her onarımdan sonra orijinal özelliklerini biraz daha kaybetmiştir. Çarşının bazı bölümlerinde cephe düzenlemeleri Kömürpazarı ve Pirinçpazarı'ndaki XIX. yy. dükkanlarına benzer dükkanlar görülmektedir. İçten ve dıştan çoğu onarım görmüş olan

³⁴⁹ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 23.12.1994 tarih ve 3855 sayılı tescil kaydı.

bu dükkanlardan bazılarının üst kat cepheleri özelliklerini korumuştur. Taş ve tuğlanın kullanıldığı dükkanların cepheleri dışa taşkın profillerle belirlenmiş olup pencerelerinin yuvarlak kemerleri ve kemer kilit taşları dışa doğru taşırılmıştır. Çarşının üzeri geçmişte açık iken son dönemlerde yarım silindir biçiminde şeffaf bir çatı ile kapatılmıştır. Bu nedenle orijinal cephelere sahip olan bir çok dükkanın cephesi bu çatı tarafından kesilmiş ve görüş alanının dışında bırakılmıştır (Resim: 21).

Son yıllarda geçirdiği onarımlarla modern bir alış-veriş merkezine dönüştürülen **Uzunçarşı** bütün bu değişikliklere rağmen bazı dükkanları ve konumu ile geleneksel Türk çarşılarının tipik özelliklerine sahip ana dokusunu koruyarak günümüze kadar gelebilmiştir (Resim: 22).

Unkapanı Ahmet Asım KURİŞ Dükkanı

Katalog No : 5.1.2.2.

Çizim No : 11

Resim No : 23-25

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005, Ocak-2006

Yeri: Tescil kaydı³⁵⁰ olan yapı, Sakarya şehir merkezinde Uzunçarşı'nın kuzey-doğusunda yer alan Unkapanı'nda bulunmaktadır. İlin en eski çarşılarından biri olan bu çarşı özellikle depremler sonrası tamamen bozulmuş, bir kaç dükkan günümüze orijinal hali ile ulaşabilmiştir. Bu dükkanlardan en iyi durumda olanı Küçükhamam Caddesi No: 19'da yer alan Ahmet Asım KURİŞ'e ait dükkandır (Resim: 23).

Tarihçe: Dükkanın üzerinde herhangi bir kitabe olmamasına rağmen dükkan sahibinin söylediklerine göre XIX. yy.ın sonlarından kalmış olması gerekir. Zaten cephe düzeni ve mimari özellikleri de bu tarihi doğrular niteliktedir.

Plan: Yapı kuzey-güney doğrultusunda düzenlenmiş olup dikdörtgen bir plana sahiptir (Çizim: 11). Dükkanın bulunduğu Unkapanı çarşısı daha çok toptan zahire ürünlerinin satıldığı bir çarşı olduğu için işlevine uygun olarak planlanmıştır.

Malzeme ve Teknik: Cephede taş, yan duvarlarda tuğlanın kullanıldığı dükkanın üzeri beşik çatı ile kapatılmıştır. Yapının kuzeye bakan cephesinin tamamını kaplayan giriş kapısı yuvarlak bir kemer ile takviye edilmiştir. Yuvarlak kemerli açıklık ile kapının üzerini örten düz lento arasındaki yarım daire şeklindeki boşluk ışıklık olarak düzenlenmiştir. Yuvarlak kemerin üzeri beden duvarlarının bitiminden itibaren bir profille sınırlandırılmış olup üzerine de kırma çatının getirdiği zorlama ile üçgen alınlık yerleştirilmiştir. Bu üçgen alınlığın benzeri dükkanın güney cephesinde de bulunmaktadır (Resim: 23).

Beşik çatı şeklindeki üst örtü içeride ortadaki ana direğe bağlanan, balık sırtı biçiminde yerleştirilmiş ahşap hatıllarla düzenlenmiştir. Her beş hatıldan sonra daha kalın olarak karşılıklı ikişer hatıl yerleştirilmiştir. Bu hatılların arasına da yukarıdan gelen basıncı karşılamak için yatay şekilde başka hatıllarla destek sağlanmıştır (Resim:

³⁵⁰ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 23.12.1994 tarih ve 3855 sayılı tescil kaydı.

24). Belli bir yükseklikten sonra beden duvarlarının üst kısımlarına, üst örtünün ağırlığını berkitmek amacıyla duvar boyunca uzanan birer ray demiri yerleştirilmiştir. Bu ray demirlerinin üzerine dışa doğru hafif taşıntı yapan bir sıra taş yerleştirildikten sonra taşların üzerine de dikey şekilde yukarıdaki ana ahşap hatılların ağırlıklarını destekleyen birer ahşap direk yerleştirilmiştir. Bu kısa ahşap direklerin arası kesme taşlarla örülmüş, duvarların en üst kısımlarına da ahşaptan uzun birer kalas yerleştirilmek suretiyle üst örtü ile duvarlar arasında mükemmel bir bağlantı sağlanmıştı (Resim: 25).

Oldukça sade ve bezemesiz olan **Ahmet Asım KURİŞ Dükkanı** sağlam mimari kuruluşu ile Sakarya'da süregelen depremlere karşı dayanmayı başararak günümüze kadar ulaşmıştır.

Pirinçpazarı Fadıl PIRILDAR Fırını

Katalog No : 5.1.2.3.

Çizim No : 12, 13

Resim No : 26-30

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005, Ocak 2006

Yeri: Sakarya şehir merkezinde Uzunçarşı'nın kuzeyinde yer alan Pirinçpazarı'nda XIX. yy.dan günümüze birkaç dükkan ulaşmıştır (Resim: 26). Bu dükkanlar kullanılan malzeme ve mimari stilleri ile büyük benzerlikler göstermektedirler. Daha sonraki dönemlerde de yapılan dükkanlar bu dükkanlardan büyük ölçüde etkilenilmiştir. Dükkanların bir çoğu sonraki dönemlerde yapılan onarımlarla orijinal özelliklerini yitirmekle beraber özellikle dış cephe formlarında XIX. yy. Osmanlı mimarisinin genel karakterini korumuşlardır. Bu dükkanlardan tescil kaydı³⁵¹ olan ve orijinal özelliklerini en iyi koruyan Pirinçpazarı Fırını'dır (Resim: 27).

Tarihçe: Dükkanın üzerinde yapım tarihi ile ilgili herhangi bir yazı yoktur. Ancak dükkan sahipleri dükkanın 1880'li yıllardan kaldığını ifade etmektedirler. Yapının cephe düzeni ve pencere formları da bu bilgiyi doğrular niteliktedir.

Plan: Kuzey-güney doğrultusunda planlanmış olan fırın, kare plan özelliği göstermekle birlikte arsanın zorlaması sonucunda kuzey duvarın 4 m.lik bölümü 2.20 m. dışarı taşırılarak kare form bozulmuştur (Çizim: 6, 7). İki katlı olan dükkanın üst katı asma kat olarak düzenlenmiş olup alt kat cephesi ve içerisi onarımlar dolayısıyla orijinal özelliklerini bir hayli yitirmiştir (Resim: 28).

Malzeme ve Teknik: Malzeme olarak alt katın cephesi, üst katın pencere kemerleri ile ön bölümün üst örtüsünü taşıyan kemer taş, diğer bölümlerde tuğla malzeme kullanılmıştır. Yapının üst örtüsü içerden dükkanın ortasından geçen kuzey-güney doğrultusunda oldukça geniş açıklıklı bir basık kemer ile ikiye bölünmüştür. Güneydeki bölümün üzeri içten beşik bir tonozla, kuzeydeki bölüm ise düz dam şeklindeki birer örtü ile örtülmüştür. Her iki bölümün üzeri dıştan öne doğru meyilli çatı ile kapatılmıştır (Resim: 29, 30).

³⁵¹ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 23.12.1994 tarih ve 3855 sayılı tescil kaydı.

Fırının sokağa bakan dış cephesindeki giriş kapısı ve geniş pencere onarımlar sırasında açıldığından orijinal bir özelliği yoktur. Asıl dikkati çeken üst katı aydınlatan üç penceredir. Pencereler yuvarlak taş kemerli olup kemerler ve kilit taşları Ampir üslubun özelliklerine uygun olarak dışarı taşırılmıştır. Pencerelerin altından cepheyi boydan boya kaplayan dışa taşkın bir kuşak pencerelerle birlikte cepheyi hareketlendirmektedir. Dışa taşkın ve üst kısımları kademeli konsollarla sonuçlanan köşelerdeki silmelerle çatı saçağı altındaki dışa taşkın silme adeta cepheyi çerçevelemektedir (Resim: 27).

Süsleme bakımından özellikleri bulunmayan **Fadıl PARILDAR Fırını** çevrede XIX. yy. mimarisine ait cephe özellikleri ile dikkat çeken önemli yapılardan birisidir.

Pirinçpazarı Zekeriya ÇOBANLAR Dükkanı

Katalog No : 5.1.2.4.

Çizim No : 14

Resim No : 31, 32

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Tescil kaydı³⁵² olan yapı, Uzunçarşı'nın kuzey-doğusunda bulunmakta ve baharatçı dükkanı olarak kullanılmakta olup şimdiki sahibi Zekeriya ÇOBANLAR'dır (Resim: 31).

Tarihçe: Dükkanın cephesinde yer alan kitabede 1884 tarihi yer almaktadır (Resim: 32).

Plan: Dükkan oldukça küçük ölçülerde olup dikdörtgen planlıdır. Alt kat ve asma kat olmak üzere iki katlı olarak düzenlenen yapının asma katına seyyar merdivenle çıkılmaktadır. Bu bölüm depo olarak kullanıldığı için içerisi malzeme ile doldurulmuştur (Çizim:14).

Malzeme ve Teknik: Köşelerde ve pencere kemerinde taş, diğer yerlerde tuğla malzemenin kullanıldığı yapının giriş kapısı cephenin tamamını kaplamakta olup üst katta ise cepheye bakan tek penceresi bulunmaktadır. Pencere kemeri ve kilit taşı XIX. yy. mimarisinin yaygın geleneği olan Ampir özellikler göstermekte olup kemer ve kilit taşı dışarı taşırılmıştır.

Süsleme: Yapının tek süslemesi yapım tarihini gösteren kitabenin etrafında yer alan bitkisel süslemelerdir. Üzeri siyah-beyaz boyanan dikdörtgen taş kitabenin ortası elips biçimli bir formla belirlenmiş içerisine yapım tarihi yazılmıştır. Bu elips formun köşelerinde ise birer gül ve çok parçalı yaprak motifleri yerleştirilmiştir. Bu süslemeler genel karakterleri ile XIX. yy. Osmanlı sanatında sıklıkla karşımıza çıkan natüralist bitkisel süslemeler özelliğini göstermektedir (Resim: 32).

Çarşıda kitabesi ve yapım tarihi tek belli olan yapı mimarisi ile diğer yapıların tarihlendirilmesine de kaynaklık etmektedir.

³⁵² Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 23.12.1994 tarih ve 3855 sayılı tescil kaydı.

Millet Hamamı

Katalog No : 5.1.3

Çizim No : 15

Resim No : 33-42

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Sakarya Mahallesi İnönü Caddesi Hamam Sokak'ta Şükrü ENEZ Kreş ve Gündüz Bakımevi'nin arkasında bulunmaktadır (Resim: 33).

Tarihçe: Yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen hamam genel olarak yapım tekniği ve malzemesi göz önünde bulundurularak XVIII. yy. sonuna tarihlendirilmektedir³⁵³. Hamam 1946-1950 yılları arasında belediye başkanlığı yapan İzzet Şükrü ENEZ tarafından onarılmıştır³⁵⁴.

Plan: Sakarya merkezde günümüze ulaşabilen tek hamam olan Millet Hamamı'nın soğukluk kısmı tamamen yıkılarak üzerine Şükrü ENEZ Kreş ve Gündüz Bakımevi'nin toplantı salonu inşa edilmiştir. Hamamın diğer bölümleri ise tamamen harap halde olup kullanılmaz durumdadır. Son zamanlarda bakımsızlıktan ve define avcılarının tahribatlarından nasibini almış, iç mekânı tanınmayacak hale getirilmiştir.

Doğu-batı doğrultusunda planlanan hamam, bir kısmı soğukluk bölümü üzerine inşa edilen bakımevi ile metruk lojman binasının arasında kalmıştır. Mevcut hali ile dikdörtgen bir plana sahip olan yapı plan bakımından oldukça ölçülü ve dengeli olup klasik Osmanlı hamamlarının tüm özelliklerini bünyesinde taşımaktadır (Çizim: 15).

Hamamın soğukluk kısmının üzerine inşa edildiği toplantı salonundan açılan zarif kaş kemerli bir kapı ile ılıkılık kısmına geçilmektedir (Resim: 34). Dikdörtgen planlı bu mekân kendi içinde dört bölüme ayrılmış olup, güney tarafında tıraşlık ve tuvalet hücreleri bulunmaktadır. Tıraşlık ve tuvalet hücreleri güneye doğru kaydırılarak ana planın dışına taşırılmıştır (Çizim: 15). Ilıklığın orta bölümünün her iki tarafında yer alan bölümler yıkanma yeri olarak düzenlenmiştir. Her iki bölümde de karşılıklı olarak yerleştirilmiş dört küçük nişin önüne dökme çiniden kurnalar yerleştirilmiştir. Sonradan

³⁵³ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 17.08.1990 tarih ve 1285 sayılı tescil kaydı.; **Yedi**, s.160.

³⁵⁴ **Tarihte**, s.183.

kurnalar yerlerinden sökülerek sağa sola atılmıştır. Ilıklık bölümünün üzeri ortada bir kubbe yanlarda ise aynalı tonozlarla örtülmüştür. Kubbenin ve tonozların ortasında yıldız şeklinde ışıklıklar bulunmaktadır (Resim: 35, 36).

Ilıklık kısmından sıcaklık kısmına zarif kaş kemerli bir kapı ile geçilmektedir (Resim: 37). Haçvari dört eyvanlı köşe hücreli bir plan tipine sahip olan sıcaklık kısmında dört yönde birer eyvan, köşelerde ise birer halvet bulunmaktadır. Sıcaklığın ortasına on altı köşeli büyük bir göbek taşı yerleştirilmiştir. Göbek taşının ortası parçalanarak tahrip edilmiştir (Resim: 38). Giriş eyvanı hariç orta mekâna açılan diğer üç eyvanın duvarlarına üçer adet kurna yerleştirilmiştir. Her duvar yüzeyinin ortasına birer adet olarak yerleştirilen kurnalar mermerdendir. Kurnalarının arkasındaki nişlerin bazıları sonradan renkli fayanslarla kapatılmıştır.

Sıcaklık bölümünde orta mekân büyük bir kubbe ile, sivri kemerli eyvanlar aynalı tonozlarla örtülmüştür (Çizim: 15). Kaş kemerli birer kapı ile geçilen köşelerdeki halvetler ise kubbe ile örtülmüştür. Kubbeler tromp geçişli olup tromp kemerleri kaş kemer biçimindedir. Dışarı doğru taşıntı yapan tromp kemerleri duvarda da tekrarlanarak sekize tamamlanmıştır. Kubbelerin ve tonozların ortasında yıldız şeklinde ışıklıklar bulunmaktadır (Resim: 35, 36).

Orta mekânın kubbesi pandantif geçişli olup, köşe halvetlerinin girişleri üzerine denk gelen başlangıçlarına kaş kemerli ikişer yüzeysel niş yerleştirilmiştir. Kubbe eteğini ise bir dizi testere dişini hatırlatan kuşak çevrelemiştir (Resim: 39).

Sıcaklık bölümünün arkasında su deposu bulunmaktadır. Su deposunun arkasında yer alan külhan kısmının dış duvarları yıkılmış, sonradan bitişik lojmanın bodrum katı ile birleştirilmiştir. Bu bölümdeki kemerli ocaklık yıkılarak yerine sonradan kalorifer kazanı konulmuştur (Resim: 40).

Malzeme ve Teknik: İki sıra kesme taş temel üzerine karmaşık düzende moloz taş ve tuğla malzeme kullanılarak yapılan duvarlar demir hatıllarla desteklenmiştir. Bugün beton tabla ile son bulan duvarların üzerindeki sıva, yer yer aşınmıştır. Üst örtü ve kemerlerde kalın cidarlı tuğlalar kullanılmıştır. Kubbe ve tonozların üzerini örten kurşun kaplamalar tamamen kalkmış sonradan beton sıva ile sıvanmıştır (Resim: 41). Ancak sıvaların çatlaması ve dökülmesi ile yağın yağmur suları iç mekânda tahribatlara neden olmuştur. Hamamın giriş cephesi olan doğu cephesi yıkıldığı için

bilinmemektedir. Ancak diğer üç cephe tamamen sağır tutulmuştur. İç mekânda da duvar yüzeyleri ve üst örtü sıvanmış olup üzeri sonradan beyaz badana ile kapatılmıştır. İçerdeki orijinal kurna ve aynalıklarının büyük bir kısmı kırılmış ve sağa sola dağılmıştır. Dökme çiniden yapılan kurnalar ise sonraki onarımlarda yerleştirilmiştir.

Süsleme: Hamamda, sıcaklığın kubbe eteğini çevreleyen bir sıra testere dişini hatırlatan kuşak dışında başka süsleme bulunmamaktadır (Resim: 39). Kırık halde bazı parçaları günümüze ulaşabilen zengin süslemeli mermer kurnalar geçmişte iç mekânın süslü ve gösterişli olduğunu göstermektedir (Resim: 42). Duvarlara sonrada yapıştırılan renkli fayansların sanatsal bir değeri yoktur.

Millet Hamamı Sakarya merkez ilçede Osmanlı'dan günümüze ulaşabilen tek hamamdır. Tescilli olmasına rağmen bu gün tamamen yıkılmaya terk edilmiş hamam gerek planı gerekse mimari özellikleri ile klasik dönem İstanbul hamamları ile yarışabilecek niteliktedir.

5.1.4. Resmi Binalar

Eski Halkevi Binası (Güzel Sanatlar Galerisi)

Katalog No : 5.1.4.1.

Çizim No : 16, 17

Resim No : 43-48

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Yapı şehir merkezinde Atatürk Bulvarı ile Kavaklar Caddesi'nin kesiştiği köşede yer almaktadır (Resim: 43).

Tarihçe: 1927 yılında Halkevi olarak inşa edilen yapı 1959 yılında Ticaret Lisesi, 1982'de de Defterdarlık binası olarak kullanılmıştır. Yapı 30.10.2001 yılında Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü İstanbul Röleve ve Anıtlar Bölge Müdürlüğü tarafından onarılmış ve bu tarihten sonra da Sakarya İl Kültür Müdürlüğü'ne bağlı Güzel Sanatlar Galerisi olarak kullanılmaktadır³⁵⁵.

Mustafa Kemal ATATÜRK, 1934 yılında Adapazarı'na gelişlerinde Halkevi olan bu binada yöneticilerle görüşmüş ve Halkevi'nin önünde halka hitap etmiştir³⁵⁶.

Plan: Yapı bodrum kat üzerine iki katlı olarak kesme taştan inşa edilmiştir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir plana sahip olan yapının giriş cephesi batıya bakmaktadır. Dış cephelerde fazla olmamakla birlikte içerisi onarımlarla bir hayli değişmiştir. 2001 yılında yapılan restorasyon ile güzel sanatlar sergi salonu formuna uygun olarak iç yapısı tamamen değiştirilmiştir.

Eski Halkevi Binası bir resmi bina olarak inşa edilmesine rağmen Sakarya evlerinde yaygın olarak karşımıza çıkan "**orta sofalı plan tipi**" uygulanmıştır.

Zemin kattan merdivenlerle inilen bodrum katın ortasında ince uzun bir sofa, dört tarafına da birer eyvan yerleştirilmiştir. Eyvanlardan doğuda olanı giriş merdiveninin altına denk geldiği için sağır tutulmuştur. Diğer üç eyvan ise birer basık kemerli küçük pencere ile sofayı aydınlatmaktadır. Ortadaki sofanın dört köşesinde yer alan odalardan doğu yönünde olanların girişleri pahlı olup, ikişer basık kemerli bodrum

³⁵⁵ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 05.02.1982 tarih ve 13517 sayılı tescil kaydı.

³⁵⁶ ÖNDER, s.21-24.

penceresi ile aydınlatılmışlardır. Batı yönündeki diğer iki oda daha sonraki onarımlar sırasında bozulmuş ve depoya dönüştürülmüştür. Sofanın doğu yönündeki eyvanının içine de üst kata çıkılan merdivenler yerleştirilmiştir.

Altı basamaklı geniş bir merdivenle geçilen zemin katta ortadaki ince uzun sofanın dört yönüne eyvanlar yerleştirilmiştir (Çizim: 16). Eyvanlardan girişte olanının iki yanına birer küçük oda, karşı eyvanın iki yanına da girişleri pahlı iki oda yerleştirilmiştir. Giriş yönünün iki köşesinde yer alan büyük köşe odalarının da girişleri pahlıdır. Batı yönde yer alan köşe odalarından solda olanı tuvalet olarak düzenlenmiş, sağda olanına ise üst kata çıkılan merdivenler yerleştirilmiştir. Kuzey ve güney yönünde bulunan ince uzun eyvanlar birer pencere ile sofayı aydınlatmaktadır. Dışarıya açılan geniş pencereler sayesinde ferah ve aydınlık bir mekân oluşmuştur. İç mekân 2001 yılında yapılan onarımlar ile tamamen yenilenmiştir.

1. kat zemin katla aynı plan özelliği sergilemekle birlikte odaların düzenlenmesinde bazı farklılıklar göstermektedir (Çizim:17). Ortadaki ince uzun sofanın dört yönüne eyvanlar yerleştirilmiştir. Ancak girişin üzerine denk gelen eyvan iki yanında yer alan odalarla birleştirilerek dikdörtgen bir odaya dönüştürülmüştür. Bu dikdörtgen odanın iki yanında girişleri pahlı köşe odaları bulunmaktadır. Sofanın doğusunda ise giriş katındaki plan tekrarlanmıştır. Sofaya açılan batı eyvanının iki yanına girişleri pahlı iki küçük oda yerleştirilmiştir. Kuzey-doğuda bir köşe odası, güney-doğuda ise alt katlara inilen merdivenin yer aldığı diğer köşe odası bulunmaktadır. Oldukça geniş tutulmuş dikdörtgen pencereler iç mekâna ferah ve aydınlık bir hava kazandırmıştır. Bu katta da 2001 yılında yapılan onarımlar sırasında iç dekorasyon tamamen değişmiş, binanın kullanım amacına uygun olarak yeniden düzenlenmiştir (Resim: 44).

Malzeme ve Teknik: Bodrum kat üzerine iki kat olarak kesme taştan inşa edilen yapının üzeri alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. 2001 yılında yapılan onarım sırasında iç mimarisi tamamen yenilenen Eski Halkevi binasının orijinal özelliklerinin büyük ölçüde korunduğu kısım dış mimarisidir. 1920'li yıllarda Türk Mimarisine hakim olan ve I. Milli Mimarlık Akımı olarak adlandırılan bir anlayış doğrultusunda, geleneksel Türk evi mimarisi çağın şartlarına uygun olarak yeniden

değerlendirilmiştir. Eski Halkevi Binası hem plan hem de dış cephe mimarisi ile bu akımın tüm özelliklerini sergilemektedir.

Yapının dış cepheleri hafif dışa taşkın ve çatıya yakın üst kısımları konsollarla sonuçlanan geniş dikey profillerle bölünmüştür. Batı cephesinde alt katta dört, üst katta beş olmak üzere toplam dokuz dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Oldukça geniş tutulmuş bu pencereler cepheyi hareketlendirmiştir. Doğu cephesinde ise aynı özelliklere sahip, daha dar tutulmuş her katta üçer olmak üzere toplam altı pencere yerleştirilmiştir. Kuzey ve güney cephelerinde ise boyutları birbirinden farklı dar ve geniş dikdörtgen formlu altışar pencere bulunmaktadır (Resim: 45).

Süsleme: İç mimaride orijinal süsleme özellikleri bulunmayan yapıda ahşap tavanlar aslına uygun olarak yenilenmiştir. Çıtakâri tekniği ile basit geometrik çerçevelerle belirlenen tavanların göbek kısımlarına da birer baklava motifi yerleştirilmiştir (Resim: 46).

Süsleme bakımından orijinal özelliklerin görüldüğü yer yapının giriş kapısı ve dış cepheleridir. Yanlara doğru yelpaze biçiminde genişleyen altı basamaklı geniş bir merdivenle ulaşılan giriş kapısı dikdörtgen bir forma sahip olup üzerindeki kabartma süslemeleri ile dikkat çekmektedir (Resim: 47). Çift kanatlı ahşap kapı dört panoya ayrılmıştır. Kapı kanatlarının alt kısmında bulunan panolar daha küçük tutulmuş iki dikdörtgen formundadır. Bu panolar en dışta üzeri çizgili ve üst kısımları volüt biçiminde sonuçlanan dışa taşkın iki profille çerçevelenmiştir. Bu çerçeveden sonra içe doğru giderek daralan profiller iç çerçeveyi oluşturmuş, orta kısımlarına gül şeklinde birer madalyon, köşelerine ise birer küçük kabara yerleştirilmiştir. Bu panoların üst kısımları ise, perde kaşısı biçiminde aşağı doğru sarkan, stilize bitki motiflerinden oluşan birer tepelik şeklinde sonlandırılmıştır. Alt panolara göre oldukça büyük tutulmuş olan üst panolar daha gösterişli olup etrafları profillerle çerçeveselendikten sonra ortalarına iç içe geçmiş stilize bitki motifleri yerleştirilmiştir. Bu panoların üst kısımlarında ise uçları ortada birleşen perde kaşısı şeklindeki birer motif, bunların da üzeri stilize bitki formlu birer tepelikle sonuçlandırılmıştır.

Pencerelerin etraflarında yer alan hafif dışa taşkın, alttan ve üstten volüt biçimli konsollarla desteklenen profiller dış cephelerdeki diğer süs unsurlarıdır (Resim: 43, 45).

Yapının süsleme bakımından dikkat çeken bir diğer yönü de çatı saçağıdır. Dışa taşkın geniş çatı saçağının iç yüzeyinde ahşap çitakâri tekniğindeki sarmallardan oluşan geometrik bir kuşak bulunmaktadır. Çatı ile duvar arasında bağlantıyı sağlamak amacıyla da kıvrımlı volütlerden oluşan süslü furuşlar yerleştirilmiştir (Resim: 48).

Eski Halkevi Binası, iç mimarisi onarımlarla orijinal özelliklerini yitirmekle beraber dış mimarisi ile bölgede I. Milli Mimarlık Akımı'nın tüm özelliklerini bünyesinde barındıran nadir örneklerden birisidir.

Müze Binası (ATATÜRK Evi)

Katalog No : 5.1.4.2.

Çizim No : 18-20

Resim No : 49-53

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Merkez ilçe Semerciler Mahallesi, Milli Egemenlik Caddesi, Sait Faik Sokak'ta bulunmaktadır (Resim:49).

Tarihçe: 1910-1915 yılları arasında dönemin Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı Baha Bey tarafından zemin katla birlikte üç katlı olarak yaptırılan konut, daha sonra Atatürk'ün yakın arkadaşı ve Milletvekili Hasan Cavit Bey tarafından satın alınmıştır. 17 Haziran 1922 yılında Mustafa Kemal ATATÜRK'ün annesi ile buluştuğu ve üç gün kaldıkları ev³⁵⁷, 1967 yılında meydana gelen depremde büyük ölçüde hasar görmüştür³⁵⁸. 1983 yılında sivil mimarlık örneği olarak kamulaştırılan konut, Kültür Bakanlığı tarafından restore edilmiş ve müze binası olarak düzenlenmiştir³⁵⁹.

Plan: Zemin katla birlikte üç katlı olarak inşa edilen yapı, geleneksel Türk ev mimarisinin 2. plan tipi olan “**iç sofalı plan tipi**”nde düzenlenmiştir.

Doğu yönünde basık kemerli küçük bir kapı ile zemin kata girilmektedir (Resim: 50). Bu katta, ortadaki sofanın karşılıklı iki yanına odalar dizilerek plan oluşturulmuştur (Çizim: 18). Girişin hemen sağ tarafında üst kata çıkan merdivenlerin yer aldığı merdiven sofası bulunmaktadır. Sol tarafa ise tuvalet ve lavabolar yerleştirilmiştir. Bu merdiven sofasının kuzeyinde yer alan üst kat merdiveninin altına denk gelen dışa taşkın oda, yapının ilk yapımından kalan su sarnıcı olup sonradan su deposu olarak düzenlenmiştir. Ortadaki ince uzun sofanın iki yanına bitişik olarak yerleştirilmiş boyutları birbirinden farklı altı oda büro ve hizmet odaları olarak düzenlenmiştir. Güney uçta yer alan oda diğer odalardan farklı olarak yarım daire biçiminde sonlanmaktadır. Duvarlarda açılan çok sayıda basık kemerli küçük pencerelerle odalar aydınlatılmıştır.

³⁵⁷ ÖNDER, s.21-24.

³⁵⁸ **Yedi**, s.148.

³⁵⁹ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 08.01.1983 tarih ve 14526 sayılı tescil kaydı.

Bu katta orijinalde hamam, kiler, sarnıç ve depo gibi işlevleri olan çeşitli bölümler bulunurken restorasyon sırasında müze yapısının ihtiyaçlarına uygun hizmet birimleri olarak yeniden düzenlenmiştir (Resim: 51).

Yapının 1. katı da “**iç sofalı plan tipi**”ne uygun olarak düzenlenmiştir (Çizim: 19). Bu kata hem zemin kattan yükselen merdivenlerle hem de yapının kuzey cephesinin ortasında yerleştirilmiş yüksek merdivenlerle çıkılmaktadır. Yuvarlak kemerli çift kanatlı ahşap bir kapıdan girilen bu katın girişinde küçük bir sofa bulunmaktadır. Sofanın doğu yönünde zemin kat ve üst katla bağlantı sağlayan merdivenler, batı yönünde ise müdür odası olarak kullanılan bir küçük oda yer almaktadır. Girişin karşısındaki büyük odanın güney yönü yarım daire biçiminde sonlanmaktadır. Bu oda müzenin sergi salonu olarak düzenlenmiştir.

Üst kat 1. katı ile aynı plan özellikleri göstermektedir (Çizim: 20). Merdiven sofasından sonra küçük bir iç sofaya ulaşılmaktadır. Sofanın kuzey yönünde girişin üzerine denk gelen kısımda küçük bir veranda bulunmaktadır. Sofanın doğu yönünde yer alan küçük bir odanın dışında kalan kısım ise elli kişilik seminer salonu olarak düzenlenmiştir.

Malzeme ve Teknik: Tamamen düzgün kesme taşın kullanıldığı yapının iç ve dış yüzeyleri beton sıva ile sıvanmıştır. Üzeri alaturka kiremitle kaplı kırma çatı ile örtülü olan yapı, 1983 yılında yapılan restorasyon ile iç mimarisi tamamen değişmişse de cephelerde bazı orijinal özellikler görülmektedir .

Cepheler dönemin mimari anlayışına uygun olarak köşeler ve kat araları dışa taşkın profillerle belirlenmiştir. Köşelerde yer alan profiller daha geniş olup üst katın pencere hizasından itibaren üzerleri iri plastik örgelerle zenginleştirilmiştir. Alt kat ile bodrum katı ayıran dışa taşkın profil yapıyı düzgün bir şekilde çevrelemektedir. Giriş katı ile üst katın arasını belirleyen profil giriş katın pencerelerinin hizalarında kesik olarak devam etmektedir. En üstte yer alan profil ise pencerelerinin üst hizasında bulunmakta, pencerelere denk gelen kısımları pencere kemerlerinin yuvarlak formunu alarak yapıyı çevrelemiştir (Resim: 52). Yapının üst katının giriş cephesinde yer alan veranda ve doğu, batı yönlerinde yer alan iki küçük balkon cepheleri hareketlendirmiştir. Geniş saçaklı çatının iç yüzeyi ahşap çıtalarla kasetlenmiş, köşelere denk gelen kısımları ise kıvrımlı furuşlarla duvarlara bağlantısı sağlanmıştır. Bodrum

katı aydınlatan pencereler yuvarlak kemerli küçük pencere formundadır. Diğer katlarda yer alan pencereler ise basık kemerli olup kemerleri dışa taşıntı yapmaktadır. Giriş ve üst kat pencerelerinin tamamı ahşap panjurludur.

Süsleme: Süsleme bakımından fazla özellikleri olmayan yapıda dikkati çeken tek unsur geniş saçaklı çatının iç yüzeyinde yer alan ahşap çitakâri tekniğindeki süslemelerdir. Çatının köşelerinde yer alan, duvarlara bağlantıyı sağlayan kıvrımlı, zarif furuşlar dikkati çeken diğer süsleme unsurlarıdır (Resim: 53).

1983 yılında aslına uygun olarak restore edilen **Müze Binası**, 1920'li yıllara damgasını vuran I. Milli Mimarlık Akımı'nın özgün bazı formları ile yörede dikkati çeken önemli bir sivil mimarlık örneğidir.

5.1.5.Çeşmeler

Alicanlar Evi-I Çeşmesi

Katalog No : 5.1.5.1.

Çizim No : 21

Resim No : 54, 55

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005, Ocak-2006

Yeri: Kurtuluş Mahallesi Bahçıvan Sokak No: 44'te bulunmaktadır (Resim: 54).

Tarihçe: Yapının üzerinde yapım tarihi ile ilgili bilgi veren herhangi bir kitabe mevcut değildir. Ancak bitişik olduğu evin şu anki sahibi Cavit ALİCAN'ın ifadesine göre ev ile birlikte 1922-1923 yılları arasında İbrahim DİYARBEKİRLİ tarafından yaptırılmıştır. Ev ile birlikte 1947, 1964-1965 ve 1967 yıllarında onarım geçiren çeşme, 17 Ağustos 1999 depreminde evin büyük hasar görmesi ile birlikte sahibi tarafından terk edilmiştir. Şimdi akmayan çeşme Cavit ALİCAN'ın annesinden öğrendiği kadarıyla ev ile birlikte dedesi İbrahim DİYARBEKİRLİ tarafından yerli azınlık mimarlara yaptırılmıştır. Evin müştemilatının bir bölümü olan çeşmenin de ev ile birlikte 1922-1923 yıllarında yapılmış olması gerekir. Çeşmenin üslup özelliği de bu tarihi doğrular niteliktedir.

Plan: Evin müştemilatı olan hamam ve çamaşırhanenin ortasında yer alan çeşme dikdörtgen planlı olup cephesi doğuya bakmakta, cephe çeşmesi grubuna girmektedir (Çizim: 21).

Malzeme ve Teknik: Taş ve tuğla malzemenin kullanıldığı çeşmenin dış yüzeyleri sonradan betonarme sıva ile kapatılmıştır. Deposu bulunmayan ve cephe çeşmesi formundaki yapının, doğu yönde bulunan sivri kemerli çeşme nişi iki yanda kalın iki payeye oturmaktadır. Kemerin başlangıcı dışa taşkın, kademeli iki profille belirlenmiştir. Dışa taşkın payelerin ortalarında sivri kemerli birer niş yerleştirilmiştir. Çeşmenin mermer aynalığı sade ve bezemesizdir. Aynalığın ortasında yer alan musluk kırılmıştır. Zeminin yükselmesi sonucu çeşmenin yalağı toprak altında kalmıştır. Kuzey duvarının ortasında başka bir musluğu daha bulunan çeşmenin beden duvarları çatı hizasına yakın bir yerde kademeli profillerle sonuçlandırılmıştır. Üzeri ise alaturka kiremit kaplı çatı ile örtülmüştür (Resim: 55).

Süsleme bakımından fazla özelliği bulunmayan **Alicanlar Evi-I eşmesi** özellikle cephe düzenlemesi ile yapıldığı dönemin mimari özelliklerini taşıması bakımından önemli bir örnektir.

Bahçivan Sokak Çeşmesi

Katalog No : 5.1.5.2.

Çizim No : 22

Resim No : 56-58

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Tescilli³⁶⁰ olan yapı, Cumhuriyet Mahallesi Bahçivan Sokak'ta bulunmaktadır (Resim: 56).

Tarihçe: Yapının inşa kitabesi üzerinden sökülerek Sakarya Müzesi'ne getirilmiştir. Beyaz mermer üzerine yazılan altı satırlık Osmanlıca kitabe Sakarya Müzesinin bahçesinde yer almaktadır (Resim: 57). Kitabe metni şöyledir:

صاحب الخيرات كمالى حاجى اسماعيل آغا

بحمد لله احيا ايلدى بو چشمهء انشا

ال آچوب صو ايچ بو چشمه دن ايله شكر

عين كوثر در عطشاته اولسون شفا

زبان لوله دن تاريخي جارى لفظا و معنا

ياپيلدى بيك ايكيوز اللى درتده چشمهء والا سنه ٤ ٥ ١٢

1- Sâhibü'l-hayrât Kemâhlı Hâcî İsmâil Ağa,

2- Bi-hamdi lillah ihyâ eyledi bu çeşmeyi inşâ,

3- El açıp su iç bu çeşmeden eyle şükür

4- Âyn-ı kevserdür atşâne olsun şifa,

5- Zebân-ı lûleden târîhî câri lâfzen ve ma'nen,

6- Yapıldı bin iki yüz elli dörtte çeşme-î vâlâ sene 1254.

Kitabesinden de anlaşılacağı üzere çeşme Kemahlı Hacı İsmail Ağa tarafından H.1254 (M.1838) yılında yaptırılmıştır.

³⁶⁰ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 05.02.1982 tarih ve 13517 sayılı tescil kaydı.

Plan: Daha önce Alicanlar'a ait 2. evin bahçesinde, bir köşede yer alan çeşme, bu evin 1999 depreminde yıkılmasından sonra açıkta kalmıştır. Evin arsası otopark olarak kullanıldığı için bakımsız halde ortada kalmış, üzerinde yer alan kitabesi sökülerek Sakarya Müzesi bahçesine konulmuştur. Mevcut haliyle kare planlı, üzeri basık kubbe ile örtülü yapı, depolu meydan çeşmesi özelliği göstermektedir (Çizim: 22).

Malzeme ve Teknik: Yapı zeminden itibaren iki iri sıra kesme taştan sonra, dışarı doğru taşıntı yapan bir silme ile kuşatılmıştır. Taş silme köşelerde kemer formu oluşturarak yapıyı çevrelemiştir. Taş silmeden itibaren duvarları ve kubbesi sıvalı olan çeşmenin sıvalarının büyük bir kısmı dökülmüştür. Taş silmeden itibaren beden duvarları üç sıra tuğla bir sıra taş şeklinde örülmüştür. Kuzey cephede yer alan çeşme nişi hafif içe girintili olup, tuğladan örülü bir yuvarlak kemerle sonuçlandırılmıştır. Aynalık kısmında yer alan kitabe söküldüğü için yeri boştur. Zeminin sonradan dolmasından dolayı çeşmenin kurnası ve sekileri toprak altında kalmıştır. Üzeri tuğladan küçük bir kubbe ile örtülü olan çeşme bugün kullanılmaktadır (Resim: 56, 58).

Süsleme: Yapının üzerindeki tek süslemesi oldukça düzgün bir nesih hat ile yazılan altı satırlık Osmanlıca mermer kitabesidir.

1950 yıllarda çeşmenin faal durumda olduğu, halkın su ihtiyacını bu çeşmeden karşıladığı mahalle halkı tarafından belirtilmektedir.

Başlar Sokak Çeşmesi

Katalog No : 5.1.5.3.

Çizim No : 23

Resim No : 59, 60

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: Yenigün Mahallesi Başlar Sokak'ta bulunmaktadır (Resim: 59).

Tarihçe: Çeşmenin güney cephesinde yer alan Latin harflerle yazılı kitabesinden hareketle 1936 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Çeşme 1997 yılında Adapazarı Büyükşehir Belediyesi tarafından onarılmıştır.

Plan: Halen kullanılmakta olan çeşme, kare planlı, kübik yapılı, depolu meydan çeşmeleri grubuna girmektedir (Çizim: 23).

Malzeme ve Teknik: Günümüzde yolun ortasında kalan çeşme zeminin yükselmesi sonucu büyük bir bölümü toprak altında kalmıştır. Cephesi güneye bakan çemenin musluğu bir hayli aşağıda kaldığı için iki yandan basamaklarla inilmektedir. Yalağı ve sekileri yere gömülmüştür.

Çeşmenin beden duvarları taş ve tuğla ile örülmüş olup dışı betonarme sıva ile sıvanmıştır. Kare kübik formlu çeşmenin köşelerinde, kare şeklinde pahlanarak hafif dışarı taşırılmış dört adet kolon yer almaktadır. Bu kare kolonlar, beden duvarlarının üst kısımlarında perde motifi oluşturacak şekilde içe doğru kıvrıldıktan sonra yapıyı çevrelemiştir. Kademeli profillerden sonra devam eden beden duvarlarının üzeri hafif dışa doğru taşıntı yapan bir tabla ile kapatılmıştır. Üst örtüyü oluşturan düz tablanın dört köşesine küp biçiminde birer taş, ortasına da küre biçiminde bir taş yerleştirilerek hareketlilik sağlanmıştır.

Güneye bakan ana cephenin ortasında dışa doğru taşıntı yapan yuvarlak kemer çeşme nişini oluşturmaktadır. Zeminin yükselmesi sonucu çeşmenin yalağı toprağa gömülmüştür. Çeşmenin doğu cephesinde depoya açılan küçük bir de penceresi bulunmaktadır (Resim: 60).

Süsleme özellikleri bulunmayan çeşme **Bostancıoğlu Çeşmesi** ile birlikte Sakarya'da 1930'lu yıllarının üslup özelliklerini günümüze aktaran önemli mimari örnekler olarak varlığını sürdürmektedir.

Bezirci Sokak eşmesi

Katalog No : 5.1.1.4.

Çizim No : 24

Resim No : 61, 62

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: Ulus Caddesi Bezirci Sokak'ta bulunmaktadır (Resim: 61).

Tarihçe: Çeşmenin tarihi hakkında bilgi veren herhangi bir yazılı belge yoktur. Mahalle halkı çeşmenin yüz yıldan daha fazla bir tarihe sahip olduğunu belirtmektedir. Çeşmenin üslup özellikleri de XIX. yy. sonlarında yapılmış olduğu görüşünü doğrular niteliktedir.

Plan: Arka cephesi bir evin beden duvarlarına bitişik konumda bulunan çeşme, kareye yakın bir plan özelliği göstermekte olup, cepheli meydan çeşmeleri grubuna girmektedir (Çizim: 24).

Malzeme ve Teknik: Taş ve tuğla malzeme ile örülen beden duvarları dıştan sıvanmıştır. Çeşmenin kuzeye bakan ana cephesinin iki köşesi dışa doğru hafif taşıntı yapan iki kolon ile belirlenmiştir. Üçgen alınlık biçiminde sonuçlanan cephe kademeli profillerle sonuçlandırılmıştır.

Zeminin yükselmesi sonucunda çeşmenin yalağı ve sekileri toprak altında kalmıştır. Günümüzde akmayan çeşmenin musluğu kırıktır.

Süslemesi bulunmayan çeşme, kademeli profillerle belirlenen üçgen alınlıklı cephesi ile Sakarya'da XIX. yy. üslup özelliklerini taşıyan önemli mimari örneklerden biri olarak varlığını sürdürmektedir (Resim. 62).

Bostancıoğlu eşmesi

Katalog No : 5.1.5.5.

Çizim No : 25

Resim No : 63-65

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Papuççular Mahallesi Bostancı Sokak'ta yer almaktadır (Resim: 63).

Tarihçe: Çeşmenin iki yüzeyinde yer alan kemerlerin içinde Latin harfleri ile “Bostancıoğlu Çeşmesi 1934” ibaresi yazılmıştır (Resim: 64).

Plan: Günümüzde kullanılmadığı için oldukça harap durumdaki çeşme kare planlı, depolu meydan çeşmeleri grubuna girmektedir (Çizim: 25).

Malzeme ve Teknik: Çeşmenin beden duvarları taş ve tuğladan örölmüş olup dışı sıvanmıştır. Zeminin yükselmesi sonucunda kaide kısmı toprak altında kalan çeşmenin köşelerinde kare şeklinde, pahlanarak hafif dışarı taşırılmış dört adet kolon yer almaktadır. Bu kare kolonlar beden duvarlarının üzerinde bağımsız olarak devam etmekte olup, üzerleri kademeli bir şekilde giderek küçölen üst üste bindirilmiş kare tablolardan meydana gelen birer başlıkla sonlanmaktadır. Yapının beden duvarlarının üst kısmı kademeli bir şekilde dışa taşıntı yapan profillerle çerçevelemiştir. Köşe kolonlarının arasına her cephenin tam ortasına gelecek şekilde profillerle çerçevelemiştir. Osmanlı mimarisinde özellikle XIX. yy.ın sonunda İstanbul yapılarında yaygın olarak karşımıza çıkan bu cephe düzenlemesi burada daha sade bir biçimde ele alınmıştır (Resim: 64).

Kemerler ve nişler çeşmenin diğer yüzeylerinden farklı olarak mozaik sıva ile sıvanmıştır. Yapının kuzey ve doğu cephelerinde yer alan nişler oldukça sade olup üst kısımlarda “Bostancıoğlu Çeşmesi 1934” ibaresi yazılmıştır. Üzeri düz tabla betonla kapatılmış olan çeşme oldukça etkileyici ve anıtsal bir forma sahiptir. Kuzey cephenin üst profillerinin ortasında çeşmenin deposuna açılan küçük bir de pencere bulunmaktadır (Resim: 65).

Süsleme: Çeşmenin kuzey ve doğu yüzeyinde Ampir mimariyi hatırlatan, kare şeklinde yarım payelere oturan, kilit taşları dışa taşırılmış ve üzerinde natüralist

sarmaşık dallarının yer aldığı birere yuvarlak kemer bulunmaktadır. Çeşmenin tek süsleme örgesi olan bu motifler oldukça düzgün bir kompozisyon sergilemektedirler (Resim: 63).

Bostancıoğlu Çeşmesi geçmişte mahalle halkının su ihtiyacını karşılamakla birlikte sokağı süsleyen bir mimari eser konumunda iken günümüzde kullanılmadığı için bakımsız bir halde sokak köşesinde yıkılmaya terk edilmiştir.

Ekici Sokak eşmesi

Katalog No : 5.1.5.6.

Çizim No : 26

Resim No : 66, 67

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: Akıncılar Mahallesi Ekici Sokak'ta bulunmaktadır (Resim: 66).

Tarihçe: Çeşmenin tarihi hakkında bilgi veren herhangi bir yazılı belge yoktur. Ailece çeşmenin bakımını üstlenen ve çeşmenin yanında evi bulunan Özkan ÖZER'in ifadelerine göre çeşme yüzyıllık bir tarihe sahiptir. Üslup özellikleri de çeşmenin XX. yy. başlarında yapılmış olduğunu göstermektedir. Çeşme 1997 yılında Adapazarı Büyükşehir Belediyesi tarafından onarılmıştır.

Plan: Batı cephesi bir eve bitişik konumda bulunan çeşme, kare kübik bir yapıya sahip olup depolu meydan çeşmeleri grubuna girmektedir (Çizim: 26).

Malzeme ve Teknik: Düzgün kesme taşın kullanıldığı yapının üzeri köşelerden itibaren ortaya doğru kavisli bir şekilde giderek daralan ve ortada bir kürede birleşen basık bir külahla örtülmüştür (Resim: 66). Çeşmenin ana cephesi güneye bakmakta olup zeminin yükselmesi sonucu toprak altında kalmış ve buradaki musluk iptal edilmiştir. Daha sonraki onarımlarda doğu cephesinde yeni bir musluk açılarak ana cephesi doğuya alınmıştır.

Güneydeki asıl ana cephenin ortasında yer alan çeşme nişi I. Milli Mimarlık Akımı döneminde sevilerek kullanılan dışa taşkın zarif bir kaş kemerle belirlenmiştir (Resim: 67). Zeminin yükselmesi sonucu çeşmenin musluğu ve yalağı toprak altında kalmıştır. Dört köşede dışa taşkın rustik taşların yer aldığı çemenin beden duvarları kademeli profillerle dışa doğru genişleyen bir saçakla sınırlandırılmıştır. Çeşmenin üzeri köşelerden itibaren ortaya doğru kavisli bir şekilde giderek daralan ve ortada kademeli kare başlıkta birleşen bir külahla örtülmüştür. Bir çadırın üst örtüsünü hatırlatan külahın dört köşesi iri profillerle belirlenmiştir. Kademeli profillerin üst üste yerleştirilmesi ile oluşan ortadaki başlığın etekleri ise iri yaprak motifleri ile bezenmiştir.

Sonradan bir musluk eklenerek çeşmenin ana cephesine dönüştürülen doğu duvarının ortasında çemenin deposuna açılan küçük bir de pencere yer almaktadır.

Ekici Sokak Çeşmesi döneminin mimari özelliklerini yansıtan önemli örnek olmasının yanı sıra bütün ihmallere rağmen mahalle halkının su ihtiyacını halen karşılamaktadır.

Gün Sokak Çeşmesi

Katalog No : 5.1.5.7.

Çizim No : 27

Resim No : 68-70

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Yapı Yeni Camii Mahallesi Gün Sokak'ta bulunmaktadır. (Resim: 68).

Tarihçe: Çeşmenin üzerinde yer alan beş satırlık Arapça kitabede şu bilgiler yer almaktadır (Resim: 69):

هوالباقى

وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا³⁶¹

مرحوم و مغفورالى رحمته ربه الغفور شمنبلى

حاجى محمد حلمى افندى روحنه فاتحه عملى برادرى يوسف شوقى

في ٢١ نيسان ١٣٣٩ ٩ رمضان ١٣

1- Hüv'el-Bâkî

2- Vesekâhum rabbühüm şerâben tahüren

3- Merhum ve Mağfur ilâ rahmeti Rabbihi'l-gafur Şemenbeli

4- Hacı Mehmet Hilmi Efendi ruhuna fatiha ameli biraderi Yusuf Şevki

5- Fi 21 Nisan 1339 9 Ramazan 1340

Kitabeden de anlaşılacağı üzere çeşme R.1339-H.1340 (M.1913-14) tarihinde Hacı Muhammet Hilmi Efendi tarafından yaptırılmıştır. Kitabede usta adı olarak da bâninin kardeşi Yusuf Şevki'nin adı geçmektedir.

Plan: Çeşme, kare planlı bir yapıda olup depolu meydan çeşmeleri grubuna girmektedir. (Çizim: 27).

³⁶¹ Kur'an 76/21 "Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir."

Malzeme ve Teknik: Kübik gövdeli çeşmenin duvarları tamamen tuğla malzeme ile rlmş ve dış cepheleri beton sıva ile sıvanmıştır. Sıvalarının büyük bir bölümü dökülen çeşmenin köşeleri kare şeklinde hafif dışa doğru pahlanmış ve üzeri basık bir kubbe ile rtlmştır. Çeşmenin sokağa bakan cepesinde yer alan nişi yuvarlak kemerli olup hafif girintilidir. Sekileri ve kurnası zeminin yükselmesi sonucu toprak altında kalmıştır. Kare bir mermer levhanın ortasına yerleştirilen eşme lülesi kırıktır (Resim:68). Çeşmenin kuzey cepesinde su deposuna açılan bir de küçük penceresi bulunmaktadır (Resim: 70).

Süsleme: Çeşmenin oldukça düzgün t'lik bir hat ile yazılan mermer kitabesi dışında süsleme özelliği yoktur.

Tescili yapılmayan ve bugün kullanılmayan **Gün Sokak eşmesi**, sokak ortasında yıkılmaya terk edilmiştir.

Orta Camii Çeşmesi

Katalog No : 5.1.5.8.

Resim No : 71, 72

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005, Ocak-2006

Yeri: Yapı şehir merkezinde Uzunçarşı'nın ortasında bulunan Orta Camii'nin altında yer almaktadır. (Resim: 71).

Tarihçe: Çeşmeye ait Osmanlıca mermer kitabe sülüs harflerle yazılmış olup kartuşlar içine alınmış sekiz satırdan meydana gelmektedir (Resim: 72). Son iki satırı tahrip olan kitabede şu bilgiler yer almaktadır:

بارکالہ جامع فرخندہ اب جان فزا / عمراللہ صاحب الخیرات حاجی مصطفی

چشمہ ذبندہ رعنا جامعی بنیاد ایله / ایلدی بو جای رونق دمپزار دلکشا

درکہ... / روز حشر اولہ شفیع حق حبیب مصطفی

چیکدی... / چشمہ حاجی مصطفی

- 1- Bârek'llâh câmi-i ferhunde âb-ı cân-fezâ/ ammera'llâh sâhib'ül hayrât Hâcî Mustafâ
- 2- Çeşme-i zibende ra'na camiî bünyad eyle/ Eyledi bu cây-ı revnak dempazâr-ı dilkûşa
- 3- Der ki.... / Rûz-ı haşr ola şeffi-i Hak habîbi Mustafa
- 4- Çıktı.... /çeşme-i Hacı Mustafa.

Kitabeden de anlaşılacağı üzere çeşme Hacı Mustafa adlı birisi tarafından yaptırılmıştır. Ancak kitabenin alt kısmındaki satır tamamen silindiği için okunamamaktadır. Bugünkü cami üzerinde yer alan Türkçe kitabedeki 1760 (H.1174) tarihi buradan okunmuş olmalıdır³⁶².

³⁶² Tarihte, s. 256.

Plan: Çeşme yıkıldığı için planı hakkında bilgimiz yoktur. Fevkani biçimli Orta Camii'nin altındaki geçidin güney duvarında bulunan kitabenin şimdiki yeri muhtemelen çeşmenin ön yüzü olması gerekir.

Malzeme ve Teknik: Fevkani olarak inşa edilen Orta Camii'nin altında bulunan çeşme yıkılarak yeniden düzenlenmiş ve abdest almak için sıralı musluklar yerleştirilmiştir. Çeşmenin cephesi sonradan mermer kaplamalarla kapatılmıştır. Kitabenin üst kısmında çeşme deposuna açılan bir de küçük penceresi bulunmaktadır (Resim: 71).

Süsleme: Çeşmeden günümüze orijinal olarak sadece kitabesi ulaşmıştır. Süsleme bakımından zengin olan kitabenin zemin kısmı yeşile boyanmıştır. Mermer kitabenin üst kısmında yıldız çiçeğinden gelişen bir madalyon yerleştirilmiştir. Sülüs yazı ile yazılan satırlar kartuşlar içine alınmıştır. Kartuşların birleştiği kısımların ortalarına alternatif çarkıfelek ve yıldız çiçeği motifleri bulunmaktadır. Kartuşların dış köşe boşluklarına ise yaprak motifleri yerleştirilmiştir (Resim: 72).

Orta Camii Çeşmesi günümüze orijinal hali ile ulaşmasa da kitabesi ile Orta Camii'nin tarihlendirilmesini aydınlatan önemli bir eser olarak varlığını sürdürmektedir.

5.2.Geyve İlçesi

Sakarya il merkezine 35 km. uzaklıkta bulunan Geyve, Adapazarı-Bilecik yolu üzerinde bulunmaktadır.³⁶³ İlçenin doğusunda Taraklı ve Akyazı, batısında Pamukova kuzeyinde Sapanca ve Sakarya güneyinde ise Bilecik'in Osmaneli ve Gölpazarı ilçeleri bulunur. Arazisinin %80'i dağlık olan ilçede iklim genellikle ılıman ve yağışlıdır³⁶⁴. Yüzölçümü 740 m² olan ilçenin denizden yüksekliği 80 m. dir³⁶⁵.

Roma döneminde askeri amaçlarla her zaman geli-gidişe açık tutulan ve Ankara'dan başlayıp başkent Konstantinopolis'e uzanan yol güzergâhı üzerinde bulunan Geyve, çevresinde bulunan Roma devri mezar stelleri, mezar anıtları ve mimari kalıntılarla bu devirde önemli bir bölge olduğunu ortaya koymaktadır³⁶⁶.

Bizans döneminde "Regia Tataios"³⁶⁷ olarak adlandırılan bölgede yer alan Geyve'nin bu dönemdeki adı "Kabia"dır³⁶⁸. Geyve, 1078 yılında Çoban Kale, Paşalar ve Mekece civarındaki kalelerle Süleyman Şah'ın eline geçmişse de bir yıl sonra Bizanslılar tekrar geri almıştır. 1096'da ilk Haçlı ordusunun Anadolu'ya saldırması ile Geyve de talan edilmiş, 1324 yılında Osmanlıların eline geçmiştir³⁶⁹. Geyve, konumu ve verimli toprakları sayesinde Osmanlı döneminde çok önemli bir merkez olmuştur. Geyve'ye ait bir çok padişah ve paşa vakıf kayıtlarına rastlanmış olası bu fikri doğrulamaktadır³⁷⁰. XVI. yy.da Anadolu'yu İstanbul'a bağlayan Osmanlı üçlü yol sisteminde orta kol yol güzergâhı üzerinde bulunan Geyve, II. Bayezid Köprüsü'nün de inşa edilmesi ile önem kazanmıştır³⁷¹.

Geyve, Osmanlı döneminde yol güzergâhı üzerinde bulunması nedeni ile yerli ve yabancı bir çok seyyahın uğrak yeri olmuş ve seyahatnamelerine konu olmuştur³⁷². 1333 yılında Geyve'ye gelen İbn-i Batuta Geyve'yi şirin ve büyücek bir kasaba olarak

³⁶³ Yedi, s.51.

³⁶⁴ Geyve, s.9.

³⁶⁵ Geyve, s.9.

³⁶⁶ BERKSAÇ, s.30.

³⁶⁷ IŞIK, s.51.

³⁶⁸ E.KONUĞÇU, "Sakarya'nın Tarihi Coğrafyası", S.İ.T., C.I, Sakarya, 2005, s.38.

³⁶⁹ Geyve, s.7.

³⁷⁰ Bkz. Giriş bölümü, s.1-2.

³⁷¹ KONUKÇU, Sakarya'nın, s.38.

³⁷² KONUKÇU, Sakarya ve Gezginler, s.111-168.

tarif etmektedir³⁷³. XVII. yy.da bölgeye gelen Evliya Çelebi ise, Geyve’de II. Bayezid’in yaptırdığı köprü, bir cami ve üç hanın bulunduğundan söz etmektedir³⁷⁴.

Osmanlı döneminde oldukça mamur bir kasaba olan Geyve, Bursa-İznik-Bolu-Kastamonu yolu üzerindeki önemli geçiş noktalarından biri olmuştur. Sakarya’nın sık sık taşması ile şehir çamur altında kalmıştır. Buna rağmen, hayat burada devam ettirilmiştir.³⁷⁵ 1640 yılına kadar 300 haneli mamur bir kasaba olan Geyve, bu tarihte meydana gelen büyük su baskını yüzünden sular altında kalmış, sadece Elvan Bey İmareti bir metre toprak altında sağlam kalabilmiştir³⁷⁶.

Osmanlı Devleti’nin savaşlarda ve sınır korumasında istihdam ettiği önemli oranda bir kitle, duraklama döneminde işsiz güçsüz kalmıştır. Daha çok karın doyurmak amacıyla imaret ve tekkelere yönelen bu kitle bir süre sonra ayaklanarak soygun ve baskınlara başlamışlardır³⁷⁷. XVI. yy.da başlayan ve Osmanlı tarihinde “suhte ayaklanmaları” olarak geçen bu olaylarda en çok zarar gören yerlerden biri de Geyve olmuştur. Osmanlı arşiv kayıtlarında bu olaylarla ilgili yapılan bir çok yazışmaya rastlanmıştır³⁷⁸.

1878-1887 yılları arasında İzmit-Geyve ve Mudurnu-Bolu üzerinden Ankara’ya giden kervan yolu düzenli şose haline getirilmiştir. 1888 yılında ise bu yolun Akçay deresini takip ettiği yerden ayrılan bir kolu Adapazarı’na bağlanmıştır. Geyve-Bolu yolu üzerindeki güzergâhın elverişli olmaması sebebiyle zamanla Sapanca-Arifiye üzerinden Sakarya Nehri’ne, oradan Düzce Ovası’ndan geçen yol ile Bolu ve Ankara’ya kaymıştır³⁷⁹. İstanbul-Ankara yol güzergâhının değişmesi ile ilçe ekonomisi büyük bir gerileme yaşamıştır.

1830 yılından beri ilçe konumunda olan Geyve, 1954 yılına kadar Kocaeli İli’ne bağlı iken bu tarihten itibaren Sakarya İli’nin ilçesi durumuna gelmiştir.³⁸⁰

³⁷³ İbn Batuta Seyahatnamesi, s.48-49.

³⁷⁴ Seyahatname, s. 680.

³⁷⁵ E. KONUKÇU, “Sakarya Kaleleri”, S.İ.T., C.I, Sakarya, 2005, s.92.

³⁷⁶ Geyve, s.7-8.

³⁷⁷ M. TURAN, “Geyve Tarihi”, İ.D., S: 61, Adapazarı, 2006, s.7.

³⁷⁸ M.H. ŞENTÜRK, “Osmanlılar Döneminde Sakarya”, S.İ.T., C.I, Sakarya, 2005, s.174-191.

³⁷⁹ ŞENTÜRK, s.182.

³⁸⁰ Tarihte, s.100.

Ali Fuat CEBESoy İstiklal Savaşı'nın en kritik günlerinde Geyve Boğazı'nı Yunan ve İngilizlere karşı olağanüstü manevra ve taktiklerle kahramanca savunarak, düşmana geçit vermemiştir³⁸¹.

Ali Fuat CEBESoy'un vasiyeti üzerine cenazesi 1968 yılında Geyve'ye bağlı İstasyon kasabasında bulunan II. Bayezid Köprüsü'nün yanına defnedilmiş, bu nedenle kasabanın adı Alifuatpaşa olarak değiştirilmiştir.

Geyve, geçmişte tarihi eserler konusunda çok zengin olmasına rağmen günümüze çok az eser ulaşabilmiştir. Elvan Bey İmareti (XIV. yy.) ve II. Bayezid Köprüsü (1495) dışında birkaç ev ve çeşme yapısı günümüze gelebilmiştir.

³⁸¹ S. ÖZEL, "Milli Mücadelede Geyve Boğazı'nın Önemi", **I.D.**, S:61, Sakarya, 2006, s.15-17.

5.2.1.Evler

Antakyalı Ali Efendi Evi

Katalog No : 5.2.1.1.

Çizim No : 28, 29

Resim No : 73-85

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Süleyman Paşa Mahallesi, İstanbul Caddesi No: 52’de bulunmaktadır (Resim:73).

Tarihçe: Evin yapım tarihi ile ilgili bilgi veren yazılı bir belge yoktur. Ancak bugünkü ev sahibinin ifadesine göre ev Antakya’dan Geyve’ye göç eden Ali Efendi tarafından yaptırılmıştır. Daha sonra ev Ali Efendi’nin varisleri tarafından Halil ERÇELİK’e satılmıştır. Halil ERÇELİK’in ölümünden sonra ev oğlu Abdurrahman ERÇELİK’e, ondan da şimdiki sahibi olan torunu Turgay ERÇELİK’e kalmıştır.

Turgay ERÇELİK, dedesi Halil ERÇELİK’ten duyduklarına göre ev inşa edildiğinde Halil ERÇELİK 10 yaşlarında imiş. Halil ERÇELİK 1990 yılında 90 yaşında ölmüştür. Bu anlatımlardan da anlaşıldığı kadarıyla ev yaklaşık olarak 1890’larda yapılmış olması gerekir. Zaten evin mimari ve süsleme özellikleri de bu bilgileri doğrular niteliktedir.

Plan: Yapı tescilli olmasına rağmen son derece bakımsızdır³⁸². Doğu-batı doğrultusunda planlanan ev, planı, mimarisi ve süsleme özellikleri bakımından Sakarya evleri içinde özel bir yere sahiptir. Yapıda özellikle plan bakımından Sakarya evlerinde pek rastlanmayan, alt katta “**İç sofalı plan tipi**” (Çizim: 28) üst katta ise “**Dış sofalı plan tipi**” uygulanmıştır (Çizim: 29).

Çevre duvarları sonradan inşa edilen küçük bir bahçenin içinde yer alan eve güney-batı köşeden üç basamaklı taş merdivenle, dış tarafı iki parçalı ahşap kemerli eyvan şeklindeki bir girişle geçilmektedir. Yuvarlak ahşap kemerler biri bağımsız üçü duvarla bitişik ahşap direkler tarafından taşınmaktadır. Buradan çift kanatlı ahşap cümle

³⁸² Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.’nun 11.07.2003 tarih ve 9937 sayılı tescil kaydı.

kapısı bir küçük hole açılmaktadır. Kapının iki yanında ye alan birer pencere ile aydınlatılan bu holden bir kapı ile kuzeydeki odaya giriş sağlanmıştır. Bu bölümden ortadaki sofaya iki kanatlı ahşap bir kapı ile geçilmektedir. Ortadaki sofa dikdörtgen planlı olup alt kat mekânları iki yanına dizilmiştir. Doğu yönde üst kat merdivenlerine geçilen yuvarlak kemerli bir açıklık, depo ve tuvalet yer almaktadır. Batı yönde ise dışa taşkın, bir pencere ile giriş eyvanına, bir kapı ile de ara hole açılmakta olan büyük bir oda yer alır. Bu odaya ayrıca sofadan da bir kapı ile geçilmektedir. Batı cephesinde üç dikdörtgen pencerenin yer aldığı bu odanın kuzey cephesindeki iki dikdörtgen pencere sonradan kapatılmıştır. Bu oda, ara holden olan girişi, büyüklüğü ve iki yönden sokağı gören pencereleri ile evin baş odası olarak kullanılmıştır. Baş odanın doğu yanına bitişik olan ve orijinalde kiler veya sandık odası olarak kullanılan dar, uzun odanın içi sonradan değiştirilerek mutfağa dönüştürülmüştür. Mutfağın kuzey-doğusunda yer alan köşe odası da orijinalde mutfak iken değiştirilerek oda yapılmıştır. Bu odanın içinden açılan bir kapı ile arka bahçeye ulaşılmaktadır. Sofanın doğu duvarında yer alan iki dikdörtgen pencere sonradan kapatılmıştır (Çizim: 28). Evin en çok onarım gören ve orijinal özellikleri bozulan bölümü giriş katıdır.

Evin orijinal özelliklerini büyük ölçüde koruduğu üst katta alt kattan farklı olarak “**dış sofalı plan tipi**” kullanılmıştır (Çizim: 29). Alt katı ile üst kat arasında bağlantıyı sağlayan merdivenden sonra ahşap bir kapı ile geçilen sofanın iki yanını mekânlar “L” şeklinde kuşatmıştır. Güney yönde sonradan kapatılan iki, batı yönden üç dikdörtgen pencere ile aydınlatılan sofa oldukça ferah ve aydınlık bir mekân etkisi bırakmaktadır. Sofanın doğu yönünde bir tuvalet ve kiler, kuzey yönde ise iki oda yer almaktadır. Bu odalardan kuzey-doğu köşede olanı, kuzey ve doğu cephelere üçer pencere ile açılmaktadır. Doğu cepheye bakan pencerelerden ikisi sonradan kapatılmıştır. Bu oda sonradan yapılan onarımlarla orijinal özelliklerini tamamen kaybetmiştir. Odanın güney duvarında çift kanatlı bir de gusül dolabı bulunmaktadır. Orijinal özelliklerini koruyan kuzey-batı köşedeki oda ise batı cephesinde iki, kuzey cephesinde yer alan üç adet pencere ile aydınlatılmıştır.

Malzeme ve Teknik: Yapı subasman seviyesine kadar kırma moloz taş; üst katlar ahşap-karkas tekniğinde, iki katlı olarak inşa edilmiştir. Duvarlar bağdadî, üzeri saman katkılı çamurla sıvanmış ve pembe boya ile boyanmıştır. Üç omuz çatı alaturka

kiremit ile kapatılmıştır. Duvar yüzeylerinde yer alan sıva yer yer dökülmüş, sonradan bir kısmı onarılmıştır (Resim: 73).

Dış cephelerini kaplayan sıvaların yer yer döküldüğü evin dikkat çeken cephesi girişin de yer aldığı batı cephesidir. Evin köşeleri ve pencere araları ahşap plastırlarla dikey şekilde bölünmüştür. Kaide kısımları kademeli bir şekilde daralan plastırların üzeri yivlidir. İki katı ayıran ve hafif dışa taşkın yatay ahşap plastır ile cephede yatay dikey denge sağlanmıştır. Batı cepheye alt katta üç, üst katta beş olmak üzere toplam sekiz adet pencere yerleştirilmiştir. Dikdörtgen formlu pencerelerin etrafları ahşap profillerle çerçevelenmiştir. Alt profiller köşelerde kademeli küçük konsollarla desteklenmiş olup pencerelerin üzerleri üçgen alınlıklarla sonuçlandırılmıştır. Alt kattaki üç pencere dışa bombeli şekilde taşan demir şebekeli kafeslerle teşkilatlandırılmıştır. Güney batı köşede yer alan eyvan biçimli girişin cephesinde yer alan biri dar biri geniş iki yuvarlak ahşap kemer, iki ahşap direk tarafından taşınmaktadır. Dar saçakları tutan oymalı furuşlar, batı cephede yer alan plastırlarla bütünlük sağlamaktır (Resim: 74). Evin diğer cepheleri oldukça yalın ve bezemesiz olup basit dikdörtgen çerçeveli pencerelerle hareketlendirilmiştir.

İç mimaride zemin kat onarımlarla orijinal özelliklerini kaybetmiştir. Üst kat duvarlarını süsleyen kalem işi süslemelerin benzerleri bu katta da bulunurken sonradan üzerleri beyaz badana ile tamamen kapatılmıştır (Resim: 75). Bu katta üst kata çıkılan merdivenlere açılan ahşap yuvarlak kemer ile yanında yer alan üstü camekânlı, altı kapaklı dolap orijinal yapıdan kalmıştır (Resim: 76). Alt kata göre orijinal özelliklerini daha çok koruyan üst katın kuzey-doğu odasında bulunan çift kapaklı ahşap gusül dolabı da orijinaldir (Resim: 77).

Süsleme: Süsleme bakımından dikkati çeken ilk yer çift kanatlı giriş kapısıdır. Aynalı ahşap kapının üzeri etrafları kademeli silmelerle çerçevelenmiş panolara bölünmüş olup, ortadaki panoların göbeğine birer kabara yerleştirilmiştir. Kapının üzeri üçgen bir alınlıkla sonuçlandırılmıştır (Resim: 78).

İç mimaride evin orijinal süslemelerinin asıl görüldüğü yer üst katıdır. Sofa ve kuzey-batı köşede yer alan oda tavanlarındaki ahşap süslemeler, duvarlardaki kalem işi süslemeler oldukça dikkat çekicidir.

Oldukça geniş ve gösterişli olan sofanın tavanı ahşap çıtakârî tekniğinde süslenmiş olup, yüzeyi tavan göbeğinde yedi kollu bir yıldız motifinin etrafında gelişen sekiz kollu yıldız motifleri ve bunların aralarına yerleştirilmiş uçları sivriltilmiş haç motiflerinin oluşturduğu bir kompozisyon ile kaplanmıştır. Çıtaların dış yüzeyleri ve göbekte yer alan yıldız motifleri altın yaldız boya, zemin ise krem renkli yağlı boya ile boyanmıştır. Böylece tavanda renkli fakat duru bir süsleme elde edilmiştir (Resim: 79).

Sofanın duvarları kalıp kullanılarak Neo-Klasik üslupta kalem işi motiflerle süslenmiştir. Doğu ve güney duvarlarda bir, kuzey duvarında iki pano halinde yer alan kalem işi süslemeler oldukça renkli ve gösterişlidir. Duvarlar tavana yakın kısımdan altın yaldız renkteki konturlarla çerçevelenmiştir. Çerçevelerin duvar ortası ve köşelerine denk gelen kısımları burma şeklinde sonlandırılmış, ortalarına çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Mavi zemin üzerine kırmızı konturlarla çerçevelenen panoların ortalarında kıvrık dal ve natüralist bitki motiflerinden meydana gelen madalyonlar, köşelerinde ise aynı karakterde bitkilerin oluşturduğu çeyrek madalyon motiflerinden meydana gelen bir kompozisyon bulunmaktadır. Köşelerdeki çeyrek madalyonlar sapları uzatılmış stilize bitki dalları ile birbirine bağlanmışlardır. Kırmızı, sarı, mavi, yeşil ve mor renklerin kullanıldığı panolar çok gösterişli olup bakımsızlıktan yok olmak üzeredir (Resim: 80). Sofanın güney ve doğu duvarlarında yer alan pencerelerin etrafları da kalem işi konturlarla çerçevelendirilerek panolarla uyumlu hale getirilmiştir.

Sofanın kuzey yönünde yer alan odalardan kuzey-doğuda olanı tamamen yenilenmiş olup duvarlardaki kalem işleri badana ile kapatılmıştır. Kuzey-batıda yer alan oda ise tavan ve duvar süslemeleri orijinal özelliklerini korumuştur. Odanın tavanı sofanın tavanına benzer bir kompozisyonla çıtakârî tekniği ile süslenmiştir (Resim: 81). Duvarlar ise salondaki kalem işi süslemelerden farklı bir kompozisyon ile ele alınmıştır. Duvarların en üstü tavana yakın yerde, üzerinde Rokoko tarzı bitkilerin oluşturduğu dalgalı bir kuşak çevrelemektedir (Resim: 82). Duvar yüzeylerine ise kademeli konturlarla çerçevelenen panolar yerleştirilmiştir. Kare panoların ortaları krem rengi zemin üzerine mor renklerle sonsuzluk prensibine uygun olarak düzenlenmiş, eksene göre kaydırılmış haç çiçeği motifleri yerleştirilmiştir. Köşelerinde ise geometrik formlar içine yerleştirilmiş rumî ve pâlmet motifleri yer almaktadır. Bu motifler elips biçimli formlarla birbirine bağlanmışlardır. Elipslerin içi sarı zemin üzerine ebruyu hatırlatan

süslemelerle doldurulmuştur. Panoların dışında açık mavi zemin üzerine koyu mavi renkle yapılan çiçek motifleri dış çerçeveyi oluşturmaktadır (Resim: 83).

Duvarların alt kısımları ahşap bir pervazla sınırlandırılmış olup iç kısımlarına sarı ve krem rengi boyalarla yalancı mermer görünümü verilmiştir.

Evin süsleme bakımından dikkat çeken bir diğer özelliği de pirinç kapı kolları ile kapı kilitleridir. Pirinçten yapılmış zarif kapı kollarının ortaları burmalı olup uçları bitki motifleri ile sonuçlandırılmıştır (Resim: 84).

Kapı arkasında yer alan kilit sisteminin alt ve üst uçları palmet şeklinde sonuçlanmaktadır. Kilidin benzerleri bölge evlerinde yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim: 85).

Antakyalı Ali Efendi Evi tüm ilgisizliklere rağmen Osmanlı mimarisinde XIX. yy. sonunda karşımıza çıkan Neo-Klasik akımın etkilerini bünyesinde taşıyan bölgedeki nadir sivil mimari örneklerden birisi olarak günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Bağlarbaşı Köyü Sabahattin BERBER Evi

Katalog No : 5.2.1.2.

Resim No : 86, 87

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Ev köy meydanının kuzey batı ucunda eski çeşmeye yaklaşık 150 m. mesafede bulunmaktadır (Resim: 86).

Tarihçe: Evin tarihi ile ilgili herhangi yazılı bir belge yoktur. Ancak köyün yaşlıları evin en az yüz on yıllık olduğunu belirtmektedirler. Bu ifadelerden anlaşılacağı kadarıyla ev XIX. yy. sonu XX. yy. başından kalmış olması gerekir.

Plan: Metruk kalmışlığı ve bakımsızlığına rağmen, özgünlüğünü koruyan tipik Sakarya evlerinden biri olan bu evin kapısı kilitli olduğu için girilememiş, ancak dış mimarisi ile değerlendirilebilmiştir. Odaların konumu ve sofanın durumu göz önünde bulundurulduğunda evin “**iç sofalı plan tipi**” özellikleri gösterdiği anlaşılmaktadır.

Malzeme ve Teknik: Cephesi güneye bakan ev zemin katla birlikte üç katlı, ahşap çatki arası kerpiç dolgulu olarak inşa edilmiştir. Dış cepheler toprak sıvalı olup sıvanın üzeri badanalanmıştır. Üst örtü alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır. Duvarlarda çatlaklar meydana gelmiş, sıvalar yer yer dökülmüştür (Resim:87).

Cephenin ortasına yerleştirilmiş iki kanatlı ahşap bir kap ile girilen zemin kat kapı üzerinde küçük bir, batı yönünde açılan iki küçük pencere ile aydınlatılmıştır.

Ahşap bir hatilla ayrılan orta katın güney cephesi kapı hizasında bir küçük pencere yanlara iki dikdörtgen büyük pencere yerleştirilmiştir. Bu katın doğu cephesinde iki dikdörtgen pencere daha bulunmaktadır.

Ahşap bir hatilla orta kattan ayrılan üst kat, cepheden dışarı taşırılmış, sekiz kısa ve kıvrık elibögründelerle orta kata bağlanmıştır. Bu ahşap elibögründelerin sol pencerenin iki yanında olanları düştüğü için yerlerine verev iki ahşap dayanak yerleştirilmiştir. Elibögründelerin yüzeylerine küçük çitalar çakılmış, içleri kuru otlarla doldurulmuştur. Cephenin tam ortasında zikzak şeklinde ahşap bir korkuluğa sahip gezemek yerleştirilmiştir. Gezemeğin iki yanında dışa doğru hafif taşkın odaların

cephelerine dar ve dikdörtgen ikişer pencere yerleştirilmiştir. Üst katın doğu cephesinde dört adet dikdörtgen pencere daha bulunmaktadır. Beşik çatının üzeri kiremit kaplıdır.

Dış mimarisinde herhangi bir süsleme özelliğine rastlanmayan **Sabahattin BERBER Evi** inşa malzemesi ve tekniği bakımından Sakarya çevresinde yaygın olarak karşımıza çıkan konut özelliğini göstermektedir.

II. Bayezid Köprüsü

Katalog No : 5.2.2.

Çizim No : 30

Resim No : 88-94

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Sakarya Nehri vadisinde, Adapazarı-Bilecik yolunun yanından geçtiği Alifuatpaşa Beldesi'nde bulunmaktadır (Resim: 88, 89).

Tarihçe: Tescili³⁸³ yapılan köprünün menbâ tarafındaki mihraplı tarihi köşk içinde, mermer üzerine kabartma olarak işlenmiş ve etrafı kıvrık dal, rûmi ve palmet motifleri ile çerçevelenmiş bulunan yedi satırlık kitabe metni şöyledir (Resim: 90):

قال الله عز و جلو الباقية الصالحة خير عند ربك چوابافي عملا و قال النبي عليه الصلاة لا
تحصى ولا تحط من بنا قنطرة لوجه

اللى يسر الله له الجواز على صراط ولما كانت الدنيا قنطرة الاخرى ينظر اليها بى
الاعتبارى و تعمل فيها صدقة جارية

للفوز الى نعم دار القرار والحمد لله على ما وفق الوقف السامى السلطان الاعظمى
الاعلمى الاعلى امير المؤمنين سيد الغزاة والمجاهدين

قهرمان الماء و الطين سلطان البريه و حاقان البحرين المؤيد من عند الله المنان ابو
النصر سلطان بايزيد خان ثبت الله اقدمه على صراة العدل

والاحسان ما يمكن البقاء فى عالم الامكان باحداث هذه القنطرة القوية الداعيم المتين
القواعم كانه و مجرة السماء سوا فى غاية الاتقان والاستواء

اللهم كما وفقته لوضع هذه صراط المجرور على ماء السقر يسر له الكبرا على
صراط الممدود على نار السقار والحمد لله على التوفيق

تاريخها قد بنى فى احدى و تسع مائة ٩٠١

³⁸³ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 15.07.1978 tarih ve A-1231 sayılı tescil kaydı.

1- Kâle‘llahü ‘azze ve celle: ve‘l-bâkiyatü‘s-sâlihâtü hayrun inde rabbike sevâben ve hayrün amelen ve kâle‘n-nebiyyü ‘aleyhi‘s-salatü: lâ tuhsâ velâ tuhatu men benâ kantaraten li-vechi

2- ‘llahi yessera‘llahü lehü‘l-cavâze ‘ala‘s-sırâti ve lemmâ kâneti‘d-dünyâ kantarate‘l-uhrâ an yünzara ilayhâ bi-‘ayni‘l-i‘tibâri ve tu‘mele fihâ sadakatün câriyetün

3- li‘l-fevzi ilâ ni‘ami dâri-‘l-karâr ve‘l-hamdü li‘llahi ‘alâ mâ veffeka‘l-vâkıfû‘ s-sâmiyyü‘s-sultânü‘l-a‘zamiyyü‘l-a‘lemiyyü‘l-adeliiyyü emîrû‘l-mü‘minîn seyyidü‘l-guzât ve‘l-mücâhidîn

4- Kahramânü‘l-mâi ve‘t-tin sultanü‘l-berreyn va hâkânü‘l-bahreyn el-mü‘eyyedü min ‘indi‘illahi‘l-mennân Ebu‘-nasr Sultan Bâyezid Han sebbete‘llahü akdemehu ‘alâ-sırati‘l-‘adli

5- ve‘l-ihsân mâ yümkinü‘l-bekâü fi ‘âlemi‘l-ımkâni bi-ihdâsi hâzihi‘l-kantarati‘l-kavmiyyeti ed-de‘imi‘l-metîneti‘l-kavâ‘imi ke‘ennehu ve mecerratü‘s-semâ‘i sevâen fi gayeti‘l-itkâni ve ‘l-istivâi

6- Allahümme kemâ veffaktehü li-va‘d‘i hâzihi‘s-sırati‘l-mecrûri ‘âlâ ma‘i ‘s-sekar yessir lehü‘l-‘kübrâ ‘alâ‘s-sırati‘l-memdûdi ‘alâ‘n-nâri‘s-sekar ve‘l-hemdü ‘lillahi ‘ale‘t-tevfik

7- Târihühâ kad büniyye fi ihdâ ve tis‘a mi‘ete 901.

Kitabenin Türkçesi:

Aziz ve yüce Allah: “Yapılan salih işler bakîdir ve bunlar Rabb’in katında ecir ve sevab itibariyle daha hayırlıdır.³⁸⁴” buyurdu. Hadsiz hesapsız salât O’nun üzerine olsun, Peygamberimiz de şöyle buyurmuştur: “Kim Allah rızası için bir köprü yaparsa, Allah ona sırattan geçmeyi kolaylaştırır”.

Dünya, ahiret köprüsü olduğundan Cennet nimetlerine erişmek ona ibret gözü ile bakmak ve orada sadaka-i cariyeler meydana getirmek gerekir. Yücelik, sultanlık, büyüklük, bilgi ve adalet sahibi mü‘minlerin emiri, gazi ve mücahidlerin efendisi, suların ve toprakların kahramanı, karaların sultanı, ve denizlerin hakanı, yardımın

³⁸⁴ Kur’an 18/46. âyet

Sultan Bayezid Han'a Allah onun ayaklarını adalet ve ihsan yolunda sabit kılsın ve namını bu dünyada ebedileştirsın- sağlam ve değerli sütunları ve metin yapısı ile, sanki gökteki samanyoluna eşit bu pek güzel köprüyü yapmağa nasip ettiği için Allah'a hamd olsun. Ey Allahım! Sakarya Nehri üzerine yapılan bu köprünün kurulmasında ona başarılar ihsan ettiğin gibi, Cehennem ateşi üzerine uzatılmış olan sırat köprüsünden geçişi de ona kolaylaştı. Başarıları veren Allah'a hamdolsun. Köprü 901 tarihinde inşa edilmiştir³⁸⁵.

Köşkün arkasında yer alan mimar kitabesinin metni şöyledir (Resim: 91):

شفاء القلوب لقاء المحبوب

عمل الفقير عبد الله

معمار مراد بن عبد الله

- 1- Şifâül-kulûb likâü'l-mahbûbi
- 2- Amile'l-fakîr‘Abdullah
- 3- Mi'mar Murad bin Abdullah

Türkçesi:

Kalplerin şifa bulması, sevgililerin kavuşmasına bağlıdır.

(Onu) Fakir Abdullah yaptı.

Mimarı Abdullah oğlu Murad'dır.

E. DÖNMEZ, Geyve II. Bayezid Köprüsü'nün Kanuni devrinde onarılmış olduğunu, tarih köşkünün arka yüzünde yer alan örgülü daire kitabenin bu onarım sırasında konulduğunu açıklamaktadır. Celi sülüs örgü daire kitabenin kuruluşu ile XVI. yy.a tarihlendirilmesi gerektiğini belirtir³⁸⁶. E. DÖNMEZ, C. ÇULPAN'ın Başvekalet Arşivi, Ali Emiri Tasnifi, Kanuni Devri No: 525 ve "merhum Sultan Bayezid Köprüsü'nün, tamiri hakkında İznik kadısına ferman parçası" kaydı ile varlığını bildirdiği bir belgeye dayanarak, daire kitabenin Kanuni dönemine tarihlendirilmesi

³⁸⁵ Kitabe için bkz. ÇULPAN, s.117; YÜKSEL, 141; A. TÜFEKÇİOĞLU, **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı**, Ankara, 2001, s.446-448.

³⁸⁶ DÖNMEZ, s.215.

gerektiğini belirtir³⁸⁷. Adı geçen hüküm bugün Başbakanlık Arşivi'nde bulunamamıştır³⁸⁸.

Sakarya Nehri'nin sık sık taşması ile harap olan köprü bir çok defa onarım geçirmiştir. Köprünün tarihi süreç içinde durumu ve geçirdiği onarımlar şunlardır:

1. Kanuni Sultan Süleyman döneminde köprünün onarımı için İzmit kadısına bir ferman gönderilmiştir³⁸⁹.

2. Evliya Çelebi seyahatnamesinde IV. Murad döneminde Sakarya'nın taşıdığını ve kasabayı tahrir ettiğinden söz eder³⁹⁰. Bu tarihte Geyve tarihinin bilinen en eski su baskınına uğradı ve akıntının fazlaşması ile köprü zarar gördü³⁹¹.

3. II. Mahmut zamanında (1810-1811) elçilik görevi ile Tahran'a, Fetih Ali Şah Kaçar'a elçi olarak gönderilen Yasincizade Abdülvehhab Efendi'nin maiyetinde katip ve tercüman olarak görev yapan Bozuklu Osman Şakir Efendi 1810'daki gezisinde köprüyü görmüş, bakımsızlığı kendisini üzmüştür. Köprünün bir kemerinin yıkık olduğunu, hatta mevcut vakıflarının bu köprüye sarf edilmediğini, çeşitli ellerde yok olup gittiğini şikayet etmektedir³⁹².

4. Sultan II. Mahmut zamanında Karasu Kazası Ayânı Hacı Abdi Bey tarafından 1813'te köprü bölge köylülerinden alınan yardımlar ve vakıflarla onarılmıştır³⁹³.

5. Kırım savaşı sonrası 1862'de yöreyi gezen A.D. Maustier adlı gezgin, köprü ile ilgili izlenimlerini anlatırken köprünün farklı büyüklükte kemerlerden meydana geldiğini, kısmen harap durumda olduğunu ve XIX. yy. Türkiyesi, Ortaçağ Türkiyesinde yapılan böyle bir eseri tamir edemediğini belirtir³⁹⁴.

6. Bir subay olan Frederik Burnaby, 1876'da Osmanlı Rus Savaşı öncesinde İzmit, Sapanca, Geyve, Taraklı güzergâhını kullanırken köprüyü görmüştür. Bu sırada

³⁸⁷ ÇULPAN, s.119.

³⁸⁸ DÖNMEZ, s.215.

³⁸⁹ ÇULPAN, s.119.

³⁹⁰ **Seyahatname**, s. 517.

³⁹¹ KONUKÇU, "Sakarya Yolları ve Köprüleri" ,S.İ.T., C.II., Sakarya, 2005, s.620.

³⁹² KONUKÇU, Sakarya ve Gezinler, s.119.

³⁹³ A. ÇETİN, "Karasu Ayânı Hacı Abdi Bey Geyve Köprüsünün Onarımı" **Sakarya Ekonomi Dergisi**, Yıl.6, S.36, Adapazarı, 2004, s.45-46.

³⁹⁴ KONUKÇU, Sakarya ve Gezinler, s.125.

köprünün orta bölümünün çöktüğünü, oluşan boşluğun toprakla örtülü kalaslarla kapatıldığından söz eder³⁹⁵.

7. Fransız gezgin Eduard Charton 1896 da köprüyü görmüştür. “Kemer köprü” diye adlandırdığı ve üzerinden yalnız atların geçtiği köprünün dar fakat güzel yapılmış on beş kemerli bu Osmanlı köprüsü olduğunu, köprünün iki kemerinin bir yer sarsıntısında yıkıldığını ve ahşap malzeme ile basit bir şekilde onarıldığından bahseder. Eduard Charton ayrıca köprü başında büyük bir kervansaray ile 40×15 m. genişlikte bir ahırının bulunduğunu belirtmektedir³⁹⁶.

8. Von Der Goltz köprünün yıkık gözünün III. Selim tarafından yenilendiğini, ancak orta kemerinin zamanla tekrar yıkıldığını ve geçici olarak ahşap malzeme ile onarıldığından bahseder³⁹⁷.

9. Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarında yer alan 1862 (H.1278) tarihli bir kayıta “Geyve Köprüsü tamirinin hüsn-i hitamından memnurluk duyulduğu” belirtilmektedir. Bundan da anlaşılacağı üzere köprü onarımının güzel sonuçlanmasından memnun kalınmıştır³⁹⁸.

10. Sultan II. Abdülhamit döneminde köprünün eski şekliyle tamiri için Nafiâ Nezâretince karar alınmış, keşfi yapılmıştır³⁹⁹.

11. Milli Mücadele döneminde önem kazanan köprü Geyve Boğazı savunmasının güney ucunu teşkil etmiştir. Ulaşımı engellemek için köprü sık sık havaya uçurulmuş, 1925 yılında TBMM’deki bir konuşmada İzmit Bahriye Komutanı Firkateyn Kaptanı Süleymaniyeli Celal İbrahim Bey köprünün ayaklarını onarmıştır⁴⁰⁰.

12. 1949 yılında bir tamir daha geçirmiş olan köprü son şeklini almıştır⁴⁰¹. Köprüde ayrıca 2002 yılında Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından çeşitli onarımlar yapılmıştır.

Bütün bu kayıtlardan anlaşıldığına göre, köprü yaklaşık olarak 1800’lerden beri yıkıktır.

³⁹⁵ KONUKÇU, Sakarya ve Gezginler, s.130

³⁹⁶ ÇULPAN, s.118.

³⁹⁷ ÇULPAN, s.118.

³⁹⁸ B.O.A. ,18.Ca.1278 (H) tarih, Dosya no: 541 Gömlek no: 70.

³⁹⁹ YÜKSEL, **Osmanlı**, s.141.

⁴⁰⁰ KONUKÇU, Sakarya Yolları, s.620.

⁴⁰¹ YÜKSEL, s.141.

Plan: Tarihi menzil yollarının üzerinde bulunan köprünün boyu 150 m., genişliği 5.60 m., korkulukların genişliği ise 35'er cm.dir. Böylece köprü dıştan dışa 6.30 m.yi bulmaktadır. Korkulukların yüksekliği 1.05 m.dir. Tamamı on dört gözlü olan köprünün kemerlerinden ikisi sonradan yıkılmış olup demir malzeme ile tamir edilmiştir (Çizim: 30). Diğer üç sivri kemer durmaktadır. Dokuz adet yuvarlak kemer kara tarafında olup küçük ebattadır (Resim: 92). Ayakların menbâ yönünde üçgen, mansab yönünde beşgen selyaranları vardır. Günümüzde bir tek boşaltma gözü mevcuttur (Resim: 93).⁴⁰²

Malzeme ve Teknik: Köprünün inşaatında düzgün kesme taş kullanılmıştır. Kullanılan taşların benzeri, köprünün 4 km. doğusundaki Akkaya köyü civarında mevcuttur. Taşların buradan getirilmiş olması kuvvetli bir ihtimaldir.⁴⁰³

Köprünün güney yönünde menbâ tarafında dışarı çıkma yapan mihraplı bir köşkü mevcuttur (Resim: 94). Köşkün kuzey cephesi dıştan profillerle çerçevelemiş olup ortasına yarım yuvarlak küçük bir mihrap nişi yerleştirilmiştir. Kaval bir silme ile belirlenmiş kaş kemerli yaşmağın üzerinde etrafi profillerle çerçevelemiş mermer kitabe yerleştirilmiştir.

Süsleme: Köprünün süsleme bakımından dikkat çeken tek yeri mihraplı köşkün içine yerleştirilmiş yapım tarihi ile ilgili bilgi veren kitabesidir. Mermer kitabenin etrafi biri hurdelenmiş rûmi motifli, diğeri ise hataî üsluplu iki kıvrık dal ile süslenmiş 9 cm. kalınlığındaki bir bordür dolanmaktadır⁴⁰⁴. 1495/96 (H.901) yılını veren kitabenin çerçevesinde yer alan hataî süslemeler oldukça önemlidir. XV. yy. sonunda belirli bir tarihte Türk süsleme sanatındaki tercihler ve yönelişler bu eserle belgelenmiştir. 0.10 m. genişliğindeki çerçeve kuşağında, rûmili ve şakayık süslemeli kıvrımlı dalla verilen süsleme, şakayık süslemeli XV. yy.ın ilk yarısındaki bir geleneği sürdürürken, genel görünüş ile dönemin süsleme anlayışını yansıtır⁴⁰⁵. Yapım tarihinin yazıldığı kısa alt satırın iki yanı ise kıvrık dal ve rumî motifleri ile süslenmiştir. Kitabede kelimeler satır nizamına göre ve düz bir şekilde istiflenmiştir. Harfler ahenkli ve ölçülüdür. Yazı içerisinde süsleme unsurlarına yer verilmemiştir. Mermerin hava şartları sebebiyle

⁴⁰² ÇULPAN, s.118.; YÜKSEL, **Osmanlı**, s.140.

⁴⁰³ ÇULPAN, s.118.

⁴⁰⁴ TÜFEKÇİOĞLU, s.449.

⁴⁰⁵ DÖNMEZ, s.216.

bozulmasının yanı sıra, son zamanlarda harflerin çok çirkin bir şekilde siyah renk yağlı boya ile boyanması, bu güzel eseri mahvetmiştir.

Köşkün yenilenen arka yüzünde yer alan celi sülüs örgülü daire kitabe müsennâ tarzı yazı olarak verilmiş, “elif” ve “lam”ların kolları ortada bir kaytan örgü ile bütünü değerlendirmiştir. İki bölümde yer alan ikişer “be” çanaklarıyla dört yapraklı bir yonca görünüşü verirler. Daire kitabenin üst köşeleri on altı ışınlı iki yarım geometrik yıldız geçme ile dolgulanmış, alt köşelerde rumi, palmet dolgulu süslemeler ile “Mimar Murad bin Abdillâh” ve “Amele el- fakir Abdillâh” adları yer almıştır. Anlam, mekân ve kompozisyon üçlüsü, burada mükemmel bir derecede uygulanmıştır. Sevgililerin kavuşması ile kalplerin şifa bulması arasındaki bağlantı, dikey harflerin uzantılarının bir merkezde toplanması ve sevgi olayının, müsenna istiftteki iç içelik aynılıkla ifade edilmiştir⁴⁰⁶.

Bir çok seyyahın seyahatnamelerine konu olan Geyve **II. Bayezid Köprüsü**, gerek mimarisi gerekse kitabeleri ile döneminin ve onarımın yapıldığı zamanın süsleme özelliklerini yansıtan önemli bir eser olarak varlığını sürdürmektedir.

⁴⁰⁶ TÜFEKÇİOĞLU, s.450.

Alifuatpaşa İstasyon Binası

Katalog No : 5.2.3.
 Çizim No : 31
 Resim No : 95, 96
 İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: Geyve ilçesine bağlı Alifuatpaşa beldesinde bulunmaktadır (Resim: 95, 96).

Tarihçe: Sultan II. Abdülhamit döneminde 1888 yılında başlayan İstanbul-Bağdat Demiryolu Projesi'nin bir parçası olan Alifuatpaşa İstasyon Binası'nın yapımına 1889'da başlanmış 1890 yılında tamamlanmıştır. Kurtuluş Savaşı boyunca Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat CEBESOY'a karargâh olan beldedeki bu istasyon binası savaş boyunca stratejik önemini korumuştur⁴⁰⁷.

Plan: İstanbul-Bağdat Demiryolu projesinin İzmit-Ankara Demiryolu güzergâhında yer alan istasyon binaları üç tip proje olarak gerçekleştirilmiş olup Alifuatpaşa İstasyon Binası, Sapanca, Mekece ve Pamukova istasyon binaları ile birlikte III. sınıf tip proje doğrultusunda inşa edilmiştir (Çizim: 31)⁴⁰⁸. Yapı depo ve istasyon binasından meydana gelmektedir. Tek katlı olarak inşa edilen depo binası doğu ve batı cephelerinde ikişer kapı ve batı cephesinde bir penceresi bulunmaktadır.

Ana bina iki katlı olarak planlanmış olup, zemin katı istasyon idaresi, üst katı ise lojman olarak kullanılmaktadır. Ana girişten sonra dikdörtgen planlı bir oda yer alır. Bilet satış gişesi olan bu odanın kuzeyinde yer alan bir kapı ile üst kat merdivenlerinin bulunduğu küçük bir sahanlığa ulaşılmaktadır. Bu bölümün yanında istasyon şefi odası olarak kullanılan bir küçük oda yer almaktadır. Doğu cephesini boydan boya kaplayan ve küçük bir pencere ile bilet satış gişesine bağlanan yolcu bekleme salonu yer almaktadır. Yapının alt katı doğu cephede iki pencere, kuzey ve güney cephelerde simetrik olarak yerleştirilmiş ikişer kapı ve aralarına yerleştirilmiş birer pencere ile dışa

⁴⁰⁷ E. KONUKÇU-H. SELVİ, "Milli Mücadele Döneminde Adapazarı ve Çevresi (1918-1922)", S.İ.T., C.I., Sakarya 2005, s.497-593.; Z.Y. BORAZAN, "Milli Mücadelede Alifuatpaşa İstasyonu", I.D., S:61, Sakarya, 2006, s.18.

⁴⁰⁸ YAVUZ, s.95.

açılmaktadır. Lojman olarak kullanılan üst kat alt kat ile aynı simetride olup kuzey ve güney cephelerinde üçer pencere bulunmaktadır.

Malzeme ve Teknik: Tamamen kesme taşın kullanıldığı yapıda duvar yüzeyleri betonarme sıva ile sıvanmış ve ana binanın üzeri kırma çatı, depo binası ise beşik çatı ile örtülmüştür. Sonraki onarımlarla dış cephe mimarisinde bir çok değişiklik meydana gelmiştir. Onarımlardan sonra dışa taşkın kapı kemerlerinin formları değiştirilmiş, birer çerçeveye dönüştürülmüştür. Dışa taşkın kapı çerçevesini oluşturan rustik biçimli taşlar yanlarda büyüklü küçüklü birer atlamalı olarak yerleştirilmiş, üzeri aynı boy taşlardan düz lento şeklinde düzenlenmiştir. Pencere kemerleri de onarımlardan sonra değiştirilmiş dışa taşkın dikdörtgen çerçeve şekline dönüştürülmüştür. Kapı ve pencereler basit ahşap yapılıdır (Resim: 95).

Süsleme: İç ve dış mimaride oldukça sade olan yapının süsleme açısından dikkat çeken tek unsur dışa taşkın kapı ve pencere çerçeveleridir (Resim: 96).

Tip proje olarak inşa edilen Alifuatpaşa **İstasyon Şefliği Binası** bölgede döneminin mimari özelliklerini yansıtan ve Kurtuluş Savaşı mücadelesinin bir sembolü olarak günümüze ulaşmış önemli yapılardan birisidir.

Bağlarbaşı Köyü Çeşmesi

Katalog No : 5.2.4.

Çizim No : 32

Resim No : 97-100

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Geyve ilçe merkezi'ne 14 km. uzaklıkta bulunan Bağlarbaşı Köyü bir dağ köyü olup Geyve boğazına hakim bir konumda bulunmaktadır. Çeşme, köy meydanında Bağlarbaşı Köyü Camii'nin karşısında, köy odasının köşesinde yer almaktadır (Resim: 97).

Tarihçe: Çeşmenin üzerinde yer alan dört satırlı Arapça kitabenin metni şöyledir (Resim: 98):

صاحب الخيرات والحسنات حالا قوخهالى
سانجاغى متصرفى اولان دولتو عثمان پاشا
يسرالله ما يريد و ما يشاء حضرتلرن خيرتيد
سنه ١١٩٥

- 1- Sâhib'ül hayrât ve'l hasenât hâlâ Kocaeli
- 2- Sancağı mutasarrıfı olan devletlü Osman Paşa
- 3- Yessera'llaha mâ yüridu vemâ yeşâu⁴⁰⁹ hazretlerin hayratıdır(?)⁴¹⁰
- 4- Sene H.1195 (M.1781)

Kitabeden anlaşıldığı gibi çeşme H.1195 (M.1781) yılında Kocaeli Sancağı mutasarrıfı Osman Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Çeşmeyi yaptıran Osman Paşa H.1193 (M.1779) yılında ilk defa Kocaeli mutasarrıflığına getirilmiş olup, H.1195 (M.1781) yılında 2. defa aynı göreve

⁴⁰⁹ “Allah dilediğini ve istediğini kolaylaştırır”

⁴¹⁰ Kitabenin son satırındaki iki kelimenin harfleri tahrip olduğundan harf izlerinden yola çıkılarak okunmuştur.

atanmıştır⁴¹¹. Kitabeden anlaşıldığı üzere 2. defa Kocaeli sancağı mutasarrıflık görevinde iken çeşmeyi yaptırmıştır.

Plan: Köy meydanında, köy odasının köşesinde bulunan ve cephesi güneye bakmakta olan çeşme kareye yakın bir plana sahip olup depolu meydan çeşmeleri grubundadır (Çizim: 32).

Malzeme ve Teknik: Düzgün kesme taşın kullanıldığı yapıda devşirme malzeme de kullanılmıştır. Köyün yukarısında yer alan bir kilise kalıntısından sütun gövdeleri çeşmenin sekileri olarak kullanılmıştır. Ayrıca muhtemelen aynı yapıdan getirilmiş bir yazılı kitabe de çeşmenin yanında bulunmaktadır.

Çeşmenin beden duvarları sonradan sıvanmış üzeri de iki kademeli bir tabla ile kapatılmıştır. Daha sonraki onarımlarda ise yükseltilerek yan binanın seviyesine getirilmiş ve üzeri kiremitli bir çatı ile kapatılmıştır. Arkasındaki su deposuna geçiş doğuda girişi bulunan ve sonradan eklenen bir bölümle sağlanmaktadır (Resim: 99).

Onarımlarla orijinal özellikleri epeyce bozulan çeşmenin güney cephesinde yer alan çeşme nişi kademeli kaş kemer şeklinde olup aynalık kısmında yapımı ile ilgili bilgi veren kitabesi bulunmaktadır. Önünde yer alan taştan oyulmuş kurnanın iki yanında devşirme sütun gövdeleri seki olarak kullanılmıştır. Batıdaki sekinin yanında Roma veya Bizans dönemine ait bir de yazıt bulunmaktadır. Son onarımda yapının köşeleri ve sonradan eklenen bölümleri mozaik karolarla kaplanmış diğer yerler plastik boya ile boyanmıştır.

Çeşmenin arkasında 90 cm. genişliğinde iki kademeli yuvarlak kemerlerin oluşturduğu ikiz niş yer almakta olup, süslemesi bulunmamaktadır (Resim:100).

Bağlarbaşı Köyü çeşmesi onarımlarla bazı orijinal özelliklerini yitirmesine rağmen klasik Türk çeşmesi formu ve kitabesi ile bölge kültürü ve sanatında önemli bir yere sahiptir.

⁴¹¹ E. KAYRAN, “Kocaeli Sancağı Mutasarrıfları ve Faaliyetleri (XVIII.yy. Sonu ve XIX.yy. Başı)”, S.Ü. S.B.E. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2002, s.18; A ÇETİN, “Osmanlı Devleti Yakınçağ Döneminde Sakarya Tarihi”, S.İ.T., C.I., Sakarya, 2005, s.347-348.

5.3. Hendek İlçesi

Marmara Bölgesinin Çatalca-Kocaeli bölümünde yer alan Hendek ilçesinin doğusunda Cumaovası (Düzce), Batısında Sakarya, güneyinde Akyazı, kuzeyinde Karasu ve Kocaeli ilçeleri bulunur. İl merkezine uzaklığı 32 km. olup, yüzölçümü 581 km²'dir⁴¹².

Ankara-İstanbul Devlet Karayolunun üzerinde bulunan ilçenin üç tarafı dağlarla çevrili olup sadece batısında az miktarda ovalık alan mevcuttur. Marmara ve Karadeniz iklimlerinin geçiş alanlarına sahip olan ilçede yazlar ılık, kışlar serindir⁴¹³.

Osman Bey zamanında Osmanlı hakimiyetine geçen Hendek asıl gelişmeyi XVI. yy.da göstermiştir. Önceleri Akyazı ma'a Hendek diye anılan kasabanın yol güzergâhında olması nedeni ile "Han-Dağı Pazarı" olarak adlandırılmıştır. Hendek adı da zamanla Han-Dağ'dan türetilmiştir⁴¹⁴.

Hendek 1880'lü yıllarda Kocaeli sancağına bağlı bir yerleşim yeri iken, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Kafkasya'dan gelen göçmenlerin yerleşmesi ile önemi artmış, 1890 yılında nahiye olmuştur.1907 yılında belediye teşkilatının kurulduğu ilçe Cumhuriyetin ilanından sonra Kocaeli İli'ne bağlı bir ilçe iken 1954 yılında Sakarya'nın il olmasıyla bu ile bağlı bir ilçe olmuştur⁴¹⁵.

Geçmişte tarihi eserler konusunda oldukça zengin olan Hendek'te günümüze çok fazla eser ulaşmamıştır. Tarihi kayıtlarda adı geçen Kızıl Ahmedilerden Mustafa Paşa'nın yaptırdığı han ile Köprülü Mehmet Paşa'nın yaptırdığı kervansaray günümüze ulaşmamıştır.⁴¹⁶ II. Mahmut tarafından eski bir caminin yıkılarak yerine yaptırdığı Büyük Camii (H.1252-M.1836), 1950 yılında tamamen yenilenmiş sadece orijinal kitabesi günümüze ulaşabilmiştir⁴¹⁷.

Ev mimarisi konusunda da geçmişte çok zengin olan ilçede son yıllarda modern konut tipinin yaygınlaşmasıyla geleneksel konutlar yıkılarak yerine yenileri yapılmıştır.

⁴¹² **Yedi**, s.52.

⁴¹³ **Tarihte**, s.107.

⁴¹⁴ KONUKÇU, "Sakarya'nın, s.41.

⁴¹⁵ **Yedi**, s.52.

⁴¹⁶ KONUKÇU, "Sakarya'nın, s.41.

⁴¹⁷ Y. ÇETİN, s.81.

İlçede tescili yapılmayan fakat XIX. yy. geleneksel Osmanlı konut mimarisinin özelliklerini bünyesinde barındıran en önemli yapı Mollar Evi olarak bilinen yapıdır.

Mollalar Evi

Katalog No : 5.3.1.

Çizim No : 33, 34

Resim No : 101-110

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: İlçe merkezinde Başpınar Caddesi, 1. Çay Sokak'ta bulunmaktadır (Resim: 101).

Tarihçe: Evin tarihi ile ilgili herhangi yazılı bir belge yoktur. Ancak sahibi Mustafa Asım GÜNDÜZ evin dedesinden kaldığını, yaklaşık olarak yüz elli yıllık olduğunu belirtmektedir. Bu ifadelerden anlaşılacağı kadarıyla ev XIX. yy.ın son çeyreğinden kalmış olması gerekir. Evin üslup özellikleri de bu tarihi doğrular niteliktedir.

Mustafa Asım GÜNDÜZ bu evin karşısında dedesinin kardeşine ait daha görkemli bir evin daha olduğunu ancak varisleri tarafından yıktırıldığından söz etmektedir.

Plan: Tespit ve tescili yapılmayan ev oldukça görkemli ve büyük bir bahçenin içinde yer almaktadır.

Çalışmamız sırasında ev ile ilgili ölçülerin alınmasına izin verilmediği için plan yerine basit bir kroki ile yetinmek durumunda kaldık. Ölçüsüz olmakla birlikte bu kroki evin planı hakkında bize gerekli fikri vermektedir.

Doğu-batı doğrultusunda iki katlı olarak planlanan evin arka tarafına daha sonradan yeni bölümler eklenmek sureti ile genişletilmiştir.

Evin zemin katı plan itibariyle “**iç sofalı plan tipi**” özelliği göstermektedir (Çizim: 33). İki ayrı kapıdan girilen evin esas giriş kapısı, doğudaki ahşap çift kanatlı olanıdır. Güneye açılan diğer kapı ise basit formlu ahşap bir kapı şeklindedir. Bu kapı evin arkasında yer alan ve sonradan yapıya eklenen alt kat bölmelerine de geçişi sağlamaktadır.

Evin giriş cephesinin de bulunduğu doğu cephenin ortasında yer alan esas giriş kapısına üç basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Kapının üzerinde yatık dikdörtgen

şeklinde bir ışıklık ile iki yanına yerleştirilen dikdörtgen iki pencere sofayı aydınlatmaktadır (Resim: 101).

Zemin katın ortasında büyük bir sofa yer almaktadır. Sofanın üç tarafı yedi oda ile çevrelenmiştir. Batı yönünde ise üst kata çıkılan merdivenler ile mutfak, tuvalet ve banyo yapıları bulunmaktadır. Bu bölümlerde onarımlar yapıldığı için orijinal özellikleri kaybolmuştur.

Alt kat odaları geniş yüzeyli dikdörtgen pencerelerle aydınlatıldığı için ferah bir mekân etkisi yaratılmıştır. Odaların duvarlarında kapaklı dolaplar orijinaldir. Evin dış cephesi ile karşılaştırıldığından alt kat odaları ve sofa süsleme bakımından oldukça sönük kalmaktadır. Belki de daha sonraki dönemlerde yapılan onarımlardan dolayı orijinal süslemeler kaybolmuştur.

Giriş kat sofasının batı ucunda yer alan ahşap tırabzanlı yuvarlak merdivenlerle ulaşılan üst kat plan itibarıyla alt kattan farklı olarak “**orta sofalı plan tipi**” özelliği göstermektedir (Çizim: 34). Doğu cephesi boyunca dışa çıkıntı yapan üst katın ortasında geniş bir sofa yer almaktadır. Sofanın köşelerinde dört oda bulunmaktadır. Girişleri pahlı olan bu odaların aralarına dış cepheleri içe çekilmiş birer eyvan yerleştirilmiştir. Bu eyvanların önleri daha sonra birer camekânla kapatılarak ara odalara dönüştürülmüştür. Sofa doğu yönden içe çekilerek iki dikdörtgen pencere ile aydınlatılmıştır. Bu iki pencerenin arasına yerleştirilen basit bir ahşap kapı ile üst kat gezemeğine çıkılmaktadır. Sofanın batı eyvanı daha sonra camekânlı bir paravanla kapatılmıştır. Bu paravanın gerisinde alt kat ile üst kat arasında bağlantıyı sağlayan merdivenler ile üst kata ait mutfak, kiler, tuvalet ve banyo yer almaktadır. Bu bölümlerde onarımlar yapıldığı için orijinal özellikler kaybolmuştur. Üst kattaki pencere sayısının çokluğu eve son derece ferah ve aydınlık bir mekân etkisi sağlamıştır. Bu katın da iç mimarisi oldukça yalın bir yapıya sahip olup süsleme özellikleri yoktur.

Malzeme ve Teknik: Taş temel üzerine ahşap çatki arası kerpiç dolgulu karkas tekniğinde inşa edilen evin kırma çatısı Marsilya tipi kiremitle örtülüdür. Son dönemlerde yapılan onarımlarda dış ve iç sıva yenilenmiştir. Özellikle iç mimaride kullanılan ahşap malzeme son onarımda yenilenmiş olup orijinal özellikleri yoktur. Ahşap tavan ve döşeme rabıtalı olup tavanlarda derz araları çıtalarla kapatılmıştır.

Evin dış cephesi ile karşılaştırıldığından iç mimari süsleme bakımından oldukça sönük kalmaktadır. Belki de daha sonraki dönemlerde yapılan onarımlardan dolayı orijinal süslemeler kaybolmuştur (Resim: 102). Ortadaki geniş sofanın iki yanında sıralanan alt kat odaları geniş yüzeyli dikdörtgen pencerelerle aydınlatıldığı için ferah bir mekân etkisi yaratılmıştır. Odaların duvarlarında kapaklı dolaplar orijinaldir (Resim: 103). Üst kat sofası ve odaları iç mimari bakımından alt kat ile benzerlik göstermektedir. Bu katta da sonradan yapılan onarımlarla orijinal özellikler kaybolmuştur (Resim:104).

Evin süslemelerinin yoğun görüldüğü doğu cephesi dışındaki diğer cepheler oldukça yalın ve bezemesizdir. Kat araları ve köşeler ahşap hatıllarla belirlenmiş diğer yüzeyler sonradan yenilenmiş sıva ile kapatılarak boyanmıştır. Alt katta büyük kare pencereler üst katta dikdörtgen küçük pencereler cepheleri hareketlendirmiştir. Evin Batı yönüne sonradan ihtiyaç duyuldukça eklemeler yapılmış ve simetrisi bozulmuştur.

Süsleme: Evin süsleme açısından asıl dikkat çeken yönü girişin de bulunduğu doğu cephesidir. Doğudaki cephe boyunca dışa çıkıntı yapan üst katın hizasından itibaren alt kat cephesi üç eşit parçaya bölünmüş olup, dört ahşap sütun tarafından taşınan üç yayvan ahşap kemerle teşkilatlandırılmıştır (Resim: 101). Kemer köşeliklerinin yüzeylerinde oyma tekniği ile yapılmış ahşap süslemeler bulunmaktadır. Her kemerin iki köşesine silmelerle çerçevelenmiş ikişer dikdörtgen pano yerleştirilmiştir. Bu panoların içleri stilize edilmiş geometrik formlu bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Diğer boşluklarda ise daha yuvarlak hatlı, uçları volüt biçiminde sonlanan bitkisel motiflere yer verilmiştir. Kemerlerin alt yüzeylerinde aşağı doğru sarkan zarif sarkıtlar bulunmaktadır (Resim: 105). Ahşap sütun başlıkların yüzeylerinde sırt sırta vermiş, uçları volüt şeklinde sonuçlanan “S” motifleri yer almaktadır. Başlıkların üzerleri ise dışa taşkın kademeli profillerle sonlanmaktadır (Resim: 106). Alt kat pencerelerinde yalın demir korkuluklar kullanılmıştır.

Üst kat alt kata göre daha sade tutulmuş olup, doğu cephesinin ortasında ahşap bir kapı ile geçilen demir korkuluklu bir gezemeği bulunmaktadır. Gezemeğin üzerinde yer alan üçgen alınlık biçiminde çıkmanın üzeri çitakâri tekniği ile geometrik motiflerle süslenmiştir (Resim: 107). Alınlığın tepeliğinde ise içe doğru ahşaptan yarım güneş motifi yerleştirilmiştir. Üçgen alınlığın çatı üzerinde sonlanan kısmına da ahşaptan bir

hotoz yerleştirilmiştir (Resim: 108). Evi çevreleyen geniş çatı saçağının i yüzeyi ıtakari tekniği ile eksene göre kaydırılmış baklava motifleri ile süslenmiştir. Geniş saçakları tutan yarım daire formlu ahşap furuşların ortalarında zarif sarkıtlar bulunmaktadır (Resim: 109).

Pencerelerin demir şebekeleri ve st kat gezemeğinin demir korkulukları, iki sıra halinde, sırt sırtta vermiş ve uçları volüt şeklinde sonuçlanan motiflerden meydana gelmektedir.

Evin demir süslemelerinden birisi de orijinal bahçe kapısından sökülerek sonradan yapılmış bahçe kapısı üzerine monte edilen demir kapı kilididir. Alt ve st uçları palmet şeklinde sonuçlanan kilidin benzerleri bölge evlerinde yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim: 110).

Tescili henüz yapılmayan **Mollalar Evi** plan özellikleri ile Sakarya ve çevresinde pek rastlanılmayan, alt katında i sofalı, st katında orta sofalı planın uygulandığı nadir örneklerden biridir. Cephede yer alan zengin ahşap süslemeleri de bölgede görülmeyen ilginç özelliklerle karşımıza çıkmaktadır.

5.4. Kaynarca İlçesi

Kandıra-Adapazarı yolu üzerinde, Kocaeli yarımadasının doğusunda yer alan Kaynarca, doğuda Karasu, batıda Kandıra (Kocaeli), güneydoğuda Sakarya ve kuzeyde Karadeniz ile çevrilidir.

İl merkezine uzaklığı 35 km. olan ilçenin yüzey şekillerini fazla yüksek olmayan platolar oluşturur. İklimi Marmara Bölgesi'ne hakim olan Akdeniz ve Karadeniz iklimleri arasında geçiş özellikleri göstermektedir⁴¹⁸.

XIX. yy.da “Şeyhler Nahiyesi” adıyla uzun seneler kendisinden sıkça söz ettirmiştir.⁴¹⁹

Önceleri Kandıra'ya bağlı bir bucak iken, 1959 yılında Kocaeli İli'nin ilçesi olmuş, 1960'da belediye teşkilatı kurulmuş, 1966 tarihinde ise Kocaeli İli'nden ayrılarak Sakarya İli'ne bağlanmıştır⁴²⁰.

Kaynarca İlçesi merkezinde günümüze herhangi bir sivil mimarlık eseri ulaşmamakla birlikte ilçe merkezine 3 km. uzaklıkta bulunan Büyük Kaynarca (Topçu Divanı) köyünde Sultan Orhan Gazi'nin şeyhülislamı Şey Müslihüddin tarafından yaptırılan çantı tarzı ahşap bir cami ile caminin yanında Osmanlı dönemine ait mezarların yer aldığı haziresi bulunmaktadır.1820 yılında Kaymaslı Mehmet Ağa adlı birisi tarafından cami onarılmış, bir de çeşme yapılmıştır. 1961 yılında yapıyı inceleyen Ekrem Hakkı AYVERDİ çeşmenin üzerinde yer alan kitabeyi okuyup yayınlamıştır⁴²¹. Ancak çeşme günümüze ulaşmamıştır.

Kaynarca İlçesi'nde Osmanlı döneminden günümüze ulaşabilen yapılardan biri de Taşoluk Köyü çeşmesidir.

⁴¹⁸ Tarihte, s.115..

⁴¹⁹ KONUKÇU, Sakarya'nın, s.43.

⁴²⁰ Yedi, s.54.

⁴²¹ AYVERDİ, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri I, s. 123.

Taşoluk Köyü Çeşmesi

Katalog No : 5.4.1.

Çizim No : 35

Resim No :111-113

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Kaynarca ilçe merkezine 8 km. uzaklıkta bulunan Taşoluk Köyü'nde, köy meydanında bulunmaktadır (Resim: 111).

Tarihçe: Çeşmenin üzerinde yer alan dört satırlı nesih hatlı Osmanlıca kitabenin metni şöyledir (Resim: 112):

صفحهء دهر ایچره ناممز حک ایدیجک
روزگار بو جهاتی بی وفاده قاله چشمم
یادگار صاحب الخیرات الحاج الاسماعیل
آغا حایراتیدر سنه سته و اربعونه و مأتین و الف

1-Safha-î Dehr içre nâmımız hakkıdicek

2-Rûzigar bu cihan-ı bî vefâdâ kala çeşmem

3-Yâdigâr sâhibül'hayrat El-Hac İsmail

4-Ağa hayratıdır. Sene site ve erbeune ve mieteyni ve elf

Kitabeden de anlaşıldığı gibi çeşme Hacı İsmail Ağa tarafından H.1246 (M.1830) tarihinde yaptırılmıştır.

Plan: Tescilli yapılmış⁴²² olan dikdörtgen planlı çeşme, depolu meydan çeşmeleri grubuna girmektedir (Çizim: 35)

⁴²² Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 04.05.1991 tarih ve 1757 sayılı tescil kaydı.

Malzeme ve Teknik: Çeşme tamamen kesme taştan yapılmış olup cepheleri sonradan sıvanmış ve üzeri beton bir tabla ile örtülmüştür. Etrafı yollarla çevrili olan çeşmenin iki yanına sonradan ilave edilen duvarların önüne hayvanların su içmeleri için yalıklar yapılmıştır. Yalıkların önü taş döşemelidir (Resim: 113).

Doğuya bakan çeşmenin cephesi sivri kemerli bir nişle teşkilatlandırılmış olup yanlarda yer alan sekiler ve yalak zeminin yükselmesi nedeni ile toprağa gömülmüştür. Nişin içerisinde duvara gömülü olarak yerleştirilen çeşmenin yapımı ile ilgili bilgilerin yer aldığı kitabe bulunmaktadır. Sivri kemerin köşelerinde iki yuvarlak oyuk bulunmaktadır. Muhtemelen bu oyukların içerisinde orijinalde birer kabara bulunmaktaydı. Bu kabaralar sonradan düşmüş olmalıdır.

Süsleme bakımından fazla özelliği olmayan **Taşoluk Köyü Çeşmesi** genel yapısı itibariyle klasik Türk çeşmesinin tipik özelliklerini taşımaktadır.

5.5. Pamukova İlçesi

Geyve-İznik, Geyve-Bilecik yolu (E-25 Karayolu) ve Devlet Demiryolu üzerinde bulunan Pamukova, Samanlı dağlarının güneyindeki tepe eteklerinde kurulmuştur. Doğusunda Geyve, batısında Bursa, güneyinde Bilecik, kuzeyinde Sapanca ve Kocaeli bulunmakta olup Sakarya il merkezine 40 km. uzaklıktadır⁴²³.

Bizans döneminde **Mido**⁴²⁴ adıyla anılan ilçe Trakya ve Balkanları Frigya'ya bağlayan önemli bir yol güzergâhı üzerinde bulunmaktadır⁴²⁵. Osmanlı Beyliğinin Sakarya boylarında ilk ele geçirdiği kalelerden olup, hisarı nedeni ile Ak-Hisar diye bilinmektedir. Eski Pamukova şimdiki ilçe merkezinin 3 km. batısında Oruçlu ve Üçevler köylerinin güneyinde, bu gün tarla olarak kullanılan halkın Altıntaş dediği mevkide bulunmaktadır. Bilinmeyen nedenlerle şimdiki yerine taşınan ilçeyi diğer Akhisarlardan ayırmak için de XIX. yy.da Geyve Akhisar'ı denilmiştir⁴²⁶.

1946 yılında belediye teşkilatının kurulduğu Pamukova, 1987 yılında ilçe olmuştur⁴²⁷. Verimli toprakları sayesinde tarım ve hayvancılık bakımından gelişmiş olan ilçe, sınırları içinde yer alan İnönü, Katırözü ve Kırca Yaylası gibi yaylaları ile de yayla turizmi açısından önemli bir merkez durumuna gelmiştir⁴²⁸.

Akhisar-Osmaneli yolu üzerinde bulunan ve adını “Meke” kuşundan alan Mekece ilçeye bağlı tarihi bir beldedir⁴²⁹. Aşıkpaşazade'nin anlatışına göre Mekece'nin fethi Osman Gazi zamanında olmuştur⁴³⁰.

Pamukova sivil mimari konusunda oldukça zengin bir ilçedir. XIX. yy sonu ve XX. yy. başından kalan ev örnekleri, XIX. yy. sonlarından kalan Pamukova Belediye Binası, Pamukova İstasyon Binası ve Mekece İstasyon Binası günümüze ulaşan önemli örneklerdir.

⁴²³ **Tarihte**, s.121.

⁴²⁴ ŞENTÜRK, s. 176.

⁴²⁵ BEKSAÇ, s.12.

⁴²⁶ KONUKÇU, Sakarya'nın, s.43.

⁴²⁷ **Yedi**, s.58.

⁴²⁸ **Yedi**, s.96,101.

⁴²⁹ KONUKÇU, Sakarya'nın, s.44.

⁴³⁰ **Aşık Paşaoğlu Tarihi**, s.28.

5.5.1. Evler

Hamdi GÜRAL Evi

Katalog No : 5.5.1.1.

Resim No : 114, 115

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: İlçe merkezinde Mehmet Akif Caddesi No: 7’de bulunmaktadır (Resim: 114).

Tarihçe: Harap halde ve kapısı kilitli olan ev bugün kullanılmamaktadır. Evin tarihi ile ilgili herhangi bir yazılı belge yoktur. Ancak çevre esnafının anlatımına göre XX. yy.ın başlarından kalmıştır. Evin mimari özellikleri de bu görüşleri doğrular niteliktedir.

Plan: Ön cephesi sokağa bakan ev iki katlı olup üç yönden çıkmalarla dışa taşmaktadır. Mütevazı görünüşü ile geleneksel Sakarya evlerinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Bugün kullanılmayan ev kapısı kilitli olduğu için sadece dış mimarisi yönünden değerlendirilebilmiştir.

Malzeme ve Teknik: Bina, subasman seviyesine kadar moloz taş, üst kısımları ahşap çatki, arası kerpiç dolgulu karkasla inşa edilmiş olup kırma çatısı alaturka kiremitlerle kapatılmıştır. Duvar yüzeyleri saman katkılı çamurla sıvanmış, kireç ile badanalanmıştır.

Sokak yönünden çift kanatlı ahşap bir kapı ile girilen evin alt kat odaları basit dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır. Üzerinde dikdörtgen şeklinde, ahşap kafesli bir ışıklık bulunan girişin solunda basit küçük bir pencere, sağında ise demir şebekeli iki dikdörtgen pencere yer almaktadır. Alt katın güney ve kuzey duvarında da aynı düzen tekrarlanmıştır.

Üst katın sokak cephesi ve iki ön köşe odaları üç yönden dışa taşırılmış olup çıkmaları ahşap eliböğründelere yüklenmiştir. Üst katın üç cephesinde yer alan dikdörtgen formlu pencerelerin bolluğu dikkat çekmektedir. Üst katta sokağa bakan doğu cephesinin ortası içe çekilerek iki ucuna köşe odaları yerleştirilmiştir. İki oda arasındaki bu boşluk çevredeki diğer evlerde daha çok bir gezemek olarak

değerlendirilirken burada iki dikdörtgen formlu pencere yerleştirilerek kapalı tutulmuştur. Köşe odaları sokak ve yan cephelerinde ikişer, ortadaki boşluğa açılan daha dar birer dikdörtgen pencere ile aydınlatılmıştır.

Batı yönde kalan ve alt kat duvarları ile aynı hizada bulunan odaların duvarlarında ise ikişer dikdörtgen pencere bulunmaktadır (Resim: 115).

İç yapısını değerlendiremediğimiz yapının dış cephelerinde herhangi bir süsleme özelliği yoktur.

Hamdi GÜRAL Evi, Metrûk kalmışlığı ve bakımsızlığına rağmen bölge mimarisinin tipik özelliklerini bünyesinde barındıran sade mimarisi ile özgünlüğünü koruyarak günümüze ulaşmıştır.

Orhan GÜREVİN Evi

Katalog No : 5.5.1.2.

Çizim No : 36-38

Resim No : 116-127

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005-Ocak-2006

Yeri: İlçe merkezinde Mehmet Akif Caddesi No: 21’de bulunmaktadır (Resim: 116).

Tarihçe: Tescilli⁴³¹ olan evin yapım tarihi ile ilgili herhangi yazılı bir belge yoktur. Ancak evin şimdiki sahibi Orhan GÜREVİN’in ifadesine göre dedesi tarafından 1927 yılında yaptırılmıştır.

Plan: Bodrum kat üzerine iki katlı olarak planlanan evin her iki katında da “**iç sofalı plan tipi**” uygulanmıştır.

Girişi doğrudan sokağa bakan evin arakasında geniş bir bahçesi yer almaktadır. Evin güneyinden çift kanatlı ahşap bir kapı ile geçilen hayat bölümü nerede ise evin tüm altını kapsayacak büyüklükte olup beş mazgal pencere ile aydınlatılmıştır (Çizim: 36). Kuzey-batı köşede kapısı hayata açılan ve iki bölümden oluşan kiler bulunmaktadır. Bu gün odunluk olarak kullanılan bu bölümden başka bir kapı ile de dış bahçeye geçilmektedir. Daha önce evin arkasında yer alan ahır ve samanlık bölümlerine bu kapıdan geçilmekte idi. Bu bölümün hemen yanına yerleştirilen ahşap bir merdivenle hayatın içerisinden de giriş katına çıkılmaktadır (Resim: 117).

Plan itibariyle “**iç sofalı plan tipi**” özelliğini gösteren giriş katı son dönemlerde yapılan onarımlar nedeni ile bir hayli değişikliğe uğratılmıştır. Giriş kapısının önünde yer alan düşük kodlu küçük bir giriş bölümünden sonra iki basamaklı bir merdivenle orta sofaya geçilmektedir. Orta sofa oldukça geniş ve ferah olup iki yanına odalar yerleştirilmiştir. Sofanın sağında ve solunda aynı hizada üçer oda bulunmaktadır. Köşelerde yer alan odalar büyük tutulmuş olup ön cephede olanlar dörder arkada olanlar ikişer pencere ile aydınlatılmıştır. Aralarda yer alan odalar daha küçük ölçülerde olup

⁴³¹ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.’nun 10.06.2004 tarih ve 10585 sayılı tescil kaydı.

birer pencere ile aydınlatılmıştır. Sofanın batısına üst kata çıkılan ahşap merdiven ile bodruma inen merdiven ve arkada da mutfak banyo, tuvalet gibi yapılar yerleştirilmiştir (Resim: 118). Yapılan onarımlarla orijinal özellikleri bir hayli değişen alt kat odalarında yer alan dolaplar orijinal olup bazılarının kapakları yenilenmiştir. Güney-batı köşede yer alan odanın batı duvarında dışa taşırılmış ve küçük bir pencere ile aydınlatılmış bir gusül dolabı bulunmaktadır (Resim: 119).

Ahşap tırabzanlı yuvarlak bir merdivenle çıkılan üst kat plan olarak giriş katındaki **“iç sofalı plan tipi”**ni tekrarlamaktadır (Resim: 120). Ortadaki geniş sofanın cumbası dışa doğru taşırılmış olup önde iki büyük yanlarda birer küçük pencere ile aydınlatılmıştır (Resim: 121). Alt kata benzer bir şekilde yerleştirilen üst kat odaları da onarımlarla bir hayli değişmiştir. Köşe odaları alt katta olduğu gibi büyük tutulmuş ön cepheye bakanlar dört, arkada kalanlar ikişer pencere ile aydınlatılmıştır. Daha küçük ölçekli ara odaların ise birer penceresi bulunmaktadır. Evin en çok değişiklik geçiren bölümü ara odalardır. Bu odalardan sofanın kuzey yönünde yer alanın sofa ile bağlantısını sağlayan kapısı sonradan kapatılarak kuzey-doğu köşedeki odanın içinden açılan bir kapı ile girişi sağlanmıştır. Alt katta olduğu gibi 1. katta da güney batı köşede yer alan odanın batı duvarında gusül dolabı bulunmaktadır. Bu gusül dolabı diğer evlerden farklı olarak planın dışına doğru taşırılmış ve küçük bir pencere ile aydınlatılmıştır (Çizim: 38).

Sofanın güney batı köşesinde açılan bir kapı ile üst kata ait banyo, lavabo ve tuvalet bölümlerine geçilmektedir. Bu bölümler yapılan onarımlarla orijinal özelliklerini tamamen kaybetmiştir.

Malzeme ve Teknik: Moloz taş duvarlı hayat üzerine ahşap-karkas tekniğinde iki katlı olarak inşa edilen yapı son dönemlerde onarım görmüştür. Dış cepheleri bağdadî tekniğinde olan yapının sıvası yenilenmiş ve üzeri kireçle badanalanmıştır. Üst örtüyü oluşturan kırma çatı alaturka kiremitle kapatılmıştır.

Evin güney yönünden açılan çift kanatlı ahşap bir kapı ile hayat bölümüne geçilmektedir (Resim: 122). Hayatın üst örtüsü kalın ahşap kalasların dikey bir şekilde yerleştirilmesi ve orta merkezde çapraz yerleştirilen ahşap kalaslarla desteklenmesi ile oluşturulmuştur. Kalasların üzeri de kalın düzgün tahtaların yan yana getirilmesi ile kapatılıp giriş katının zemini oluşturulmuştur (Resim: 123). Ahşap üst örtü biri ahşap

dördü yekpare taş direklerle taşınmıştır. Muhtemelen devşirme olan taş direkler yuvarlak taş altlıklara oturtulmuştur (Resim: 117).

Evin giriş katına doğu cephesinin ortasına yerleştirilmiş çift kanatlı ahşap bir kapı ile geçilmektedir. Girişin iki yanındaki kısa ve kıvrık ahşap eliböğründeler yukarıdaki cumbayı yüklenmiştir. Kapının önünde yer alan demir tırabzanlı, iki yönlü taş basamaklı merdiven sonradan yenilenmiştir. Ahşap kapının üzerine yuvarlak kemerli bir ışıklık ile iki yanına dikdörtgen çerçeveli iki pencere yerleştirilmiştir (Resim: 124).

Üst kat dışı doğru taşırılmış önde iki büyük, yanlarda birer küçük pencere ile aydınlatılan orta sofa cumbası dışında alt kata benzer bir cephe düzenlemesi göstermektedir. Dış duvarları dört yandan saran dikdörtgen pencereler cepheleri hareketlendirmiştir. Pencere altları ve kat aralarına yerleştirilen ahşap kirişlerle pencere çerçeveleri kahverengine boyanmış olup dış cephede büyük bir uyum sağlanmıştır.

Süsleme: Süsleme bakımından oldukça yalın olan yapıda ahşap tavanların köşelerinde ve kenarlarında zikzak biçiminde çıtakarî tekniğindeki ahşap süslemeler tek süsleme unsuru olarak dikkat çekmektedir (Resim: 125).

Evin içinde yer alan ahşap aynalı konsol XIX. yy. Batı eklektizminin Osmanlı mobilyalarına bir yansıması olarak karşımıza çıkan üsluptaki süslemeler ile dikkat çekmektedir (Resim. 126).

Orijinal olan dış kapının zarif tunç kolu ortası bombeli olup uçları küp şeklinde sonuçlanmaktadır (Resim: 127).

Orhan GÜREVİN Evi plan, malzeme ve süsleme bakımından Sakarya bölgesinde karşımıza çıkan konut özelliklerinin tümünü bünyesinde barınmaktadır. Ancak son dönemde yapılan onarımlar iç mimarisi bir hayli değiştirmiştir.

Suat YAVUZ Evi

Katalog No : 5.5.1.3.

Çizim No : 39-40

Resim No : 128-138

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005-Ocak-2006

Yeri: İlçe merkezinde Elperek Caddesi No: 77’de bulunmaktadır (Resim: 128).

Tarihçe: Evin yapım tarihi ve yaptıranı hakkında herhangi yazılı bir belge olmamakla birlikte çevredeki esnaf evin ilk sahibinin yerli bir azınlık olduğunu ve yaklaşık olarak yüz on yıl önce yapıldığını belirtmektedir. Yapının üslup özellikleri de XIX. yy.ın sonlarından kalmış olabileceğini göstermektedir.

Plan: Bugün tamamen terkedilmiş ve kapısı kilitli olan yapının tescil kaydı⁴³² olmasına rağmen harap halde bulunmaktadır. Yapı define avcıları tarafından adeta köstebek yuvasına çevrilmiştir. Çökme tehlikesi bulunan yapının ölçüleri alınmadığı için krokiler ışığında değerlendirilmiştir.

Zemin kat üzerine iki kat olarak inşa edilen evin zemin katını oluşturan hayat **“iç sofalı plan tipi”** özelliği göstermektedir (Çizim: 39). Kuzeye bakan ana giriş kapısından sonra geçilen hayatın sofası dikdörtgen planlı olup iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiş dört oda bulunmaktadır. Bu kattaki odalar kiler ve depo olarak kullanılmıştır.

Sofanın batı ucunda yer alan ahşap merdivenlerle ulaşılan 1. kat sofası asma kat şeklinde düzenlenmiştir. Plan olarak **“iç sofalı plan tipi”** özelliği gösteren 1. kat hayat katı ile aynı özellikler göstermektedir (Çizim: 40). Batı yönde bulunan odalar ikişer basık kemerli dikdörtgen pencere ile aydınlatılmaktadır. Doğu yönde bulunan odalardan kuzey-doğu köşede olanı iki basık kemerli dikdörtgen pencere ile cepheye açılmaktadır. Bu odanın güneyinde mutfak olarak kullanılan bölüm yer almaktadır. Basık kemerli

⁴³² Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.’nun 10.06.2004 tarih ve 10585 sayılı tescil kaydı.

dikdörtgen bir pencere ile aydınlatılan mutfağın batısında da tuvalet ve abdestlik yer almaktadır.

1. kat gibi “iç sofalı plan tipi” özelliği gösteren 2. katta bölümlerin konumları ve yapıları 1. kat ile aynı özellikler göstermektedir (Çizim: 41). Ortadaki sofa kuzey yönden çift kanatlı bir kapı ile gezemeğe açılmaktadır. Sofanın kuzey-batı köşesinde yer alan oda iki cepheye üçer basık kemerli dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Kuzey-doğudaki oda ise kuzey cepheye üç doğuya ise sonradan kapatılan bir basık kemerli dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Güney-batıdaki oda batı cepheye üç güney cepheye iki basık kemerli pencere ile açılmaktadır. Güney doğuda yer alan mutfak, tuvalet ve abdestlik bölümleri 1. kat ile aynı özellikler göstermektedir.

Malzeme ve Teknik: Moloz taş duvarlı zemin kat üzerine kerpiç dolgulu ahşap-karkas tekniğinde iki katlı olarak inşa edilmiştir. Duvarlar bağdadî, üzeri saman katkılı çamurla sıvanmış ve krem rengi boya ile boyanmıştır. Kıрма çatısı alaturka kiremit ile kapatılmıştır. Ön cephesi kuzeydeki caddeye bakan evin güney yönünde geniş bir de bahçesi bulunmaktadır (Resim: 129).

Kuzeydeki cephenin tam ortasında yer alan ana giriş eyvan şeklinde olup çift kanatlı dikdörtgen formlu ahşap bir kapı ile geçilmektedir. Ahşap kapının üst kısmına iki zarif konsolla taşınan kademeli profiller yerleştirilmiştir. Kapının üzerine orta sofayı aydınlatmak için basık kemerli dikdörtgen bir de pencere yerleştirilmiştir (Resim:130)

Kuzey ve güney cephelerden dörder, doğu ve batı cephelerinden ikişer dikdörtgen küçük pencere ile aydınlatılan ve evin hayat bölümünü oluşturan zemin kat odalarının iç kısımları tamamen tahrip olmuştur (Resim: 131). Ortadaki sofanın güney ucunda yer alan ahşap merdivenlerle ulaşılan 1. katın orta sofası asma kat şeklinde olup ahşap kirişlerin üzeri tahtalarla kapatılarak zemini sağlanmış (Resim: 132). 1. kat odalarının zemin ve tavanları ahşap tahtaların yan yana getirilmesi ile oluşturulmuştur. Odaların ön kısımlarda zeminden 40 cm. yükseklikte ahşap sekiler yerleştirilmiştir (Resim:133). Bu katta odaların duvarlarında ahşap yüklükler ve gusül dolapları bulunmaktadır (Resim: 133, 135). Kuzey doğu köşede yer alan odanın doğu duvarında ayrıca bir ocak bulunmaktadır (Resim: 136).

2. kat odaları 1. kat ile aynı özellikler göstermektedir. Bu katta 1. kattan farklı olarak kuzey-batı köşede yer alan odanın güney duvarının ortasına yerleştirilmiş etrafı

ahşap bir çerçeve ile belirlenmiş bir sağır niş dikkat çekmektedir. Ahşap çerçevenin yanları üst kısımlarda volütlü konsollarla belirlenmiştir (Resim: 137).

Alt katın doğu duvarı sağır tutulmuş, kuzey, güney ve batı duvarlarının köşelerine denk gelen kısımlarına ikişer basık kemerli pencere yerleştirilmiştir. Ayrıca giriş eyvanının iki yan duvarında, daha dar ancak aynı formda iki pencere daha bulunmaktadır. Doğru duvarın ortasında dışa doğru çıkıntı yapan ocak bacası bu cepheyi hareketlendirmiştir (Resim: 128).

Üst kat alt kata göre daha hareketli bir cephe düzeni sergilemektedir. Girişin üst iki yanındaki kısa ve kıvrık eliböğründeler yukarıdaki gezemeği yüklenmiştir. Demir korkulukları olan ve üçü bağımsız ikisi duvara gömülü beş ahşap sütun tarafından taşınan gezemeğin ahşap sütunları yanlarda küçük, önde yayvan sepet kulpu kemerlerle takviye edilmiştir. Ahşap sütunların başlıkları giderek genişleyen ahşap plastırlarla sonlandırılmıştır. Giderek dışa doğru genişleyen kademeli profillerden oluşan çatı saçağından sonra üst örtü üçgen bir alınlık biçiminde sonuçlanmıştır. Çift kanatlı, ahşap bir kapı ile geçilen gezemeğin iki yan duvarına ve kapının iki yanına basık kemerli, dikdörtgen formlu pencereler yerleştirilmiştir. Ahşap kapının üzerinde ise basık kemerli bir ışıklık bulunmaktadır (Resim: 138).

Pencere sayısı bakımından alt kata göre daha zengin olan üst katın kuzey ve güney duvarlarının iki yanında üçer, doğu ve batı duvarlarının köşelerine yakın yerde ikişer pencere yerleştirilmiştir. Üst katın kuzey-doğu köşesine yakın olan pencere sonradan kapatılmıştır. Bu kattaki bütün pencereler de basık kemerli ve dikdörtgen formludur.

Duvarların köşeleri ve orta kısımları hafif dışa taşıntı yapan profillerle çerçevelenmiştir. Çatı saçağı dışa doğru giderek genişleyen kademeli profillerle sonuçlandırılmıştır.

Süsleme: İç yapısında süsleme bakımından fazla özelliği bulunmayan yapının giriş cephesinde döneminin özelliklerine uygun süslemeler bulunmaktadır. Neo-Klasik üslupta ahşap sütunlar, üçgen alınlık, basık kemerli pencere formları, köşelerde ve çatı kornişinde yer alan kademeli alçı profiller döneminin özelliklerine uygun dikkat çeken süsleme unsurlarıdır.

Malzemesi ve genel kuruluğu ile yörenin geleneksel özelliklerini yansıtan **Suat YAVUZ Evi**, cephe düzenlemeleri ve süslemeleri ile farklılık göstermektedir. Bugün kullanılmayan ev bakımsızlıktan yıkılmak üzere dir.

5.5.2. Resmi Binalar

Belediye Binası

Katalog No : 5.5.2.1.

Çizim No : 42, 43

Resim No : 139-142

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Tescilli⁴³³ olan yapı, İlçe merkezinde Mehmet Akif Caddesi üzerinde yer almaktadır (Resim: 139).

Tarihçe: 1895-1896 yılları arasında Geyve ve Pamukova'nın idari statülerinin karşılıklı olarak değiştirilmeleri yönündeki girişimler sonucunda kaza ve tabur merkezinin Geyve'den alınarak Pamukova'ya nakli için çalışılmış ama gerçekleştirilememiştir. Yapı, nakil için yazışmaların başladığı 1895-1896 yıllarında kaza görevlileri için hükümet binası olarak inşa edilmiştir⁴³⁴. Yapının giriş cephesindeki üçgen alınlığın ortasında yer alan ve kazındığı için okunamayan tuğra da muhtemelen dönemin padişahı II. Abdülhamit'e ait olması gerekir. Buradaki tuğra Sapanca Uzunkum'da bulunan ve Sultan II. Abdülhamit zamanında H.1310 (M.1893) yılında yaptırılan Rahime Sultan Camii'nin giriş kapısı üzerinde yer alan üçgen alınlığın ortasındaki Sultan II. Abdülhamit'e ait tuğra ile de benzerlik göstermektedir (Resim: 310)⁴³⁵. Bu da tuğranın Sultan II. Abdülhamit'e ait olduğu fikrini doğrulamaktadır (Resim: 140).

Osmanlı döneminde Hilal-ı Ahmer binası olarak kullanılan yapı, daha sonrada Kızılay binası olarak hizmet vermiştir. İlçede belediye teşkilatı kurulduktan sonra da yapı onarılarak belediye hizmet binasına dönüştürülmüştür.

Plan: Dikdörtgen bir plana sahip olan yapı bodrum kat üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir. Son dönemlerde geçirdiği onarımlarla iç ve dış mimarisinde bir hayli

⁴³³ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 13.02.1986 tarih ve 1870 sayılı tescil kaydı.

⁴³⁴ S. ÖZEL-S. KIRBAÇ, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sakarya'da Mülki Yapı", **S.İ.T.**, C.II., Sakarya, 2005, s.853.

⁴³⁵ ÇETİN, s.46-51.

değişikliklere uğramış olan yapının kuzey duvarına bitişik benzer mimari özelliklerle belediye polikliniği inşa edilmiştir.

Küçük bir merdiven sahanlığı ile zemin kattan altı basamaklı bir merdivenle inilen bodrum katta, ortada yer alan uzunca bir sofanın üç yönüne yerleştirilen ve bu gün arşiv, depo gibi çeşitli amaçlarla kullanılan farklı ölçülerde yedi oda yer almaktadır. Odalar küçük ölçekli mazgal pencerelerle aydınlatılmıştır.

Doğu cephesinin ortasında yer alan iki kanatlı ahşap bir kapı ile geçilen zemin katta **“iç sofalı plan tipi”** uygulanmıştır (Çizim: 43). Giriş sofasından sonra geçilen “L” biçimli orta sofanın üç yanına odalar yerleştirilmiştir. Farklı ölçülerde toplam sekiz odanın yer aldığı zemin katta odalar bol pencerelerle aydınlatılarak ferah bir mekân etkisi sağlanmıştır. Odalardan güney doğu köşede yer alan ölçü bakımından diğerlerinden daha büyük tutulmuş olup makam odası olarak kullanılmaktadır. Giriş merdivenin yanı tuvalet ve lavabo, diğer odalar ise belediye hizmetlerinin görüldüğü servis odaları olarak düzenlenmiştir.

Zemin kat ile aynı plan özelliği gösteren 1. katta sadece odaların düzenlenmesinde farklılık görülmektedir (Çizim: 44). Merdiven sahanlığı ile geçilen orta sofanın kuzey yönünde yedi pencere ile aydınlatılan ve meclis salonu olarak kullanılan büyük bir oda yer almaktadır. Farklı ölçülerdeki diğer beş oda daha küçük tutulmuş olup farklı hizmet birimleri için kullanılmaktadır. Giriş merdiveninin yanı ise tuvalet ve lavabo olarak düzenlenmiştir.

Malzeme ve Teknik: Taş malzemenin kullanıldığı yapının dışa taşkın pencere kemerleri tuğladandır. Yapının dış cepheleri sonraki onarımlarla beton sıva ile sıvanmış ve üzeri kırma çatı ile kapatılmıştır (Resim:141).

Doğuya bakan cephenin ortasında yer alan girişin önünde bir sundurma bulunmaktadır. İki duvara gömülü dört kolon tarafından taşınan bu sundurmanın üzeri balkon şeklinde düzenlenmiş olup etrafı demir korkuluklarla çevrilmiştir (Resim: 139).

Sundurmanın iki yanından çıkılan merdivenlerle küçük bir giriş sahanlığına ulaşılmaktadır. Merdivenler ve sundurmanın kolonları sonradan mermerle kaplanmıştır. Giriş kapısının etrafında basık, dışa taşkın mermer bir kemer yer almaktadır. Basık kemerin ortasındaki kilit taşı dönemin mimari özelliklerine uygun olarak dışarı taşırılmıştır (Resim: 142).

Sundurmayı taşıyan duvara gömülü kolonlar giriş katından sonra iki plastır şeklinde yukarı doğru devam etmekte olup çatı kornişine yakın olan üst kısımları kademeli profillerle sonuçlandırılmıştır. Cephenin tam ortasında yer alan pencerenin üzeri kademeli profillerle üçgen bir alınlık olarak düzenlenmiş olup, alınlığın ortasına etrafi kademeli profillerle çerçevelenmiş ve ortasında bir tuğranın yer aldığı elips biçimli bir kitabelik yerleştirilmiştir. Mermer kitabeliğin ortasında yer alan tuğra kazınmış olup çok hafif belirgindir (Resim: 140). Köşeler ve duvarların üst kısımları dışa taşkın plastırlarla belirlenmiştir. Çatıya geçişte iki sıra tuğladan oluşan bir kuşak kullanılmıştır.

Cephelerde yer alan basık kemerli dikdörtgen pencerelerin kemerleri tuğladan olup hafif dışarı taşırılmıştır. Doğu cephesinde zemin katta altı, 1. katta yedi pencere bulunmaktadır. Güney ve kuzey cephelerde ise her katta üçer olmak üzere toplam altı pencere yer almaktadır. Yapının batı cephesi doğu cephesi ile aynı düzeni göstermekte olup her iki katta da yedişer pencereye yer verilmiştir. Cephelerde yer alan tüm pencereler dikdörtgen formlu, basık kemerlidir. Pencerelerin kemerleri tuğladan olup hafif dışarı taşırılmıştır.

Yapının iç mimarisi onarımlarla yeniden düzenlenmiş olup orijinal bir özelliği bulunmamaktadır .

Süsleme: Giriş cephesinin tam ortasında üst katta yer alan üçgen alınlığın ortasındaki tuğralı kitabelik tek süsleme unsurudur. Yapıda başka süsleme bulunmamaktadır.

Pamukova Belediye Binası bir resmi yapı olarak inşa edilmesine rağmen Sakarya ve çevresinde evlerde yaygın olarak kullanılan iç sofalı ev plan tipinin tüm özelliklerini taşımaktadır. Cephe düzenlemesi ile yapıldığı dönemin üslup özelliklerini taşıyan yapı sonraki onarımlarla orijinal özelliklerini yitirmiştir.

İstasyon Binası

Katalog No : 5.5.2.2.

Çizim No : 44, 31

Resim No : 143, 144

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: İlçe merkezinin kenarından geçen Bilecik-Adapazarı yolunun güneyinde yer almaktadır (Resim: 143).

Tarihçe: Sultan II. Abdülhamit döneminde 1888 yılında başlayan İstanbul-Bağdat Demiryolu Projesi'nin bir parçası olan istasyon binasının yapımına 1889'da başlanmış 1890 yılında tamamlanmıştır.

Plan: İstanbul-Bağdat Demiryolu projesinin bir parçası olan istasyon binaları üç tip proje olarak gerçekleştirilmiş olup Pamukova istasyon binası III. sınıf tip proje doğrultusunda inşa edilmiştir (Çizim: 31)⁴³⁶. İstasyon binası sonraki onarımlarla tamamen değiştirilmiş ve orijinal özellikleri tamamen kaybolmuştur. Orijinal yapıdan günümüze ulaşan, daha önce bekleme salonu olarak kullanılan ve günümüzde de tamamen kapatılan dikdörtgen planlı bir yapı mevcuttur (Çizim: 44).

Malzeme ve Teknik: Tamamen kesme taşın kullanıldığı bu yapıda duvar yüzeyleri betonarme sıva ile sıvanmış, üzeri beşik çatı ile örtülmüştür. Yapının dış cephelerinde dönemin mimari özelliklerine uygun uygulamalar dikkat çekmektedir. Kapı ve pencere kemerlerin etrafları dışa taşkın profillerle belirlenmiş olup basık kemerlerin ortaldaki kilit taşları dışarı ve yukarı taşırılmıştır. Kapı ve pencere kemerleri pembeye boyanarak krem renkli duvar yüzeyleri ile uyum sağlanmıştır. Kapı ve pencereler basit ahşap yapılıdır (Resim:144).

Süsleme: İç ve dış mimaride oldukça sade olan yapının süsleme açısından dikkat çeken tek unsur dışa taşkın kapı ve pencere kemerleridir.

Orijinal yapıdan çok az bir bölümü ulaşan **Pamukova İstasyon Binası**'nın bu bölümü, bölgede döneminin mimari özelliklerini yansıtan önemli yapılardan birisi olarak günümüze ulaşmıştır.

⁴³⁶ YAVUZ, s.95.

Mekece İstasyon Binası

Katalog No : 5.5.2.3.

Çizim No : 31

Resim No : 145, 146

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: Beldenin güneyinden geçen Bilecik-Adapazarı yolunun kenarında yer almaktadır (Resim: 145, 145).

Tarihçe: Sultan II. Abdülhamit döneminde 1888 yılında başlayan İstanbul-Bağdat Demiryolu Projesi'nin bir parçası olan bulunan Mekece İstasyon Binası'nın yapımına 1889'da başlanmış 1890 yılında tamamlanmıştır.

Plan: İstanbul-Bağdat Demiryolu projesinin İzmit-Ankara Demiryolu güzergâhında yer alan istasyon binaları üç tip proje olarak gerçekleştirilmiş olup Mekece istasyon binası III. sınıf tip proje doğrultusunda inşa edilmiştir⁴³⁷. Yapı, depo ve istasyon binasından meydana gelmektedir. 1961 yılında yapılan onarımlarla depo binası genişletilmiştir. Tek katlı olarak inşa edilen depo binasının kuzeye ve güney cephelerinde ikişer kapı yer almaktadır (Çizim: 31).

Ana bina iki katlı olarak planlanmış olup, zemin katı istasyon idaresi, üst katı ise lojman olarak kullanılmaktadır. Ana girişten sonra dikdörtgen planlı bir oda yer alır. Bilet satış gişesi olan bu odanın kuzeyinde yer alan bir kapı ile üst kat merdivenlerinin bulunduğu küçük bir sahanlığa ulaşılmaktadır. Bu bölümün yanında istasyon şefi odası olarak kullanılan bir küçük oda yer almaktadır. Doğu cephelerini boydan boya kaplayan ve küçük bir pencere ile bilet satış gişesine bağlanan yolcu bekleme salonu yer almaktadır. Yapının alt katı doğu cephede iki pencere, kuzey ve güney cephelerde simetrik olarak yerleştirilmiş ikişer kapı ve aralarına yerleştirilmiş birer pencere ile dışa açılmaktadır. Lojman olarak kullanılan üst kat alt kat ile aynı simetride olup kuzey ve güney cephelerinde üçer pencere bulunmaktadır.

Malzeme ve Teknik: Tamamen kesme taşın kullanıldığı yapıda duvar yüzeyleri betonarme sıva ile sıvanmış, ana binanın üzeri kırma, depo binasının üzeri beşik çatı ile

⁴³⁷ YAVUZ, s.95.

örtülmüştür. Yapının dış cephelerinde dönemin mimari özelliklerine uygun olarak iki katı biri birinden ayıran dışa taşkın kademeli bir profil yerleştirilmiştir. Dışa taşkın kapı kemerlerini oluşturan rustik biçimli taşlar yanlarda büyüklü küçüklü birer atlamalı olarak yerleştirilmiş, basık kemerler ise aynı boy taşlardan oluşturulmuştur. Kemerlerin ortaldaki kilit taşları dışarı ve yukarı taşırılmıştır. Basık kemerli pencerelerin etrafları kademeli profillerden meydana gelen dışa taşkın kemerlerle takviye edilmiş olup bunların da kemer kilit taşları dışarı ve yukarı taşırılmıştır. Kapı ve pencere kemerleri yeşile boyanarak krem renkli duvar yüzeyleri ile uyum sağlanmıştır. Kapı ve pencereler basit ahşap yapılıdır.

Süsleme: İç ve dış mimaride oldukça sade olan yapının süsleme açısından dikkat çeken tek unsur dışa taşkın kapı ve pencere kemerleridir.

Tip proje olarak inşa edilen **Mekece İstasyon Şefliği Binası** bölgede döneminin mimari özelliklerini yansıtan önemli yapılardan birisi olarak orijinalliğini korumaktadır.

5.6. Sapanca İlçesi

Marmara Bölgesi'nin kuzey doğusunda bulunan Sapanca, kuzeyinde Sapanca Gölü, Doğusunda Adapazarı, güney-doğusunda Geyve ilçesi batısında ise İzmit bulunmaktadır⁴³⁸.

İl merkezine uzaklığı 17 km. olan Sapanca'nın denizden yüksekliği 30 m. dir⁴³⁹. Sıcaklık ve yağlık ikliminin iki önemli unsuru olan Sapanca Katip Çelebi'nin Cihannüma'sında "Ağaç denizi" olarak gösterilmektedir⁴⁴⁰.

İlçeye de adını veren Sapanca Gölü, İzmit Körfezi'nin doğusunda, yığılmalar sonucu Marmara Denizi'yle bağlantısı kesilerek oluşmuştur. Suyu tatlı olan göl kabaca elips biçiminde olup kapladığı alan 42 km² dir⁴⁴¹.

Eskiçağ'da Bitinya'nın, XIV. yy.dan sonra da Kocaeli'nin önemli geçiş yerlerinden biri üzerinde bulunan Sapanca'da zengin tarih ve medeniyet izlerine rastlanmaktadır. İlçe sınırları içinde yer alan Roma dönemine ait lahitler bölgenin Roma dönemindeki önemini ortaya koymaktadır⁴⁴². Roma imparatoru Traianus zamanında Bithynia valisi olarak atanan Pilinus, İmparator'a yazdığı bir mektubunda Sapanca Gölü'nü bir kanalla denize bağlamayı düşündüğünden bahsetmiştir. Aynı zamanda bu göl diğer taraftan Sakarya Nehri ile bağlanarak gemiler İstanbul boğazını dolaşmadan doğrudan Marmara'ya daha kısa zamanda geçebileceklerdir. İmparator Traianus'un oluruna rağmen bu proje yapılamamıştır⁴⁴³. Sapanca, Bizans döneminde mevcut değildir. Ancak, hemen üzerinde yükselen Sophon Dağları ve Sumoneusis, Suphonensis, Siphon, Siphones Lacus ismi Roma dönemi ile ilgili ve göle aittir. Türk akınlarnın bölgeye başladığı sırada, "Baane" diye kaydedilmiştir. 1320'li yıllarda Bilecik'ten Geyve Boğazı yoluyla bu bölgeye uzanan Osmanlı komutanlarından Konuralp, doğu istikametinde fetihlere devam ederek Bizans'tan Düzce ve Bolu taraflarını ele geçirirken, Akçakoca da Sapanca yöresini fethetmiştir⁴⁴⁴. Burada Osmanlıların ilk devrinden itibaren Ayan Köyü kurulmuştur. XVI. yy. belgelerinde

⁴³⁸ **Tarihte**, s.122.

⁴³⁹ **Yedi**, s.55.

⁴⁴⁰ UYSAL, s.7.

⁴⁴¹ **Yurt**, s.6441.

⁴⁴² BERKSAÇ, s.30.

⁴⁴³ BERKSAÇ, s.51-52.

⁴⁴⁴ M. TURAN, "Sapanca İlçesinin Tarihi", **I.D.**, S:55, Sakarya , 2005, s.6.

“Karye-i Âyân nâm-ı diğeri Sabancı” kaydından, kurulan yerleşim yerinin iki isimli Âyan ve Sabancı diye geçtiği görülmektedir.⁴⁴⁵

İstanbul’u Anadolu’ya bağlayan yol güzergâhında bulunan Sapanca tarih boyunca bir çok seyyahın dikkatini çekmiş ve seyahatnamelerine konu olmuştur⁴⁴⁶. Sol ve orta kol yollarının İzmit’ten sonraki durağı olan Sapanca bu güzergâhlar üzerindeki önemli konaklama merkezlerinden birisi olmuştur. İstanbul ve İzmit’ten geçerken Anadolu içlerine uzanan yolun, Sapanca üzerinden geçtiği göz önüne alınacak olunursa han, hamam, cami, imaret, posta menzili gibi dini ve sosyal tesislerle süslü olan Sapanca’nın önemli bir menzil (durak, konak yeri) olduğu kolayca anlaşılmaktadır⁴⁴⁷.

Evliya Çelebi seyahatnamesinde İzmitli bir ihtiyarın buradaki orman ve çalılıkları temizleyerek saban yürüttüğünden “Sapanca Koca” adlı bir köyün kurulduğunu belirtir. Buranın Kanuni Sultan Süleyman zamanında kasaba şeklini aldığı yazan Evliya Çelebi, Sarı Rüstem Paşa’nın burada yüz yetmiş ocaklı büyük bir han yaptırdığını, güzel bir cami, bir hamamı, bir imareti, güzel çarşısı olduğunu belirtir. Bunların Mimar Sinan’ın eseri olduğunu yazan Evliya Çelebi, ilçede ayrıca Pertev Paşa’nın yaptırdığı ve Mimar Sinan’ın eseri olan başka bir han olduğunu da belirtmektedir⁴⁴⁸.

Fransız kontu A.D. Maustier 1862 yılında Sapanca’ya uğramış ve burada bir kervansarayda kaldığından söz etmektedir⁴⁴⁹.

Osmanlı tersanesinin gemi yapım ve onarımlarının en önemli ana malzemesi olan kerestelerin büyük bir bölümü bölgenin diğer ormanları ile birlikte Sapanca ormanlarından sağlanmaktaydı. Günümüze bu malzemelerin temini ve aktarılması ile ilgili bir çok belge ulaşmıştır⁴⁵⁰.

XVI. yy.ın başlarında nüfus artışı ile birlikte başlayan işsizlik sonucu iş bulamayan medrese öğrencilerinin çıkardığı ve “suhte ayaklanmaları” olarak

⁴⁴⁵ KONUKÇU, Sakarya’nın s.45.

⁴⁴⁶ KONUKÇU, Sakarya ve Gezginler, s.145-168.

⁴⁴⁷ ŞENTÜRK, , s.181

⁴⁴⁸ **Seyahatname**, s.517.

⁴⁴⁹ A. ÇETİN, “Yabancı Bir Gezgin Kont A. De Maustier’nin Gözüyle 1862’de Sakarya Bölgesi I”, **Sakarya Ekonomi Dergisi**, S:15, Adapazarı, 2001, s.31.

⁴⁵⁰ ŞENTÜRK, s.187-206.

adlandırılan olaylar XVI. yy.ın 2. yarısında büyük boyutlara ulaşarak Sapanca'ya da büyük zararlar vermiştir⁴⁵¹.

Osmanlı döneminde de bir çok defa Sapanca Gölü'nü İzmit Körfezi'ne bağlamak için teşebbüse geçilmiş ve bir çok proje hazırlanmışsa da çeşitli nedenlerden dolayı gerçekleştirilememiştir⁴⁵².

1646'da Adapazarı nahiye olduğunda Sapanca kaza idi⁴⁵³. Sapanca, genelde kaza olarak asırlarca durumunu korumuş Anadolu ve Bolu tarafından gelen kervanların başlıca geçiş yeri olmuştur⁴⁵⁴.

1890 yılında Sapanca'dan demiryolunun geçmesi ile kasabanın önemi daha da artmıştır⁴⁵⁵. XIX. yy.ın sonlarından itibaren Osmanlı topraklarına yönelen göç hareketleri sonrası göçmenlerin büyük bir bölümünün Sapanca'ya yerleştirilmesi ile nüfusu artmıştır⁴⁵⁶.

XIX. yy.da Sapanca kaza merkezi, Adapazarı'na nakledilmiş ve resmi belgelerde "Adapazarı ma'a Sapanca Kazası" olarak geçmeye başlamıştır⁴⁵⁷. Sapanca'da 1923 yılında belediye teşkilatı kurulmuş, 1957 yılında ilçe olmuştur⁴⁵⁸. İlçenin sahip olduğu tarihi ve doğal güzelliklerinin yanı sıra İstanbul-Ankara T.E.M. Otoyolu'nun hizmete geçmesi ile turizm alanında büyük patlama olmuştur⁴⁵⁹.

İlçenin en önemli tarihi varlığı olan Rüstem Paşa Külliyesi günümüze orijinal hali ile ulaşmasa da çoğunluğu 1890'lı yıllardan kalan Sapanca evleri klasik Osmanlı evlerinin tüm özelliklerini bünyesinde taşımaktadır. Ancak son depremde bir çoğu zarar görmüş olup ilgisizlikten yok olmak üzeredir.

⁴⁵¹ ŞENTÜRK, s.172-174.

⁴⁵² UYSAL, s.9.; KONUKÇU, Sapanca, s.327-343; TURAN, s.6.

⁴⁵³ TURAN, s.6.

⁴⁵⁴ KONUKÇU, Sakarya'nın s.45.

⁴⁵⁵ **Yurt**, s.6461.

⁴⁵⁶ N. İPEK, "Sakarya'ya Türk Göçleri", **S.İ.T.**, C.I, s.633-660.

⁴⁵⁷ TURAN, s.6.

⁴⁵⁸ **Yedi**, s.55.

⁴⁵⁹ **Tarihte**, 123.

5.6.1.Evler

Arif Rıza BOYCAN Evi

Katalog No : 5.6.1.1.

Resim No : 147-150

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Rüstem Paşa Mahallesi İstasyon Caddesi No: 37'de bulunmaktadır (Resim : 147).

Tarihçe: Tescili yapılan⁴⁶⁰ evin yapım tarihi ile ilgili herhangi yazılı bir belge yoktur. Ancak çevredeki esnaf evin doksan yıllık olduğunu belirtmektedirler. Bu ifadelerden de anlaşılacağı kadarıyla ev XX.yy. başlarından kalmış olması gerekir. Evin mimari ve süsleme özellikleri de bu tarihi doğrular niteliktedir.

Plan: Son depremde büyük zarar gören ev bugün kullanılmamaktadır. Kapısı kilitli olan eve girilmediği için iç mimarisi ve planı hakkında bilgi edinilememiş sadece dış mimarisi bakımından değerlendirilmiştir. Ancak sofa ve odaların konumunda evin “iç sofalı plan tipi” özellikleri gösterdiği anlaşılmaktadır.

Malzeme ve Teknik: Ev sağlam temeller üzerine oturmaktadır. Bodrum kat üzerine ahşap çatıklı ve moloz taş dolgulu karkastır. Dış duvar yüzeyleri bağdadî üzerine çamur ve kıtıklı kireç ile sıvanmıştır. Kıрма çatılı üst örtüsü alaturka kiremitle kaplıdır. Bugün bodrum katın güney-doğu bölümü dükkan olarak kullanılan evin arkasında geniş bir de bahçesi bulunmaktadır.

Ana cephesi caddeye bakan eve dıştan bakıldığında en göze çarpan taraf simetrik görünümlü cephesidir. 2. kat çıkması, altta dikdörtgen üstte kare formlu pencereler, cumba ve cumbanın üçgen alınılığı ile hareketli bir cephe karşımıza çıkmaktadır. Cephenin alt orta eksenine yerleştirilen, üzerine ve yanlarına dikdörtgen ışıklıkların yerleştirildiği çift kanatlı ahşap cümle kapısı cephe ile uyumlu bir düzen göstermektedir. Girişin iki yanındaki kıvrık ve zarif ahşap eliböğründeler yukarıdaki cumbayı yüklenmiştir. Eliböğründelerin yan boşlukları tahta kaplamalarla, ön yüzeyleri

⁴⁶⁰ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.’nun 01.09.1989 tarih ve 680 sayılı tescil kaydı.

ise yanayana getirilmiş ahşap çiteler çakılmak suretiyle kapatılmış ve içleri kuru ot doldurulmuştur. Girişin iki yanında yer alan alt kat odaları ön ve yan cephelere ikişer dikdörtgen formlu ahşap çerçeveli pencere ile açılmaktadır. Cephe boyunca dışa taşıntı yapan üst kat zarif kıvrımlı ve kısa eliböğründelerle taşınmıştır. Üst kat cephesinin ortasında dışa taşıntı yapan cumba yer almaktadır. Ön cephesinde büyük kare bir pencerenin yer aldığı cumbanın yan duvarlarına da birer dar dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Cumbanın üzeri üçgen bir alınlık şeklinde sonlandırılmıştır. Üst kat odaları alt kat odalarından farklı olarak ön ve yan cephelere birer büyük kare pencere ile açılmaktadır. Dışa taşkın çatı saçaklarının iç yüzeyi tahtalarla kaplanmıştır. Kat arası ve köşelere yerleştirilen hafif dışa taşkın ahşap hatıllar cepheye denge ve hareket kazandırmıştır (Resim: 148).

Süsleme: Yapının içerisine girilmediği için iç mimarideki süslemeler hakkında bilgi edinilmemiştir. Dış süslemeler bakımından dikkat çeken en önemli yer çift kanatlı ahşap cümle kapısıdır. Aynalı kapı kanatları etrafı kademeli profillerle çerçevelenmiş panolara bölünmüştür. Çift kanatlı kapı dört panoya ayrılmış olup alt panolar kare formundadır. Bu panolar en dışta üst kısımları volüt biçiminde sonuçlanan dışa taşkın iki profille çerçevelenmiştir. Bu çerçeveden sonra içe doğru giderek daralan profillerle iç çerçeve oluşturulmuştur. Orta kısımlarında giderek daralan, iç içe yerleştirilmiş ve üzerlerinde stilize yaprak motiflerinin yer aldığı çemberler bulunmaktadır. Çemberlerin göbek kısımlarına ise gül şeklinde birer kabara yerleştirilmiştir.

Bu panoların üst kısımlarında ise daha dar tutulmuş dikdörtgen formlu küçük panolar yer almaktadır. Etrafı dışa taşkın profillerle çerçevelenmiş olan bu panoların ortalarında birer kabartma baklava motifi bulunmaktadır. Alt panolara göre daha gösterişli ve büyük tutulmuş olan üst panoların altlarında gösterişli pirinç kapı kolları bulunur. Panoların etrafları profillerle çerçevelendikten sonra üst kısımları birer mihrabiye nişi şeklinde düzenlenmiş ve ortalarına stilize edilmiş bitki motifleri yerleştirilmiştir. Bir vazıo formunda olan bu bitkiler yüzeysel kabartma şeklinde olup üst kısımlarında etrafında stilize yaprakların yer aldığı dairelerin çevrelediği birer kabara biçiminde gül motifi yerleştirilmiştir. Panoların üst kısımları iki yanda uçları mızrak şeklinde sonuçlanan ikişer motifle taçlandırılmıştır (Resim: 149).

Dış cephede dikkati çeken bir diğer süsleme de iki katı birdirbirinden ayıran ahşap hatılın yüzeyinde yer alan çıtakâri tekniğindeki ahşap süslemelerdir. Yan yana yerleştirilen zikzak motifler kuşak halinde cepheyi süslemektedir (Resim: 150).

Arif Rıza BOYCAN Evi Sakarya ve çevresinde yaygın olarak karşımıza çıkan ev örneklerinden biridir. Sapanca'nın tarihi dokusunun nispeten korunduğu ve Mimar Sinan'ın eseri olan Rüstem Paşa Camii'nin de yer aldığı Rüstem Paşa Mahallesi'nde yer alan yapı son depremde büyük ölçüde zarar gördüğü için kullanılmamaktadır. Yapılacak esaslı bir onarımla eski ihtişamına kavuşacak olan yapı, karşısında yer alan Rüstem Paşa Camii ile tarihi dokuyu tamamlayacaktır.

Eyüp YIĞIN Evi

Katalog No : 5.6.1.2.

Çizim No : 45

Resim No : 151-155

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: İlçe Merkezinde Kadı Sokak No: 26/A’da bulunmaktadır (Resim: 151).

Tarihçe: Evin tarihini belirten yazılı bir belge yoktur. Ancak Evin şimdiki sahibi Eyüp YIĞIN, önceki sahibinden duyduğuna göre ev tam karşıda bulunan 1899 tarihli Cedid Camii’nden on yıl önce yapılmıştır. Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla ev 1890’lı yıllarda yapılmış olması gerekir. Zaten evin üslup özellikleri de bu fikri doğrulamaktadır.

Plan: Tescilli yapılmış⁴⁶¹ olan ev güney-kuzey doğrultusunda iki katlı olarak inşa edilmiştir. Bu gün dükkan olarak kullanılan alt kat zamanla caddenin yükselmesi sonucu bodrum katı izlenimi kazanmıştır. Bu katta sonradan yapılan onarımlarla orijinal tüm özellikleri kaybolmuştur. Ev bulunduğu arsanın konumundan dolayı kuzey ve batı cepheleri asimetrik bir düzenleme göstermektedir.

Plan olarak “**iç sofalı plan tipin**” nin görüldüğü evin üst katına sokaktan beşer basamaklı iki yönlü bir merdivenle ulaşılmaktadır. Derin bir eyvan şeklinde küçük bir giriş sahanlığın içinde yer alan merdivenlerle ana giriş kapısına varılmaktadır. Arsanın konumundan dolayı asimetrik bir yapısı olan evin batı yanına sonradan eklemeler yapılmak sureti ile genişletilmiştir (Çizim: 45). (Resim: 152).

Girişten sonra varılan orta sofanın iki yanına yerleştirilen odalardan cephede olanlar diğerlerine göre daha büyük tutulmuştur. Bu odalardan güney-doğu köşede yer alanı cepheden ve kuzey yönden açılan ikişer dikdörtgen pencere ile aydınlatılmıştır. Güney-batıda yer alan odanın ise sadece ön cephesinde iki pencereye yer verilmiştir. Kuzey-doğu köşede yer alan oda doğu cephesinden iki dikdörtgen pencere, sofaya açılan bir kare pencere ile aydınlatılmıştır. Sofanın kuzey-batı köşesinde yer alan odaya

⁴⁶¹ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.’nun 01.09.1989 tarih ve 680 sayılı tescil kaydı.

küçük bir kapı ile geçilmekte, buradan da sonradan onarımlarla birlikte değiştirilen mutfak, lavabo, banyo ve tuvaletin yer aldığı ek bölüme geçilmektedir. Orta sofayı aydınlatmak amacıyla da sofanın kuzey duvarının ortasına küçük bir pencere açılmıştır (Resim: 153).

Malzeme ve Teknik: Yapının ana malzemesi taş ve tuğla olup sonradan dıştan beton sıva ile sıvanmıştır. Üst örtüyü oluşturan üç omuzlu çatı alaturka kiremitle kapatılmıştır. Evin dikkat çeken yönü ana cephenin de yer aldığı güney cephesi olup, kat arası ve köşeler hafif dışa taşkın plastırlarla çerçeveselendirilmiştir. Çatı kornişi ve dikdörtgen pencerelerin etrafları hafif dışa taşırılmış, cephe hareketlendirilmiştir. Cephenin tam ortasında yer alan girişin iki yanında dışa taşkın plastırlar giriş kemiği seviyesine kadar devam etmekte ve üzerleri dışa taşkın profillerle sonuçlanmaktadır.

Derin bir eyvan biçiminde olan girişin kemiği Bursa kemiği formundadır. Yedi basamakla varılan giriş kapısı oldukça büyük ölçülerde ve dikdörtgen formludur. Etrafı dikdörtgen dışa taşkın bir plastırla çerçeveselendirilen ahşap kapı çift kanatlı olup üst kısmında demir şebekeli bir ışıklık bulunmaktadır. Ahşap kanatların alt kısımları birer dikdörtgen ahşap pano şeklinde, üst kısımları ise demir şebekeli camekânlar olarak düzenlenmiştir. (Resim: 154).

Evin iç mimarisi sonraki onarımlarda bir hayli değişmiş olup orijinal özellikler görülmemektedir. Odaların içinde duvarları boydan boya kaplayan ve üst kısımları camekânlı olarak düzenlenmiş dolapların onarımlar sırasında orijinal özellikleri bozulmuştur (Resim : 155).

Süsleme: Süsleme bakımından fazla zengin olmayan yapının cephesi dikkat çekmektedir. Cephenin ortasında yer alan, yanları zarif kıvrımlı konsollardan oluşan Bursa kemiği formundaki kapı kemiği oldukça gösterişlidir. Diğer önemli süsleme unsuru ise çift kanatlı ahşap kapının iki kanadının üst bölümlerinde yer alan demir şebekelerdir. Sırt sırta vermiş ve uçları volüt şeklinde sonuçlanan motiflerden meydana gelen bir kompozisyon şeklindeki demir şebekeler kapının iki kanadını kaplamaktadır.

Sonraki onarımlarla iç mimarisi bir hayli değişen **Eyüp YİĞİN Evi**, orijinal cephesi Osmanlı mimarisinde XIX. yy. sonlarında etkili olan Neo-Klasik cephe düzenlemesi özelliklerini göstermektedir. Tescilli olmasına rağmen aslına uygun olmayan onarımlarla orijinal özelliği epeyce bozulan yapı onarıma ihtiyaç duymaktadır.

Selahattin BİLGİN Evi

Katalog No : 5.6.1.3.

Çizim No : 46, 47

Resim No : 156-163

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: Rüstem Paşa Mahallesi Atatürk Caddesi No: 2’de bulunmaktadır

(Resim: 156).

Tarihçe: Tescilli⁴⁶² olan evin tarihini belirten herhangi yazılı bir belge yoktur. Ancak evin şu anki sahibi Selahattin BİLGİN’in oğlu Mustafa BİLGİN’in ifadesine göre ev, bir Osmanlı subayı olan ve İngilizlerin Malta’ya sürdüğü dedesi Tahir Efendi tarafından sürgün dönüşü 1920’lerde yaptırılmıştır.

Plan: Caddenin kenarında yer alan ev bodrum üzeri iki katlı olarak inşa edilmiş olup arkasında geniş bir de bahçesi bulunmaktadır.

Bugün depo olarak kullanılan ev bakımsızlıktan harap haldedir. Çökme tehlikesi yüzünden ölçüleri alınamamış, yapının plan özellikleri krokiler doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Doğu-Batı doğrultusunda planlanan evin içerisine girme imkanı bulamadığımız bodrumu doğu ve batı yönlerde ikişer mazgal pencere ile aydınlatılmıştır.

Bodrum kat üzerinde yükselen giriş katı “”iç sofalı plan tipi” özelliği göstermektedir (Çizim: 46). Eve doğu yönden caddeye açılan çift kanatlı ahşap bir kapı ile geçilmektedir. Küçük bir sahanlıktan sonra üç basamaklı bir merdivenle ulaşılan sofanın iki yanına odalar yerleştirilmiştir (Resim: 157). Girişin iki yanındaki odalar dikdörtgen planlı olup cepheye iki, yan duvarlara birer dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Arkadaki odalardan güney-batıda olanı mutfak olarak düzenlenmiş olup güney duvarında açılan iki dikdörtgen pencere ile aydınlatılmıştır. Kuzey-batıda yer alan bölüm ise kendi içinde lavabo, tuvalet ve banyo olarak üç bölüme ayrılmıştır.

⁴⁶² Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.’nun 01.09.1989 tarih ve 680 sayılı tescil kaydı.

Sofanın batı ucunda yer alan ve üst kata çıkılan ahşap merdivenlerin yanında bulunan bir kapı ile arkadaki bahçeye ulaşılmaktadır. Alt kat ile aynı simetrik plan özelliğini gösteren 1. katta da ”iç sofalı plan tipi” kullanılmıştır (Çizim: 47). Ortada yer alan sofa doğu yöne cumba olarak uzanmaktadır. Cumbanın cephesinde iki dikdörtgen, yanlarında ise iki dar pencere bulunmaktadır. Cumbanın sağında ve solunda yer alan odalar dikdörtgen planlı olup cepheye ve yanlara ikişer dikdörtgen pencere ile açılmaktadır (Resim: 158). Sofanın batı ucunda yer alan bölümlerden güney-batıda olanı mutfak olarak düzenlenmiştir. Kuzey-batıda yer alan bölüm alt katta olduğu gibi kendi içinde üç bölüme ayrılarak lavabo, tuvalet ve banyo olarak düzenlenmiştir. Sofanın batı ucunda ahşap merdivenlerle çatıya ulaşılmaktadır (Resim: 159). Çatıda cumbanın üzerinde yer alan bir de ufak ahşap oda mevcuttur (Resim: 156).

Malzeme ve Teknik: Bodrum katı moloz taş temel üzerine yükselen evin üst kısımları ahşap çatkı, arası kerpiç dolgulu karkasla inşa edilmiş olup beşik çatısı alaturka kiremitlerle kapatılmıştır. Duvarların dış yüzeyleri sonradan beton sıva ile sıvanmış ve üzeri boyanmıştır.

Ana cephenin ortasında yer alan çift kanatlı ahşap kapının yanlarında ve üstünde yer alan dikdörtgen ışıklıklar sofayı aydınlatmaktadır. İç mekânda duvarlar saman katkılı çamurla sıvanmış olup üzeri badalanmıştır. Odalar bol pencerelerle aydınlatılarak ferah bir mekân elde edilmiştir. Girişteki iki odada yer alan ahşap yüklükler orijinaldir. Ancak bakımsızlıktan yok olmak üzeredirler (Resim: 124). Üst kata çıkılan ahşap merdivenlerin korkulukları torna işi olup dönemin özelliklerini göstermektedir.

Alt kat ile aynı plan özelliği gösteren 1. katın ortasında yer alan sofanın doğu ucundaki cumbanın cephesinde ve yanlarında yer alan pencereler aydınlık ve ferah bir mekân etkisi uyandırmaktadır. Cephe yönündeki iki odada alt katta olduğu gibi harap durumda ahşap yüklükler ve dolaplar bulunmaktadır (Resim: 160). Güney-batı köşede yer alan mutfağın batı duvarında bir ocak nişi bulunmaktadır. Bu nişin üst kısmı yuvarlak kemerli sağır bir nişle teşkilatlandırılmış olup iki yanına sivri kemerli birer çiralık yerleştirilmiştir (Resim: 161). İç mekânda tavan ve zemin ahşap tahtaların yana yana getirilmesi ile oluşturulmuş olup süsleme bakımından bir özelliği bulunmamaktadır.

Ana cephesi caddeye bakan eve dıştan bakıldığında en göze çarpan taraf simetrik görünümlü cephesidir. Kat aralarını belirleyen ahşap hatıllar, dikdörtgen formlu pencereler ve cumba ile hareketli bir cephe karşımıza çıkmaktadır. Cephenin alt orta eksenine yerleştirilen, üzerine ve yanlarına dikdörtgen ışıklıkların yerleştirildiği çift kanatlı ahşap cümle kapısı cephe ile uyumlu bir düzen göstermektedir. Girişin iki yanındaki kıvrık ve zarif ahşap eliböğründeler yukarıdaki cumbayı yüklenmiştir. Cumbanın üzerine de iki küçük penceresi olan ahşap çatı odası yerleştirilmiştir. Üst örtüsü ise kırma çatı ile kapatılmıştır. Dışa taşkın çatı saçaklarının iç yüzeyi tahtalarla kaplanmıştır. Kat arası ve köşelere yerleştirilen hafif dışa taşkın ahşap hatıllar cepheye denge ve hareket kazandırmıştır.

Süsleme: Evin süsleme bakımından dikkati çeken tek yönü ahşap giriş kapısıdır. Aynalı kapı kanatları etrafı kademeli profillerle çerçevelenmiş panolara bölünmüştür. Çift kanatlı kapı dört panoya ayrılmış olup alt panolar dikdörtgen formundadır. Bu panolar iç bükey bir çerçeve ile çerçevelenmiş ve ortaları dikey çizgilerle doldurulmuştur. Bu panoların üzerinde yer alan daha dar ve küçük 2. panoların etrafları iki kademeli profille çerçevelendirildikten sonra ortalarına dışa doğru taşıntı yapan geometrik motifler yerleştirilmiştir. Panoların üzerleri dışa taşkın kademeli profillerle sonuçlandırılmıştır. Bu panoların üst kısmında tunçtan yapılmış zarif kapı kolları bulunmaktadır. Üst kısımlarda yer alan dikdörtgen panolar ise daha sade olup etrafları kademeli profillerle çerçevelendirildikten sonra ortalarına birer baklava motifi yerleştirilmiştir. Panoların üst kısımları ise yanları ve üst kısımları yarım daire şeklinde belirlenen üçgen alınlıklı birer tepelikle sonuçlandırılmıştır (Resim: 162).

Tunçtan yapılmış zarif kapı kollarının aynalıkları bitkisel formlu olup kapı kolları boğumlu motiflerden meydana gelmektedir. Uçları ise bombeli baklava motifleri ile sonuçlandırılmıştır (Resim: 163).

Selahattin BİLGİN Evi Sakarya ve çevresinde karşımıza çıkan Türk evinin tipik özelliklerini bünyesinde taşıyan önemli örneklerden biridir. Ancak yapı tescilli olmasına rağmen bakımsızlıktan çökmek üzeredir.

Yanık Ertekinler Evi

Katalog No : 5.6.1.4.

Çizim No : 48, 49

Resim No : 164-177

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Tescilli⁴⁶³ olan yapı ilçeye bağlı Yanık beldesinde bulunmaktadır (Resim: 164).

Tarihçe: Evin yapım tarihi ile ilgili herhangi yazılı bir kaynak yoktur. Evin şimdiki sahiplerinin anlattıklarına göre ilk sahibi olan El-Has Üjde Kafkasya'dan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında 9 yaşında iken gelmiş. Tütün kolcusu iken 16 yaşlarında ormandan kendi kestiği kerestelerle evi yaptırmış. Şimdi evde 90 yaşında torunu yaşamaktadır. Torunun anlatımına göre ev 1890'lı yıllarda yapılmış olması gerekir. Evin mimari ve süsleme özellikleri bu bilgileri doğrular niteliktedir.

Plan: Geniş bir bahçe içerisinde yer alan ev doğu-batı doğrultusunda iki katlı olarak planlanmıştır. Bahçenin içinde ilk yapımdan kalan ve ipek böceği yetiştirilen bir de böcekخانه bulunmaktadır (Resim: 165).

Üç basamaklı bir merdivenle çıkılan evin girişi derin bir eyvan şeklindedir. Çift kanatlı ahşap bir kapı ile geçilen alt kat plan olarak “**iç sofalı plan tipi**” özelliklerini göstermektedir (Çizim: 48). Ortadaki geniş sofanın iki yanına simetrik olarak yerleştirilen dört odadan giriş tarafında olanlar dikdörtgen planlı olup ön cepheye ikişer, yan cephelere birer pencere ile açılmaktadırlar. Batı yönünde yer alan mutfak ve banyo yatık dikdörtgen şeklinde olup evin genel planının dışına taşırılmıştır. Güneyde yer alan mutfak iki küçük dikdörtgen pencere ile aydınlatılmakta ve küçük bir kapı ile de evin arka bahçesine açılmaktadır (Resim: 166). Kuzeyde yer alan banyo ve tuvalet aynı plan düzenine sahip olup kuzey duvarında iki, batı duvarında açılan bir küçük pencere ile aydınlatılmıştır. Sofanın sonunda, evin genel planı dışına taşırılan bir sahanlığın içine yerleştirilmiş üst kata çıkılan merdivenler yer alır. İki koldan gelişen ahşap

⁴⁶³ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 19.10.1992 tarih ve 2742 sayılı tescil kaydı.

merdivenlerin bulunduğu sahanlığı aydınlatmak amacıyla sahanlığın çıkıntı teşkil eden duvarlarında iki küçük pencere açılmıştır.

Üst kat plan olarak alt katta olduğu gibi “iç sofalı plan tipi” özelliği göstermektedir (Çizim: 49). Ortadaki geniş sofanın doğu yönünde yer alan üst kat odaları öne ve yanlara ikişer dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Bu odalardan güneydoğuda olanı zengin tavan süslemeleri ile evin baş odası olarak kullanılmaktadır. Sofanın batısında yer alan odalar alt katta olduğu gibi yatık dikdörtgen planlı olup dışarı taşırılmıştır. Bu odalardan güneyde olanı güney yöne iki, doğu ve batı yönlerine açılan birer dikdörtgen pencere ile aydınlatılmıştır. Kuzeyde olanı ise kendi içinden üç bölüme ayrılarak tuvalet ve depo olarak düzenlenmiştir. Bu bölüm doğu duvarına açılan iki küçük pencere ile aydınlatılmıştır. Ortadaki geniş sofa dışa taşkın cumbanın ön cephesinde yer alan dört büyük, batı yönde merdiven sahanlığını da aydınlatan dört küçük pencere ile aydınlatılmış ve ferah bir mekân elde edilmiştir.

Malzeme ve Teknik: Taş temeller üzerine ahşap-karkas tekniğinde iki katlı olarak inşa edilen yapı 1992 yılında bir restorasyon onarımı görmüştür. Dış cepheleri bağdadî tekniğinde olan yapının sıvası yenilenmiş ve üzeri kireçle badanalanmıştır. Üst örtüyü oluşturan kırma çatı alaturka kiremitle kapatılmıştır.

Doğu cephesinin ortasında yer alan giriş sahanlığı derin bir eyvan şeklinde olup üç basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Sahanlığının önünde yer alan iki ahşap sütun yukarıdaki cumbayı yüklenmiştir. Ahşap sütunlarla yukarıdaki cumbayı taşıyan üst örtünün arasındaki bağlantıyı sağlamak amacıyla uçları volüt biçiminde kıvrılan “S” biçimli birer ahşap konsol yerleştirilmiştir (Resim: 164). Zengin işçilikli, çift kanatlı ahşap bir kapı ile geçilen giriş katın ortasındaki sofa, kapının iki yanında ve üstünde yer alan dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır. (Resim: 167). Sofanın sonunda, evin genel planı dışına taşırılan bir sahanlığın içine yerleştirilmiş üst kata çıkılan merdivenler yer alır. İki koldan gelişen ahşap merdivenlerin bulunduğu sahanlığı aydınlatmak amacıyla sahanlığın çıkıntı teşkil eden duvarlarında küçük pencereler açılmıştır (Resim: 168).

Alt kat ile üst kat simetrik bir planla değerlendirilmiş olup duvarlarda yer alan bol pencereler sayesinde ferah ve aydınlık bir mekân etkisi sağlanmıştır. Ortadaki geniş sofa doğu yönde bulunan cumba ile genişletilmiş iki yanına simetrik olarak odalar

yerleştirilmiştir. Dışa taşkın cumbanın ön cephesinde iki büyük, yan cephelerinde ise iki dar dikdörtgen pencere ile ortadaki sofa aydınlatmaktadır. Cumbanın önüne oval şekilde yerleştirilmiş ahşap bir seki bulunmaktadır (Resim: 169). Sofanın batı ucuna iki koldan gelişen ahşap merdivenlerle “yüksek sofa” olarak adlandırılan bir sahanlığa çıkılmaktadır. Bu bölümü aydınlatmak için de batı duvarına simetrik iki küçük pencere yerleştirilmiştir (Resim: 170).

İç mekân restorasyon sonrası bir çok değişiklik geçirilmesine rağmen ahşap tavanlar ve odaların içinde yer alan ahşap dolaplar ve çiçeklikler orijinaldir (Resim: 171).

Yapının dış mimarisi duvar yüzeylerinde yer alan çok sayıda dikdörtgen pencere ile hareketlendirilmiştir. Üst kat cephesinde yer alan cumba çıkması ile evin diğer üç cephesinde yer alan çıkmalar dış mimaride dengeli bir görünüm sağlamıştır. Ahşap çerçeveli pencerelerin alt kısımları perde şeklinde düzenlenmiştir. Dış cephelerde köşeler ve kat araları dışa taşkın ve üzerleri yivli ahşap plastırlarla takviye edilmiştir. Ahşap plastırlar, kapı ve pencereler kahverengi boya ile boyanmış olup uyumlu ve hareketli bir cephe düzenlemesi sağlanmıştır. Dışa taşkın çatı saçağı ön cephede kademeli profillerle dışa doğru taşıntı yapmış olup, cumbanın üzeri üçgen alınlık biçiminde sonuçlandırılmıştır (Resim: 164, 165).

Süsleme: Dış mimarisi süsleme bakımından oldukça sade olan yapıda az da olsa ahşap süslemeler bulunmaktadır. Giriş cephesinde üst kat cumbasını taşıyan ahşap sütunlar ile tavan arasındaki boşluklarda yer alan ve uçları volüt biçiminde sonuçlanan “S” biçimindeki zarif ahşap konsollar dikkat çekmektedir (Resim:166). Üst kat köşelerinde yer alan ahşap hatılların üzerinde ise çitakâri tekniğinde zikzak biçimli süslemeler yer almaktadır.

Dış mimarideki süslemeli yerlerden birisi de evin ana kapısıdır. Çift kanatlı ahşap kapının pervazları yanlarda yivlenmiş olup üst hizada zarif geometrik motiflerle süslenmiştir. Kendi içinde dikdörtgen panolara ayrılan çift kanatlı kapı dengeli ve sade bir görünüme sahiptir (Resim:167).

Evin süsleme bakımından dikkat çeken en önemli yanı çitakâri tekniğinde yapılmış ahşap tavan süslemeleridir. Derin bir eyvan şeklindeki girişin tavanında yer alan süslemede kompozisyonun merkezine, oluklu yivlerle giderek genişleyen yelpaze

biçiminde, ince ahşap parçalardan iç içe yerleştirilmiş üç motiften meydana gelen elips şeklinde bir göbek monte edilmiştir. Dış kenarları testere dişli bu süslemenin etrafını birbirini takip eden baklava motiflerinden meydana gelen bir bordür çevrelemiştir. Dikdörtgen tavanın etrafı yivli çıtalarla köşelerde kareler oluşturularak çerçevelenmiş olup iç köşe boşluklarına ince yivli çıtalarla birer üçgen motifi yerleştirilerek kompozisyon tamamlanmıştır (Resim: 172).

Giriş katında yer alan sofanın tavanı da giriş eyvanındaki göbek süslemesine benzer bir kompozisyonla süslenmiştir. Tavan göbeğinin ortasına oluklu yivlerle yelpaze şeklinde, kenarları testere dişli iç içe yerleştirilmiş iki motiften meydana gelen daire formu bir göbek yerleştirilmiştir. Kare çerçevenin iç köşe boşluklarına ise ince ahşap parçalardan birer yelpaze motifi yerleştirilmiştir (Resim: 173).

Üst kat sofasının tavan göbeği alt katlara göre daha gösterişlidir. Kare formu tavan göbeğinin ortasında yine kademeli bir şekilde yelpaze biçiminde dışa doğru genişleyen ve iç içe üç motiften meydana gelen göbek yerleştirilmiştir. Göbek motifinin etrafı sekiz kollu bir yıldız motifi çevrelemektedir. İç köşe boşlukları ise üzerleri verev şekilde oyulmuş ahşap çıtalarla birer üçgen motifi yerleştirilerek kompozisyon tamamlanmıştır (Resim: 174).

Üst kat odalarından güney-doğu köşede yer alanı evin baş odası olarak kullanılmaktadır. Odanın tavanı en dışta çeşitli şekillerde dizilen çıtalardan meydana gelen iki bordür ile çevrelenmiştir. İç çerçeveyi oluşturan üçüncü bordür köşeleri kırık hatlı iki büyük bir küçük dikdörtgenin alternatifli olarak birbirini takip etmesinden oluşmaktadır. Süsleme kompozisyonunun merkezine kademeli bir şekilde yelpaze biçiminde dışa doğru genişleyen ve iç içe üç motiften meydana gelen bir göbek yerleştirilmiştir. Göbeğin etrafını üzerleri yivli, ince çıtalardan dalgalı bir şekilde dışa doğru genişleyen bir kuşak çevrelemiştir. Bu kuşağın dışında da uç uca eklenmiş baklava motiflerinden meydana gelen bir bordür yer almıştır (Resim:175).

Süsleme bakımından özelliği bulunmayan diğer odaların tavanları sade ahşap kaplamalıdır.

Evin içerisinde ilk yapıldığı dönemlerden kalan bazı eşyalar da bulunmaktadır. Bu eşyalardan varak çerçeveli aynalı konsol kabartma bitkisel süslemeleri ile dikkat çekmektedir. Kademeli profillerin çevrelediği ayana çerçevesinin köşelerinde ve

ortalarında rokoko tarzında bitkisel süslemeler yer alır. Aynanın üzerinde ise demet şeklinde çok parçalı yaprak ve çiçek motiflerinin oluşturduğu gösterişli bir taç yerleştirilmiştir.

Üzeri mermer tablalı ayakları varaklı ahşap konsolun etrafı elips biçiminde sarmalların oluşturduğu bir bordürle çevrelendikten sonra ortasına aşağı doğru perde kaşı şeklinde sarkan Rokoko tarzı bir süsleme yerleştirilmiştir. İnce işçilikli ayaklar üzerinde perde motifleri ve Rokoko tarzı bitkisel süslemeler yer alır. Konsolun ayakları alttan yarım elipslerin sırt sırta vererek ortada birleşmesi ile oluşturulan bağlarla birbirine bağlanmıştır. Bağların üzerinde sarmallar şeklinde bir bordür yer almaktadır. Bağlantının tam ortasına da bir vazo içine natüralist bitki motifleri yerleştirilmiştir. Üzerindeki varakların bir kısmı dökülmesine rağmen aynalı konsol XIX. yy.ın sonlarında Osmanlı süsleme sanatlarına hakim olan Batı kökenli motiflerin sanatsal özelliklerini sergilemektedir (Resim: 176).

Evin ısıtılmasında kullanılan 1910 tarihli Amerikan malı döküm kuzine soba zarif ayakları ve yüzeylerinde yer alan meandırların oluşturduğu çerçeveli süslemeleri ile dikkat çekmektedir (Resim: 177).

Plan, malzeme ve süsleme bakımından yörenin geleneksel özelliklerini yansıtan **Ertekinler Evi**, bir zamanlar Sapanca'nın Yanık beldesinde bir çok örneği olmasına rağmen orijinal özelliklerini muhafaza edip günümüze ulaşan nadir örneklerden birisi olması açısından önemlidir.

İstasyon Binası

Katalog No : 5.6.2.

Çizim No : 31

Resim No : 178, 181

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Tescilli⁴⁶⁴ olan yapı ilçe merkezinde Rüstem Paşa Mahallesi Açelya Sokak No: 57/A'da bulunmaktadır (Resim: 178).

Tarihçe: Sultan II. Abdülhamit döneminde 1888 yılında başlayan İstanbul-Bağdat Demiryolu Projesi'nin bir parçası olan İzmit-Ankara demiryolu güzergâhında bulunan Sapanca istasyon binasının yapımına 1889'da başlanmış 1890 yılında tamamlanmıştır. Yapının mimarı Hazelaire adlı bir Fransız mimardır⁴⁶⁵.

Plan: İstanbul-Bağdat Demiryolu projesinin İzmit-Ankara Demiryolu güzergâhında yer alan istasyon binaları üç tip proje olarak gerçekleştirilmiş olup Sapanca istasyon binası Alfuatpaşa, Pamukova ve Mekece istasyonları ile birlikte III. sınıf tip proje doğrultusunda inşa edilmiştir⁴⁶⁶. İstasyon 105 m² ebatlarında ana bina ile 54 m² ebatlarında yapı depo binasından meydana gelmektedir. 1961 yılında yapılan onarımlarla depo binası genişletilmiş ve yanına başka bir lojman binası daha eklenmiştir. Tek katlı olarak inşa edilen depo binası kuzeye bakan ön cephesinde bir kapı ve bir pencere yer almaktadır. Batı yönünde daha çok yük ve eşyalar için kullanılan 2. büyük bir kapısı daha bulunmaktadır.

Ana bina iki katlı olarak planlanmış olup, zemin katı istasyon idaresi, üst katı ise lojman olarak kullanılmaktadır. Ana girişten sonra dikdörtgen planlı bir oda yer alır. Bilet satış gişesi olan bu odanın kuzeyinde yer alan bir kapı ile üst kat merdivenlerinin bulunduğu küçük bir sahanlığa ulaşılmaktadır. Bu bölümün yanında istasyon şefi odası olarak kullanılan bir küçük oda yer almaktadır. Doğu cephesinde, cepheyi boydan boya

⁴⁶⁴ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 07.12.1991 tarih ve 2164 sayılı tescil kaydı.

⁴⁶⁵ M. YAVUZ, **Eine Vergleichende Studie über den Bahnbau und Bahnhofsarchitektur der Anatolischen Bahnen und der Bagdadbahn mit ihren Vorbildern im Deutschen Reich**, (Erlangung des Grades eines Doktors der Phiosopihe), Fakultät Für Geschichtswissenschaft, Ruhr Universität Bochum, Bochum, 2005, s.89-90.

⁴⁶⁶ YAVUZ, s.95.

kaplayan ve küçük bir pencere ile bilet satış gişesine bağlanan yolcu bekleme salonu yer almaktadır. Yapının alt katı doğu cephede iki pencere, kuzey ve güney cephelerde simetrik olarak yerleştirilmiş ikişer kapı ve aralarına yerleştirilmiş birer pencere ile dışa açılmaktadır. Lojman olarak kullanılan üst kat alt kat ile aynı simetride olup kuzey ve güney cephelerinde üçer pencere bulunmaktadır (Resim: 179).

Malzeme ve Teknik: Tamamen kesme taşın kullanıldığı yapıda duvar yüzeyleri betonarme sıva ile sıvanmış, ana binanın üzeri kırma, depo binasının üzeri beşik çatı ile örtülmüştür. Yapının dış cephelerinde dönemin mimari özelliklerine uygun olarak iki katı biri birinden ayıran dışa taşkın kademeli bir profil yerleştirilmiştir. Dışa taşkın kapı kemerlerini oluşturan rustik biçimli taşlar yanlarda büyüklü küçüklü birer atlamalı olarak yerleştirilmiş, basık kemerler ise aynı boy taşlardan oluşturulmuş olup ortaldaki kilit taşları dışarı ve yukarı taşırılmıştır (Resim: 180). Basık kemerli pencerelerin etrafları kademeli profillerden meydana gelen dışa taşkın kemerlerle takviye edilmiş olup kemer kilit taşları dışarı ve yukarı taşırılmıştır (Resim: 181). Kapı ve pencere kemerleri beyaza boyanarak sarı renkli duvar yüzeyleri ile uyum sağlanmıştır. Kapı ve pencereler basit ahşap yapılıdır.

Süsleme: İç ve dış mimaride oldukça sade olan yapının süsleme açısından dikkat çeken tek unsur dışa taşkın kapı ve pencere kemerleridir.

Tip proje olarak inşa edilen **Sapanca İstasyon Şefliği Binası** sonradan inşa edilen diğer istasyon binalarına da kaynaklık etmiş olup bölgede döneminin mimari özelliklerini yansıtan önemli yapılardan birisi olarak orijinalliğini korumaktadır.

Vecihi Kapısı

Katalog No : 5.6.3.

Resim No : 182-184

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Tescili⁴⁶⁷ yapılmış olan yapı ilçe Merkezinde Rüstem Paşa Mahallesi Kemer Caddesi'nde bulunmaktadır (Resim: 182).

Tarihçe: Kesin bir bilgi olmamakla birlikte kemerin Mimar Sinan tarafından yaptırıldığı ve bulunduğu yerden ipek yolunun geçtiği rivayet edilmektedir⁴⁶⁸. Ancak, Mimar Sinan'ın hayatı ve eserlerini anlatan yazılı kaynakların hiç birisinde böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır. Sonradan onarım gören kemerin sağ kaide duvarının üzerinde yer alan Türkçe mermer kitabede (H.1321) M.1905 yılında Nahiye Müdürü Yanyalı Vecihi ORHAN tarafından yaptırıldığı yazılmaktadır (Resim: 183). Ayrıca kemer kilit taşının üzerinde yer alan kitabede de ⁴⁶⁹كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ayeti ve H.1321 (M.1905) tarihi yer almaktadır (Resim: 184).

Malzeme ve Teknik: Tuğla ve harç kullanılarak inşa edilen kemerin üzeri sonradan beton sıva ile sıvanmıştır. Mezarlığın ana giriş kapısı olarak kullanılan yapı üç dilimli kemer formunda olup dıştan yanları kademeli şekilde yükseltilmiş ve her kademedede oluşturulan küçük platformların üzerine altı adet baca şeklinde küçük çıkmalar yerleştirilmiştir. Kemerin tepesine yerleştirilen tepeliğin altına da elips biçiminde mermer bir kitabelik bulunmaktadır.

Süsleme: Süsleme bakımından fazla özelliği olmayan kemerin yanlarında yer alan baca şeklindeki küçük çıkmalar ve ortası delik hotoz biçimindeki kemer tepeliği dikkat çeken unsurlardır. Ayrıca tepeliğin altında yer alan mermer kitabenin altındaki natüralist bir çiçek motifi tek bitkisel süsleme unsuru olarak dikkat çekmektedir.

Farklı mimarisi ile dikkat çeken **Vecihi Kemer**i ilçede orijinallliğini koruyarak günümüze ulaşabilmiş nadir eserlerdendir.

⁴⁶⁷ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 01.09.1989 tarih ve 680 sayılı tescil kaydı.

⁴⁶⁸ Sapanca, s.33.

⁴⁶⁹ Kur'an 21/35.âyet (Bütün nefisler ölümü tadacaktır).

Cami-î Cedit Çeşmesi

Katalog No : 5.6.4.

Çizim No : 50

Resim No : 185-188

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: İlçe merkezinde Kadı Sokak üzerinde bulunan 1899 tarihli Cedit Cami'nin önünde yer almaktadır (Resim: 185).

Tarihçe: Çeşmenin üzerinde yer alan kartuşlar içine kazılmış on satırlık kitabe tahrip olduğu için okunamamaktadır. Ancak kitabenin en alt kısmında “ramazan” ve “sene” ibareleri ile H.1225 tarihi okunmaktadır. Bu tarih M.1810 tarihine denk gelmektedir (Resim: 186).

Plan: Dikdörtgen planlı ve cephesi sokağa bakan çeşme, arkasına daha sonradan inşa edilen Cedit Camii'nin şadırvanı ile birleştirilmiştir (Çizim: 50).

Malzeme ve Teknik: Tuğla malzeme ile inşa edilen yapının ön cephesi mermer ile kaplanmıştır. Sonraki onarımlarda çemenin üstüne betondan kırma bir çatı yerleştirilmiş ve dıştan beton sıva ile sıvanarak üzeri boyanmıştır.

Bu gün kullanılmayan çeşmenin cephe düzeni dikkat çekicidir. Zeminin yükselmesi sonucu zarif mermer yalağı ve yan sekileri toprağa gömülmüştür. Çeşmenin cephesi iki yandan kademeli kare kaidelere oturan, konsol şeklinde zarif iki sütunce ile çerçevelendirilmiştir. Kademeli kare başlıklara sahip sütuncelerin üzerinde kademeli profillerle dışa doğru taşıntı yapan bir yuvarlak kemer yerleştirilmiştir. Kemerin kilit taşı Ampir özelliklere uygun olarak dışa ve yukarıya taşırılmıştır. Kemerin üstünde de dışa doğru kademeli bir şekilde taşıntı yapan iki sıra tuğladan oluşan bir kemer daha yerleştirilerek cephe kompozisyonu tamamlanmıştır. Kemerin içinde yer alan mermer aynalığın üzerinde on satırlık kitabe yer almaktadır. Oldukça düzgün bir hat ile yazılan kitabe aşınmıştır. Sonradan yapılan onarımlarla iyice bozulan kitabenin içeriği tam olarak anlaşılammıştır.

Süsleme: Çeşmenin mermer kaplama cephesi süsleme bakımından oldukça zengindir. İki yandan cepheyi kavrayan zarif konsol şeklindeki sütuncelerin üzerlerinde

kabartma olarak natüralist yaprak motiflerinden meydana gelen birer bordür yerleştirilmiştir. Sütuncelerin alt ve üst kısımları zarif birer volüt şeklinde kıvrılmaktadır. Dışa doğru kademeli profillerle taşıntı yapan Ampir kemerin üzerinde yaprakların verev şekilde yerleştirildiği kabartma, bitkisel bir bordür yer almaktadır. Dışa taşkın kilit taşının ortasına da bir dal motifi yerleştirilmiştir (Resim: 187). Çeşmenin mermer aynalığının etrafı sarmaşık biçimindeki bitkilerden meydana gelen bir bordür ile çerçevelenmiştir. Üst kısmına da kıvrık dal ve rûmilerden meydana gelen bir tepelik yerleştirilmiştir (Resim: 188). Aynalığın ortasında kartuşlar içinde yazılmış zarif kitabe yer alır. Oldukça düzgün bir hat ile yazılan kitabe aşınmıştır. Sonradan yapılan onarımlarla iyice bozulan kitabenin içeriği tam olarak anlaşılamamıştır (Resim: 186).

Cami-î Cedit Çeşmesi onarımlarla bazı özelliklerini yitirse de özellikle cephe düzenlemesinde yapıldığı dönemin mimari ve süsleme özelliklerini taşıyan nadide bir yapı olarak günümüze ulaşabilmiştir.

5.7. Söğütlü İlçesi

Sakarya'nın yeni ilçelerinden biri olan Söğütlü, Sakarya-Karasu Devlet Karayolu üzerinde yer almakta olup doğusu Hendek, batısı ve güneyi Adapazarı, kuzeyi Ferizli ve Kaynarca ilçeleri ile çevrilidir⁴⁷⁰. Adını, yörede sulak arazinin tabii bitkisi olan söğüt ağacından alan ilçe,⁴⁷¹ il merkezine 17 km. uzaklıkta, bulunmaktadır.

Batı Karadeniz ve Doğu Marmara iklimlerinin karışımı, ılık bir iklime sahip olan ilçe genel olarak her mevsim nemli ve yağışlıdır.⁴⁷²

Ferizli ilçesine komşu bir yerleşim birimi olan ilçe tarih boyunca birlikte gelişme göstermiş ve 1990 yılında birlikte ilçe olmuşlardır. İlk çağda Roma ve Bizans dönemlerinde ileri karakol bölgesi içinde yer alan ilçede bulunan Harmantepe Kalesi bu dönemlerden kalmıştır⁴⁷³. Harmantepe'ye benzer bir diğer kalede Ferizli Köyü, Papas Köprüsü denilen yerde bulunan Seyifler Kalesidir. Yavaş Su denilen Çark Suyu ile Sakarya'nın birleştiği noktaya hakim olan bu iki kale Bizanslıların XIII. yy.da Türklere karşı önemli direniş noktaları olmuştur⁴⁷⁴.

1326 tarihinde Osmanlı topraklarına katılan Söğütlü, tarıma ve hayvancılığa çok elverişli toprakları sebebiyle o günden beri göçe açık bir yerleşme noktası olmuştur⁴⁷⁵. Özellikle XIX. yy.da Rusçuk'tan gelen göçmenlerle büyüyen kasaba Cumhuriyet döneminde de çok göç almıştır⁴⁷⁶.

Verimli arazileri ve konumundan dolayı hızla gelişmekte olan ilçede sivil mimarlık örneği olarak Osmanlı döneminden kalan Küçük Hüseyin Paşa Konağı'na ait hamam kalıntısı dışında başka bir yapıya rastlanılmamıştır.

⁴⁷⁰ Tarihte, s.128.

⁴⁷¹ EKONUKÇU, Sakarya'nın , s.46.

⁴⁷² Tarihte, s.128.

⁴⁷³ Tarihte, s.44.

⁴⁷⁴ KONUKÇU, Sakarya ve , s.95.

⁴⁷⁵ Tarihte, s.44.

⁴⁷⁶ EKONUKÇU, Sakarya'nın , s.46.

Büyük Söğütlü Hamamı

Katalog No : 5.7.1
 Çizim No : 51
 Resim No : 189-193
 İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Söğütlü ilçe merkezinde Cami-i Kebir Mahallesi'nde bulunmaktadır (Resim: 189).

Tarihçe: Küçük Hüseyin Paşa Konağı'nın bir parçası olan hamam XVIII. yy. sonlarında Adapazarı ve çevresinde önemli bir şahsiyet olan ve 1793 yılında Kocaeli sancağı mutasarrıflığına tayin edilen, daha sonra eşkıyalarla işbirliği yaptığı suçlamaları ile 1800 yılında idam edilen Seyyid Hüseyin Paşa⁴⁷⁷ tarafından yaptırılmıştır. Konağın ve hamamın yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber Seyyid Hüseyin Paşa'nın 1793 yılında Kocaeli sancağı mutasarrıflığına getirildiği tarih ile idam edildiği 1800 tarihleri arasında yapılmış olmalıdır. II. Mahmut döneminde bölgedeki âyanlara karşı verilen mücadele sırasında ibret olsun diye âyanların konakları yıktırılmıştır. Bu konak da muhtemelen bu dönemde yıktırılmış olmalıdır. Günümüze sadece sıcaklık kısmının ulaştığı hamamın etrafında konağa ait bazı temel izleri de mevcuttur.

Plan: Bir evin bahçesi içinde kalmış olan hamam günümüzde odunluk olarak kullanılmaktadır. Bakımsızlıktan yok olmak üzere olan yapı kare planlı ve üzeri tromp geçişli bir kubbe ile örtülüdür. (Çizim: 51).

Ayânlık kurumunun güçlendiği, büyük toprak sahipliği ve derebeylikle aynı anlama geldiği XVIII. ve XIX. yy.larda, savunma ve bir çok durumda da silah ya da araç gereç depolamak için kuleler büyük ailelerin oturdukları konak ve saraylarla birlikte inşa edilmiştir⁴⁷⁸. Böyle bir konaktan geriye kalan bir bölüm olarak yapı Osmanlı mimarisinde konak veya köşklerin bünyesinde yer alan tipik bir özel hamam özelliği taşımaktadır⁴⁷⁹. Bu tür hamamlar genellikle külhan ve sıcaklık bölümlerinden

⁴⁷⁷ A. ÇETİN, "Sakarya Meşhurları Üzerine Bir Deneme (Osmanlı Dönemi)", S.İ.T., Sakarya, 2005,s.674.

⁴⁷⁸ A. AREL, "Osmanlı Mimarisinde İkamet Kuleleri", XI.Türk Tarihi Kongresi Bildirileri, Ankara, 1986, s.2330-2331.

⁴⁷⁹ Y. ÖNGE, **Anadolu'da**, s166-219.

meydana gelmektedir. Bu hamamın külhan kısmı yıkılmış sadece sıcaklık kısmı günümüze ulaşabilmiştir.

Giriş kapısı güney yönde olan yapının batı yönünde su deposu ile bağlantısının sağlandığı küçük bir de penceresi bulunmaktadır. Yapının batısına doğru konağa ait olduğu tahmin edilen bazı temel kalıntıları mevcuttur.

Malzeme ve Teknik: Duvarlarında moloz taş ve tuğlanın birlikte kullanıldığı yapının kemerlerinde ve kubbesinde tuğla kullanılmıştır. Dış cephelerinde sıvaların tamamen döküldüğü yapının içerisindeki sıvaların bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Yapıya güney-doğu köşesinde yer alan sivri kemerli bir kapı ile geçilmektedir (Resim: 190). Beden duvarları oldukça kısa tutulmuş olup üzeri sivri kemerli tromplara oturan bir kubbe ile örtülmüştür. Kaş kemer biçimindeki tromp kemerleri dışarı doğru taşıntı yapmaktadır. Tromp kemerleri duvarlarda da tekrarlanarak sekize tamamlanmıştır (Resim: 191). Tuğla kubbenin ortasında büyük bir aydınlatma penceresi etrafında ise yuvarlak ışıklıklar yer almaktadır (Resim: 192). Hamamın doğu duvarı sonradan inşa edilen bahçenin sur duvarları ile birleştirilmiştir. Dışa doğru hafif çıkıntı yapan batı duvarının gerisinde hamamın su deposu ve külhanı bulunuyordu. Duvarın ortasında su deposu ile iç mekân arasındaki bağlantıyı sağlayan sivri kemerli bir pencere bulunmaktadır (Resim: 193).

Bu gün bir bahçenin köşesinde metrük halde bulunan yapının etrafını otlar ve ağaçlar sarmıştır. Bu nedenle bir parçası olduğu konağa ait temel izlerini takip etmek mümkün olmamaktadır.

Mahalle halkı hamamın suyunun Soğucak Yaylası'ndan künkler döşenerek getirildiğini ve yol yapımı çalışmaları sırasında hamamın su yoluna ait künklerin ortaya çıktığını anlatmaktadırlar. Ancak bu kalıntılar yol yapımı sırasında ortadan kaldırılmıştır.

Süsleme : Süsleme bakımından dikkati çeken tek uygulama iç mekânda duvar yüzeylerinde yer alan dışa taşkın kaş kemerlerdir (Resim:191) . Yapı tahrip olduğu için süsleme unsurları günümüze ulaşmamıştır.

Kayıtlarda bir saray olarak söz edilen konak maalesef günümüze ulaşmamıştır. Konağın bir bölümü olan hamam döneminin mimari geleneği hakkında fikir vermekle birlikte çevrede döneminden günümüze ulaşmış tek yapı olması açısından önemlidir.

5.8.Taraklı İlçesi

İl merkezine 65 km. uzaklıkta bulunan Taraklı, engebeli bir arazi yapısına sahip olup Göynük ve Geyve ilçeleri arasında uzanan vadide bulunmaktadır. Kuzeyinde Geyve ve Akyazı, doğusunda Göynük, Batısında Gölpazarı ilçeleri ile çevrili olan ilçenin denizden yüksekliği 450 m. dir⁴⁸⁰.

Göynük Çayı'nın geçtiği dar tabanlı vadinin ender olarak genişlediği bir yerde kurulan Taraklı, yüksek ve engebeli bir arazi şekline sahip olduğu için ılıman ve sıcak iklimlere kapalı, karasal iklim özelliklerinin görüldüğü bir yerdir. Kışın soğuk ve kar yağışlı, yazın sıcak ve kurak bir iklimi vardır⁴⁸¹.

Taraklı, doğal bitki örtüsü bakımından oldukça zengindir. Dağlar tamamen çam, meşe, gürgen, kayın, köknar ve şimşir türü ağaç çeşitlerinin bulunduğu ormanlarla kaplıdır. Az olan düzlükleri tarım ve meyve ürünleri ile yetiştirilmektedir⁴⁸².

Eskiçağ'da "Bitinya" olarak adlandırılan bölgenin içinde yer alan Taraklı, Anadolu'nun ilk siyasi birliğini kuran Hitit Devleti'nin sınırları içinde kalmış, daha sonra da Frigler ve Lidyalılar bölgeye egemen olmuşlardır. Helenistik çağda Bitinya Krallığı'nın sınırları içinde kalan bölge, 395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla Doğu Roma egemenliğinde kalmıştır⁴⁸³. Bu dönemde Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'e giden yollar önem kazanırken Roma'ya giden yollar önemini yitirmiştir. Ankyra'dan (Ankara) başlayan bir yol Dadastana (Nallıhan), Koinon (Göynük), Dablis (Taraklı), Tattaion (Geyve), Midos (Pamukova), Nikaia (İzmit), Nikomedia (İzmit) üzerinden Bizans başkentine ulaşıyordu⁴⁸⁴.

Bizans döneminde "Regia Tataios"⁴⁸⁵ olarak adlandırılan bölgede bulunan Taraklı, "Dablais", "Doris", "Deblis", ve "Dablai" isimleri ile anılmıştır. İlçeye bağlı Hacı Aliler Köyü'nde bulunan Bizans dönemine ait mezar stelleri bu dönemde önemli bir yerleşim alanı olduğunu kanıtlamaktadır⁴⁸⁶.

⁴⁸⁰ Yedi, s.56.

⁴⁸¹ Tarihte, s.130.

⁴⁸² Tarihin, s.12.

⁴⁸³ ERENDİL, s.17.

⁴⁸⁴ C. TEXIER, **Küçük Asya**, C.I, (Ter. A.SUAD), İstanbul, 1330, s.266.

⁴⁸⁵ IŞIK, s.51.

⁴⁸⁶ Tarihin, s.3.

Taraklı, Bizans döneminde Bursa tekfurluğuna bağlı küçük bir kale şehri iken Osman Gazi'nin ilk akını dolayısıyla Osmanlı tarihinde geçmeye başlamıştır. XIV. yy.daki adı "Tarakçı", "Taraklı" ve "Yenice"dir. Bazen her iki isim beraber kullanılmış ve "Taraklı Yenicesi" denilmiştir⁴⁸⁷. Bir çok erken devir Osmanlı tarihi kaynaklarında Taraklı'nın fethi konusu işlenmiştir⁴⁸⁸. Bu kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Taraklı'nın fethi Osmanlı Beyliği'nin Anadolu Selçuklu Devleti'ne yarı bağımlı olduğu yıllara rastlar⁴⁸⁹. Osman Bey (1299-1326) Sakarya vadisinde ilerlemek için Yenice-i Taraklı tarafına akın etmiş, Sorkun alınarak Göynük ve Yenice-i Taraklı'ya gelinmiştir. Âşık-Paşa-zâde ve Neşri tarihlerinin kaydettiklerine göre, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın âdil yönetimi karşısında Taraklı Yenicesi, Göynük ve Mudurnu savaşız alınmış ve İzmit'e bağlanmıştır⁴⁹⁰.

İbn-i Batuta 1333 tarihinde İznik'te Orhan Bey'in misafiri olarak 40 gün kaldıktan sonra tekrar Mekece ve Geyve üzerinden bir rehberle yola koyularak Yenice'ye gelmiştir. Burada bir gece konaklayan İbn-i Batuta burasını şirin ve büyük bir kasaba olarak tarif etmekte ve bir Ahi zaviyesinde kaldıklarını belirtmektedir⁴⁹¹.

Yıldırım Bayezid'in 1399 İstanbul kuşatması sonrasında Bizanslılarla yapılan anlaşma gereği Taraklı ve Göynük'ten yedi yüz hane İstanbul'a naklettirilmiştir⁴⁹². Ancak Yıldırım Bayezid Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilince Bizans imparatoru bu aileleri İstanbul'dan çıkarmıştır⁴⁹³.

Yavuz Sultan Selim, Suriye ve Mısır seferlerine giderken Taraklı'da konaklamış, vezirlerinden Yunus Paşa sefer dönüşüne kadar burada bir cami yaptırılması talimatını vermiştir. Taraklı'nın en güzel yapılarından biri olan bu cami günümüze sağlam olarak ulaşmıştır⁴⁹⁴.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında düzenlenen 1530 tarihli tahrirde Taraklı'da beş mahalle kayıtlıdır⁴⁹⁵. Ancak, II. Selim döneminde düzenlenen 1573 tarihli tahrirde

⁴⁸⁷ KONUKÇU, İlkçağ, s.46.

⁴⁸⁸ Bkz.,Kaynak ve Araştırmalar bölümü, s.3.

⁴⁸⁹ İŞSEVER, s.58-59.

⁴⁹⁰ Mehmed Neşri, s.164.; **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, s.43.

⁴⁹¹ **İbn-i Batuta Seyahatnamesi**, s.48-49.

⁴⁹² Y. YÜCEL-A. SEVİM, **Türkiye Tarihi II.Osmanlı Dönemi (1300-1566)**, Ankara , 1990, s.55.

⁴⁹³ **Tarihin**, s.4.

⁴⁹⁴ H. ACUN, **Sakarya İli Taraklı İlçesi ve Yunus Paşa Camii**, Ankara, 1996.; Y.ÇETİN, s.31-35.

⁴⁹⁵ BARKAN-MERİÇLİ, s.507.

beş mahalle kayıtlı olmasına karşın, bazı mahallelerin adları değiştirilerek, Cami-i Şerif ve Hisar gibi yeni mahallerinin adları kullanılmıştır⁴⁹⁶.

XVI. yy.ın başlarında nüfus artışı ile birlikte başlayan işsizlik sonucu iş bulamayan medrese öğrencilerinin çıkardığı ve “suhte ayaklanmaları” olarak adlandırılan olaylar XVI. yy.ın 2. yarısında büyük boyutlara ulaşarak bölgeye büyük zararlar vermiştir⁴⁹⁷.

Taraklı, XVI. yy.da Hüdavendigâr Sancağı içinde “Nefs-i Yenice-i Taraklı” olarak geçmekte ve kaza statüsündedir. Osmanlı üçlü yol sisteminde orta yolu oluşturan kol Taraklı’dan geçmektedir. Bu orta kol Üsküdar’dan başlayıp, Gebze-İzmit-Sapanca-Geyve ve Göynük’ten geçmekteydi. Taraklı ise Geyve ile Göynük arasındadır. Sapanca, Geyve, Taraklı, Göynük ve Beypazarı üzerinden Kayseri’ye kadar uzanan Adapazarı bağlantılı Ankara yolu bu gün olduğu gibi zamanın en işlek yollarından biri olmuştur⁴⁹⁸. Bölgeyi ziyaret eden seyyahlar bu güzergâhtan bahsetmektedirler⁴⁹⁹.

XVII. yy.da Göynük’ten kuzeye doğru yedi saat yol aldıktan sonra Taraklı’ya geldiğini ifade eden ünlü gezgin Evliya Çelebi, Taraklı Kalesi’nin Bursa tekfur tarafından yaptırıldığını, anacak harap olduğunu, kasabanın bağlık, bahçeli, akarsulu bir dere içinde beş yüz haneli, bir hamamı, beş hanı, iki yüz dükkanı, altı çocuk mektebi olduğunu belirtir. Dükkanlarda kaşık ve tarak imal edildiği “Taraklı” adının buradan geldiğini, burada işlenen tarak ve kaşıkların İran ve Arabistan’a ihraç edildiğini belirtmektedir⁵⁰⁰.

Taraklı’da han ve dükkan sayısının fazla olması burada canlı bir ticaret yaşamının bulunduğu işaret etmektedir. Şimşir ağaçları ile kaplı bu bölgede ağaç işçiliği (kaşık, tarak, semer) günümüzde olduğu gibi geçmişte de yaygındı⁵⁰¹.

XVIII. yy. salnâmelerinde Kocaeli Sancağı’nın bir yerleşim birimi olarak görülen Taraklı, 1867 Vilayet Nizamnâmesinde Hüdavendigâr Vilayeti’ne bağlandığı bilinmektedir. 1893 salnâmelerinde Geyve’nin nahiyeleri arasında yer alan Taraklı, Milli Mücadele döneminde önemli isyanlara sahne olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk

⁴⁹⁶ BARKAN-MERİÇLİ, s.342.

⁴⁹⁷ ŞENTÜRK, s.172-174.

⁴⁹⁸ ŞENTÜRK, s.181.

⁴⁹⁹ KONUKÇU, Sakarya ve, s.111-168.

⁵⁰⁰ **Seyahatname**, s.580.

⁵⁰¹ ÇORUHLU, Sakarya İlinde, s.1097-1110.

Geyve Boğazı'ndaki birlikleri teftiş için 15 Haziran 1922 günü Beypazarı, Nallıhan, Göynük ve Taraklı yoluyla Geyve'ye geçmiştir. Bu geçiş esnasında kısa bir süre Taraklı'da kalmıştır⁵⁰².

Taraklı, Cumhuriyet'in ilanından sonra da İzmit İli'ne bağlı Geyve kazasının bir nahiyesi olarak varlığını sürdürmüştür. Sakarya'nın 1954 yılında il olmasıyla da 1987 yılında Geyve'den ayrılarak ilçe olmuştur⁵⁰³.

Osmanlı döneminde orta kol yol güzergâhı üzerindeki konumu sayesinde önemli bir ticaret merkezi olan Taraklı 1965 yılından sonra İstanbul-Ankara yolunun Bolu Dağı güzergâhına alınmasıyla ilçe ekonomisi büyük bir gerileme yaşamıştır⁵⁰⁴.

Osmanlı'nın ilk yerleşim yerlerinden biri olan ve günümüze Osmanlı şehir dokusunu oluşturan tarihi evleri, çarşısı, çeşmesi ve hamamıyla bir açık hava müzesi görünümünde olan Taraklı aynı zamanda eşine az rastlanır tabiat harikası güzellikleri ile yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir (Resim: 194).

⁵⁰² ÖNDER, s.25-26.

⁵⁰³ İŞSEVER, s.75-79.; **Tarihin**, s.5.

⁵⁰⁴ **Tarihin**, s.7.

5.8.1 Evler

Çakırlar Evi

Katalog No : 5.8.1.1.

Çizim No : 52-57

Resim No : 195-207

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Yapı ilçe merkezinde Yıldırım Sokak ile Özkaraman Sokağı'nın kesiştiği noktada No: 1'de bulunmaktadır (Resim: 195, 196,) (Çizim: 52, 53).

Tarihçe: Tescilli⁵⁰⁵ olan evin yapım tarihi ile ilgili herhangi bir yazılı belge yoktur. Ancak evin şimdiki sahiplerinin anlatımlarına ve tescil fişine göre 1910 yılında Abdullah ÇAKIR tarafından yaptırılmıştır.

Plan: Meyilli bir arazinin yamacı üzerine kurulan ev zemin (hayat), 1. ve 2. kattan oluşmaktadır. Bu meyilli arazi yapısından dolayı zemin kattaki hayatın girişi evin doğu cephesinden, 1. katın girişi kuzey cepheden sağlanmıştır. Evin 2. katı sonradan 1. katla bağlantısı kesilerek ayrı bir eve dönüştürülmüş, girişi ise sonradan açılan bir kapı ile batıdan sağlanmıştır (Çizim: 54). Uygun olmayan arazi yapısından dolayı evin planı çarpık bir biçimdedir.

Hayat meyilli arazinin yapısından dolayı evin tüm altını değil sadece doğu bölümünü kaplamaktadır. Düzgün olmayan dikdörtgen bir plan özelliği gösteren bu bölüm doğu cepheye bir kapı iki mazgal pencere, kuzey cepheye ise sonradan açılan bir küçük kapı ve kepenkli küçük bir pencere ile açılmaktadır (Çizim: 55).

1. kat plan olarak ”orta sofalı plan tipi” özelliklerini göstermektedir. Kuzey cepheden, zemin seviyesinde çift kanatlı ahşap bir kapı ile geçilen giriş eyvanından sonra dört basamaklı ahşap bir merdivenle orta sofaya ulaşılmaktadır. Bu kısımda eskiden pekmez konulan bir kuyu bulunmaktadır. Kuyunun etrafı paladyen ile kaplanmıştır (Resim: 197). Oldukça geniş tutulan orta sofa dört yöne dört eyvan şeklinde açılmakta, köşelerinde ise birer oda bulunmaktadır. Giriş eyvanının tam

⁵⁰⁵ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 01.09.1989 tarih ve 675 sayılı tescil kaydı.

karşısında yer alan güney eyvanı bir kapı ile dışa açılmıştır. Bu kapı sonradan kapatılarak pencereye dönüştürülmüştür. Bu eyvanın içinde üst kata çıkılan, ancak sonradan kapatılan merdivenler bulunmaktadır. Her iki eyvan kapılar üzerinde yer alan ışıklıklarla aydınlatılmıştır. Ayrıca doğu yönde yer alan her iki köşe odalarının duvarından açılan iki pencere ile de sofa aydınlatılmıştır. Batı eyvanının önü sonradan kapatılarak banyoya dönüştürülmüştür. Doğu eyvanı ise cepheye yerleştirilen iki pencere ile önündeki gezemeğe açılmaktadır.

Girişleri eyvan içinde sağlanan doğu cephedeki köşe odalarından güney-doğuda olanı dikdörtgen bir plana sahip olup doğu cephesinde yer alan iki dikdörtgen pencere ile aydınlatılmıştır. Bu odanın güney duvarının ortasında sonradan kapatılan bir ocak nişi ve iki dolap bulunmaktadır. Kuzey–doğu köşede yer alan oda daha geniş olup kuzey ve doğu cephelere üçer adet dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Her iki odanın batı duvarlarında açılan birer küçük pencere ile orta sofaya bağlantıları sağlanmıştır.

Sofanın batı yönünde yer alan köşe odalarından kuzey batıda olanı arazinin eğiminden dolayı iki küçük dikdörtgen pencere ile kuzey cepheye açılmaktadır. Güney batıda yer alan oda ise mutfak olarak kullanılmakta olup pencere güney cephede iki penceresi bulunmaktadır (Çizim: 55).

1. kat ile aynı plan özelliği gösteren 2. katın içerdeki bağlantı merdivenleri kapatılarak ayrı bir ev olarak düzenlenmiş, girişi arazinin meyilli yapısından faydalanılarak evin batı cephesinden sağlanmıştır. Uzun bir hol biçimindeki batı eyvanının ortasından sonradan açılmış bir kapı ile orta sofaya ulaşılmaktadır. Oldukça geniş tutulmuş orta sofa dört yöne dört eyvan şeklinde açılmış, köşelerine ise odalar yerleştirilmiştir.

Giriş eyvanının tam karşısında yer alan doğu eyvanı doğu cephesinde yer alan gezemeğe, ortada çift kanatlı ahşap bir kapı ve iki yanına yerleştirilmiş birer dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Oldukça geniş tutulmuş kuzey eyvanının duvarı yapının genel ekseninden hafif içeri alınarak iki yuvarlak kemerli pencere ile kuzey cepheye açılmıştır. Batı eyvanının önü sonradan kapatılarak tuvalet ve banyoya dönüştürülmüştür.

Köşe odaları zemin kat odaları ile aynı plan özellikleri göstermekte olup zemin kat odalarından farklı olarak girişleri pahlanmış köşelere yerleştirilmiştir. Sofanın doğu

yönünde yer alan odalardan güney-doğu köşede yer alanı doğu cepheye iki dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Güney duvarında ortada bir ocak nişi ve iki yanına yerleştirilmiş ahşap kapılı iki dolap bulunmaktadır. Odanın kuzey duvarını ortasına yerleştirilmiş küçük bir dikdörtgen pencere ile doğu eyvanına bağlantısı sağlanmıştır. Kuzey-doğu köşede yer alan oda boyut olarak daha büyük tutulmuş olup kuzey ve doğu cephelerden üçer dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Aydın, geniş ve iki cepheden sokağı gören bu oda evin baş odası olarak kullanılmıştır.

Orta sofanın batısında yer alan odalardan güney-batı köşede yer alanı tıpkı zemin katta olduğu gibi mutfak olarak kullanılmaktadır. Güney duvarında yer alan iki küçük dikdörtgen penceresi bulunmaktadır. Kuzey-batı köşede yer alan oda ise arazi yapısından dolayı çarpık bir plana sahip olup kuzey cepheye iki dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Bu odanın kuzey duvarı dışa doğru taşıntı yaptığı için kuzey ve batı yönlerine dar, dikdörtgen iki küçük pencere daha yerleştirilmiştir. Odanın batı duvarının ortasında şimdi kullanılmayan bir ocak ve onun güney tarafına yerleştirilen bir dolap bulunmaktadır (Çizim: 56).

Malzeme ve Teknik: Yapı moloz taş temel üzerine ahşap çatki arası kerpiç dolgulu, üzeri saman katkılı toprak sıvalıdır. Sıvanın üzeri sonradan boyanmıştır. Çatı beşik çatı formunda olup alaturka kiremitle kaplıdır. Sonradan yapılan onarımlarla iç mimaride orijinal özellikleri bir hayli bozulan yapı günümüzde iki ayrı ev olarak kullanılmaktadır.

Asıl girişi doğu cepheden sağlanan hayat moloz taş duvarlar üzerine kurulmuş olup tek bölümden oluşmaktadır. Bu gün odunluk olarak kullanılan bu bölümün üzeri kalın ağaç merteklerle kapatılarak giriş katına zemin oluşturulmuştur. Üst örtüsü kalın ahşap direklerle taşınmıştır (Resim: 198).

Evin 1. katına kuzey yönden, üzerinde ahşap kafesli dikdörtgen bir ışıklığın bulunduğu çift kanatlı ahşap bir kapı ile geçilmektedir (Resim: 199). Derin ve geniş tutulan giriş eyvanından sonra dört basamaklı ahşap bir merdivenle orta sofaya ulaşılmaktadır. Merdivenin iki yanında bulunan ahşap bir muşabak, sofa ile giriş eyvanının arasını kapatmıştır (Resim: 200). Ortada yer alan geniş sofa, bol pencerelerle aydınlık ve ferah bir mekân etkisi bırakmaktadır.

İç mekândaki onarımlarla bir çok özelliğini yitiren zemin kat odalarından güney-doğu köşede olanının güney duvarının ortasında yer alan ocak nişi sonradan ahşap malzeme ile kapatılmıştır. Ocak nişinin iki tarafında ise üzeri verniklenmiş, çift kapaklı, ahşap iki dolap yer almaktadır. Dolaplardan batıda olanı gusül dolabı iken sonradan fonksiyonu değiştirilerek yüklük haline getirilmiştir (Resim: 201).

Kuzey-doğu köşede yer alan odanın iki cephesi sokağa baktığı için üçer dikdörtgen pencere ile aydınlatılmıştır. Daha büyük olan bu oda geniş ve ferah bir yapıya sahiptir. Odanın batı duvarının ortasında sofa ile bağlantıyı sağlayan üst kısmı cam kanatlı bir pencere bulunmaktadır.

Sofanın batı yönünde yer alan köşe odalarından güney batıda olanı onarımlarla içerisi tamamen değiştirilerek mutfak olarak kullanılmaktadır. Önü kapatılan batı eyvanı ise içinde değişiklikler yapılarak banyo ve tuvalete dönüştürülmüştür. Kuzey-batı köşede yer alan oda iki dikdörtgen pencere ile kuzey cepheye açılmakta olup iç mimarisinde orijinal bir özellik kalmamıştır.

Zemin katta taban döşemesi ahşap rabita şeklinde olup tavanlar sonradan sunta ve kontrplak ile kapatılarak üzerleri yağlı boya ile boyanmıştır (Resim: 202).

Girişi sonradan batı yönden açılan 2. kat malzeme ve teknik bakımından 1. katla benzerlik göstermektedir. Uzun ve dar bir koridor şeklindeki batı eyvanının ortasına açılan demir bir kapı ile geçilen orta sofa geniş ve ferah bir mekân etkisine sahiptir. Sofanın doğu yönünde yer alan odalardan güney doğu-köşede olanının güney duvarında bir ocak nişi ve iki ahşap kapaklı dolap bulunmaktadır. Bugün kullanılmayan ocak nişinin önü ahşap malzeme ile kapatılmıştır. Sofanın kuzey-doğu köşesinde yer alan ferah ve aydınlık oda evin baş odası olarak kullanılmıştır (Resim: 203).

Sofanın batısında, güney batı köşede yer alan mutfağın içerisi onarımlarla değiştirildiği için orijinal bir özelliği kalmamıştır. Kuzey batı köşede yer alan odanın batı duvarında bir ocak nişi ve bir gusül dolabı bulunmaktadır. Ocak nişi kullanılmadığı için önü ahşap malzeme ile kapatılmıştır. Gusül dolabının da fonksiyonu değiştirilerek yüklüğe dönüştürülmüştür. 1. katın döşemesi ahşap rabita şeklinde olup tavanlar ise ahşap çıtalıdır.

Dış cephelerde kat araları ve köşeler ahşap hatıllarla belirlenmiştir. Duvarların alt seviyelerinde sonradan yapılmış, özgün olmayan su basmanı olarak kullanılan

kaplama taşlar bulunmaktadır. Duvarlarda sıva ve boyada dökülme ve renk değişimi görülmektedir. Ahşap kuşaklarda dökülme, böceklenme, renk değişimi ve çürüme mevcuttur.

Doğu cephesinin ortasında yer alan 1. ve 2. kat gezemekleri dışa doğru taşınmış olup köşelere yerleştirilen kademeli başlıklara sahip ahşap sütunlar tarafından taşınmaktadır. Gezemeklerin üst kısımlarında ön ve yanlarda perde kemer şeklinde ahşap konstrüksiyonlar bulunmaktadır. 1. kat gezemeğinin üzeri üçgen alınlıkla sonuçlandırılmıştır (Resim:204) (Çizim: 53). Doğu cephedeki 2. kat gezemek pencereleri ve kuzey cephedeki eyvan pencereleri hariç bütün pencereler dikdörtgen formlu ahşap çerçevesidir. Dikey sürgülü pencerelerin alt bölmeleri çift kanatlıdır. Pencerelerin üst kısımlarında renkli buzlu cam kullanılmıştır (Resim: 205). 2. kat gezemeğinin içinde yer alan iki pencere ile kuzey eyvanında yer alan iki pencere dikdörtgen formlu yuvarlak kemerlidir. Bu pencerelerin üst kısımlarında da renkli cam kullanılmıştır. Dışa taşkın çatı saçakları sonradan özgün olmayan metal malzemeden yapılmıştır (Resim: 195, 196) .

Süsleme: Birçok onarımlarla günümüze ulaşan yapının iç mimarisinde orijinal süsleme görülmektedir. 1. kat giriş eyvanı ile orta sofa arasına ahşaptan bir muşabak yerleştirilmiştir. Muşabakın etrafında ve üzerinde yer alan kaytanlar ile yüzeylerde yer alan ajur tekniği ile yapılmış çiçek motifleri dikkat çekicidir. Muşabakın üst bölümü ise ahşap çıtaların çapraz olarak üst üste yerleştirilmesi ile bir kafes oluşturulmuştur. Kafeslerin ve etrafını çevreleyen kaytanların üzeri pembe, diğer yüzeyler krem rengi yağlı boya ile boyanmıştır (Resim: 200). Orta sofanın tavanı da sonradan kontrplak tabakalarla kaplanmıştır. Kademeli bir şekilde içe doğru daralan tavanın etrafı ve göbek kısmında günümüzde bölgede yaygınlaşan ve makinelerle yapılan ahşap süslemelerle kaplanmıştır. Ahşap tavan krem rengi, süslemeler ise pembe renk yağlı boya ile boyanmıştır (Resim: 202).

Dış mimaride dikkat çeken diğer bir süsleme de doğu cephede yer alan 1. ve 2. kat gezemelerinde yer alan ahşap süslemelerdir. Kademeli başlıklara sahip ahşap sütunlar üzerinde taşınan gezemeklerin ön ve yan cephelerinin üst kısımlarına ahşaptan perde motifleri yerleştirilmiştir. Bu perde motiflerinin içleri ahşap çıtaların üst üste yatay yerleştirilmesi ile kafes oluşturacak şekilde doldurulmuştur. Gezemeklerin zarif

demir korkulukları ise iki ucu kıvrımlı volütlerin sırt sırta yerleştirilmesi ile oluşan bir kompozisyon şeklinde düzenlenmiştir (Resim: 204) (Çizim: 53).

Evin süsleme bakımından dikkat çeken en önemli unsurlarından birisi de 1. kata girişi sağlayan çift kanatlı ahşap kapının üzerinde yer alan kapı kilidi ve tokmağıdır. Yatay oval biçimli kapı tokmağı döküm tekniği ile yapılmış olup malzemesi demirdir. Ağzı yukarı doğru olan bir “C” şeklindedir. Uçları volütlüdür. Gövdenin alt ortasında, bastırılarak yapılmış parmak izine benzer, ortadaki büyük yanlardaki küçük, yan yana üç tane şekil vardır. Tokmak çevresinin kapı dışında kalan baş kısmı, yatay kısa bir boru şeklindedir. Tokmağın üst ucunda bulunan çıkıntıları bu küçük borunun uçlarına takılırlar. Aynası kapı çivisinden yukarı doğru dik duran bir yaprak biçimindedir. Aynanın içerisi ajur tekniği ile yukarı doğru giderek yükselen dikey oylumlarla süslenmiştir. Alt parçayı oluşturan kabara daha küçük ölçülerde olup palmet yaprağını hatırlatmaktadır. Bunun da içerisi ajur tekniği ile oylumlanmıştır (Resim: 206). Kapının arkasında bulunan demir kilidin ana gövdesini oluşturan alt tablası dikdörtgen formu olup alt ve üst kısımları iki yana kıvrılan volüt biçimli stilize edilmiş bitki formları ile taçlandırılmıştır. Bu taçlar stilize edilmiş, başları iki yana dönük kartal motiflerini de hatırlatmaktadır. Ana gövdenin üzerinde yer alan kilit düzeneği ise alt kısmı zarif bir kıvrım üzerine oturmakta, üst kısmı ise kademeli zarif iki palmet motifinden meydana gelmektedir (Resim: 207). Kapı kilidinde ve tokmağında korozyon meydana gelmiştir.

Bir diğer demir süsleme de doğu cephede yer alan 1. ve 2. kat gezemeklerin demir korkuluklarıdır. Demir şebekeler iki sıra halinde, sırt sırta vermiş ve uçları volüt şeklinde sonuçlanan motiflerden meydana gelmektedir (Resim: 204).

Çakırlar Evi, Taraklı ev mimarisinin tipik özelliklerini bünyesinde taşıyan evlerden birisidir. Son dönemlerde yapılan bilinçsiz onarımlar ve değişikliklerle bazı orijinal özelliklerini yitirmişse de yöredeki büyük aile yapısına ve yağışlı iklime uygun mimarisi ile bölgenin kültürel zenginliğini günümüze aktaran nadir örneklerden birisidir.

Çakıroğlu Konağı

Katalog No : 5.8.1.2.

Çizim No : 58-65

Resim No : 208-226

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Yapı ilçe merkezinde Yıldırım Sokak ile Santral Sokağın kesiştiği noktada No: 1'de bulunmaktadır (Resim: 208, 209, 210) (Çizim: 58, 59, 60).

Tarihçe: Tescilli⁵⁰⁶ olan evin yapım tarihi ile ilgili herhangi bir yazılı belge yoktur. Ancak tescil kaydına göre 1905 yılında yapılmıştır. Üslup özellikleri de bu tarihi doğrulamaktadır.

Plan: Meyilli bir arazinin yamacı üzerine kurulan ev, zemin (hayat) kat, 1. ve 2. katlardan oluşmaktadır (Çizim: 61).

Zemin kat meyilli arazinin yapısından dolayı evin tüm altını değil sadece doğu bölümünü kaplamış ve girişi hem evin doğu cephesinden, hem de güney cepheden açılmış çift kanatlı ahşap birer kapı ile sağlanmıştır (Resim: 208, 209).

Evin ana girişi doğu cephesinin tam ortasına bulunmaktadır. Ana girişin önünde duvar hizasından sokağa taşan, kuzey yönden üç basamaklı bir taş merdiven yer alır. Demir korkuluklu bu merdiven sahanlığından sonra üç parçalı, ahşap kemerli eyvan şeklindeki girişe geçilmektedir (Resim: 211). Çift kanatlı ahşap kapıdan sonra küçük bir merdiven sahanlığına ulaşılmaktadır. Bu sahanlığın iki yanında üst kata geçit veren çift kollu ahşap merdivenler yer alır. Merdivenlerin ortasında da giriş katın arkasında yer alan hayat bölümüne geçilen çift kanatlı ahşap bir kapı bulunmaktadır (Resim: 212). Sahanlığının sağında ve solunda girişleri dışardan sağlanan kare planlı iki dükkan yer almaktadır. Merdiven sahanlığı ve dükkanların arkasında uzun bir koridor şeklindeki evin hayat bölümü bulunmaktadır. Bu bölümün girişi evin güney tarafından sağlanan çift kanatlı ahşap bir kapı ile sağlanmıştır. Evin kuzey tarafında bulunan bahçenin

⁵⁰⁶ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 01.09.1989 tarih ve 675 sayılı tescil kaydı.

içerisine sonradan bazı ek bölümler inşa edilmiştir. Bu bölümlere giriş hayatın kuzey duvarının ortasından açılan bir kapı ile sağlanmıştır (Çizim: 62).

Eğimli arazi yapısına rağmen oldukça simetrik olan 1. kat, plan olarak **”orta sofalı plan tipi”** özellikleri göstermektedir. Zemin kat ile bağlantıyı sağlayan çift kollu merdivenlerle orta sofaya ulaşılır. Orta sofa dört yöne dört eyvan şeklinde uzanmaktadır. Eyvanlardan doğuda olanının içinde zemin katla bağlantıyı sağlayan merdivenler bulunmakta olup ön cepheye üç pencere ile açılmaktadır. Batı eyvanının içinde ise 2. kata çıkılan ahşap merdivenler bulunmaktadır (Resim: 213). Batı duvarında yer alan küçük bir pencere ile bu bölüm aydınlatılmıştır. Kuzey eyvan üç dikdörtgen pencere ile kuzey cepheye açılmıştır. Bu bölümün önüne sonradan bahçe içine yapılan ek bölümden dolayı pencereler kapatılmıştır. Evin güney cephesi eğimli arazi yapısından dolayı hafif çarpıktır. Bu cephede iki köşe odası dışa doğru çıkma yaptığı için eyvan duvarı içeri alınmış ve iki dikdörtgen pencere ile dışa açılmıştır.

Sofanın dört köşesinde dört oda yer alır. Oda girişleri sofanın pahlı köşelerinden yapılmıştır. Sofanın doğu yönünde yer alan odalar kare planlı olup dışa doğru çıkma yapmaktadır. Bu odalar her iki cepheye üçer dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Ayrıca doğu cephedeki çıkmanın iç duvarlarında birer küçük pencere daha açılmıştır. Her iki oda birer küçük pencere ile giriş eyvanına da bağlanmıştır. Bu odalardan kuzey-doğu köşede olanının kuzey cephesindeki üç pencereden ikisi sonradan kapatılmıştır.

Sofanın batı yönünde yer alan köşe odalarından güney-batıda olanı iki pencere ile güney cepheye, bir pencere ile de batı eyvanına açılmıştır. Bu odanın batı duvarında iki adet gömme dolap yer almaktadır. Kuzey-batı köşede yer alan oda mutfak olarak kullanılmakta ve iki dikdörtgen pencere ile kuzey cepheye açılmaktadır. Onarımlarla içerisi bir hayli değişen mutfağın batı duvarında önü sonradan kapatılmış bir ocak ve bir kapaklı dolap yer almaktadır. Mutfağın yanında batı eyvanı içinden sağlanan dar bir koridorla iki bölümden oluşan tuvalete ulaşılmaktadır (Çizim: 63). Evin en çok tahrip olan katı 1. kattır. Odaların duvarlarını kaplayan plastik boya ve sıvalar dökülmüş, ahşap malzemeler çürümüştür (Resim: 214).

1. kat ile aynı plan özelliği gösteren 2. kata batı eyvanı içinden çıkılan ahşap merdivenlerle ulaşılmaktadır. 1. kata göre daha düzgün bir plan özelliği gösteren 2. katın ortasında yer alan orta sofa dört yöne açılan dört eyvan ile uzanmaktadır. Doğru

eyvan dışı doğru çıkma yapan cumbaya, kuzey eyvan kuzey yönde yer alan gezemeğe açılmaktadır. Güney eyvanı ise iki pencere ile güney cepheye açılmaktadır. İçinde 1. kat ile bağlantıyı sağlayan merdivenin yer aldığı batı eyvanı bir küçük pencere ile batı cepheye bağlanmaktadır. Bu eyvanın kuzey yönünde bir kapı ile orta sofaya bağlanan küçük bir koridorla batı tarafta yer alan tuvalet ve banyoya geçilmektedir.

Orta sofanın dört köşesine yerleştirilmiş odaların girişleri alt katta olduğu gibi sofanın pahlı köşelerinden sağlanmıştır. Bu odalardan doğu yönde olanlar her iki cepheye üçer pencere ile açılmaktadır. Batı yönde olanlardan güney-batı köşede olan oda güney cepheye iki pencere ile açılmakta, bir pencere ile de batı eyvanı ile bağlantısı sağlanmaktadır. Bu odanın batı duvarına, ortada bir ocak nişi iki yanına da kapaklı gömme dolaplar yerleştirilmiştir. Kuzey-batı köşede mutfak bulunmaktadır. Kuzey cepheye iki pencere ile açılan mutfağın da batı duvarında bir ocak nişi ve bir dolap yer almaktadır (Çizim: 64).

Malzeme ve Teknik: Yapı moloz taş temel üzerine ahşap çatki arası kerpiç dolgulu, üzeri saman katkılı toprak sıvalıdır. Sıvanın üzeri kırıktıkli kireç ile badanalanmıştır. Çatı kırma çatı formunda olup alaturka kiremitle kaplıdır.

Tek yönlü, demir korkuluklu beton merdivenle ulaşılan zemin katın ortasında yer alan giriş eyvanı üç parçalı ahşap yuvarlak kemerlerle teşkilatlandırılmıştır. Evin ana giriş kapısı çift kanatlı ahşap bir kapı ile sağlanmıştır (Resim: 211). Giriş merdivenin sağında ve solunda ahşap camekânli ve tek kanatlı kapısı bulunan dükkanlar yer almaktadır. Dükkanların kapıları, camekân kasa ve kanatları yağlı boya ile boyanmıştır (Resim: 208). Dükkanların arkasında bulunan uzun ve geniş bir koridor şeklindeki hayatın zemini taş döşemelidir.

Çift kollu ahşap bir merdivenle geçilen 1. katın iç mekânında, duvar yüzeylerinde yapılan onarımlar nedeni ile orijinal özellikler bozulmuştur. Merdivenlerin ortasında çift kanatlı ahşap bir kapı ile arkadaki hayata bağlantı sağlanmıştır (Resim: 212). Odaların duvarları ve tavanlar sonradan plastik boya ile boyanmıştır (Resim: 214).

Ortadaki geniş sofa dört yöne dört eyvan şeklinde açılmış, duvar yüzeylerinde açılan çok sayıda pencere ile ferah ve aydınlık bir mekân elde edilmiştir. Sofanın dört köşesinde yer alan köşe odalar düz ahşap tavanlı olup bazılarının duvar yüzeyleri sonradan plastik boya ile boyanmıştır.

2. kat iç mimarisi ve süslemeleri bakımından orijinal özelliklerini önemli ölçüde korumuştur. 1. katla aynı plan özelliği gösteren 2. katın sofasında, eyvan duvarlarında açılan bol pencere sayesinde ferah ve aydınlık bir mekân etkisi sağlanmıştır. Doğu eyvanı dışa doğru taşıntı yapan bir cumba ile sonuçlandırılmış ve önüne bir ahşap sedir yerleştirilerek oturma alanı olarak düzenlenmiştir (Resim: 215). Üzeri ahşap tekne tavanla örtülü orta sofanın duvarları kalem işi süslemelerle süslenmiştir (Resim: 216). Köşe odalarından güney-doğuda olanı iki sokağın kesiştiği noktada olması ve duvarlarında yer alan kalem işi süslemeleri ile baş oda olarak kullanılmıştır. Kuzey-doğu köşede yer alan oda baş oda ile aynı özellikler göstermesine rağmen daha sadedir.

Sofanın batısında yer alan köşe odalarından güney-batıda olanı yatak odası olarak kullanılmaktadır. Bu odanın batı duvarında ortada bir ocak nişi iki yanında kapaklı gömme dolaplar bulunmaktadır. Bu dolaplardan çift kapaklı olanı orijinalde gusül dolabı iken sonradan fonksiyonu değiştirilerek yüklük yapılmıştır. Ocak nişi iptal edilerek önü ahşap bir kapakla kapatılmıştır. Kapakların üzeri vernik ile kaplanmıştır (Resim: 217).

Kuzey-batı köşedeki mutfağın içerisi onarımlarla bir hayli değişmiştir. Mutfağın batı duvarında ortada bir ocak nişi iki tarafında ahşap kapaklı iki dolap yerleştirilmiştir. Ocak nişi iptal edilmiş ve önü ahşap bir kapakla kapatılmıştır. Kapakların üzeri sonradan yağlı boya ile boyanmıştır (Resim: 218).

Batı yönde yer alan tuvalet ve banyoya geçit veren koridorun yanına duvarı boydan boya kaplayan kapaklı bir yüklük yerleştirilmiştir. Bu dolabın da dış yüzeyi sonradan yağlı boya ile boyanmıştır.

Yapının dış mimarisinde cepheler dengeli ve simetrik yapısı ile dikkat çekmektedir. Dış cephelerde kat araları ve köşeler ahşap hatıllarla belirlenmiştir. Yapının cephelerini kaplayan sıva ve badanalarda çatlama, şişme ve dökülmeler görülmektedir (Resim: 208, 209, 210).

Doğuya bakan ana cephenin tam ortasına yerleştirilen ana girişin iki yanına simetrik olarak yerleştirilen dükkanlar simetrik cephe düzenini daha da belirginleştirmiştir. Derin bir eyvan şeklindeki girişin üzerinde üç adet ahşap yuvarlak kemer bulunmaktadır. Çift kanatlı ahşap kapı sonradan yağlı boya ile boyanmıştır. Kapının üstünde ahşap bölmelerle yapılmış sabit bir pencere yer almaktadır. Bu

pencerenin üzerine yuvarlak kemerli bir ışıklık ve iki yanına da dikdörtgen iki pencere yerleştirilmiştir. (Resim: 211). Girişin iki yanından dışa taşıntı yapan odaların cephelerinde üçer dikdörtgen pencere bulunmaktadır.

2. katın ortasında ileri doğru fırlayan cumba ana girişin iki yanında yer alan kıvrımlı eliböğründelerle desteklenmiştir. Cumbanın dış cephesinde ortada bir büyük yanlarda iki küçük yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır. Yan cephelerine ise daha dar ve yuvarlak kemerli iki pencere daha yerleştirilmiştir. Üzeri kırma çatı ile örtülü olan cumbanın cephesi üçgen bir alınlıkla sonuçlandırılmıştır. Üçgen alınlık ahşap hatıllarla belirlenmiştir. Cumbanın iki yanında yer alan köşe odalarının cephelerinde de üçer dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin üst kısımları küçük karelere bölünerek renkli camlarla kapatılmıştır (Resim: 208).

Evin kuzey cephesinin büyük bir bölümünü ilave yapı kapatmıştır. Bu cephenin duvarları ahşap kaplamadır. 1. katta sekiz büyük bir küçük dikdörtgen pencere bulunurken kuzey doğu köşede yer alan odanın iki penceresi ile kuzey eyvanın bir penceresi sonradan kapatılmıştır. 2. katta kuzey doğu köşe odasının üç, kuzey batıda yer alan mutfakın iki dikdörtgen penceresi bulunmaktadır. Mutfak pencerelerinin yarısı sonradan kapatılmıştır. Arkadaki tuvalet bölümünün ise küçük dikdörtgen bir penceresi bulunmaktadır. Cephenin ortasında dışa doğru taşıntı yapan gezemek altta iki ahşap direk tarafından taşınmıştır. Demir bir korkuluğa sahip olan gezemek yanlarda iki ahşap direk üzerine üç yuvarlak ahşap kemer ile teşkilatlandırılmıştır. Üzeri kırma çatı ile örtülen gezemeğin cephesi üçgen bir alınlıkla sonuçlandırılmıştır. Gezemekle iç mekân arasındaki bağlantı çift kanatlı ahşap bir kapı ile sağlanmıştır. Yuvarlak kemerli kapının üzerinde bir ışıklık yerleştirilmiştir. Kapının iki tarafına da yuvarlak kemerli iki pencere bulunmaktadır (Resim: 210).

Evin güney cephesi arazinin yapısından dolayı meyillidir. Cephenin ortasında zemin ve 1. kat boyunca içe doğru girinti yapan bölümün ortasında taşlık kısmına geçit veren çift kanatlı ahşap kapı yer almaktadır. Ahşap kapı kanatlarının üst bölmeleri camlı olarak düzenlenmiş ve taşlık kısmının aydınlatılması bu camlardan sağlanmıştır. Kapının üst kısmında, iki yanda yer alan dikdörtgen pencereler 1. katın güney eyvanını aydınlatmaktadır. 1. katın güney-doğu köşe odasına ait üç, güney-batı köşe odasına ait iki dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Cephe boyunca dışa taşıntı yapan 2. katta ise

ortada yuvarlak kemerli iki pencere, doğu yönde üç batı yönde iki dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Bu cephede de sıva ve badanada yer yer şişme, çatlama ve dökülmeler görülmektedir.

Arazinin meyilli yapısından dolayı oldukça alçakta kalan batı cepheye sonradan üzeri oluklu duralitle kaplı bir ek bölüm eklenmiştir. Bu cephede bir adet özgün ahşap dikdörtgen pencere mevcuttur (Resim: 209).

Ahşap oturtma çatı dışı doğru taşıntı yapmakta olup çatı ile duvarlar arasındaki bağlantıyı sağlamak amacıyla da kıvrımlı volütlerden oluşan süslü furuşlar yerleştirilmiştir. Ayrıca çatı saçağının kenarlarını ahşaptan dilimli yaprak motiflerinden oluşan bir kuşak çevrelemiştir (Çizim: 65).

Süsleme: Çakıroğlu Konağı'nın iç mekânda orijinal süslemelerin görüldüğü yer evin 2. katıdır. Orta sofanın üzerini örten sekizgen ahşap tekne tavan iki kademeli olup alttan aşağı doğru sarkan dilimli bir bordürle belirlenmiştir. Benzer bir bordürle sınırlanan alt kademe içe doğru kavis yaptıktan sonra dik olarak devam etmektedir. Tavanın tahtaları yan yüzeylerde duvarlara paralel, orta bölümde ise doğu-batı doğrultusunda uzanmakta olup aralarındaki derzler çıtalar çakılmak suretiyle kapatılmıştır.

Tekne tavanın ortasında kıl testere ile ajurlu olarak oyulan bir ahşap tavan göbeği yer almaktadır. Daire formlu göbeğin merkezinde aşağı doğru sarkan, üzeri karpuz dilimleri şeklinde oylumlanan bir kabara bulunmaktadır. Bu kabaranın etrafını iki kademeli, dairesel formlu, dış yüzeyleri testere dişi şeklinde kesilmiş iki kuşak çevrelemektedir. Bu iki kuşağın dışında kalan geniş boşluğun yüzeylerinde ortaları oyulmuş dairelerin oluşturduğu bir kuşak bulunmaktadır. Göbeğin dış çevresi ise yan yana yerleştirilmiş uçları palmet şeklinde motiflerle sonuçlanmaktadır. Tavan göbeğinin üzeri krem rengi boya, dış kenardaki palmet dizilerinin arasındaki oylumlar da yeşil boya ile boyanmıştır.

Sekizgen tekne tavanın iç yüzeyleri kalem işi süslemelerle süslenmiştir. Uzun dikdörtgen formundaki geniş yüzeyler en dıştan içe doğru kalın kiremit rengi ve açık mavi iki konturlarla çerçevelendirilmiştir. Orta kısımları pembeye çalan krem rengi ile boyanan bu yüzeylerin dar kenarlarının ortalarına birer yarım madalyon motifi yerleştirilmiştir. Açık mavi zeminli madalyonlar en dıştan çivit mavisi bir konturla

çevrelendikten sonra içlerine çivit mavisi ve kahverengi konturlarla kıvrımlı bitkisel formlar yerleştirilmiştir (Resim: 219).

Köşe odalarının giriş kapıları üzerine denk gelen iç yüzeyler ise kare formunda panolar olup üzerlerinde çeşitli hayali manzara resimleri bulunmaktadır. Bu panolardan güney-batıda olanı kalın kiremit rengi bir konturla çerçeveli bir manzara resmidir. Hafif bulutlu mavi bir gökyüzünün altında, ön planda çimen ve çiçekler arasına yerleştirilmiş üç ağaç motifi ve daha geri planda bir ev motifi ile kademeli dağ sıralarından meydana gelen kompozisyon oldukça natüralisttir. Dikkatli bir doğa gözleminin görüldüğü ağaç, çimen ve çiçek motiflerinde nerede ise Empresyonistlerin fırça tuşlarını hatırlatan renk lekeleri ile çalışıldığı görülmektedir. Geri planda yer alan ev oldukça naif bir biçimde betimlenmiştir. Dağ sıralarında ve gök yüzündeki renk değişimi batılı resim kuraları doğrultusunda perspektif yaklaşımın kesinlik kazandığı söylenebilir. Bu da Batı resmini iyi bilen bir sanatçının elinden çıktığını göstermektedir (Resim: 220).

Kuzey-batı köşede yer alan pano ise hayali bir İstanbul manzarasını tasvir etmektedir. Muhtemelen Rumeli Hisarı'nı tasvir eden bu hayali manzara bulutlu bir gökyüzü, ufuk çizgisi ile birleşmiş dalgalı deniz ve kıyıda yer alan hisardan oluşmaktadır. Tepesinde bir bayrak direğinin yer aldığı hisar ve etrafını kuşatan dandanlı sur duvarları kiremit rengi ile boyanmış, duvarların dokusu koyu lekelerle vurgulanmıştır. Duvar diplerinde yer alan çimen ve çiçek motifleri dikkatli bir doğa gözlemi ve acele fırça darbeleri ile renk lekeleri halinde betimlenmiştir. Gökyüzünde ve deniz yüzeyinde yer alan renk değişimleri ile fırtınalı hava çok gerçekçi bir biçimde anlatılmıştır (Resim: 221).

Güney-doğu köşede yer alan panoda da muhtemelen bir İstanbul manzarası betimlenmiştir. Gün batımı veya gün doğumunda, deniz kıyısında, etrafı korkulukla çevrelenmiş ve bir kapısı olan bahçenin içinde yer alan bir ev betimlenmiştir. Bulutlu ve fırtınalı bir havayı anlatan gök yüzünde güneş bulutların arakasında sarı bir leke olarak gösterilmiştir. Bahçenin ve evin genel düzenlemesinde naif bir betimleme söz konusu olmasına rağmen perspektif ve Batı resmini iyi tanıyan bir sanatçının fırçasından çıktığı belli olmaktadır (Resim: 222).

Kuzey-doğu köşede yer alan panoda ise deniz kıyısında yer alan bir deniz feneri tasvir edilmiştir. Gövdesi bir minare şeklinde yükselen deniz feneri oldukça şematik ve

naif bir karakterle çizilmesine rağmen bulutlu gökyüzü, dalgalı deniz, kıyıda yer alan ağaç ve çimenler oldukça natüralist bir biçimde betimlenmiştir (Resim: 223).

Sofa ve eyvanların duvar yüzeylerinde ve kapıların üzerlerinde de kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Panolar halindeki bu süslemelerden kapıların üzerinde olanlar oldukça sade dikdörtgen çerçeveler şeklindedir. Duvar yüzeyleri ise geniş panolara ayrılmıştır. Krem rengi zemin üzerine kırmızı konturlarla çerçevelenen panoların ortalarında kıvrık dal ve natüralist bitki motiflerinden meydana gelen madalyonlar, köşelerinde ise aynı karakterde bitkilerin oluşturduğu çeyrek madalyon motiflerinin oluşturduğu bir kompozisyon bulunmaktadır. Köşelerdeki çeyrek madalyonlar kırmızı konturlarla birbirine bağlanmışlardır. Kırmızı, sarı, mavi, yeşil ve mor renklerin kullanıldığı panolar çok gösterişlidir (Resim: 224).

2. kat odalarından doğu cephede olanlar ve güney-batı köşede yer alan baş odanın da duvarları sofadaki duvar süslemelerine benzer kalem işi süslemelerle süslenmiştir. Baş odanın duvarları dikdörtgen panolara bölünmüş olup, panoların içleri mavi fon üzerine natüralist çiçek motiflerinden meydana gelen kompozisyonlar şeklinde düzenlenmiştir (Resim: 225).

Konağın dış mimarisinde, doğu ve güney cephelerde 2. katta mozaik karo döşemeler süsleme amaçlı olarak kullanılmıştır. Üzerinde farklı geometrik desenlerin yer aldığı bu mozaik karo levhalar cepheyi hareketlendirmiştir (Resim: 226) (Çizim: 65).

Çakıroğlu Konağı'nda madeni süsleme olarak ana girişin merdiven korkulukları ve 2. kat gezemeğinin önünde yer alan demir şebekeler dikkat çekicidir. Art Nova dönem sanatında fer-forje uygulamalarını hatırlatan demir şebekeler iki sıra halinde, sırt sırta vermiş ve uçları volüt şeklinde sonuçlanan motiflerden meydana gelmektedir (Resim: 227) (Çizim: 65).

Evin süsleme bakımından dikkat çeken bir diğer yeri de geniş yüzeyli çatı saçağıdır. Çatı dışa doğru taşıntı yapmakta olup çatı ile duvarlar arasındaki bağlantıyı sağlamak amacıyla da kıvrımlı volütlerden oluşan süslü furuşlar yerleştirilmiştir. Ayrıca çatı saçağının kenarlarını ahşaptan dilimli yaprak motiflerinden oluşan bir kuşak çevrelemiştir (Resim: 228) (Çizim: 65).

Çakıroğlu Konağı plan ve süsleme özellikleri ile bir taraftan geleneksel Türk ev mimarının tipik özelliklerini bünyesinde taşıırken diğer taraftan XIX. yy. da Türk sanatına egemen olan Batılı unsurları da bünyesinde taşıyan ilginç örneklerden birisi olarak günümüze ulaşmıştır. Ancak ev tescilli olmasına rağmen bakımsızlıktan ve ilgisizlikten yok olmak üzeredir.

Fenerli Ev

Katalog No : 5.8.1.3.

Çizim No : 66-72

Resim No : 229-241

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Yapı ilçe merkezinde Rüştüye Sokak No:12'de bulunmaktadır (Resim: 229-231) (Çizim: 65, 66)

Tarihçe: Tescilli⁵⁰⁷ olan ev Taraklılı ünlü hattat Saim ÖZEL'in dedesi Haşim Ağa'ya aittir. Saim ÖZEL 1919⁵⁰⁸ doğumlu olduğuna göre ev XIX. yy. sonlarında yapılmış olması gerekir.

Plan: Yapı zemin (hayat) kat, 1. ve 2. kat ile fener şeklinde yapılmış cihannüma katından oluşmaktadır (Çizim: 67).

Komşu arsaların zorlamasından dolayı çarpık bir plana sahip olan ev kuzey-güney doğrultusunda planlanmıştır. İki ayrı girişe sahip olan evin zemin katının ana girişi güney yöndedir. Çift kanatlı ahşap bir kapı ile geçilen bu kat evin hayat bölümünü oluşturmaktadır. Sonradan yapılan onarımlarla bir hayli değişikliğe uğrayan hayat toplam dört bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerden üçüne elverişsiz olmalarından dolayı girilememiştir. Bu bölüm bir pencere ile güney cepheye açılmıştır. Hayatın batı tarafına üst katlarda ıslak hacimlerin elverişsizliğinden dolayı sonradan bir adet banyo ve tuvalet modern malzemelerle yapılmıştır. Girişin sağ tarafında yer alan bölüm ise daha sonra hayat ile arasına bir duvar örülerek ayrılmış ve dükkan olarak kullanılmıştır. Bu dükkan bölümüne giriş evin doğu cephesinde yer alan 2. girişten sağlanmış olup güney ve doğu cephelere ikişer pencere ile açılmıştır. Evin doğu cephesinin ortasında yer alan ve küçük bir merdiven sahanlığına sahip olan 2. giriş önü sonradan duvarla örülerek hayat ile bağlantısı kesilmiştir. Doğu girişinin sağında yer alan bölüm de sonradan bir duvar örülerek hayattan ayrılmış, dışardan bir kapı ve pencere açılmak sureti ile dükkana dönüştürülmüştür. Hayatın kuzey duvarının ortasında, ana girişin tam karşısında üst

⁵⁰⁷ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 01.09.1989 tarih ve 675 sayılı tescil kaydı.

⁵⁰⁸ F.TUNA, "Taraklı'nın İki Çınarından Birisi Göçtü", **I.D.**, S: 60, Sakarya, 2005, s.34.

kata çıkılan ahşap merdivenler yer almaktadır. Bu merdivenlerin solunda ise hayatın devamı olan bir boşluk bulunmaktadır (Çizim: 68).

Hayatla bağlantıyı sağlayan ahşap merdivenlerle 1. kata çıkılmaktadır. Bu katın batı eyvanı içinde yer alan başka bir ahşap merdiven ile de hayatla bağlantı sağlanmıştır. “**Orta sofalı plan tipi**” özelliğini gösteren bu katın ortasında yer alan geniş sofa dört yöne dört eyvan şeklinde uzanmaktadır. Eyvanların yanlarına ise odalar yerleştirilmiştir. Zemin kat gibi çarpık bir plana sahip olan orta katın güney eyvanı dışa doğru uzanan ve yanlardan ikişer, önde üç pencere ile dışa açılan bir cumba ile sonlanmaktadır. Girişleri eyvanın içinden sağlanan odalardan güney-doğu köşede olanı güney ve doğu cephelere üçer pencere ile açılmaktadır. Bu pencerelerden doğu yönde olanlardan iki adedi sonradan kapatılmıştır. Güney-batıda yer alan oda çarpık planlı ve daha küçük bir oda olup sadece güney cepheye iki dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Zemin katla bağlantıyı sağlayan kuzey eyvanının iki yanında yer alan odalardan kuzey-doğuda olanı mutfaktır. Kuzey-batı köşede yer alan bölüm ise dışa doğru taşırılmış ve kendi içinde üç bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerden dışa taşkın olanı banyo, diğer yerler ise depo olarak kullanılmaktadır. Bu alanlarda pencere bulunmamaktadır. Bunun sebebi de bitişik olarak yapılan depo gösterilebilir. Batı eyvanının batı duvarı boydan boya dolapla kaplı olduğu için sağır tutulmuştur. Diğer eyvanlara göre daha geniş olan doğu eyvanı ise içinden alt katla bağlantıyı sağlayan ahşap bir merdiven bulunmaktadır (Çizim: 69).

Evin 2. katı 1. katta olduğu gibi “**orta sofalı plan tipi**” özelliği göstermektedir. Ortadaki geniş sofa dört yöne dört eyvan şeklinde uzanmaktadır. Sofanın dört köşesinde ise dört oda yer alır. Oda girişleri sofanın pahlı köşelerinden yapılmıştır. Eyvanlardan güneyde olanı çift kanatlı ahşap bir kapı ile dışa doğru taşıntı yapan bir gezemeğe açılmaktadır. Güney-doğu köşesinde yer alan oda güney ve doğu cephelere üçer pencere ile açılmaktadır. Güney-batı köşede yer alan oda daha küçük olup güney duvarında iki, batı duvarında ise bir küçük pencere ile aydınlatılmıştır. Sofanın doğu ucunda dışa taşıntı yapan doğu eyvanı, cephede üç yanlardan iki pencere ile aydınlatılan bir cumba şeklinde sonuçlanmaktadır. İçinde alt katla bağlantıyı sağlayan merdivenlerin yer aldığı kuzey eyvanı ise daha dar tutulmuş olup içindeki merdiven sahanlığı iki pencere ile aydınlatılmıştır. Bu bölümün kuzey-doğu köşesinde yer alan oda mutfak olarak kullanılmaktadır. Çarpık planlı mutfak doğu cepheye iki, kuzey cepheye bir küçük pencere ile açılmaktadır. Kuzey-batı köşede yer alan ıslak hacimli bölüm batı cephenin

dışına taşırılmış olup üç alandan oluşmaktadır. Kuzey-batı cephesinde bulunan alan tuvalet, bu alanın güneye bakan kısmında bulunan alan çamaşırılık, doğuya bakan kısım ise banyo olarak kullanılmıştır. Bu alanlardan tuvalet olarak kullanılan alanın duvarı küçük ölçekte olsa da yıkılmıştır. Dışa taşıntı yapmayan batı eyvanının içinde ise cihannüma katına çıkışı sağlayan merdivenler yerleştirilmiştir. Batı cephede yer alan bir pencere ile aydınlatılan bu bölüm ayrıca yiyeceklerin konulacağı kiler olarak da kullanılmıştır. Geniş sofanın orta kısmında bir tekne tavan oluşturulmuş, bu tavan çatı boşluğuna kadar uzatılmış ve üst katta bulunan cihannüma katına da zemin oluşturulmuştur. Tekne tavanın ortasında bir ufak ahşap göbek bulunmaktadır (Çizim: 70).

Evin en üst katını teşkil eden cihannüma katına çıkış batı cephesinde bulunan merdivenlerle sağlanmıştır. Bu alan sekizgen olarak tasarlanmış olup, uzun köşelerde iki adet, diğer köşelerde ise birer adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Yapının bu alanında büyük hasarlar göze çarpmakta, tamamıyla yıkılmış duvarlar ve bundan dolayı ortaya çıkan taşıyıcı sistem bundan etkilenmektedir (Çizim: 71).

Malzeme ve Teknik: Yapının zemin katında taşıyıcı olarak belirli oranda moloz taş kullanılmış bunun üzerine ise ahşap kirişler oturtularak bir üst katın taşıyıcı sistemi oluşturulmuştur. 1., 2. ve cihannüma katlarında taşıyıcı sistem olarak ahşap çatki arası kerpiç dolgu yapılmıştır. Cephelerde kaplama elemanı olarak da bağdadi sıva uygulanmıştır. Sıvanın üzeri kırıktı kireç ile badanalanmıştır. Çatısı üç omuzlu çatı formunda olup alaturka kiremitle kaplıdır (Resim: 229-231).

Evin iç yapısı sonraki onarımlarla bir hayli değişmiştir. Asıl girişi Rüştüye Sokağı'na bakan çift kanatlı ahşap bir kapı ile sağlanan evin giriş katı hayat bölümünü oluşturmaktadır (Resim: 230). Bu bölüme evin doğu cephesinde yer alan tek kanatlı başka bir kapı ile de geçilmektedir (Resim: 231). İlk şeklinde geniş bir mekân halinde olan hayat sonraki onarımlarla farklı amaçlar için kullanılmak üzere çeşitli bölümlere ayrılmıştır. Girişin solunda taştan yapılmış bir mutfak eviyesi ile bir ocak orijinal yapıdan kalmadır (Resim: 232). Hayatın kuzey duvarının ortasında yer alan bir ahşap merdivenle 1. kata çıkılmaktadır (Resim: 233).

Oldukça çarpık bir plana sahip olan 1. kat evin en çok onarım yapılan bölümüdür. Ortadaki geniş sofa dört yöne dört eyvan şeklinde uzanmaktadır. Öndeki

ahşap bir kemerle geçilen güney eyvanı cumba şeklinde dışa taşırılmıştır. Cumbanın önüne bir sedir yerleştirilerek oturma alanı olarak kullanılmıştır (Resim:234). Güney eyvanının sağında ve solunda yer alan odalar oldukça sade yapılı olup güney-batıda olan odanın batı duvarında bir gusül dolabı ve yüklük yerleştirilmiştir. Yüklük ve dolap sade, ahşap kapaklıdır (Resim: 235). İçinde alt ile bağlantıyı sağlayan merdivenlerin yer aldığı kuzey eyvanının kuzey-doğusundaki mutfak bölümü çarpık planlı olup kuzey duvarında bir ocak ve iki dolap nişi bulunmaktadır. Dolaplar sade ahşap kapaklıdır. Islak zeminlerin yer aldığı kuzey-doğu köşedeki bölümün içerisi sonraki onarımlarla değiştirilmiştir. Batı eyvanının batı duvarına ise duvar boyunca uzanan ahşap kapaklı bir yüklük yerleştirilmiştir (Resim: 236). Doğu eyvanı diğer eyvanlara göre daha geniş tutulmuş ve içinde alt katla bağlantıyı sağlayan merdivenler bulunmaktadır. Pencerelerle ferah aydınlık bir ortam sağlanan bu bölüme de sedir yerleştirilerek oturma alanı olarak kullanılmıştır.

1. kata göre daha geniş ve ferah olan 2. kata alt katla bağlantıyı sağlayan kuzey eyvanı içindeki merdivenlerle ulaşılmaktadır. Bu merdivenlerden çıkıldığında bir korkuluk göze çarpmaktadır. Bu korkuluk merdiven kovası boyunca uzanmakta ve bir tekerlek sayesinde açılıp kapanmaktadır. Orta sofasının güney ucunda yer alan gezemeğe çift kanatlı ahşap bir kapı ile geçilmektedir. Kapının iki yanına yerleştirilen iki küçük dikdörtgen pencere ile orta sofa aydınlatılmıştır (Resim: 237). Bu eyvanın güney-doğu köşesinde yer alan oda iki cepheden de sokağı görmesi ve ferah, aydınlık yapısı ile evin baş odası olarak kullanılmıştır (Resim: 238). Güney-batı köşede yer alan oda daha küçük boyutlu olup batı duvarında sade ahşap kapaklı bir yüklüğü bulunmaktadır. Diğer eyvanlara göre daha geniş tutulmuş ve dışarıya bir cumba olarak açılan batı eyvanın önüne de bir sedir konularak oturma alanı olarak kullanılmıştır. İçinde alt katla bağlantıyı sağlayan merdivenlerin yer aldığı kuzey eyvanının kuzey-doğusunda yer alan mutfağın içinde bir ocak nişi ile bir dolap bulunmaktadır. Ocak ve dolap kapağı sade ahşaptandır. Mutfakta ayrıca bir de sedir bulunmaktadır. Kuzey-batı köşede yer alan bölüm ıslak zeminli alanlar olarak kullanılmakta olup içerisi sonraki onarımlarla bir hayli değişikliğe uğramıştır.

İç mekânlarda duvarlarda zeminden itibaren ortalama 1.20 cm. yükseklikten sonra ahşap hatıllar yerleştirilmiştir. Ahşap hatıllar dışında duvar yüzeyleri saman katkılı çamur ile sıvanmış olup üzerleri sonradan boyanmıştır. Duvar yüzeylerinde

sıvalarda, çatlama ve kabarmalar olmuştur. Tüm katlarda döşeme ve tavan ahşap rabıtalı tahtalar şeklinde olup tavanlarda tahtaların derz araları ahşap çıtalarla kapatılmıştır.

Evin en üst katını oluşturan sekizgen planlı cihannüma katı bu gün oldukça harap durumda olmasına rağmen ilçenin tüm güzelliklerini gözler önüne seren bir konumda bulunmaktadır (Çizim: 71).

Evin dış cephelerinde kat araları ve duvar köşeleri kalın ahşap hatıllarla belirlenmiştir. Ana girişin de yer aldığı evin güney cephesi, giriş kapısının iki yanlarında yer alan zarif konsollarla taşınan 1. kat cumbası ve üstünde dışa doğru taşıntı yaparak köşelerde iki zarif ahşap konsolun taşıdığı 2. kat gezemeği ile hareketlendirilmiştir. Bu cephede yer alan pencereler sade, dikdörtgen formda olmasına rağmen 1. kat cumbasının üç penceresi kademeli bir şekilde ortaya doğru giderek yükselen yuvarlak kemer formundadır. 1. kat cumbasının cumbanın iki köşesinde yer alan iki zarif ahşap konsol üzerinde yükselen ve dışa doğru taşıntı yapan 2. kat gezemeği ahşap iki sütun tarafından taşınmakta olup cepheye iki yuvarlak ahşap kemer ile açılmaktadır. Cephesi üçgen alınlık şeklinde sonlanmakta olan gezemeğin önünde ajurlu ahşap bir korkuluk yer almaktadır (Resim: 239). Güney cephede taşıyıcı sistemde bulunan yorulma dikkat çekmektedir. Bunun en büyük göstergesi cumbadaki eğilmelerde görülmektedir. Cephede genelde sıva dökülmesine bağlı bozulmalar bulunmakta, en çok bozulma güney-doğu kısmında görülmektedir. Zemin katta bulunan duvarlarda ise sıva dökülmelerinden dolayı taş sistem açığa çıkmış ve etkenlerle yüz yüze kalmıştır.

Evin batı ve kuzey cephelerinin büyük bir bölümü komşu yapılarla sınırlı olduğu için belirli bir kısmı görülmekte, bu cephelerde de sıvaların büyük bir kısmı dökülmüş ve sistem açığa çıkmıştır.

Evin doğu cephesi 2. girişin de yer aldığı cephe. Bu cephenin zemin katında kuzey-doğu köşede sonradan dükkan olarak kullanılan bölümün kapısı ve penceresi de yer almaktadır. Doğu cephe dikdörtgen pencereler ve iki zarif konsol üzerinde taşınan 2. kat cumbası ile hareketlendirilmiştir. Dışa taşıntı yapan cumbanın üzeri üçgen bir alınlıkla sonlanmıştır. Bu cephede 1. kat eyvanının pencerelerinden batıda olanının önü dışa doğru bombeli bir şekilde taşıyan “kim geldi “ kafesi bulunmaktadır. Yapının bu cephesinde bozulmalar kendini yine sıva dökülmesi olarak göstermektedir. Normal kat

planlarında bahsedilen doldurulmuş pencereler burada kendini daha iyi göstermektedir. Bu bölümde bağdadi sıvanın çıtaları açığa çıkmış ve dış etkenlerle karşı karşıya kalmıştır (Resim: 231) (Çizim: 66).

Çatıda alaturka kiremit kullanılmış ve kiremitlerin çoğu dış etkenlerden dolayı ya kırılmış yada mantarlaşmalar görülmüştür. Kademeli kornişlerle geçilen çatı duvardan dışarı çıkmış ve yapının planına göre bir oturtma çatı oluşturulmuştur. Çatıda iki adet de baca bulunmaktadır.

Sekizgen olarak tasarlanmış olan cihannüma katının uzun köşelerinde iki adet, diğer köşelerde ise birer adet dikdörtgen pencere olmak üzere toplam on adet pencere bulunmaktadır. Basık kemerli olan bu pencereler sürgülü olarak yapılmıştır. Yapının bu alanında büyük hasarlar göze çarpmakta, tamamıyla yıkılmış duvarlar ve bundan dolayı ortaya çıkan taşıyıcı sistem bundan etkilenmektedir. Cihannümanın sekizgen yüzeyinin her birisi üçgen alınlık biçiminde sonuçlanmakta olup kademeli kornişlerle kırık hatlı çatıya geçilmiştir (Resim: 240).

Süsleme: Fenerli Ev görkemli mimarisine karşılık süsleme özellikleri bakımından oldukça yalındır. İç mimaride sonradan yapılan onarımlar nedeni ile süsleme olarak günümüze bir şey kalmamıştır. Yalnızca 2. katın orta sofasının üzerini örten ve cihannüma katına da zemin oluşturan tekne tavanın ortasında yer alan ahşap tavan göbeği dikkati çeken tek süslemedir. Elips şeklindeki tavan göbeği çitakâri tekniğinde yapılmış olup ortasına oluklu yivlerle yelpaze şeklinde, kademeli olarak, iç içe yerleştirilmiş iki motiften meydana gelmektedir. Göbeğin dışını da yarım baklava motiflerinden meydana gelen bir bordür çevrelemiştir. Tavan göbeğinin dış çerçevesi içte büyük, dışta küçük iki silme ile çerçevelendirilerek kompozisyon tamamlanmıştır (Resim: 241).

Dış mimaride süsleme olarak güney cephede yer alan 2. kat gezemeğinin ajurlu korkulukları dikkat çekmektedir. Stilize bitki formlarını hatırlatan korkuluk parmaklıklarının alt ve üst kısımlarında ajur tekniği ile oyulmuş haç çiçeği motifleri bulunmaktadır (Resim. 239).

Evin doğu cephesinde, 1. kat doğu eyvanına açılan pencerelerden solda olanının önüne yerleştirilen ahşaptan yapılmış “kim geldi” kafesi ahşap süslemenin görüldüğü diğer bir yerdir. Pencerenin yarıdan fazlasını kapatan kafes bombeli bir şekilde dışa

doğru taşıntı yapmakta olup 6n tarafi ahşap çıtaların verev yerleştirilmesi ile bir panjur oluşturulmuştur. Kafesin yanları ahşap malzeme ile kapatılmış olup yan y6zeylerin ortalarında kıl testere ile ajurlu olarak oyulmuş birer iek motifi yerleştirilmiştir (izim: 239) (izim: 66).

Fenerli Ev geleneksel plan anlayışı ve g6rkemli mimarisi ile Taraklı evlerinin en 6nemlilerinden birisini oluşturmaktadır. Geçmişte Sakarya evlerinde yaygın olarak karşımıza çıkan cihann6ma katının g6r6ld6đ6 tek 6rnek olarak karşımıza çıkan **Fenerli Ev**, tescilli olmasına rağmen bakımsızlıktan yok olmak 6zerebilir.

Hisar Evi

Katalog No : 5.8.1.4.

Çizim No : 73-76

Resim No : 242-245

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Tescilli⁵⁰⁹ olan ev ilçe merkezinde Hisar Mahallesi Yıldırım Sokak No: 25’te bulunmaktadır. Bu gün harap haldeki ev özellikle yapı sistemi ve kullanılan malzemesi ile yapıldığı dönem mimarisi hakkında fikir vermesi açısından ve bölgede pek rastlanmayan bir plan tipi olan “**dış sofalı plan tipi**”nin tespit edebildiğimiz tek örneği olması açısından incelenmesi uygun bulunmuştur (Resim: 242-245) (Çizim: 73).

Tarihçe: Yapının tarihi ile ilgili herhangi bir yazılı belge yoktur. Ancak çevrede oturan yaşlıların ifadelerine göre ev XIX. yy. sonlarında kalmış olması gerekir.

Plan: Günümüze ulaşmayan eski hisarın eteklerinde kurulan ev meyilli arazi yapısından dolayı bir yamaca dayandırılmıştır. Doğu-batı doğrultusunda planlanan ev oldukça küçük ölçülerde olup zemin kat ve 1. kattan meydana gelmektedir (Çizim: 74). Her iki katta da “**dış sofalı plan tipi**” uygulanmıştır.

Eğimli arazi yapısından dolayı çarpık bir plana sahip olan evin zemin katına ana cepheyi de oluşturan doğu yönünden girilmektedir. Cepheden hafif içeri alınmış olan giriş kısmında yer alan tek kanatlı bir ahşap kapı ile iç mekâna geçilmektedir (Resim: 245). Girişte yer alan küçük bir merdiven sahanlığından sonra üst kat ile bağlantıyı sağlayan merdivenlere ulaşılmaktadır. Girişin hemen solunda bir kapı ile de zemin katın tamamını oluşturan odaya geçilmektedir.

Doğu cepheye iki küçük mazgal pencere ile açılan odanın güney duvarında ortada bir ocak nişi onun sağında bir tezgah, solunda ise küçük bir niş yer almaktadır. Muhtemelen bu oda mutfak olarak da kullanılmıştır (Çizim: 75).

⁵⁰⁹ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.’nun 01.09.1989 tarih ve 675 sayılı tescil kaydı.

Zemin kat ile bağlantıyı sağlayan ahşap merdivenlerle ulaşılan 1. kat, yapıyı kuzey ve batı cephelerden “L” şeklinde çevreleyen dış sofa ve bir odadan meydana gelmektedir. Dış sofanın kuzey kanadında içinde üst katla bağlantıyı sağlayan merdivenler bulunmaktadır. Bu bölümü aydınlatmak için girişin tam üzerine ve kuzey duvarına birer küçük dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Dış sofanın batı bölümünün dış duvarı tamamen yıkılmıştır. Bu bölümden açılan bir kapı ile geçilen üst katın tek odası doğu cephede yer alan üç dikdörtgen pencere ile aydınlatılmıştır. Güney duvarı hafif dışa taşırılan odanın bu duvarının ortasında da bir ocak nişi, doğu yönünde bir dolap nişi ve küçük bir pencere yer almaktadır. Ocak nişinin batısında ise bir gusül dolabı bulunmaktadır (Çizim: 76).

Malzeme ve Teknik: Moloz taş zemin üzerine ahşap çatki arası kerpiç dolgulu olarak inşa edilen yapının dış cepheleri saman katkıli çamur ile sıvanmıştır. Üzeri alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Kerpiç dış etkilere karşı dayanıksız bir malzeme olduğu için yapının cephelerinde ileri derecede bozulmalar meydana gelmiş ve taşıyıcı sistem olan ahşap çatki açığa çıkmıştır (Resim: 244).

Tek kanatlı ahşap bir kapı ile geçilen zemin katta üst katla bağlantıyı sağlayan merdivenler ve tavanın büyük bir kısmı yıkılmıştır. Basit ahşap bir kapı ile geçilen zemin kattaki tek bölme olan odanın güney duvarında yer alan ocak nişi ve dolaplar yıkılmıştır. Üst katı oluşturan birimlerden birisi olan “L” şeklindeki dış sofanın batı duvarı tamamen yıkıldığı iç yapısı anlaşılammamaktadır. Üst katın tek odası doğu cepheye doğru cumba şeklinde çıkıntı yapmaktadır. Alttan ahşap desteklerle desteklenen odanın bu cephesinde yer alan ahşap dikdörtgen pencereler dikey sürgülü olup basit yapıdadırlar (Çizim: 73). Çıkıntının güney cephesinde de küçük bir dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Odanın tavanı ve zemini tamamen çökmüş durumdadır. Güney duvarında yer alan ocak, dolap ve gusül dolabı yıkık durumdadır. Dışa taşkın saçakları bulunan alaturka kiremit kaplı çatı çökmüştür (Resim: 244).

Dış mimaride süsleme unsurlarına rastlanmayan evin iç mimarisi harap halde olduğu için mahiyeti anlaşılmmamaktadır.

Hisar Evi, harp halde olmasına rağmen kendine has mimari yapısı ve plan özelliği ile Taraklı evleri içerisinde özel bir konuma sahiptir.

Meriç ÖZEN Evi

Katalog No : 5.8.1.5.

Çizim No : 77-81

Resim No : 246-252

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Yapı ilçe merkezinde Hacı Murat Mahallesi, Ankara Caddesi ile Fatih Caddesi'nin kesiştiği yerde No:81'de bulunmaktadır (Resim: 246, 247) (Çizim: 77).

Tarihçe: Tescilli⁵¹⁰ olan evin yapım tarihi ile ilgili herhangi bir yazılı belge yoktur. Ancak tescil kaydına göre 1925 yılında yapılmıştır. Üslup özellikleri de bu tarihi doğrular niteliktedir.

Plan: Yapı Doğu-batı doğrultusunda planlanmış olup zemin kat üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir (Çizim: 78).

Sonradan yapılan onarımlarla bir hayli değişmiş olan evin zemin katı **“iç sofalı plan tipi”** özelliği göstermektedir. Batı yönde cephenin ortasında yer alan çift kanatlı ahşap bir kapı ile geçilen bu katın ortasında yer alan sofanın kuzey-doğu bölümü bir duvarla ayrılarak dışardan ayrı bir girişi olan yazıhaneye dönüştürülmüştür (Resim: 247). Güney-doğu bölümü ise kendi içinden üç bölüme ayrılmıştır. Evin hayat bölümü olan bu kat daha önceleri depo ve kiler olarak kullanılmakta iken bugün fonksiyonu tamamen değiştirilmiştir (Çizim: 79).

Girişin tam karşısına yerleştirilen ahşap merdivenlerle çıkılan 1. kat da **“iç sofalı plan tipi”** özelliği göstermektedir. Ortadaki geniş sofanın kuzey yönü iki odaya bölünmüştür. Bu odalardan Kuzey-batıda olanı dört adet ahşap dikdörtgen pencere ile dışa açılmaktadır. Kuzey-doğuda olan oda ise kuzey cepheye iki adet ahşap dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Sofanın güney batı köşesinde bulunan odanın girişi pahlı olup batı cephede iki dikdörtgen penceresi ile bulunmaktadır. Güney doğuda bulunan oda ise

⁵¹⁰ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 01.09.1989 tarih ve 675 sayılı tescil kaydı.

doğu yöne tek pencere ile açılmaktadır. Bu iki oda arasında yer alan dar bir koridorla güney cephenin dışına taşırılmış tuvalet kısmına geçilmektedir (Çizim: 80).

1. kat sofasının doğu duvarına bitişik bulunan ahşap merdivenlerle çıkılan 2. kat da “iç sofalı plan tipi” özelliği göstermektedir. Batı yönde çift kanatlı bir kapı ile gezemeğe geçilen sofanın doğu ucunda yer alan çift kollu bir merdivenle yüksek bir sahanlığa çıkılmaktadır. “Yüksek sofa” denilen bu bölüm simetrik yerleştirilen iki küçük pencere ile dışa açılmaktadır (Resim: 248).

Sofanın kuzey yönünde yer alan odalardan kuzey-batıda olanı kare planlı olup kuzey ve batı cephelere üçer dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Kuzey-doğuda yer alan odanın ise kuzey cephede iki dikdörtgen penceresi bulunmaktadır.

Sofanın güneyinde yer alan odalardan güney-batıda olanı üç dikdörtgen pencere ile batı cepheye açılmaktadır. Mutfak olarak kullanılan güney doğudaki odanı ise doğu yönünde bir dikdörtgen penceresi bulunmaktadır. Bu iki odanın arasında tuvalet bölümüne geçit veren dar bir koridor yer almaktadır (Çizim: 81).

Malzeme ve Teknik: Yapı, moloz taş duvarlı bodrum kat üzerine, ahşap çatıklı karkas olarak inşa edilmiş ve duvar yüzeyleri tahta kaplama ile kaplanmıştır. Üst örtü alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır (Resim: 246, 247) (Çizim: 77).

Bugün bir bölümü yazıhaneye dönüştürülen ve daha önceleri evin hayat bölümünü teşkil eden zemin katın diğer bölümleri depo olarak kullanılmaktadır. Ortadaki sofanın doğu duvarında yer alan ahşap merdivenlerle ulaşılan 1. katın iç mekânında yapılan değişikliklerle bir çok orijinal özellik kaybolmuştur. Ortadaki sofanın sağına ve soluna yerleştirilen odalardan kuzey doğuda olanının içinde bir gusül dolabı ile bir yüklük yer almaktadır. Kapısı pahlı olan güney-batı köşede yer alan odanın güney duvarında ortadaki ocak nişinin iki tarafına yerleştirilmiş ahşap kapaklı yüklükler bulunmaktadır. Merdiven sahanlığında ve orta sofadan iki ayrı girişi bulunan güney-doğudaki oda daha sade olup güney duvarında bir ocak nişi yer almaktadır.

1. kata göre daha gösterişli olan 2. katın ortasındaki sofanın batı ucunda yer alan çift kanatlı ahşap bir kapı ile batı cephede yer alan gezemeğe geçilmektedir. Kapının üzerinde yer alan yuvarlak kemerli üç bölümlü ışıklık ve iki yanında yer alan dikdörtgen pencereler sofaya aydınlık ve ferah bir mekân etkisi kazandırmıştır (Resim: 249).

Sofanın tavanı tekne tavan şeklinde düzenlenmiş olup sade ahşap kaplama şeklindedir (Resim: 250).

Sofanın kuzey batı köşesinde yer alan oda iki cepheye açılan pencereleri ile sokağa açılmaktadır. Ferah ve aydınlık bir mekâna sahip olan bu odanın doğu duvarında ortada cam kantlı, yanlarda ahşap kantlı üç dolap yer almaktadır (Resim: 251). Bu oda evin baş odası olarak kullanılmıştır. Kuzey-doğu köşede yer alan oda daha sade olup batı duvarında bir ocak nişine yer verilmiştir. Sofanın güney-batı köşesinde yer alan oda ve mutfak olarak kullanılan güney-doğudaki odaların duvarlarında ahşap yüklükler ve nişler bulunmaktadır.

Dış mimarisi oldukça sade olan yapının ana cephesi olan batı cephesi daha gösterişlidir. Bu cephe zarif ahşap eliböğründelerle 2. kat boyunca çıkma yapmaktadır. Daha iri iki eliböğründe ile taşınan 2. katın ortasında dışa doğru taşıntı yapan ahşap gezemek cepheyi hareketlendirmektedir. Ön cepheye iki Bursa kemeri ile açılan ahşap gezemeğin üst örtüsü üç ahşap direk tarafından taşınmaktadır. Yanlarda birer küçük kemeri olan gezemeğin ahşap korkulukları bulunmaktadır (Resim: 246). Evin kuzey cephesi ise kuzey-doğu köşede yer alan ve iki zarif eliböğründe ile dışa taşırılan oda ile hareketlendirilmiştir. Diğer cepheler sade ve gösterişsizdir.

Süsleme: Ev onarımlarla bir çok özelliğini kaybetmesine rağmen özellikle 2. kat sofasının tavan süslemesi ile dikkat çekmektedir. Çıtakârî tekniği ile süslenmiş olan tavan dıştan içe doğru kademeli bir biçimde daralmakta ve orta kısmı kendi içerisinde altı dikdörtgen panoya ayrılmaktadır. Yan yana getirilmiş zikzak motiflerinden meydana gelen bir kenar suyu kompozisyonu tamamlamaktadır (Resim: 250). Ahşap süslemeler içinde dikkati çeken bir diğer unsur da sırt sırta yerleştirilmiş oval formlardan meydana gelen bir kompozisyon şeklindeki gezemeğin ahşap korkuluklarıdır (Resim: 246).

Evinin çift kanatlı ana giriş kapsamında yer alan pirinçten yapılmış bir de kapı tokmağı bulunmaktadır (Resim: 251). Yatay oval biçimli kapı tokmağı döküm tekniği ile yapılmış olup malzemesi pirinçtir. Ağzı yukarı doğru olan bir “C” şeklindedir. Uçları volütlüdür. Gövdenin alt ortasında, bastırılarak yapılmış parmak izine benzer, ortadaki büyük yanlardaki küçük, yan yana üç tane şekil vardır. Tokmak çevresinin kapı dışında kalan baş kısmı, yatay kısa bir boru şeklinde olup üzeri çentiklidir. Tokmağın üst ucunda bulunan çıkıntıları bu küçük borunun uçlarına takılırlar. Aynası kapı çivisinden

yukarı doğru dik duran bir yaprak biçimindedir. Aynanın içerisi ajur tekniği ile yukarı doğru giderek yükselen dikey oylumlarla süslenmiştir. Alt parçayı oluşturan kabara daha küçük ölçülerde olup palmet yaprağını hatırlatmaktadır. Bunun da içerisi ajur tekniği ile oylumlanmıştır.

Meriç ÖZEN Evi Taraklı evleri içerisinde özgün yapısı ile günümüze ulaşan önemli örneklerden birisidir.

Mürvet TANYEL Evi

Katalog No : 5.8.1.6.

Çizim No : 82-88

Resim No : 252-259

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Yunus Paşa Mahallesi Hamamönü Caddesi No: 6'da bulunmaktadır (Resim: 252-254) (Çizim: 82-84).

Tarihçe: Tescilli⁵¹¹ olan evin yapım tarihi ile ilgili herhangi yazılı bir belge yoktur. Ancak ev sahibinin ifadelerinden anlaşılacağı üzere XIX. yy. sonunda yapılmış olmalıdır. Evin üslup özellikleri de bu bilgiyi doğrulamaktadır.

Plan: Kuzey-güney doğrultusunda planlanan ev bodrum kat üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir. Ev doğu-batı doğrultusunda ikiye bölünmüş olup günümüzde iki ayrı ev olarak kullanılmaktadır (Çizim: 85). Kuzey bölümü dış cephe dışında sonraki onarımlarla orijinal özelliklerini yitirmiştir. Mimari ve süsleme özellikleri bakımından evin güney bölümü dikkat çekicidir.

Evin hayat bölümünü oluşturan bodrum kat plan olarak **“orta sofalı plan tipi”** özelliği göstermektedir. Sonradan ortadan bir duvarla ikiye bölünen sofanın güney-doğu köşesinde yer alan odadan açılan bir kapı ile girilmektedir. Orta sofa dört yöne dört eyvan şeklinde açılmakta olup kuzey ve güney eyvanlar içeri çekilmiştir. Batı eyvanın duvarları oda duvarları ile aynı hizada kalırken doğu eyvanı hafif dışa taşırılmıştır. Batı eyvanının iki yanında yer alan köşe odaları birer kapı ile eyvana açılmaktadır. Sonradan iki odaya dönüştürülen doğu ve batı eyvanları da birer kapı ile orta sofaya açılmaktadırlar. Bu iki eyvanın kuzey duvarlarında karşılıklı yerleştirilen iki ahşap merdivenle üst kata bağlantı sağlanmıştır (Çizim: 86).

Hayat üzerinde yükselen evin 1. katı **“orta sofalı plan tipi”** özelliği göstermektedir. Bu kata hafif içe alınmış güney eyvanının ortasında yer alan çift kanatlı

⁵¹¹ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.’nun 01.09.1989 tarih ve 675 sayılı tescil kaydı.

bir kapı ile geçilmektedir. Evin girişini oluşturan güney eyvanının doğu ve batı köşelerinde kare planlı iki oda yer almaktadır. Bu odaların içeri ile bağlantıları kuzey yönde yer alan merdiven sahanlığından açılan kapılarla sağlanmıştır. Güney-doğu köşede yer alan oda doğu cepheye bir, güney cepheye üç, giriş sahanlığına bir pencere ile açılmaktadır. Güney-batıdaki oda ise batı cepheye bir, güney cepheye iki, giriş sahanlığına bir pencere ile açılmaktadır. Doğu ve batı eyvanlarının içinde simetrik olarak yerleştirilen ahşap merdivenlerle üst kat ile bağlantı sağlanmıştır. Merdivenlerin altı iki merdiven odası olarak düzenlenmiştir. Batı eyvanın dışa taşan ucunun içine lavabo, banyo ve tuvalet yerleştirilmiştir. Dışa taşkın doğu eyvanın doğu ucu ise bir gezemek olarak düzenlenmiştir (Çizim: 87).

1. kat ile aynı simetrik plan özelliği gösteren 2. kat da plan olarak “**orta sofalı plan tipi**” özelliği göstermektedir (Çizim: 82).

Batı eyvanı içine yerleştirilen ahşap bir merdivenle ulaşılan 2. katta batı eyvanın dışa taşıntı yapan kısmı alt katta olduğu gibi lavabo, banyo ve tuvalet olarak düzenlenmiştir. Orta sofanın doğu eyvanı ise çift kanatlı bir kapı ile dışa doğru taşıntı yapan üst kat gezemeğine açılmaktadır.

Çift kanatlı bir kapı ile geçilen güney eyvanı içe doğru çekilmiş olup iki pencere ile dışarıya açılmaktadır. Bu eyvanın iki köşesinde yer alan kare odalardan güney-doğuda olanı iki yöne üçer pencere ile, giriş sahanlığına bir pencere ile açılmaktadır. Güney-batı köşede yer alan odanın batı duvarı sağır tutulmuş olup güney cephede üç, giriş sahanlığında bir penceresi bulunmaktadır.

Malzeme ve Teknik: Moloz taş temel üzerine ahşap karkas arası kerpiç dolgulu olarak inşa edilen yapının üzeri alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Evin dış cepheleri saman katkılı çamur ile sıvanmış, sıvanın üzeri sarı boya ile boyanmıştır. Kerpiç dış etkilere karşı dayanıksız bir malzeme olduğu için yapının cephelerinde ileri derecede bozulmalar meydana gelmiş ve taşıyıcı sistem olan ahşap çatki açığa çıkmıştır (Resim: 252-254).

Evin hayat bölümünü oluşturan bodrum kat toprak zeminli olup, duvarlar kerpiç ile örülmüş, üzeri saman katkılı çamur ile sıvanıp boyanmıştır. Tavanlar ise ahşap kirişli döşeme şeklindedir. Üst katla bağlantıyı sağlayan merdivenler ahşaptır.

Güney yönden çift kanatlı ahşap bir kapı ile geçilen 1. katın giriş eyvanı kapının üzerinde yer alan basık kemerli küçük bir pencere ile aydınlatılmıştır. Toprak zeminli bu bölümün üzeri ahşap kirişli tavan ile örtülmüştür. Sofanın sağında ve solunda köşe odalarına açılan birer pencere bulunmaktadır. Girişleri üst katla bağlantıyı sağlayan merdivenlerin içinde bulunduğu doğu ve batı eyvanlarına açılan bu odalardan güney-doğuda olanının içinde iki ahşap kapaklı yüklük bulunmaktadır. Güney-batıda bulunan odanın batı duvarında da bir ocak ile bir gusül dolabı bulunmaktadır (Resim: 255).

1. katın simetrisi olan 2. kata batı eyvanı içinde yer alan ahşap merdivenlerle ulaşılmaktadır. Ahşap döşeme ve tavan kaplamasına sahip orta sofanın tavanı tekne tavan formunda olup yukarıya doğru kademeli bir şekilde daralmaktadır (Resim: 256) (Çizim: 85). Sofa güney yönünde çift kanatlı bir kapı ile güney eyvanına açılmaktadır. Doğu yönünde ise çift kanatlı ahşap bir kapı ile üst kat gezemeğine bağlanmaktadır. Güney eyvanın iki köşesinde yer alan odalar alt kat odaları ile benzer özellikler göstermektedir. Bu odalardan güney-batıda olanının batı duvarında bir ocak ile bir gusül dolabı yer almaktadır.

Son yıllarda dış etkenlerden dolayı iyice harap hale gelen evin dış cephe mimarisi dikkat çekicidir. Evin güney-doğu bölümü çökme tehlikesi geçirmektedir (Çizim: 82). Evin girişinin de bulunduğu güney cephesinde alt kat odalarından güney-batıda olanının pencereleri ahşap kare formludur. Çift kanatlı ahşap kapının üzerinde ise basık kemerli ahşap bir ışıklık yer almaktadır. Güney-doğu köşede yer alan odanın pencereleri yuvarlak kemerli olup alt kısımlarında demir korkuluklar, üst bölümlerinde ise ahşap kafesler bulunmaktadır. Giyotinli olan üst kat pencerelerinin tamamı yuvarlak kemerli olup ahşap kafeslidirler. Bazı pencerelerin ahşap kafesleri kırılmıştır (Resim: 252).

Evin doğu cephesi diğer cephelere göre daha hareketlidir. Tam ortada dışa doğru taşıntı yapan ahşap korkuluklu 1. ve 2. kat gezemekleri cepheyi hareketlendirmektedir. Kademeli başlıklara sahip ikişer ahşap sütun tarafından taşınan gezemeklerden 2. katta olanının cephesi üçgen alınlık şeklinde sonlanmaktadır. Bu cephedeki pencerelerden hayat bölümüne ait olanlar küçük mazgal pencere şeklinde olup üst katlardakiler yuvarlak kemerlidir. Bu pencereler de ahşap kafesli olup alt kattakilere benzer demir korkulukları bulunmaktadır (Resim: 253) (Çizim: 84).

Kuzey cephe güney cephe ile aynı özellikler taşımakta olup tek fark 2. katta giriş sahanlığının üzeri üçgen alınlıklı bir gezemek olarak düzenlenmiştir (Resim: 254) (Çizim: 83).

Süsleme: Yapı, iç mimarisinde yapılan onarımlarla orijinal bir çok özelliğini yitirmiştir. İçerde süsleme özellikleri fazla yoktur. Dikkat çeken en önemli süsleme unsurlarından biri 2. kat sofasının üzerini örten ahşap tekne tavanıdır. Kademeli bir şekilde içe doğru daralan tekne tavanın göbek kısmı kadife ile kaplanmıştır (Resim: 257). Dış mimaride dikkati çeken süslemeler ise 1. kat odalarının pencerelerinin önünde yer alan demir korkuluklardır. Korkuluklar uçları volütlü motiflerinin sırt sırta vermesi ile oluşan bir kompozisyon şeklindedir (Resim: 252) (Çizim: 82). Gezemeklerin ahşap korkulukları basit torna işidir.

Yapıdaki bir diğer süsleme de doğu cephede 2. kat gezemeğinin üçgen alınlığının ortasında yer alan ahşap güneş motifidir. Oluklu çıtaların oluşturduğu şualar kısa ve uzun şekilde alternatifli olarak yerleştirilmiştir (Resim: 258). Ayrıca bu gezemeğin tavanında kalem işi süsleme de bulunmaktadır. Beyaz zemin üzerine sarı renkle yapılan süslemeler dikdörtgen bir pano şeklindedir. Panonun etrafı dilimleri içe dönük bir bordürle çevrelendikten sonra ortada kenarları dilimli yuvarlak bir madalyon yerleştirilmiştir. Etrafı kare şeklinde bir konturla çerçevelenen bu göbek motifinin iki ucuna da birer baklava motifi yerleştirilmiştir (Resim: 259).

Bakımsızlıktan yıkılmak üzere olan **Mürvet TANYEL Evi** Taraklı evleri içinde XIX. yy. özelliklerini yansıtan cephe düzenlemesi ile önemli örneklerden biri olarak günümüze ulaşmıştır.

Selahattin KOZCAĞIZ Evi

Katalog No : 5.8.1.7.

Çizim No : 89-93

Resim No : 260-268

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Yangınönü Meydanı Caddesi No: 12’de bulunmaktadır (Resim: 260, 261).

Tarihçe: Tescilli⁵¹² olan evin yapım tarihi ile ilgili herhangi yazılı bir belge yoktur. Ancak tescil fişinden ve ev sahibinin ifadelerine göre 1930 yılında İsmail KOZCAĞIZ tarafından yaptırılmıştır.

Plan: Zemin kat üzerine iki katlı olarak inşa edilen evin hayat bölümünü oluşturan zemin katı sonraki dönemlerde yapılan onarımlar ve eklemelerle orijinal özelliklerini kaybetmiştir (Çizim: 90).

İkisi kuzeyde biri batıda üç ayrı girişi bulunan bu katın içerisi sonraki onarımlarla büyük ölçüde değiştirilmiştir. Kuzey duvarında üç mazgal pencere ile aydınlatılan bu katın batı duvarında üç küçük penceresi daha bulunmaktadır. Diğer duvarlar tamamen sağır tutulmuştur. Batı duvarının ortasında ve kuzey duvarının doğu köşesinde yer alan girişlerin açıldığı sahanlıklarda bulunan ahşap merdivenlerle 1. kat ile bağlantı sağlanmıştır (Çizim: 91) .

Oldukça çarpık bir plana sahip olan 1. katın doğu yönüne yeni eklemeler yapılmak suretiyle ev genişletilmiştir. İç mimaride de bir hayli değişiklik yapıldığı için orijinal planı bozulmuştur. Ancak buna rağmen odaların ve sofanın konumundan ev “**orta sofalı plan tipi**” özelliklerini göstermektedir (Çizim: 92). Ev sonraki onarımlarla bir hayli değiştiği için şimdiki hali iç sofalı plan tipine yakın olmasına rağmen odaların köşelerinin pahlı olması ve batıda ve güneyde yer alan eyvanların orta sofa ile birleşmesi orta sofalı plan tipi özelliklerini göstermektedir.

Kuzey-doğuda yer alan merdiven sahanlığı ortadaki sofaya açılmakta, sofa batı ve güney yöne iki eyvan ile uzanmaktadır. Batı eyvanının içinde alt ve üst katla

⁵¹² Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.’nun 01.09.1989 tarih ve 675 sayılı tescil kaydı.

bağlantıyı sağlayan ahşap merdivenler yer almaktadır. Sonraki dönemlerde sofanın ortasına kuzey-güney doğrultuda bir duvar örülerek ikiye ayrılmıştır. Bu kata ayrıca güneyden açılan başka bir kapı ile de geçilmektedir. Orta sofanın üç köşesinde yer alan odalar yapılan onarımlarla orijinal özelliklerini kaybetmişlerdir. Bu odaların batı duvarlarında yer alan niş ve dolaplar orijinaldir.

Kuzey-doğudan ve batı eyvanının içinde yer alan merdivenlerle çıkılan 2. kat 1. kat ile aynı plan özelliği göstermektedir (Çizim: 93). Bu katta da iç mimaride yapılan onarım ve değişikliklerle orijinal özellikler kaybolmuştur. Orta sofanın batı ucu dışa doğru çıkıntı yaparak bir kapı ile gezemeğe açılmaktadır. İç mimaride yapılan değişiklikler nedeni ile bu katta kuzey-batı köşede yer alan odanın doğu duvarında yer alan ahşap yüklük ve dolap dışında dikkati çeken orijinal bir şey yoktur.

Malzeme ve Teknik: Yapı, moloz taş duvarlı bodrum kat üzerine ahşap çatıklı karkas olarak inşa edilmiş ve duvar yüzeyleri tahta kaplama ile kaplanmıştır. Üst örtü alaturka kiremit kaplı üç omuzlu çatı ile kapatılmıştır. Evin kuzey cephesi hariç diğer cepheleri sonradan betonarme sıva ile sıvanarak boyanmıştır (Resim: 260-261)

Evin hayat bölümünü oluşturan bodrum kat yapılan onarımlarla orijinal özelliklerini kaybetmiştir. Bu bölümüm kuzey-doğu köşede yer alan ahşap tek kanatlı giriş kapısı orijinaldir. Süsleme özelliği bulunmayan kapının üzerinde gösterişli bir pirinç kapı tokmağı yer almaktadır (Resim: 262).

1. katta kuzey-batı köşede yer alan ve kuzey ve batı cephelere üçer pencere ile açılan odanın doğu duvarında yer alan ahşap dolap ve yüklükler orijinaldir. Benzer yüklük ve dolaplar güney-doğu köşede yer alan odada da bulunmaktadır (Resim:263). Diğer odalarda yapılan onarımlarla orijinal özellikler bozulmuştur.

2. kat 1. kat ile aynı özellikler göstermesine rağmen orijinal unsurlar daha fazladır. Bu katta özellikle batı eyvanını tavan süslemesi ile kuzey-batı köşede yer alan odanın tavan süslemeleri dikkat çekicidir. Bu katta da alt kat odalarındakilere benzer dolap ve yüklükler bulunmaktadır.

Döşeme ve tavanlar ahşap olup pencere ve kapıların büyük bir bölümü değiştirilmiştir.

Süsleme: Selahattin KOZCAĞIZ Evi'nin plan ve mimari özellikleri onarımlarla değişmesine rağmen orijinal tavan süslemeleri dikkat çekicidir.

2. katın batı eyvanına ait dikdörtgen tavan dıştan içe doğru kademeli bir biçimde daralarak ortada dikdörtgen bir pano oluşturmaktadır. Çıtakâri tekniğinde süslenen tavan göbeğinin dışını zikzak motiflerinin yan yana gelmesi ile oluşturulmuş bir bordür çevrelemektedir. Dikdörtgen tavanın yüzeyi ortada pullu çivilerle tutturulan dört yapraklı çiçek motiflerinin yan yana gelmesi ile oluşan bir kompozisyon tamamlamaktadır (Resim: 264).

Tavan süslemesinin görüldüğü bir diğer yer de 2. katın kuzey-batı köşesinde yer alan odadır. Ahşap tavanın ortası kare forma dönüştürüldükten sonra ortasına verev yerleştirilmiş bir kare kompozisyon daha bulunmaktadır. İki kare arasında yer alan köşe boşlukları çıtaların verev çakılması ile doldurulmuştur. Etrafı testere dişi şeklinde aşağı doğru sarkan bir kenar suyu ile çerçevelenen kare göbek, kabartma biçiminde ve üzerinde çiçek motiflerinin yer aldığı bir çember ile çevrenmiştir. Bu çemberden sonra ortalarından pullu çivilerle çakılan dört yapraklı çiçek motiflerinin oluşturduğu bir kuşak yer almaktadır. Kabartma ahşap bir çemberden sonra ota kısım iki daire şeklinde süsleme kuşağı ile tamamlanmıştır. Bu süsleme kuşakları ahşap üzerine kalem işi tekniğinde olup en dıştaki lacivert zemin üzerine sarı renkte natüralist çiçek ve yaprak motiflerinden oluşmaktadır. Göbeğin ortasını oluşturan 2. kuşak ise sarı zemin üzerine lacivert renklerle ortadan dışa doğru gelişen pervane yapraklarını hatırlatan bir madalyonla tamamlanmıştır. Pervane yapraklarının aralarına da üç yapraklı stilize çiçek motifleri yerleştirilmiştir (Resim: 265).

Evin süsleme bakımından bir diğer yeri ise bodrum kat giriş kapısı üzerinde yer alan pirinç kapı tomağıdır. Diğer Taraklı evlerinde sıklıkla karşımıza çıkan kapı tokmakları formundaki bu yatay oval biçimli kapı tokmağı döküm tekniği ile yapılmış olup malzemesi pirinçtir. Ağızı yukarı doğru olan bir "C" şeklindedir. Uçları volütlüdür. Gövdenin alt ortasında, bastırılarak yapılmış parmak izine benzer, ortadaki büyük yanlardaki küçük, yan yana üç tane şekil vardır. Tokmak çevresinin kapı dışında kalan baş kısmı, yatay kısa bir boru şeklinde olup üzeri çentiklidir. Tokmağın üst ucunda bulunan çıkıntıları bu küçük borunun uçlarına takılırlar. Aynası kapı çivisinden yukarı doğru dik duran bir yaprak biçimindedir. Aynanın içerisi ajur tekniği ile yukarı doğru

giderek yükselen dikey oylumlarla süslenmiştir. Alt parçayı oluşturan kabara daha küçük ölçülerde olup palmet yaprağını hatırlatmaktadır. Bunun da içerisi ajur tekniği ile oylumlanmıştır. Bu bölümün bir kısmı kopmuştur (Resim: 266).

Evin ilgi çeken bir diğer madeni süsleme de kapı kilididir. Sakarya ve çevresinde sıklıkla örneklerini gördüğümüz demir kilidin ana gövdesini oluşturan alt tablası dikdörtgen formlu olup alt ve üst kısımları iki yana kıvrılan volüt biçimli stilize edilmiş bitki formları ile taçlandırılmıştır. Bu taçlar stilize edilmiş, başları iki yana dönük kartal motiflerini de hatırlatmaktadır. Ana gövdenin üzerinde yer alan kilit düzeneği ise alt kısmı zarif bir kıvrım üzerine oturmakta, üst kısmı ise kademeli zarif iki palmet motifinden meydana gelmektedir (Resim: 267). Kapı kilidinde ve tokmağında korozyon meydana gelmiştir.

Evin içinde yer alan ahşap aynalı konsol XIX. yy. Batı eklektizminin Osmanlı mobilyalarına bir yansıması olarak karşımıza çıkan üsluptaki süslemeleri ile dikkat çekmektedir (Resim: 268).

Selahattin KOZCAĞIZ Evi iç ve dış mimarisinde sonraki dönemlerde yapılan onarımlarla bir hayli değişiklik geçirmesine rağmen özellikle orijinal tavan süslemeleri, kapı tokmağı ve kilit sistemi ile Taraklı evleri içerisinde önemli bir konuma sahiptir.

5.8.2.Çarşılar

Orhan Gazi Çarşısı (Orta Çarşı)

Katalog No : 5.8.2.1.

Resim No : 269, 270

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Yapı ilçe merkezinde, ilçe merkezinin ortasından geçen Ankara-İstanbul yolunun batı yönünde kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır (Resim: 269).

Tarihçe: İlçe merkezinde tarihi dokusunu koruyup günümüze kadar gelmiş en eski çarşılardan birisidir. Kesin tarihi bilinmemekle beraber çarşının kuruluşu ilçenin ilk kurulduğu döneme kadar uzanmış olması gerekir.

Malzeme ve Teknik: Orhan Gazi Çarşısı Türk çarşı geleneğinin tipik özelliklerine uygun olarak şehrin en eski yapılarının yoğunlaşmakta olduğu bir bölgede bulunmaktadır. Çarşı, uzunca bir sokağın iki yanına sıralanan dükkanlardan meydana gelmektedir. İlçenin ortasında bulunduğu için Orta Çarşı olarak da bilinen çarşı sonraki dönemlerde yanlarına aynı doğrultuda dükkan sıraları eklenmek sureti ile genişletilmiştir. Kuzey ve güney yönünde iki ana girişi bulunan çarşının doğu ve batısında da tâli girişleri bulunmaktadır

Orhan Gazi Çarşısı Anadolu Türk şehrinin özelliğine uygun olarak konut alanlarından tamamen arındırılıp ticaret alanı olarak programlanmıştır. Kentin ana ticaret merkezi konumundaki bu çarşının batısında Yunus Paşa Çarşısı ve pazar yeri bulunmaktadır.

Tarklı'nın geçirdiği bir çok depremle defalarca tahrip olan çarşı her onarımdan sonra orijinal özelliklerini biraz daha kaybetmiş olmasına rağmen çarşının bazı bölümlerinde bulunan dükkanlar orijinal özelliklerini korumuştur. Genel olarak tek katlı bazen de iki katlı olarak karşımıza çıkan dükkanlar ilçede yaygın olarak karşımıza çıkan teknik ve malzeme ile inşa edilmişlerdir. Moloz taş duvarlı zemin üzerine ahşap çatıklı olarak inşa edilen dükkanların çoğu içten ve dıştan onarım görmüş, bazılarının üst katları sonradan eve dönüştürülmüştür. Bu dükkanlardan bazılarında ise cepheler ahşap kaplamalıdır. Cephelerinde genellikle geniş vitrinlere sahip olan dükkanların kepenkleri

ahşap hatıllarla desteklenerek gündüzleri gölgelik olarak kullanılmaktadır (Resim: 270).

Son yıllarda geçirdiği onarımlarla modern bir çarşıya dönüştürülen **Orhan Gazi Çarşısı** bütün değişikliklere rağmen bazı dükkanları ve konumu ile ana dokusunu koruyarak günümüze kadar gelebilmiştir.

Yunus Paşa Çarşısı

Katalog No : 5.8.2.2.

Resim No : 271, 272

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Çarşı ilçe merkezinde, Orhan Gazi çarşısının (Orta çarşı) batı yönünde, kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır (Resim: 271).

Tarihçe: İlçe merkezinde tarihi dokusunu koruyup günümüze kadar gelmiş en eski çarşılardan birisidir. Kesin tarihi bilinmemekle beraber kuruluşu Orhan Gazi Çarşısı (Orta Çarşı) ile birlikte ilçenin ilk kurulduğu dönemlere kadar uzanmaktadır.

Malzeme ve Teknik: Adını Taraklı Yunus Paşa Camii'nin de bânisi olan Yavuz Sultan Selim'in vezirlerinden Yunus Paşa'dan alan çarşı Türk çarşı geleneğinin tipik özelliklerine uygun olarak şehrin en eski yapılarının yoğunlaşmakta olduğu bir bölgede bulunmaktadır. Çarşının güney-batısında eski hamam, ve Yunus Paşa Camii bulunmaktadır. Uzunca bir sokağın iki yanına sıralanan dükkanlardan meydana gelen çarşı sonraki dönemlerde yanlarına aynı doğrultuda dükkan sıraları eklenmek sureti ile genişletilmiştir. Kuzey ve güney yönünde iki ana girişi bulunan çarşının doğu ve batısında da tâli girişleri bulunmaktadır.

Yunus Paşa Çarşısı Anadolu Türk şehrinin özelliğine uygun olarak konut alanlarından tamamen arındırılıp ticaret alanı olarak programlanmıştır. Kentin ana ticaret merkezi konumundaki bu çarşının batısında Orhan Gazi çarşısı ve pazar yeri bulunmaktadır.

Geçmiş dönemlerde geçirdiği bir çok onarımla orijinal özelliklerini kaybetmiş olmasına rağmen bazı bölümlerinde bulunan dükkanlar orijinal özelliklerini korumuştur. Genel olarak tek katlı bazen de iki katlı olarak karşımıza çıkan dükkanlar ilçede yaygın olarak karşımıza çıkan teknik ve malzeme ile inşa edilmişlerdir. Moloz taş duvarlı zemin üzerine ahşap çatıklı olarak inşa edilen dükkanların çoğu içten ve dıştan onarım görmüş, bazılarının üst katları sonradan eve dönüştürülmüştür. Dükkanlardan bazılarında ise cepheler ahşap kaplamalıdır. (Resim: 272).

Geçmiş dönemde Sapanca-Geyve-Taraklı-Göynük ve Beypazarı üzerinden Kayseri'ye kadar uzanan Ankara yolu bölgenin ticaretini canlı tutmuştur. İlçedeki

çarşılar Taraklı-Nallıhan arasındaki tüm köylerin ürettikleri ürünlerini sattıkları ve alışverişlerini yaptıkları önemli bir pazar merkezi idi. Yöreye özgü başta ahşap kaşık yapımı ve ağaç oymacılığı olmak üzere demircilik, dokumacılık, mutafçılık, saraçlık, semercilik gibi bir çok el sanatı bu çarşılarda üretilmekte ve satılmaktaydı. Günümüzde çok az örneği kalan bu el sanatlarından özellikle ağaç oymacılığı birkaç atölyede üretilmekte ve çarşılardaki dükkanlarda hediyelik eşya olarak satılmaktadır.

Konumu nedeni ile geçmişte çok işlek olan çarşı 1965 yılından sonra İstanbul-Ankara yolunun Bolu Dağı güzergâhına alınmasıyla eski işlek yapısını kaybetmiştir.

Son yıllarda geçirdiği onarımlarla modern bir çarşıya dönüştürülen **Orhan Gazi Çarşısı** bütün değişikliklere rağmen bazı dükkanları ve konumu ile ana dokusunu koruyarak günümüze kadar gelebilmiştir.

Taraklı Han (Hacı Atıf Hanı)

Katalog No : 5.8.3.

Çizim No : 94-97

Resim No : 273-277

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Tescilli⁵¹³ olan yapı Ulu Camii Mahallesi'nde Yunus Paşa Camii'nin kuzeyinde ve camiye 100-150 m. uzaklıkta bulunmaktadır (Resim: 273-277) (Çizim: 94, 95).

Tarihçe: Yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen yapı kemer biçimlerinden ve yapı elemanlarından, XIX. yy. sonu ile XX. yy. başına tarihlenir⁵¹⁴. Çevredeki yaşlılar ise yapının 1950-1965 yılları arasında postane olarak kullanıldığını, Hacı Atıf Hanı olarak bildiklerini ve yaklaşık iki yüz yıllık olduğunu belirtmektedirler.

Plan: Yapı kuzey-güney doğrultusunda iki katlı ve "U" şeklinde planlanmıştır. "U"nun açık ağızı kuzeye bakmaktadır.

Uzun zamandan beri aktif olarak kullanılmadığı için harap halde olan yapının zemin katı "U" şeklinde bir plana sahiptir. Ortadaki dikdörtgen avlunun doğu kanadı sonradan yıkılarak dükkanlara dönüştürülmüştür. Bu bölüm sonradan yapılan eklemelerle epeyce bozulmuş ve orijinal özelliklerini yitirmiştir. Bu bölümde girişleri doğu cepheden sağlanan, kahvehane, fotoğrafçı, şarküteri ve daha sonradan yapıya eklenmiş olan lokanta mevcuttur. Hanın güney doğu köşesinde cephesi doğu yöne bakan üst kata girişi sağlayan kapılardan biri bulunmaktadır. Ortadaki avlunun bitişiğinde, güney yönde geniş bir ahır bulunmaktadır. Batı kısmında ise şu an herhangi bir işlev verilmeden, bazı yerlerinde onarımlar yapılmış ve içinden hücrelere ayrılmış olan bölüm mevcuttur. Güneydeki ahır bölümü ile bu bölümü arasında avludan ve dışardan girişleri olan uzun bir koridor yer almaktadır. Batı bölümünün ana girişi kuzey cephenin ortasında olup, batı yönünde üst kata çıkılan merdivenlerin içinde yer aldığı bölümün girişi bulunmaktadır (Çizim: 90).

⁵¹³ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 01.09.1989 tarih ve 675 sayılı tescil kaydı.

⁵¹⁴ ACUN, s.14.

Zemin kat gibi “U” planlı olan 1. kat hürelere bölünmüş ve herhangi bir amaçla kullanılmamaktadır. Bazı kısımların çürümeye yüz tutmuş olan bu kat eski ve gereksiz bir takım eşyaların konulduğu virane bir yapı haline gelmiştir. Avlunun doğu kanadı üç bölümden meydana gelmektedir. Girişi güney yöndeki ahşap merdivenlerle sağlanan bu bölüm kendi içinde üç bölüme ayrılmış olup doğu cepheye yedi, güney cepheye üç pencere ile açılmıştır. Bu bölümün kuzey cephesinde iki, avluya bakan batı cephesinde de üç dikdörtgen pencere bulunmaktadır.

Avlunun güneyinde, ahırın üstündeki revaklı kısım ise avluya bakan yönü dört yuvarlak kemerli bir gezemek şeklindedir. Gezemeğin batı cephesi iki dikdörtgen pencere ile dışa açılmakta olup kuzey doğu köşesinde yer alan bir kapı ile doğu bölüme bağlanmaktadır. Revaklı gezemeğin gerisinde beş oda bulunmaktadır. Güney batı köşedeki oda diğerlerine göre daha büyük tutulmuş olup batı cepheye iki dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Girişleri gezemek bölümüne açılan diğer odalar ise güney cephede yer alan ikişer küçük pencere ile aydınlatılmıştır.

Girişi batı yöndeki ahşap merdivenlerle sağlanan batı bölüm, merdiven sahanlığı ile birlikte kendi içinde altı bölüme ayrılmıştır. Girişteki merdiven sahanlığından sonra geçilen “L” şeklindeki sofanın batı ucu, batı cepheden dışarı doğru çıkıntı yapan bir revaklı bölüme açılmaktadır. Sofanın kuzey yönünde iki dikdörtgen oda yer almaktadır. Her iki yöne bol pencerelerle dışa açılan bu odaların girişleri sofadan sağlanmıştır. Giriş sahanlığının güney yönünde küçük bir, oda kuzey yönünde dikdörtgen bir oda daha yer almaktadır. Girişleri sofaya açılan odalardan batıda olanı iki, güneyde olanı bir pencere ile dışa açılmıştır. Merdiven sahanlığının içi de kendi içinde iki küçük bölüme ayrılmıştır (Çizim: 97).

Malzeme ve Teknik: Moloz taş temel üzerine hımiş duvarlı olarak inşa edilen yapının üzeri alaturka kiremit kaplı beşik çatı ile örtülmüştür. Daha önceleri alt katın dükkanlar, üst katın otel olarak kullanıldığı yapı günümüzde tamamen terk edilmiş, bazı kısımları çürümeye yüz tutmuş olduğu için eski ve gereksiz bir takım eşyaların konulduğu virane bir depo haline gelmiştir.

Hanın zemin katının doğu kanadı en çok bozulmaların olduğu bölümü oluşturmaktadır. Bu bölüm sonradan yıktırılarak girişleri doğu cepheden sağlanan dükkanlara dönüştürülmüştür (Resim: 273). Bu bölümün avluya bakan duvarları dışında orijinal özelliği kalmamıştır. Avlunun güneyinde yer alan ve uzun bir dikdörtgen

şeklindeki ahır kısmının çift kanatlı ahşap kapısı yıkılmıştır (Resim: 274). Bu bölümün üst örtüsü ortada üç ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. Yer yer yıkılmaya yüz tutmuş duvarların arasındaki ahşap taşıyıcılar ortaya çıkmıştır. Ortada taş altlıklar üzerine oturan üç ahşap sütunun başlıkları ahşap birer yastık şeklinde sonuçlanmaktadır. Üst örtüde yatay şekilde düzenlenmiş ahşap mertekler aralıklı olarak düzenlenmiş ve üzerleri tahtaların yan yana getirilmesi ile kapatılmıştır. Böylece 1. katın zemini de oluşturulmuştur (Resim: 276).

Yapının batı bölümü daha sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Bu bölüme kuzey cephesinde yer alan çift kanatlı ahşap bir kapı ile geçilmektedir. Bol pencerelerle cephelere açılan bu bölümde yer alan pencereler dikdörtgen çerçevelidir (Resim: 275).

Daha önceleri otel olarak kullanılan hanın 1. katının doğu bölümü oldukça harap halde olup ahşap zemin ve tavan çürümüş, yer yer çökmeler görülmektedir.

Güney bölümde yer alan revaklı bölümün dört yuvarlak kemeri bağdadi tekniğiyle yapılmıştır. Üç ahşap sütun tarafından taşınan kemerlerin araları ahşap kolonlarla desteklenmiştir. Kemerlerin önünde ahşap bir korkuluk bulunmaktadır. (Resim: 273). Revaklı bölümün gerisinde yer alan odalar sonraki onarımlarla bir hayli değişmiş olup orijinal özellikleri bulunmamaktadır.

Hanın batı kanadı orijinal özelliklerin en çok görüldüğü bölümdür. Kuzey cepheye doğru taşıntı yapan bu bölümde yer alan odalar dış cephelere açılan bol pencerelerle aydınlatılmıştır. Dikdörtgen çerçeveli ahşap pencerelerin bazılarında demir korkuluklar bulunmaktadır. Bu bölümün batı cephesinde dışa doğru taşıntı yapan bir gezemek yer almaktadır. Altan ahşap payandalarla desteklenen gezemek yanlara birer, ortada iki yuvarlak ahaşap kemerle teşkilatlandırılmıştır. Cephesi üçgen alınlık biçiminde yer alan gezemeğin önünde ahşap bir korkuluk bulunmaktadır. Bu cephede dış etkenlerden dolayı çok tahribat olmuş, toprak sıvanın büyük bir bölümü dökülmüştür. (Resim: 277).

Sonraki onarımlarla orijinal özellikleri epeyce bozulan yapının süsleme özellikleri bulunmamaktadır.

XIX. yy. Osmanlı ticari hayatının önemli bir parçası olan ve bölgede günümüze ulaşabilen tek han olan **Taraklı Han (Hacı Atıf Hanı)** bugün tamamen terkedilmiş ve harap halde yıkılmayı beklemektedir.

Yunus Paşa Hamamı

Katalog No : 5.8.4.

Çizim No : 98

Resim No : 278-284

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Tescilli⁵¹⁵ olan yapı Ulu Camii Mahallesi'nde Yunus Paşa Camii'nin güney-doğusunda, camiye 40-50 m. uzaklıkta, Hamamönü Meydanı'nda bulunmaktadır. (Resim: 278).

Tarihçe: Hamamın üzerinde kitabesi veya inşa tarihini gösteren herhangi bir belge yoktur. Yunus Paşa Camii'ne yakınlığı nedeni ile ilk bakışta camiye bağlı bir yapı olarak düşünülürse de, gerek plan tipi gerekse tarihçesi incelendiğinde camiden daha eski olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tapu Tahrir Defterlerinde Cani Hatun adlı bir kadının Taraklı'da bir zaviye yaptırdığı ve Kanuni devrinde mescidinin çok harap olduğu belirtilmektedir. Yunus Ağa Camii'nin buraya çok yakında yapılmış olması dolayısıyla bu yapıya artık ihtiyaç duyulmadığı belirtilmektedir. Bu vakfın gelirleri arasında yıllık geliri 600 akçeyi bulan bir de hamam işaret edilmektedir⁵¹⁶.

Erken Osmanlı döneminde Anadolu'da yol güzergâhında yer alan uzak beldelerde veya köylerde zaviye, cami gibi yapıların yakınında inşa edilen hamamlarla küçük bir külliye havası verilmekteydi⁵¹⁷. Böyle bir zaviyenin varlığı ile hamamın yapımının camiden daha önce olmasını akla getirmektedir.

Ayrıca hamamın sıcaklığındaki kubbeye geçiş sisteminde Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi yapılarında sıkça karşımıza çıkan ve "Türk Trompu" olarak adlandırılan geçiş sistemi kullanılmıştır. Taraklı Anadolu Selçukluları döneminde fethedilmediğine göre, hamam muhtemelen Osmanlı fethinden hemen sonraki bir tarihte

⁵¹⁵ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 01.09.1989 tarih ve 675 sayılı tescil kaydı.

⁵¹⁶ ÖZÜDOĞRU, s.21.

⁵¹⁷ S. EYİCE, "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme" **Tarih Dergisi**, S.12/6, İstanbul 1961, s.1-8.; H. GÜNDOĞDU, "XIV. Yüzyıl Osmanlı Devrinde Geyve-Mudurnu Güzergâhı ve Samsa Çavuş Külliyesi", **I.Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu** (22-23 Haziran 1998) Adapazarı, 1999, s. 221-226.

yapılmış olması gerekir⁵¹⁸. Taraklı'nın fethi 1289-1293 yılları⁵¹⁹ arasında olduğuna göre hamamın da XIV. yy. sonu XV. yy.ın ilk çeyreğinde yapılmış olması gerekir. Bu nedenle hamam aynı zamanda Taraklı'nın günümüze ulaşan en eski yapısı olma özelliğini de kazanmaktadır.

Plan: Hamam kuzey-güney doğrultusunda planlanmış olup, dikdörtgen planlı küçük bir yapıdır. Orijinalinde dört bölümden meydana gelen hamamın batısındaki soğukluk bölümü ile kuzeyindeki tuvalet bölümleri sonradan eklenmiştir. Yapının üzerleri kubbe ile örtülü eş büyüklükte iki sıcaklığı, kubbeli mekânların güneyinde uzanan dikdörtgen planlı, üzeri tonoz örtülü su hazinesi ile kuzeyinde ılıklik ve halvet hücreleri yer almaktadır. Su hazinesinin arkasında, dışta külhan nişi bulunmaktadır (Çizim: 98).

Malzeme ve Teknik: Günümüzde kullanılmayan hamam moloz taştan inşa edilmiş olup girişi batı yöne sonradan eklenen iki katlı yapının içinden sağlanmaktadır .

Planı itibariyle yerel özellikler taşıyan hamamın girişi oldukça küçük tutulmuş olup sivri kemerli bir açıklığa sahiptir (Resim: 279). Girişten sonra geçilen uzun dikdörtgen planlı ılıklik bölümünün üzeri beşik tonozla örtülüdür (Resim: 280). Sivri kemerli küçük bir kapı ile geçilen 1. sıcaklık bölümü kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür (Resim: 281). Bu bölümün batısında yer alan ve daha küçük boyutlu olan 2. sıcaklık “Türk trompu”⁵²⁰ geçişli bir kubbe ile örtülmüştür (Resim: 282). Bu bölümün kuzey duvarından açılan sivri kemerli küçük bir kapı ile üzeri sivri beşik tonozla örtülü küçük bir temizlik hücrelerine geçilmektedir. Tepe pencereleri ile aydınlatılan hamamın içi oldukça ferahdır (Resim: 283). İç duvarlar sonraki onarımlar sırasında mermer kaplamalarla kaplanmıştır. Hamamın güney duvarı boyunca uzanan ve üzeri sivri beşik tonozla örtülü su haznesinin arkasında, dışta sivri kemerli külhan nişi bulunmaktadır (Resim: 284).

Hamamın süsleme bakımından bir özelliği bulunmamaktadır. Günümüz zemininden bir hayli aşağıda kalan hamamın üst örtüsündeki kurşunlar dökülmüş sonradan beton ile kaplanmıştır. 1. sıcaklığın üzerini örten kubbenin kasnağı yüksek tutularak yapıya hakim kılınmıştır (Resim: 278).

⁵¹⁸ ACUN, s.14-16.

⁵¹⁹ İŞSEVER, s.58-59.

⁵²⁰ ACUN, s.17.

Taraklı halkının sosyal yaşantısında önemli yeri olan **Yunus Paşa Hamamı**⁵²¹, Kuruluş dönemi Osmanlı mimarisinin özelliklerini taşıyor olması ve Taraklı'nın Osmanlıdan günümüze ulaşmış en eski yapısı olması bakımından önem arz etmektedir.

⁵²¹ İŞSEVER, s.68-70.

Hüseyin Ağa Çeşmesi

Katalog No : 5.8.5.

Çizim No : 99

Resim No : 285, 286

İnceleme Tarihi : Ağustos-2005

Yeri: Tescilli⁵²² olan yapı ilçe merkezinde Yusuf Bey Mahallesi'nde, Yusuf Bey Camii'nin güney-batısında, camiye 80-90 m. uzaklıkta tarihi bir çınarın dibinde bulunmaktadır (Resim: 285).

Tarihçe: Çeşmenin üzerinde yer alan üzerinde yer alan üç satırlık kitabede şu bilgiler yer almaktadır (Resim: 286):

لا اله الا الله محمد رسول الله

بو چشمه دن ما ايچن صبحا

صاحب الخيرات حسين آغا فاتحه سنه ١١٤٧

1-Lâ-ilahe illâ Allah Muhammedür'r-Resûlu'l-lâh

2-Bu çeşmeden mâ'îçen sâhâ

3-Sâhibu'l-hâyât Hüseyin Ağa fatiha sene 1147 (M.1734-1735)

Kitabeden de anlaşıldığı gibi çeşme 1147 (M.1734-1735) yılında Hüseyin Ağa⁵²³ adlı birisi tarafından yaptırılmıştır.

Plan: Kare planlı çeşme doğu-batı doğrultusunda planlanmış olup ana cephesi batıya bakmaktadır (Çizim: 99).

⁵²² Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 01.09.1989 tarih ve 675 sayılı tescil kaydı.

⁵²³ ACUN, s.12'de V.G.M. arşivi 144/704 no'lu defterde ve Sakarya İli vakfiye fihrist 2307 defterinin 19. sırasında, s. 43'te; Taraklı Nahiyesi'nin Yunus Bey Mahallesi sakinlerinden, kaşıkçı eşrafından Hüseyin Ağa İbn-i Abdülhamit bin Abdullah'a ait H.1230/M.1815 tarihli bir vakıf kaydından söz eder. Bu tarih ile çeşme kitabesi arasında 80 yıllık fark olmasına rağmen her iki kişinin de aynı kişiler olduğunu ve vakfiyenin sonradan yazdırılmış olabileceğini belirtir.

Malzeme ve Teknik: Düzgün kesme taştan inşa edilen çeşme kare kübik gövdeli olup, duvar yüzeyleri sonradan sıvanmış ve üzeri beton bir tabla ile kapatılmıştır. Batıda yer alan ana cephenin iki köşesi dışa doğru taşıntı yapan iki kare silme ile belirlenmiştir. Önünde bir de taş yalağı bulunan çeşmenin orijinalde iki lülesi bulunurken biri sonradan iptal edilmiştir.

Üzerinde yer alan üç satırlı kitabesi dışında süsleme özelliği bulunmayan **Hüseyin Ağa Çeşmesi**, Taraklı'da Osmanlı döneminden günümüze ulaşmış tarihi bilinen nadir yapılardan birisidir.

5.9. Kaynaklarda Adı Geçen Ancak Günümüze Ulaşmayan Eserler

5.9.1. Evler

Merkez ilçede 17 Ağustos 1999 depremi öncesi 38 adet tescilli eski ev bulunmasına rağmen günümüze sadece iki tanesinin ulaşması oldukça üzücüdür. Depremde evlerin bir çoğu hasar görmüş ancak bazıları da deprem fırsat bilinerek ortadan kaldırılmıştır. Bazı yapılar da kundaklanmak suretiyle yakılarak yok edilmiştir.

Türk ev mimarisinin en önemli örneklerini oluşturan ve günümüze ulaşmayan bazı evleri Sakarya Müzesi arşivinde bulduğumuz fotoğraflarından yola çıkarak mimari ve süsleme özellikleri bakımından değerlendirmeye çalıştık. Bu değerlendirmeler eldeki malzemenin verdiği imkanlar ölçüsünde yapılmıştır.

Alicanlar Evi -II

Katalog No : 5.9.1.1.

Resim No : 287

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: Cumhuriyet Mahallesi Bahçivan Sokak'ta bulunan yapı 1999 depreminde hasar görmüş daha sonra tamamen yıktırılarak yeri otoparka dönüştürülmüştür. Evin kuzey-batı köşesinde bulunan çeşme harap halde durmaktadır (Resim: 287).

Tarihçe: Aynı sokakta bulunan ve günümüze harap halde ulaşan Alicanlar Evi-I'in şu an ki sahibi Cavit ALİCAN'ın ifadesine göre her iki ev 1922-1923 yılları arasında İbrahim DİYARBEKİRLİ tarafından yaptırılmıştır. Cavit ALİCAN'ın annesinden öğrendiği kadarıyla ev dedesi İbrahim DİYARBEKİRLİ tarafından yerli azınlık mimarlara yaptırılmıştır.

Plan: Yapı tamamen ortadan kalktığı için plan özellikleri hakkında kesin bir bilgimiz yoktur. Ancak Sakarya Müzesi arşivinden elde ettiğimiz fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla bodrum kat üzeri iki kat olarak inşa edilen ev “iç sofalı plan tipi” özelliklerini göstermektedir.

Cephesi Kuzeye bakan ev yapım tarihleri aynı olan Alicanlar Evi-I'den daha simetrik bir plana sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Malzeme ve Teknik: Fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla taş duvarlı bodrum kat üzerine ahşap karkas tekniği ile inşa edilen yapının dış cepheleri tahta kaplamalarla kaplanmış, üzeri alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür.

Simetrik bir cephe düzenine sahip olan evin giriş kapısının bulunduğu orta bölüm içeri çekilerek köşelerdeki odalar dışa doğru taşırılmıştır. Alt katta cephede yer alan köşe odaları her cepheye ikişer ahşap çerçeveli dikdörtgen pencerelerle dışa açılmaktadır. Bu odaların ana kapısının bulunduğu merdiven sahanlığına bakan aynı ebatlarda birer penceresi daha bulunmaktadır. Çift kanatlı ahşap bir kapı olduğu anlaşılan ana giriş kapısının üstünde bir ışıklık bulunmaktadır. Kanatlarının 2/3'ü camlı olduğu anlaşılan kapının alt panolarındaki kabartma motifler dikkat çekmektedir. 1. kattaki arka odaların da benzer bir düzene sahip olduğu tahmin edilmektedir.

Alt kat ile simetrik bir yapıya sahip olan üst katın orta sofası giriş kapısı üzerinden hafif dışa doğru taşırılmış ve iki dikdörtgen pencere ile dış cepheye açılmıştır. Cepheye bakan üst kat odaları alt kat odaları ile aynı simetride olup aynı pencerelerle dışa açılmaktadır. Ancak üst katın orta bölümü alt kata göre dışa taşıntısı az olduğu için köşe odalarının giriş bölümüne bakan dikdörtgen pencereleri daha dar tutulmuştur. Kat araları, köşeler ve çatıya geçişte hafif dışa taşkın ahşap hatıllar kullanılmıştır. Bu hatıllar ve pencere çerçeveleri kahverengiye boyanarak simetrik yapı düzeni iyice belirginleştirilmiştir. Dışa taşkın çatı saçakları sade tutulmuştur.

İç mimarisi ve süslemeleri hakkında bilgi sahibi olamadığımız **Alicanlar Evi-II**, simetrik ve dengeli mimarisi ile Sakarya evleri içinde özel bir konuma sahipken, 1999 depreminden sonra tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Cevat Bey Konağı

Katalog No : 5.9.1.2.

Resim No : 288-290

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: Daha önce ark Caddesi'nde bulunan yapı kundaklama sonucu yakılarak ortadan kaldırılmıştır. Bu gün yerinde boş bir arsa bulunmaktadır.

Tarihçe: Yapının kesin tarihi bilinmemekle beraber üslup zellikleri XX. yy. başlarında yapılmış olduğunu göstermektedir.

Plan: Kuzey-güney doğrultusunda kurulan yapının planı hakkında kesin bir bilgimiz olmamakla birlikte resimlerden anlaşıldığı kadarıyla “**orta sofalı plan tipi**” özellikleri göstermektedir (Resim: 288).

Malzeme ve Teknik: Bodrum kat üzerine ahşap karkas tekniği ile inşa edilen yapının dış cepheleri tahta kaplamalarla kaplanmış, üzeri alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile rtlmştir.

Ana cephesi kuzeye bakan evin girişi doğrudan ark Caddesi'ne açılmaktadır. Sokaktan altışar basamaklı iki yönlü bir merdivenin ortada birleştiği dik bir merdivenle ulaşılan evin girişi derin bir eyvan şeklinindedir.

Evin sokak cephesi 1. ve 2. kat boyunca çıkma yapmaktadır. İçinde giriş kapısının yer aldığı giriş sahanlığı yuvarlak kemerlidir.

Dört adet zarif elibgrnde tarafından taşınan ve dışa çıkma yapan üst kat, alt kat ile aynı simetrik özellikler göstermektedir. Cephenin ortasında girişin üzerine denk gelen kısımda dışa doğru taşıntı yapan demir parmaklıklılı bir gezemek bulunmaktadır. Dikdörtgen formlu pencereler tüm katlarda aynı özelliklere sahip olup yarı hizalarına kadar ahşap kafeslerle kapatılmıştır.

Kat araları kademeli ahşap profillerle belirlendiği evin üst kat köşelerinde altlıklılı ve başlıklı, üzerleri yivli dışa taşkın plastirlar bulunmaktadır.

Dışa doğru geniş bir şekilde taşıntı yapan çatı saçağı ile duvarlar arasında bağlantıyı sağlayan ajurlu zarif konsollar dikkat çekicidir.

Süsleme: Dış cephede süsleme olarak dikkati çeken ilk önemli unsur derin bir eyvan şeklindeki giriş sahanlığının yuvarlak kemerinin dış yüzeyinde yer alan ahşap süslemelerdir. Kemerin köşe boşlukları ajur tekniğinde stilize bitki motifleri ile doldurulmuş olup ortasında aşağı doğru sarkan ve içi ajurlu bir tepelik bulunmaktadır. Diğer bir ahşap süsleme de pencereleri ahşap kafesleri üzerine ajur tekniğinde yapılmış stilize bitki formu tepeliklerdir. Çatı ile duvar arasında bağlantıları sağlayan ajurlu zarif ahşap furuşlar dikkat çeken diğer ahşap süslemelerdir.

Evin günümüze ulaşmayan ana giriş kapısı üzerindeki kabartma süslemeleri ile dikkat çekicidir. Çift kanatlı ahşap kapı dört panoya ayrılmış olup alt panolar daha küçük tutulmuş iki dikdörtgen formundadır. Bu panolar en dışta üst kısımları bitkisel formu konsollar şeklinde sonuçlanan ve gövdeleri boğumlu dışa taşkın iki profille çerçevelenmiştir. Bu çerçeveden sonra içe doğru giderek daralan profiller iç çerçeveyi oluşturulmuştur. Panoların orta kısımlarına iki kademeli gül şeklinde birer madalyon yerleştirilmiştir. Bu panoların üst kısımlarında zarif kapı kolları yer almaktadır. Alt panolara göre büyük tutulmuş olan üst panolar ise daha gösterişli olup altları boğumlu ve kademeli başlıkları bulunan ikişer sütunce tarafından çerçevelenmiştir. Panoların ortalarında bir vazo işinden çıkan yanlara ve yukarı doğru gelişen stilize edilmiş bitkilerden oluşan kompozisyonlar şeklinde düzenlenmiştir. Bu panoların üst kısımlarında ise stilize bitki formu zarif birer tepelik yerleştirilmiştir (Resim: 289).

Evin süslemeleri hakkında elimizdeki diğer bir belge de Sakarya Müzesi arşivinden aldığımız karo döşeme mozaiklerine ait resimlerdir. Giriş merdivenlerinin yanları ve sahanlığına ait olduğunu tahmin ettiğimiz bu döşeme mozaiklerinin ortası krem rengi zemin üzerine koyu ve açık yeşil renkli, sekiz kollu yıldız motiflerinin eksene göre kaydırılması ile oluşturan bir kompozisyon şeklinde düzenlenmiştir. Uzunca baklava motifi şeklindeki her bir yıldız kolu açık ve koyu yeşil renklere boyanarak hareketlilik sağlanmıştır. Ortadaki bu kompozisyonun etrafını krem rengi zemin üzerine stilize edilmiş asma dallarından oluşan bir bordür çevrelemektedir. Süpürgeliklerde de sivastika motiflerinin yatay yerleştirilmesinden oluşan bir bordür bulunmaktadır (Resim: 290). Benzer döşeme mozaikleri Taraklı Çakırlar Konağı'nda cephelerde süsleme malzemesi olarak kullanılmıştır.

İç mimarisi ve süslemeleri hakkında bilgi sahibi olamadığımız **Cevat Bey Konağı** gösterişli dış mimarisi ile Sakarya evleri içinde özel bir konuma sahipken bir yangın sonucu tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Diyarbakirliler Konağı

Katalog No : 5.9.1.3

Resim No : 291-292

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: Uzunçarşı'nın kuzey-doğusunda yer alan ve 17 Ağustos 1999 depremi ile birlikte yıkılan Tozlu Camii yanında bulunan ev, depremde hasar görmüş ve daha sonra tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Tarihçe: Alicanlar Evi-I'in şu an ki sahibi Cavit ALİCAN'ın ifadesine göre dedesi İbrahim DİYARBEKİRLİ tarafından seferberlik dönüşü 1922-1923 yılları arasında yaptırılmıştır. Cavit ALİCAN annesinden öğrendiği kadarıyla ev dedesi İbrahim DİYARBEKİRLİ tarafından yerli azınlık mimarlara yaptırılmıştır.

Plan: Yapı tamamen ortadan kalktığı için plan özellikleri hakkında kesin bir bilgimiz yoktur. Ancak Sakarya Müzesi arşivinden elde ettiğimiz fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla bodrum kat üzeri iki kat olarak inşa edilen ev “orta sofalı plan tipi” özelliklerini göstermektedir (Resim: 291).

Malzeme ve Teknik: Taş duvarlı bodrum kat üzerine ahşap karkas tekniği ile inşa edilen yapının dış cepheleri tahta kaplamalarla kaplanmış, üzeri alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür.

Dış cephe mimarisi bakımından Alicanlar Evi-II' ye daha çok benzeyen yapının caddeye bakan ana cephesinin oldukça hareketli olduğu anlaşılmaktadır. Kuzeye bakan cepheye paralel yerleştirilen merdivenlerden sonra ana girişin bulunduğu bir sahanlığa ulaşılmaktadır. Merdivenlerin bulunduğu yöne bir tarafı ahşap bir direk üzerinde taşınan dilimli bir kemeri bulunan sahanlığın ortasında yer alan kapı ile 1. kata geçilmektedir. 1. kat odalarından kuzey-batıda olanı giriş sahanlığı hizasında dışa doğru taşıntı yaparak üç dikdörtgen pencere ile cepheye açılmıştır. Bu odanın sahanlığa bakan bir dikdörtgen penceresi daha bulunmaktadır. Kuzey-doğu köşede yer alan oda iki cepheye ikişer dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Orta sofanın doğu ucunda yer alan iki dikdörtgen pencereden sonra dışa doğru taşıntı yapan güney-doğu köşe odası doğu cepheye iki dikdörtgen pencere ile açılmaktadır. Bu odanın taşıntı yapan kuzey cephesinde dar tutulmuş bir dikdörtgen penceresi daha bulunmaktadır. Alt kat ile aynı simetrik düzeni

gösteren üst katın kuzey cephesinde giriş sahanlığının üzeri bir gezemek şeklinde düzenlenmiştir. Demir korkuluklu gezemeğin doğu yönünde bir tarafı ahşap bir sütun diğer tarafı duvara dayandırılan dilimli bir kemer yer almaktadır. Kuzey cephesinde ise ortada aşağı doğru sarkan dilimli bir sarkıtla birleşen iki yuvarlak kemer bulunmaktadır. Üst kat odaları alt katla aynı simetrik düzeni göstermektedir. Üst katın orta sofasının doğu ucunda alttan zarif bir eliböğünde üzerinde taşınan ve ahşap bir sütunu bulunan, demir korkuluklu bir gezemek yer almaktadır.

Dış cephe kaplamalarının üzeri boyalı olan evin alt katları ve çatı saçağının altı dışa taşkın ahşap hatıllarla belirlenmiştir.

Süsleme: Sakarya Müzesi arşivinden aldığımız Diyarbekirliler Evi'ne ait tavan fotoğrafı yapının iç mekânının da dış mimarisi gibi görkemli ve süslü olduğu hakkında bilgi vermektedir (Resim: 291). Fotoğraflardan tekne tavan formunda olduğu anlaşılan ahşap tavan sofaya ait olması gerekir. Çünkü hem biçim ve süsleme olarak İbrahim DİYARBEKİRLİ tarafından aynı tarihlerde yaptırılan Alicanlar Evi-I'nin 2. kat sofa tavanı ile büyük benzerlik göstermektedir (bkz. Katalog: Alicanlar Evi-I, Resim: 14). Etrafi kademeli profillerle belirlenen tekne tavanın en dışındaki geniş kuşağın içi çitakâri tekniğinde çitalarla geometrik motifler yapılmıştır. Üzeri torna işi süslemelerin yer aldığı bir kaytandan sonra yer alan geniş sekizgen kuşak tamamen sade tutulmuştur. Üzerinde verev şekilde kazılmış çentiklerin yer aldığı sırt sırta vermiş iki kuşak tavanı dikdörtgene dönüştürülmüştür. Boş bırakılan geniş bir kuşaktan sonra, üzerinde balıksırtı motifinin yer aldığı bir kuşakla çerçevelenen tavanın göbek kısmına bir dairenin ortasına yerleştirilmiş kabara şeklinde çarkıfelek motifi yerleştirilmiştir.

Diyarbekirliler Evi Sakarya evlerinin tipik özelliklerini bünyesinde barındıran önemli örneklerden birisi olan yapı, 1999 depreminde yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır.

Sabit Efendi Evi

Katalog No : 5.9.1.4.

Resim No : 292

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: Yahyalar Mahallesi Turanlar Caddesinde bulunmakta iken 17 Ağustos 1999 depreminden sonra yıkılmıştır.

Tarihçe: Kesin tarihi bilinmeyen yapı Sakarya Müzesi kayıtlarında XX. yy. başlarına tarihlendirilmiştir. Yapının mimari özellikleri de bu tarihi doğrulamaktadır.

Plan: Planı hakkında elimizde bir bilgi bulunmayan evin müze kayıtlarından ve eldeki fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla zemin, 1. kat, 2. kat ve çatı katı olmak üzere, doğu-batı doğrultusunda dört katlı olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Resimden anlaşıldığı kadarıyla ev plan olarak “**orta sofalı plan tipi**” özelliği göstermektedir (Resim: 292).

Malzeme ve Teknik: Müze kayıtlarından evin taş temelli, tuğla ve ahşap takviyeli duvar örgü sistemine sahip, üzeri alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile kapatıldığı anlaşılmaktadır.

Dış cepheleri betonarme sıva ile sıvanan evin bodrum katının bir bölümü dükkan bir bölümü depo olarak kullanılmıştır. Doğu, batı doğrultusunda planlanan evin doğu, batı ve kuzey cepheleri 2. kattan itibaren ortaları dışa doğru çıkıntı yapmaktadır. Evin kuzey-batı köşesi ise yarım silindir şeklinde yuvarlatılmıştır. Bu çıkıntılar en üstte çatı katında tavan odalarını oluşturmaktadır. Bu odalardan çıkıntılarının üzerinde bulunanlar eğimli beşik çatı ile örtülmüştür. Dışa ve yanlara uzanan eğimli beşik çatıların cephe kenarlarında testere dişini hatırlatan çatı süslemeleri dikkat çekmektedir. Kuzey-batı köşenin üzerinde yer alan çatı odası ise cihannüma olarak düzenlenmiştir. Cihannümanın üstü çadır şeklinde bir çatı ile örtülü olup çokgen geniş çatı saçağı ile duvarlar arasında bağlantıyı sağlayan zarif konsollar bulunmaktadır.

Kuzey ve batı cephelerinin ortasında yer alan iki ana girişin üzerleri zarif konsolların taşıdığı iki cumba şeklinde düzenlenmiştir. Müze kayıtlarındaki bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla evin doğu cephesinin ortasına daha sonradan bir kapı daha açılmış, her iki kat iki ayrı aile tarafından kullanılmıştır. 1. ve 2. kat pencereleri dikdörtgen

şekilli olup üst kanatları sabit olmak üzere iki kanatlıdır. Kuzey ve batıdaki çatı odalarının cepheye bakan pencereleri yuvarlak kemerlidir. Cihannümanın pencereleri ise dikdörtgen formludur. Yapının cephelerinde kat araları ve köşeler kademeli profillerle belirlenmiştir. Geniş çatı saçağı zarif konsollarla duvarlarla bağlanmıştır.

İhmaller yüzünden günümüze ulaşmayan **Sabit Efendi Evi** Sakarya evleri içinde farklı cephe düzenlemesi ve cihannüma katı ile dikkat çekmektedir.

5.9.2. Hanlar

Osmanlı döneminde İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan önemli yolların kavşağında bulunan Sakarya bölgesinde geçmiş dönemde bir çok han olduğu bölgeden geçen seyyahların seyahatnamelerinden anlaşılmaktadır⁵²⁴. Yolcu hanlarının yanı sıra önemli ticaret merkezleri olan Sapanca, Geyve, Taraklı ve Hendek'te şehir hanlarının varlığı da kayıtlarda bilinmektedir. Hendek Mustafa Paşa Hanı⁵²⁵ ve Sapanca Pertev Paşa Hanı⁵²⁶ kaynaklarında sadece adlarına rastladığımız ve hakkında başka bilgi sahibi olmadığımız hanlardır.

Geçmiş dönemlerde han mimarisi bakımından çok zengin olan bölgenin deprem kuşağı üzerinde bulunması nedeniyle bu yapılar yok olmuş, günümüze sadece Taraklı'dan bir örnek ulaşabilmiştir. Günümüze ulaşmayan fakat kaynaklarda haklarında bilgi edindiğimiz bazı hanlar bu bilgiler ışığında değerlendirilmiştir.

Geyve Sinan Bey Hanı (Taş Han)

Katalog No : 5.9.2.1.

Resim No : 294

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: Yeri kesin tespit edilmeyen han çevredeki esnafın ifadesine göre bugünkü Geyve Belediyesi binasının arkasında bulunmaktaydı.

Tarihçe: Hanın yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, 1958 yılında yapıyı yerinde görüp inceleyen E. Hakkı AYVERDİ hanın ilk yapımının Geyve'de bir zaviye yaptıran Sinan Bey tarafından zaviyeye gelir getirmesi amacıyla inşa ettirdiğini belirtir⁵²⁷. Yapının bânisi olan Sinan Bey'in adı geçen zaviyenin haziresinde yer alan mezar taşında ölüm tarihi olarak M.1478 (H.883) yazılmıştır. Bu nedenle zaviye 1478 yılından önceki bir tarihte yapılmış olması gerekir. Gerek mimari tipi gerekse yapım tekniği bakımından genel olarak XIV.yy.a tarihlendirilen bu zaviyeye⁵²⁸ gelir getirmesi

⁵²⁴ KONUKÇU, Sakarya ve, s.111-168; A.ÇETİN, Yabancı, s.29-32.

⁵²⁵ E. KONUKÇU, "Sakarya Yolları, s.598.

⁵²⁶ Seyahatname, s.517.

⁵²⁷ AYVERDİ, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, s.275.

⁵²⁸ S.EYİCE, "Zâviyeler ve Zâviyeli Camiler", İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, C.23, S.1-2 İstanbul, 1963; Y. DEMİRİZ, Osmanlı Mimarisinde Süsleme I: Erken Devir (1300-1453), İstanbul, 1979, s. 564.

amacıyla kurulan vakıfları gösteren M.1776 (H.1189) tarihli bir belgede Taş Han'ın adı zikredilmektedir⁵²⁹. Hanın ilk yapımının muhtemelen zaviyenin yapımından hemen sonraki bir tarihte olması gerekir. E. Hakkı AYVERDİ daha sonraki dönemlerde bir çok tamirat geçiren hanı 1958 yılında incelediğinde son şeklinin XIX. yy.dan kalmış olduğunu belirtmektedir⁵³⁰.

Zâviyeyi yaptıran Sinan Bey'in şahsiyeti hakkında kesin bir bilgiye sahip olmamakla beraber, babası Elvan Bey'in Çelebi Sultan Mehmed'in çeşnigiri ve mukbili olduğu bilinmektedir⁵³¹. Çelebi Sultan Mehmet zamanında Mirahor da olan Elvan Bey Sultan Murad'a Çelebi Sultan Mehmed'in ölüm haberini veren kişidir⁵³².

Plan: Yapının planı hakkında kesin bir bilginiz yoktur. Ancak E.H. AYVERDİ yapının iki misafir odası, iki dükkanı ve samanlığı bulunan yapıdan taştan yapılmış tek bir odası kaldığını, avlulu olduğunu ve avlusunda bir çok yapı olduğunu belirtir⁵³³.

Malzeme ve Teknik: E.H. AYVERDİ 1958 yılında yapıyı incelediğinde bir de fotoğrafını yayınlamıştır. Fotoğrafta görülen yapı üçgen alınlıklı ve üzeri beşik çatı ile örtülüdür. Taş malzeme ile inşa edildiği belirtilen yapının üçgen alınlığının ortasında bir dikdörtgen penceresi bulunmaktadır. Kademeli profillerin oluşturduğu üçgen alınlık muhtemelen XIX. yy. sonlarında yapılan onarımlara ait izler olmalıdır (Resim: 294).

Anadolu'yu İstanbul'a bağlayan Osmanlı üçlü yol sisteminde orta kol yol güzergâhı üzerinde bulunan Geyve, Osmanlı döneminde önemli bir ticaret merkeziydi. Geyve'nin ticarî konumunu belirten önemli yapılardan birisi olan **Sinan Bey Hanı** günümüze ulaşmamıştır.

⁵²⁹ AYVERDİ, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri**, s.275.

⁵³⁰ AYVERDİ, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri**, s.278.

⁵³¹ Mehmed SÜREYYA, s. 447.

⁵³² HAMMER, s. 134.

⁵³³ AYVERDİ, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri**, s.278.

Geyve Acem Hanı

Katalog No : 5.9.2.2.

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: Yeri kesin olarak tespit edilememiştir..

Tarihçe: E.H. AYVERDİ Geyve Sinan Bey Zaviyesi vakıflarını belirten M.1776 (H.1189) tarihli bir vakıf kaydında “Acem Han” adlı bir hanın zikredildiğini belirtir. Ancak 1958 yılında bölgede inceleme yaptığıında kayıtlarda adı geçen bu hanı bulamadığını belirtmektedir⁵³⁴.

Hakkında fazla bilgi sahibi olamadığımız **Acem Han Geyve** ticaretinin önemli bir yapısı olarak kayıtlarda yerini almaktadır.

⁵³⁴ AYVERDİ, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri**, s.275-278.

5.9.3 Kervansaraylar

Sakarya ili toprakları eskiden olduğu gibi Osmanlı döneminde de önemli yolların geçtiği bir kavşak noktası olmuştur. Osmanlı Beyliği ilk genişleme hareketını Sakarya boylarında yapmıştır. Bölgenin Osmanlı topraklarına katılması eski yollara tekrar canlılık kazandırmıştır.

Bursa'nın alınması ve başkent yapılması ile Geyve-Bolu-Kastamonu ve Sinop ticaret yolu önem kazanmıştır⁵³⁵. Fetihlerle birlikte sınırların genişlemesi ticaret yollarının gelişmesinde de rol oynadı. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Bağdat, Erzurum, Kayseri ve Suriye yollarının önemli bir geçiş yeri olan Sakarya bölgesindeki kasabaların gelişmesi ile birlikte imar faaliyetlerinin de arttığını görmekteyiz⁵³⁶. Bu kasabalarda tüccarlara hizmet etmek amacıyla bir çok kervansaray kurulmuştur. Bir çok gezgin seyahatnamelerinde⁵³⁷ bu kervansaraylardan söz etmektedirler. Ancak kayıtlarda adlarına rastladığımız bu kervansaraylar bölgenin deprem kuşağında bulunması nedeni hiç biri günümüze ulaşmamıştır.

Kayıtlarda sadece adları geçen ancak hakkında bilgi sahibi olamadığımız kervansaraylar içinde Köprülü Mehmet Paşa tarafından Hendek'te yaptırılan Kervansaray⁵³⁸, Mustafa Paşa ve Şemsi Paşa'nın Hendek'te yaptırdıkları kervansaraylar⁵³⁹, Charles Texier'in 1862'de bölgede yaptığı incelemelerde bahsettiği Geyve'deki bir kervansaray⁵⁴⁰ dikkat çekmektedirler. Hakkında bilgi sahibi olduğumuz tek kervansaray Sapanca Rüstempaşa Kervansarayı'dır.

Sapanca Rüstem Paşa Kervansarayı

Katalog No : 5.9.3.1.

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

⁵³⁵ KONUKÇU, Sakarya Yolları, s.596.

⁵³⁶ KONUKÇU, Sakarya Yolları, s.598.

⁵³⁷ A. ÇETİN, Yabancı, s.29-32; M. ZAMAN, "Seyahatlerin Metinlerinde Sapanca", **I.D.**, S.55, Sakarya, 2005. s.8; KONUKÇU, Sakarya ve, s.111-168; M. ZAMAN, "Seyahatnamelerde Geyve", **I.D.**, S.55, Sakarya, 2005. s.8

⁵³⁸ KONUKÇU, Sakarya'nın, s.41.

⁵³⁹ KONUKÇU, Sakarya Yolları, s.598.

⁵⁴⁰ KONUKÇU, Sakarya ve, s.121.

Yeri: İlçe merkezinde Rüstem Paşa Mahallesi'nde bulunan Rüstem Paşa Camii'nin batısında yer almakta idi⁵⁴¹.

Tarihçe: Kanuni Sultan Süleyman döneminin ünlü vezirlerinden damadı Rüstem Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bir külliye olarak Cami, imaret, hamam ve kervansaraydan oluşan bu yapıların yapım tarihi ile ilgili kesin bilgi yoktur. Çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler bulunmakla beraber 1555-1561 yılları arasında yapılmış olması gerekir⁵⁴². Mimar Sinan tarafından yapılan bu külliyenin elemanları Mimar Sinan'ın eserlerinin kayıtlı olduğu Tezkiret-ül Bünyan ve Tezkiret-ül Ebniye'de de geçmektedir⁵⁴³.

Evliya Çelebi seyahatnamesinde Sapanca'da bulunan bu külliye ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “Kanuni Sultan Süleyman zamanında kasaba şeklini alan Sapanca'da Sarı Rüstem Paşa kasaba içinde büyük bir han yaptırmıştır ki, 170 ocaktır. Güzel bir cami, bir hamamı, güzel çarşısı vardır. İmareti gök kurşun ile örtülüdür. İmaretin tamamı Mimar Sinan yapısıdır. Bir Pertev Paşa Hanı var. O da Mimar Sinan yapısıdır. Bu hayır eserlerinin çoğu Rüstem Paşa'nın olduğu için onun vakfının mütevellisi tarafından idare edilir”⁵⁴⁴. Bir diğer önemli belge de Sadrazam Rüstem Paşa'ya ait vakfiyedir. Bu vakfiyede:

“...ve kasaba-i Sabancı'da bir kârbansarây-ı âlî bina buyurmuşlardır ki vâridîn ve müsafîrîn izinsiz ve ücretsiz nâzil ve sâkin olalar...

“...ve kasaba-i Sabancı'da binâ lillah buyurdıkları kârbansarâyâ mutassıl olan on beş bab dükkânı ve...”⁵⁴⁵.

1719 yılında yörede meydana gelen bir büyük deprem sonucunda külliye harap olmuş, onarımı için Sapanca kadısına yazılan bir fermanında şu bilgiler yer almaktadır⁵⁴⁶:

“Âsitane-i seadetimden Sabancı kasabasına varınca yol üzerindeki kadılara hüküm ki,

⁵⁴¹ BİLECİK, s. 214.

⁵⁴² UYSAL, s. 9.; **Sakarya İl Yıllığı**, 1967, s. 122; ERENDİL, s. 48.; **Tarihte**, s. 255; Y. ÇETİN, s. 71.

⁵⁴³ ARSEVEN, **Türk**, s. 771, 773.; A. KURAN, **Mimar Sinan**, İstanbul, 1986, s. 257.

⁵⁴⁴ **Seyahatname**, s. 517.

⁵⁴⁵ YÜKSEL, Sadrazam, s.219-282.

⁵⁴⁶ M. ERDOĞAN, “Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri”, **V.D.**, C.VII, İstanbul, 1968, s. 185.

Müteveffa Rüstem Paşa evkafının evladiyet ve meşrutiyet üzere mütevellisi gelup vâkıp-ı müşarunileyhin Sabancı kasabasında bina eylediği camii şerifi imaret-i âmire han ve hamam ve su yolları kazaen vâki olan zelzele-i âzimedede ekseriye münhedim ve harap olan müceddeden ve bazıları nüfuyet üzere ta'mire eseddi ihtiyaç ile muhtaç olup ve kasaba-i mezkûr mümirri nas olmakla tacil üzere ta'mir ve termime mübazeret olmadığı ile Âsitane-i saadetinden 12 nefer neccar tedarik ve irsal olunup lâkin ol havalide bina ve muktazı ebniyenin kesreti olmakla vakfın tamiri için gönderilen 12 nefer neccar her kangızın tahtı kazasına varup dali olur ise viruduna mümancat olunmak bâbında emri şerifim ricalarına hilaf-ı şer-i şerif rencide olmamak babından fermanı alışanım sadı olunmuştur.

Evâil-i Şaban 1131

Bu fermanından da anlaşılacağı üzere çevrede 1719 yılında bir büyük deprem meydana gelmiş ve bu deprem sonucunda çoğunlukla yıkılmış olan cami, han, imaret, hamam ve su yollarının bazılarının yeni baştan yapılmasına, bazılarının onarımına şiddetle ihtiyaç duyulmuştur. Bu belgede her ne kadar kervansarayın adı geçmiyorsa da muhtemelen o da zarar görmüştür. Ayrıca han ile kastedilen kervansaray da olabilir.

Sapanca kadısının tamirat ile ilgili İstanbul'a bilgi vermesi üzerine keşif için kâtip gönderilmiş ve onarım için İstanbul'dan 12 adet marangoz gönderilmiştir. Bu marangozlar Sapanca'ya vardıktan sonra gerekli yardımın yapılması istenmektedir.

Haziran ayı başları 1718

Fransız kontu A.D. Maustier 1862 yılında Sapanca'ya uğrar ve burada bir kervansarayda kaldığından söz eder⁵⁴⁷. Bu bilgiden de anlaşılacağı üzere 1862'lerde kervansaray hala kullanılır durumda idi.

XX. yüzyıl başlarında tamamen harap olan cami yıktırılmış, yerine şimdiki sakıflı cami 1932 yılında Bostancızade Yusuf isimli bir hayırseverce yaptırılmıştır⁵⁴⁸. Bu tarihlerde cami ile birlikte diğer külliye elemanlarının da yıkılmış olmalıdır.

Plan: Yapının planı hakkında kesin bir bilgimiz yoktur. Ancak kaynaklarda yapının dikdörtgen planlı olduğu, giriş ekseni üzerinde, çıkmalı bir bölüm bulunduğu,

⁵⁴⁷ A. ÇETİN, "Yabancı, s.31.

⁵⁴⁸ KURAN, s. 293; G. RAMAZANOĞLU, *Mimar Sinan'da Tezyinat Anlayışı*, Ankara, 1995, s. 211.

geniş giriş hacminden birer kapı ile iki yanda yer alan esas bölümlere geçildiği ve yapının cephesinde on iki dükkan bulunduğu belirtilmektedir⁵⁴⁹.

Malzeme ve tekniği ile süslemeleri hakkında bilgi sahibi olamadığımız **Rüstem Paşa Kervansarayı**, Osmanlı mimarisinin klasik çağında yapılması nedeni ile klasik mimarinin tüm özellikleri bünyesinde bir yapı olması muhtemeldir.

⁵⁴⁹ BİLECİK, s.414.

5.9.4. Hamamlar

Merkez Orta Mahalle Hamamı

Katalog No : 5.9.4.1.

Resim No : 295

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: Merkez ilçe Orta Mahalle, Bankalar Caddesi No: 90'da bulunuyordu.

Tarihçe: Tarihi hakkında kesin bir bilgiye rastlayamadığımız yapı tescilli⁵⁵⁰ olmasına rağmen 17 Ağustos 1999 depreminden sonra tamamen yıkılmıştır. Bu gün yerinde boş bir arsa bulunmaktadır.

Plan, malzeme ve teknik özellikleri hakkında kesin bir bilgiye rastlayamadığımız yapıya ait Sakarya Müzesi Arşivinde ele geçirdiğimiz ve yapının soğukluk kısmına ait bir resim dışında başka bir belgeye ulaşamadık. Bu resimden de anlaşılacağı üzere yapı sonraki onarımlarla betonarme bir yapıya dönüştürülmüş (Resim: 295).

⁵⁵⁰ Kül.Tab.Var.Kor.Gen.Müd.Bursa Kül.Tab.Var.Kor.Kur.'nun 05.02.1982 tarih ve 7158 sayılı tescil kaydı.

Sapanca Rüstem Paşa Hamamı

Katalog No : 5.9.4.2.

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: İlçe merkezinde Cami-i Cedid Mahallesi'nde bulunuyordu⁵⁵¹.

Tarihçe: Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri ve damadı Rüstem Paşa tarafından yaptırılan külliye'nin bir parçası olan hamam da 1555-1561 yılları arasında yapılmış olması gerekir⁵⁵². Mimar Sinan tarafından yapılan bu külliye'nin elemanları Mimar Sinan'ın eserlerinin kayıtlı olduğu Tezkiret-ül Bünyan ve Tezkiret-ül Ebniye'de de geçmektedir⁵⁵³.

Evliya çelebi Seyahatnamesinde Sapanca'dan söz ederken: "Güzel bir cami, bir hamamı, güzel çarşısı vardır⁵⁵⁴" ifadelerine yer vermektedir. Sadrazam Rüstem Paşa'ya ait vakfiyede de:

"...kasaba-i mezbûrede olan hamamı ve.." ifadeleri ile hamamdan söz edilmektedir⁵⁵⁵.

Bölgede 1719 yılında meydana gelen bir büyük deprem sonucunda külliye harap olmuş, onarımı için Sapanca kadısına yazılan bir fermanda hamamın da onarılması istenmiştir⁵⁵⁶.

Bazı onarımlar görenek uzunca bir süre işletilen hamamın bir bölümü lokanta olarak da kullanılmıştır. 1988 yılında yıktırılmış olan yapının bugünkü yeri boş bir arsadır⁵⁵⁷.

Plan: Yapının planı ile ilgili elimizde kesin bir bilgi olmamakla birlikte kaynaklarda genel kuruluş olarak kuzeyde yer alan kare bir bölüm ve güneyden ona bitişen bir dikdörtgen olarak belirtilmektedir. Yapı, ortasında fiskiyeli havuzlu, iki sıra pencereli, çatı örtülü büyük bir soğukluk ve iki kubbeli sıcaklık bölümlerinden

⁵⁵¹ BİLECİK, s. 214.

⁵⁵² UYSAL, s. 9.; **Sakarya İl Yıllığı**, 1967, s. 122; ERENDİL, s. 48.; **Tarihte**, s. 255; Y. ÇETİN, s. 71.

⁵⁵³ ARSEVEN, **Türk Sanatı Tarihi**, s. 771, 773.; A. KURAN, s. 257.

⁵⁵⁴ **Seyahatname**, s. 517.

⁵⁵⁵ YÜKSEL, Sadrazam, s.219-282.

⁵⁵⁶ ERDOĞAN, s. 185.

⁵⁵⁷ BİLECİK, s.214.

oluşuyordu. Mekânlar arsında geçişi sağlayan küçük dikdörtgen planlı, aynalı tonoz örtülü bölüm de ılıklik ve tuvaleti oluşturmaktaydı⁵⁵⁸.

Malzeme, teknik ve süsleme özellikleri hakkında kesin bilgi sahibi olamadığımız **Rüstem Paşa Hamamı**, plan düzeni ile XVI. yy. klasik Osmanlı mimari çağında yerin alacak değerlere sahip bir yapı olduğu tahmin edilmektedir.

⁵⁵⁸ BİLECİK, s.214.

5.9. Köprüler

Sakarya bölgesi Sakarya Nehri ve kollarının geçtiği bir bölge olmasından dolayı eski dönemlerden beri ulaşımı sağlama adına bir çok köprü ile donatılmıştır. Bu köprülerden günümüze ulaşan en eskisi Adapazarı yerleşmesi sınırları içinde, kurumuş akar su yatağı üzerinde kalan ve 559-560 yılları arasında İmparator Justinianus tarafından yaptırıldığı bilinen Beş Köprü veya Justinien Köprüsü'dür⁵⁵⁹.

Tarihi kayıtlarda Sakarya Nehri ve onun kolları üzerine kurulan bir çok köprüden söz edilmektedir. Bazı köprülerin mimari özellikleri hakkında bilgi bulunmamakta, sadece adları ve buldukları yerler belirtmektedir. Sakarya Nehri üzerinde bugünkü Adapazarı yerleşmesi yakınlarında kuruldukları anlaşılan Çatal Köprü, Tavuklar Köprüsü, Budaklar Köprüsü, Trabzonlar Köprüsü, Akhisar (Pamukova)'da Göksu Irmağı üzerindeki Ak Köprü, Kaki ve Ziyaret Suyu Köprüleri, Akyazı'da Dinsiz Suyu üzerinde Dinsiz Suyu Köprüsü bu köprülerden bazılarıdır.

Bu köprüler zamanla tahrip olmuş daha sonra Cumhuriyet döneminde bunların yerine yeni betonarme köprüler inşa edilmiştir. Bunların içinde en önemlisi 1937 yılında inşa edilen Sakarya Köprüsü'dür.

Orhan Gazi Köprüsü (Sakarya Suyu Köprüsü)

Katalog No : 5.9.5.1.

Resim No : 296

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: Geyve İlçesi Alifuatpaşa Beldesi'nde bulunan II. Bayezid Köprüsü'nün yaklaşık yüz elli metre aşağısında kalıntıları ağaçlar arasında mevcuttur (Resim: 296).

Tarihçe: Sakarya Suyu Köprüsü olarak da kayıtlarda geçen köprünün ilk yapımı Bizans dönemine kadar uzanmaktadır. Orhan Gazi İzmit'in fethinden önce çökmüş ve onarıma muhtaç olan köprüyü onarmış ve yüz evden fazla bir obayı köprü çevresine yerleştirerek, köprünün bakımı ve korunması için onları her türlü vergiden muaf tutmuştur⁵⁶⁰. Daha sonra Orhan Gazi adına İznikmid'in ilk valisi Süleyman Paşa köprü

⁵⁵⁹ **Tarihte**, s.35; BEKSAÇ, s.27.; KONUKÇU, Sakarya Yolları, s.620-627.

⁵⁶⁰ Hoca Saadettin, s.60.

için gerekli tedbirleri almıştır. Bu nedenle köprü kayıtlarda Süleyman Paşa Köprüsü olarak anılmıştır⁵⁶¹. Büyük Çökere Köyü ve Mide Köyü bu köprüye vakfedilmiştir⁵⁶².

Sakarya Suyu Köprüsü, tamirden sonra, yine bahar ve kış aylarında karların erimesi ile su baskınlarına uğramıştır. XVI. yy.da II. Bayezid, Sakarya'da geçişleri kolaylaştırma için bugünkü köprüyü inşa ettirmiştir⁵⁶³.

Planı, malzeme ve tekniği hakkında bilgi sahibi olamadığımız köprünün kalıntıları şimdiki II. Bayezid Köprüsü'nün yüz elli metre aşağısında, küçük bir adacık halinde, etrafı ağaçlarla kaplı durumdadır.

Sakarya Nehri'nin akış ve bu yerdeki genişlik dikkate alındığında ilk köprünün şimdiki köprü kadar olmasa bile anıtsal bir yapısı olduğu muhakkaktır.

⁵⁶¹ KONUKÇU, Sakarya Yolları, s.610.

⁵⁶² MERİÇLİ-BARKAN, s.449.

⁵⁶³ KONUKÇU, Sakarya Yolları, s.612.

Merkez İrgandi Köprüsü

Katalog No : 5.9.5.2.

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Tarihçe: E. Hakkı AYVERDİ'nin arşiv kayıtlarından elde ettiği 1497 tarihli bir belgeye göre: “Hoca Muslihuddin Aliyy’ul-İrgandi'nin evlatlarından düşen miras hissesinden başka, Sakarya üzerinde yapmış olduğu köprünün ikmâl ve idâme masrafı için dokuz bin akçe bıraktığını, Sakarya üzerinde binâ ettiği köprünün bazı yerleri harâb olduğunda, hayatında ta'mirine başladığı her ihtimâle karşı da, sağ kalırsam ben yaparım, ölürsem bırakıp vasiyet ettiğim yüz bin akçeden yapılsın.” dediği anlaşılmaktadır⁵⁶⁴.

Bu belgeden anlaşılacağı üzere Hoca Muslihuddin Bursa'da 1442 yılında yaptırdığı köprünün muhtemelen bir benzerini de bölgede Sakarya Nehri üzerine yaptırmış olmalıdır.

⁵⁶⁴ E.H. AYVERDİ, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, C.II., İstanbul, 1983, s.535.

5.9.6. Resmi Binalar

Sakarya'ya ait XIX. yy. sonu XX. yy. başına ait resimlerde bir çok resmi bina görülmektedir. Dönemin mimari üslubunu yansıtan bu yapıların çoğu depremlerle birlikte hasar görmüş ve şehrin yeniden imar edilmesi sırasında bir çoğu yıkılmıştır. İstasyon Binası, İslam Kalkınma Bankası, Polis Evi, Orta Mektep, İtfaiye Binası, Meseret Otel, Patates ve Mısır Borsası Binası bunlardan bazılarıdır (Resim: 1-4).

Merkez İstasyon Binası

Katalog No : 5.9.6.1.

Resim No : 297, 298

İnceleme Tarihi : Ocak-2006

Yeri: Bugünkü istasyon binasının bulunduğu yerin yaklaşık 500 metre aşağısında bulunuyordu (Resim: 297).

Tarihçe: Sultan II. Abdülhamit döneminde 1888 yılında inşasına başlanan İstanbul-Bağdat Demiryolu Projesi'nin bir parçası olan İzmit-Ankara demiryolu güzergâhının kuzeyinde bulunan Adapazarı'na 1899 yılı sonunda Anadolu Demiryolları Şirketi tarafından 8 km. uzunlukta çift raylı bir demiryolu ile istasyon binası yapılarak bağlantı sağlanmıştır⁵⁶⁵.

Plan: Günümüze ulaşmayan yapı İstanbul-Bağdat Demiryolu projesinin İzmit-Ankara Demiryolu güzergâhında yer alan ve üç tip proje olarak gerçekleştirilen istasyon binalarından II. sınıf tip proje doğrultusunda inşa edilmiştir.

Kaynaklarda yapının planı ile ilgili bilgilere göre yapı iki katlı istasyon binası ile tek katlı bir yük deposundan oluşuyordu. Asıl istasyon binası 151 m²'den oluşuyordu. Alt katta planın ortasında III. sınıf istasyonlarda da görülen yolcu bekleme salonlarına benzer bir giriş holü bulunuyordu. Buradan yolcular iki kapı ile tren yoluna veya şehir tarafına geçilebilirdi. Sağ yanda büro ve bilet satış bölümü, arkasında da bagaj odası ile üst kata çıkılan merdivenlerin yer aldığı bir sahanlık bulunmakta idi. Sol yandaki yolcu bekleme salonunun I. ve II. sınıf istasyonlardaki gibi bayanlar için ayrı bir odası bulunuyordu. Bu odalardan başka bir kapı ile tren yoluna çıkılıyordu. Bu odanın

⁵⁶⁵ YAVUZ, s.97.

arkasında polis ve demiryolu makasçısı için bürolar bulunuyordu. Üst kat planı oldukça sade idi. Bir holün yanında memurlar için üç lojman bulunuyordu. Topluca sekiz odadan oluşuyordu. Ambarın 106 m²'lik bir alanı bulunuyordu ve tek katlı, uzunlamasına inşa edilmişti⁵⁶⁶. İki yöne açılan çift kanatlı geniş kapıları bulunmakta idi.

Malzeme ve Teknik: Kaynaklardan ve eski resimlerden anlaşıldığı kadarıyla yapı kesme taştan inşa edilmiş olup, ana binanın üzeri kırma çatı, depo binasının üzeri beşik çatı ile örtülmüştür. Yapının dış cephelerinde dönemin mimari özelliklerine uygun olarak iki katı biri birinden ayıran dışa taşkın kademeli bir profil yerleştirilmiştir. Dışa taşkın kapı kemerlerini oluşturan rustik biçimli taşlar yanlarda büyüklü küçüklü birer atlamalı olarak yerleştirilmiş, basık kemerler ise aynı boy taşlardan oluşturulmuş olup ortaldaki kilit taşları dışarı ve yukarı taşırılmıştır. Basık kemerli pencerelerin etrafları kademeli profillerden meydana gelen dışa taşkın kemerlerle takviye edilmiş olup kemer kilit taşları dışarı ve yukarı taşırılmıştır.

Süsleme: Resimlerden ve kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla iç mimarisi oldukça sade olan yapının süsleme açısından dikkat çeken tek unsuru dışa taşkın kapı ve pencere kemerleri ile istasyon binası ve depo binasının yan cephelerinde beşik çatının kesiştiği yerde yer alan ahşap olduğunu tahmin ettiğimiz ajurlu süslemelerdir (Resim: 297).

Tip proje olarak inşa edilen Adapazarı İstasyon Binası aynı tip projeden olan Ankara Polatlı İstasyon Binası ve Bilecik İstasyon Binası ile benzerlik göstermektedir (Resim: 298).

Adapazarı İstasyon Binası eski resimlerinden anlaşıldığı kadarıyla döneminin mimari özelliklerini yansıtan önemli yapılardan birisi olmasına rağmen günümüze ulaşmamıştır.

⁵⁶⁶ YAVUZ, s.99.

ALTINCI BÖLÜM

6. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

6.1. Plan Anlayışı

6.1.1. Evler

6.1.1.1. Plan tipleri

Sakarya bölgesindeki evlerin planlamasında inanç, kültür, tarih, ekonomi, topoğrafya ve coğrafi şartlar başlıca etkenler olmuştur.

Bölgedeki evler genellikle iki veya üç katlı olarak planlanmıştır. Tek katlı örneklere de rastlanmaktadır. Zemin katlar topoğrafyaya uygun olarak üst katlara temel oluşturmaktadır. “Taşlık” veya “Hayat” olarak adlandırılan bu bölüm yerine göre depo, kiler, ahır, arabalık, samanlık gibi hizmet birimlerine ayrılmıştır. Üst katlar ise ikâmete ayrılmıştır. Anadolu'nun bir çok bölgesinde iki veya daha fazla kata sahip geleneksel konutların kullanımı da genelde böyledir⁵⁶⁷.

Evlerde katlar arası bağlantı genellikle ahşap merdivenlerle sağlanmıştır. Zemin ile esas kat olan üst kata geçişi sağlayan orta kat bulunmaktadır. Geleneksel Türk evi için karakteristik diyebileceğimiz kat aralarındaki kışık odalara⁵⁶⁸ Sakarya evlerinde de rastlanmaktadır. Aynı zamanda bu kattaki odalar gündüz oturma ve çalışmak için de kullanılmaktadır. Üst kat evin plan tipini belirleyen esas kattır. Diğer katlar bu katı taşımak için gerekli kısımlardır.

Sakarya evlerinde katlar arasında plan serbestliğine sık rastlanır. Evin katlarının farklı plan anlayışları ile ele alındığı örnekler vardır. Ancak, çıkmalar dışında, sağlamlık açısından mümkün olduğu kadar alt kattan yükselen beden duvarlarına uyulmak istendiği örnekler daha yoğundur.

Geleneksel Türk evinde evin planını oluşturan elemanlar genellikle ihtiyaçlara göre ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra coğrafi şartlar İslam dininin esasları ve geleneklerin de büyük rolü olmuştur. Bu durum, Anadolu'da iklimi ve bölgesi ne olursa

⁵⁶⁷ ELDEM, s.12-13; KUBAN, **100**, s.20.

⁵⁶⁸ Ö. KÜÇÜKERMEN-Ş. GÜNER, **Anadolu Mirasında Türk Evleri**, İstanbul, 1995, s.31.

olsun klasikleşen Türk evlerini önemli ölçüde birbirine yaklaştıran ortak bir plan motifini meydana getirmiştir⁵⁶⁹.

Sakarya evlerinin planlamasında haremlik-selamlık uygulamasına gidilmemiştir. Ancak bu anlayış daha çok erkeklerle kadınların ayrı yerlerde oturmaları şeklinde uygulanmıştır.

Geleneksel Anadolu Türk konut mimarisinde olduğu gibi⁵⁷⁰ Sakarya evlerinde de sofanın konumuna göre plan tipleri belirlenmiştir. Odalar ve hizmet birimlerinin ortak alanı olan bu sofa bazı evlerde uzunlamasına dikdörtgen planlı geniş, bazılarında ise dar bir koridor biçimindedir. Sakarya evleri sofanın konumuna göre **Dış sofalı plan tipi, İç sofalı plan tipi, Orta sofalı plan tipi** ve **Karma plan tipi** olmak üzere dört ayrı tipte karşımıza çıkmaktadır. Yaptığımız incelemelerde sofasız plan tipine bölgede rastlanmamıştır.

a. Dış sofalı plan tipi: Türk evi plan gelişiminin 1. aşamasını oluşturan bu tipin ana özelliği, oda sıralarının önünde yer alan sofa düzenidir⁵⁷¹. Bu tipte karakteristik olan odaların sofanın bir tarafına dizilmiş olmasıdır⁵⁷². Türk öncesi Anadolu'da Hitit ve Helenistik dönem evlerinde kullanılan bir plan tipidir⁵⁷³. Bu plan tipinin ilk şekli odalar sofanın birbirine bitişik iki kenarına dizilmişlerdir. Sofa bir köşededir ya da "L" biçimindedir. Buna dış sofalı "L" plan tipi de denir. 2. şekli ise odalar sofanın üç kenarında vardır buna da dış sofalı "U" plan tipi denir⁵⁷⁴. Daha çok sıcak ve ılıman iklim bölgelerinde uygulanabilmiştir⁵⁷⁵.

Yaptığımız incelemelerde Sakarya bölgesinde bu tipte tek eve rastlanmıştır. Taraklı ilçesinde olan ve **Hisar Evi** olarak bilinen ancak günümüze oldukça harap halde ulaşan bu ev bu plan tipinin tek örneğidir. Zemin kat ile birlikte iki katlı olarak planlanan evin her iki katında aynı plan uygulanmıştır. Zemin katta yapının kuzey

⁵⁶⁹ ELDEM, s.11-12; D. KUBAN, "Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler", **Türk ve İslam Sanatları Üzerine Denemeler**, İstanbul, 1982, s.200; S. BAŞKAN, "Geleneksel Anadolu Türk Evleri", **Türk İslam Sanatı Üzerine Denemeler**, İstanbul, 1990, s.33.; H.KARPUZ, "Osmanlı'da Konut Mimarisi Konya Örneği", **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III.Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler**, İstanbul, 2000, s.392-394.

⁵⁷⁰ ELDEM, s.22-25; KÜÇÜKERMEN, s.108-109; BEKTAŞ, s.99-104.

⁵⁷¹ ÖZKÖSE, s.100.

⁵⁷² E. KÖMÜRCÜOĞLU, **Ankara Evleri**, İstanbul, 1950, s.22-23.

⁵⁷³ ELDEM, s.25.

⁵⁷⁴ CANSEVER, s.200.

⁵⁷⁵ Ö. KÜÇÜKERMEN, **Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi**, İstanbul, 1996, s.108.

cephesini kaplayan sofa 1. katta yapıyı kuzey ve batı cephelerden “L” şeklinde çevrelemektedir (Çizim: 75, 76). Benzer örneklerini Anadolu’nun sıcak ve ılıman bir çok bölgesinde gördüğümüz bu plan tipi (Çizim:100, 101) Sakarya’nın genelde çok yağış alan bir bölgede bulunmasından dolayı çok tercih edilmemiştir.

b. İç sofalı plan tipi: “Karnı Yarık” da denilen bu tip Türk evi plan tipinin 2. aşamasıdır. Sofa, karşılıklı iki yanına odalar dizilerek ortada kalmışsa buna iç sofalı denir⁵⁷⁶. Anadolu Türk evinde yaygın kullanılan bu plan tipinde odalar arası ilişkiler bütünüyle yapı içinde gerçekleştirilmiştir⁵⁷⁷. İç sofa ihtiyaca göre yan sofa, eyvan veya merdiven sofası eklenerek yer yer genişletilmiş veya ferahlatılmıştır. Bu plan tipinin tercihine neden daha ekonomik ve sağlıklı olmasıdır. Odalar sofanın iki tarafına dizilmesi ile sofa sahasından, aynı zamanda dış duvarlardan tasarruf etmek olanağı kazanılmıştır. XIX. yy. sonlarından itibaren yaygınlık kazanan bu plan tip özellikle geleneklerin yavaş yavaş değişmesi ile de bağlantılı olduğu görülmektedir⁵⁷⁸. Daha çok şehir evlerinde yaygın olan bu tipte, odalar arasında irtibat kolaylaşmış ancak bahçe ve doğa ile yakınlık azalmıştır⁵⁷⁹.

Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde görülen bu plan tipi (Çizim: 102,103) incelediğimiz evlerden on üç tanesinde karşımıza çıkmaktadır. Sakarya Merkez İlçe’de **Eski Halkevi Binası** (Çizim: 16,17), **Atatürk Evi (Müze Binası)** (Çizim: 18-20), **Suat KIZILKAYA Evi**⁵⁸⁰; Geyve İlçesi’de **Sabahattin BERBER Evi**⁵⁸¹; Pamukova İlçesi’nde **Hamdi GÜRAL Evi**⁵⁸², **Orhan GÜREVİN Evi** (Çizim: 36-38), **Suat YAVUZ Evi** (Çizim: 39-41), **Belediye Binası** (Çizim: 42-43); Sapanca İlçesi’nde **Arif Rıza BOYCAN Evi**⁵⁸³, **Eyüp YIĞIN Evi** (Çizim: 45), **Selahattin BİLGİN Evi** (Çizim: 46, 47), Sapanca **Yanık Ertekinler Evi** (Çizim: 48, 49); Taraklı İlçesi’nde **Meriç ÖZEN Evi** (Çizim: 79-81) iç sofalı plan tipinde inşa edilmiş örneklerdir. Bu

⁵⁷⁶ BEKTAŞ, s.102.

⁵⁷⁷ KÜÇÜKERMEN, s.109.

⁵⁷⁸ SAYAN, s.100.

⁵⁷⁹ ELDEM, s.25

⁵⁸⁰ İçerisine girme imkanı bulamadığımız bu ev sofanın ve odaların konumundan anlaşıldığı kadarıyla iç sofalı plan tipi özelliklerini yansıtmaktadır.

⁵⁸¹ Geyve İlçesi Yukarı Bağlarbaşı Köyü’nde bulunan bu eve de girme imkanı bulamadık. Ancak bu ev de sofanın ve odaların konumundan anlaşıldığı kadarıyla iç sofalı plan tipi özelliklerini yansıtmaktadır.

⁵⁸² İçerisine girme imkanı bulamadığımız bu ev de sofanın ve odaların konumundan anlaşıldığı kadarıyla iç sofalı plan tipi özelliklerini yansıtmaktadır.

⁵⁸³ İçerisine girme imkanı bulamadığımız bu ev de sofanın ve odaların konumundan anlaşıldığı kadarıyla iç sofalı plan tipi özelliklerini yansıtmaktadır.

evler inşa edildikleri arsanın konumu ile uyumlu ve kendi içlerinde serbest bir plan özelliği göstermektedirler.

Bu plandaki evlerin bazılarında sofanın bir tarafındaki odalardan birinden diğerine geçilmek şeklinde düzenlenmiştir. Bu odalar evin bir çocuğuna ve ailesine tahsis edilmiştir. Bu nedenle böyle evlerde birkaç aile beraber yaşayabilmektedir. Pamukova **Orhan GÜREVİN Evi**, Sapanca **Eyüp YIĞIN Evi**, Taraklı **Meriç ÖZEN Evi** bu özelliği gösteren evlerdir.

Bu evler özellikle son dönemlerde değişen aile yapısı ve günün ihtiyaçlarına göre değişikliklere maruz kalmıştır. İç mekânlarda yapılan yeni düzenlemeler, özellikle ıslak hacimlerde kullanılan modern malzemeler yapıların özgünlüğüne büyük zarar vermiştir.

c. Orta sofalı plan tipi: Türk evi plan tipinin 3. aşamasını teşkil eder. Bu plan tipinin ana özelliği, sofanın odalar, servis mekânları ve eyvanlar ile çevrili olmasıdır. Genellikle dört oda, sofanın köşelerinde yer alır. Girişleri pahlıdır⁵⁸⁴. Sofanın aydınlık olması için oda sıralarının arasına eyvan şeklinde boşluk bırakılır. Bu durumda sofa, odalar arasında çıkmalar yaparak dışarıya açık bölmeler kazanır. Bu çıkmalar iki yana olduğu gibi dört yana da olabilir. Barok stilde bu orta sofa oval biçimde yapılmıştır. Diğer taraftan bu çözümlenme, evin tezyini niteliğini sürdürürken üzerine ekler olarak biçim değiştirmesine ve büyümesine de imkan vermektedir⁵⁸⁵ Türk evinin ana kurgusu, kalabalık ailelerde oda sayısı yetişmezse, aynı plan tipleri yan yana getirilerek ev büyütülebilir⁵⁸⁶. Bu plan tipi daha çok zengin evlerinde, büyük şehirlerde özellikle İstanbul'da çok sevilmiştir⁵⁸⁷. Ayrıca belirli sıkışık yerleşmelerde ve soğuk iklim bölgelerinde de bu plan tercih edilmiştir⁵⁸⁸.

Kuzey-batı Anadolu evlerinde yaygın olarak karşımıza çıkan bu plan tipi (Çizim: 104, 105) Sakarya evlerinde de uygulanan 2. plan tipidir. İncelediğimiz evlerden on tanesi bu plan tipi özelliklerini göstermektedir. Bu plan tipine Sakarya Merkez İlçe'de **Alicanlar-I Evi**, **Alicanlar-II Evi**⁵⁸⁹ (Çizim: 8-10), **Cevat Bey**

⁵⁸⁴ ÖZKÖSE, s.100-104.

⁵⁸⁵ CANSEVER, s.202.

⁵⁸⁶ BEKTAŞ, s.103.

⁵⁸⁷ ELDEM, s.25.

⁵⁸⁸ KÜÇÜKERMEN, s.109.

⁵⁸⁹ Bu ev günümüze ulaşmamıştır.

Konağı⁵⁹⁰, **Diyarbakırlılar Konağı**⁵⁹¹, **Sabit Efendi Evi**⁵⁹², Taraklı İlçesi'nde **Çakırlar Evi** (Çizim: 56, 57), **Çakıroğlu Konağı** (Çizim: 62, 63), **Fenerli Ev** (Çizim: 70, 71), **Mürvet TANYEL Evi** (Çizim: 87, 88), **Selahattin KOZCAĞIZ Evi** (Çizim:92, 93) örnek gösterilebilir.

Özellikle konak denilen zengin evlerinde yaygın olarak karşımıza çıkan bu plan tipindeki evler genellikle zemin katla birlikte üç katlıdır. Geçmişte iki-üç kuşağın bir arada yaşamasına imkân tanıyan ve ona göre şekillenen bu evler değişen aile yapısı ve günün ihtiyaçlarına göre değişikliklere maruz kalmıştır. Bir çok evde kat araları kapatılarak aralarındaki bağlantılar kesilmiş, bazı büyük mekânlar ortadan bölünmüş, ıslak hacimler modern malzemelerle yenilenerek yapıların özgünlüğüne büyük zarar verilmiştir. Bu düzenlemeler Sakarya Merkez İlçe'de **Alicanlar-I Evi**, Taraklı İlçesi'nde **Çakırlar Evi**, **Çakıroğlu Konağı**, **Fenerli Ev**, **Mürvet TANYEL Evi** ve **Selahattin KOZCAĞIZ Evi** örneklerinde karşımıza çıkmaktadır.

d. Karma plan tipi: Sakarya bölgesinde geleneksel Türk evi plan tipolojisinde rastlanmayan ve iki katlı evlerde alt kattaki plan tipinden farklı olarak üst katta başka bir plan tipinin uygulandığı ev örneklerine de rastlanmaktadır. Bu nedenle bu evleri "Karma plan tipi" başlığı altında ayrıca değerlendirmeyi uygun bulduk. İncelediğimiz evler içerisinde iki ev karma plan tipi özellikleri göstermektedir.

Bunlardan Geyve İlçesi'nde yer alan **Antakyalı Ali Efendi Evi**'nin alt katında iç sofalı plan tipi, üst katında dış sofalı plan tipi uygulanmıştır. Alt katta sofa evin tam ortasında yer almakta olup mekânlar sofanın iki kenarına yerleştirilmiştir. Üst katta ise mekânlar kuzey ve doğu yönlerde sofayı "L" biçiminde kuşatmıştır (Çizim: 28, 29).

İkinci örnek ise Hendek İlçesi'nde yer alan **Mollalar Evi**'dir (Çizim: 33, 34). Bu evde alt katta iç sofalı, üst katta ise orta sofalı plan tipi uygulanmıştır. Alt katın ortasında yer alan büyük sofanın iki tarafına odalar yerleştirilmiş, ıslak hacimli mekânlar ise arkaya alınmıştır. Doğu cephesi boyunca dışa çıkıntı yapan üst katın ortasında geniş bir sofa yer almaktadır. Sofanın köşelerinde dört oda bulunmaktadır. Girişleri pahlı olan bu odaların aralarına dış cepheleri içe çekilmiş birer eyvan

⁵⁹⁰ Bu ev günümüze ulaşmamıştır.

⁵⁹¹ Bu ev günümüze ulaşmamıştır.

⁵⁹² Bu ev günümüze ulaşmamıştır.

yerleştirilmiştir. Bu eyvanların önleri daha sonra birer camekânla kapatılarak ara odalara dönüştürülmüştür.

6.1.1.2. Plan Elemanları

a. Hayat ve bahçeler: Anadolu Türk evinin ayrılmaz bir parçası olan avlu ve bahçeler Sakarya evlerinin de vazgeçilmez elemanlarından biridir. Bölgede bahçelere ayrıca özen gösterilmekte ve çiçeklerle süslenerek adeta birer sanat eserine dönüştürülmektedir. Bahçeler içinde kurulan kamelyalar veya asma çardakları ile aynı zamanda birer dinlenme mekânı olarak kullanılmaktadır (Resim: 101,164).

Bahçe Müslüman Türk ailesinin ihtiyaçlarını gidermesi bakımından da büyük önem taşır. Ailenin meyve ve sebze ihtiyacını karşılamak için de kullanılır. Buralar içe dönük yaşayan Türk ailesine özgürlük katar⁵⁹³. Bölgede ipek böcekçiliği yaygın olduğu için bazı bahçelerde ipek böceği üretilen “böcekthane” denilen özel mekânlar kurulmuştur. Taraklı’da da evlerin bahçelerinde geçmişte halkın önemli bir geçim kaynağı olan tahta kaşık imalatının yapıldığı “kaşık evi” denilen atölyeler bulunmaktadır (Resim: 165, 299).

Sakarya’da hemen hemen her evin bir bahçesi vardır. Bazı evlerin bahçeleri oldukça geniş bir alanı kaplamaktadır. Cephesi sokağa bakan, yanları komşu evlerin duvarlarıyla sağır, arka kısmında bahçesi bulunan evler bölge için karakteristiktir. Bahçenin evin arkasında olmadığı durumlarda da mümkün olduğu kadar yüksekçe bir duvarla sokaktan ayrılmıştır. Bahçe kapıları genellikle çift kanatlı ahşap kapı formundadır. Son yıllarda yapılan değişikliklerle bu ahşap kapıların yerine demir kapılar da kullanılmıştır (Resim: 116). Bahçe duvarlarının çoğu moloz taş ile inşa edilmiş olup üzerleri sıvanmıştır.

Hayat kelimesinin kökü, etrafı duvarlarla çevrili yer anlamında “hayt” sözcüğünden türemiştir. Onun için genellikle avlular ve evlerin açık kısımlarına denilmektedir⁵⁹⁴. Bununla birlikte hayat Anadolu’da yöreye göre değişen anlamlar taşımaktadır⁵⁹⁵. Kütahya evlerinde sergâh da denilen hayat üstü çatı ile kaplı dış yüzü

⁵⁹³ SAYAN, s.101.

⁵⁹⁴ ARSEVEN, **Türk**, s.538.

⁵⁹⁵ HASOL, s.222.

açık olan mekânlara denir⁵⁹⁶. Konya evlerinde, zemini taşla döşeli bahçe için hayat adı kullanılır⁵⁹⁷. Ankara evlerinde evin açık sofasına hayat denilmektedir⁵⁹⁸.

Sakarya'da ise evin zemin katında yer alan geniş mekânlardır. Zemini taşla döşeli olduğu zaman “taşlık” da denilmektedir. “Taşlık” veya “Hayat” olarak adlandırılan bu bölüm yerine göre depo, kiler, ahır, arabalık, samanlık gibi hizmet birimlerine ayrılmıştır. Sakarya bölgesinde süpürgecilik, semercilik, dokumacılık, ağaç işlemeciliği gibi çeşitli el sanatları da yaygın olduğu için hayat bu tür faaliyetler için de kullanılmaktadır⁵⁹⁹. Bu nedenle hayat bölümüne “işlik” de denilmektedir. Ancak Hendek **Mollalar Evi** (Çizim: 34), Yanık **Ertekinler Evi** (Çizim: 48)'nde olduğu gibi bazı evlerde hayat bölümü ikâmet için de kullanılmaktadır. Bu durumda hayatlar sofalarda olduğu gibi odalar arası orta mekân görevini üstlenmiştir.

Genellikle çift kanatlı büyük kapılara sahip olan bu bölümün girişi at ve arabaların rahat girebilmesi için zeminle bir tutulmuştur. Zemin kattaki odalar ve depolar hayata açılırlar. Burada çoğunlukla bir ocak bulunur. Bu ocaklar büyük formlu olup daha çok büyük kazanlar koymak için yapılmışlardır (Resim: 232). Pekmez, tarhana gibi kışlık, toplu yiyeceklerin hazırlanması burada yapılmaktadır. Sakarya evlerinde hayat kavramı Safranbolu evlerindeki benzer bir anlamda kullanılmaktadır⁶⁰⁰. Genellikle küçük mazgal pencerelerle aydınlatılan hayattan ahşap merdivenlerle üst katlara çıkılmaktadır (Resim: 233).

b. Sofa: Evin en önemli ögesi olan, odaları birleştiren ve evin tasarımını etkileyen sofadır. Evler nasıl bir sokağa açılıyorsa, ev içindeki her bir oda da sofaya açılır. Ayrıca kiler, tuvalet merdivenler sofa ile bağlantılıdır. Sakarya evlerindeki sofalar diğer bölgelerdeki sofalarla karşılaştırıldığında daha büyük oldukları görülmektedir. Bazı durumlarda ev planının nereden ise yarısını kaplamaktadırlar. Bunun en önemli nedeni sofaların daha çok kalabalık toplantıların, mevlitlerin, kutlamaların, düğünlerin yapıldığı yerler olmasıdır. Sofanın oturma yerleri oda sıralarının arasında eyvan şeklinde bir boşluk bırakılmak veya sofanın önüne sekilik tarzında bir çıkıntı eklemek

⁵⁹⁶ L. ESER, **Kütahya Evleri**, İstanbul, 1955, s. 74.

⁵⁹⁷ C. BERK, **Konya Evleri**, İstanbul, 1951, s.46.

⁵⁹⁸ E. KÖMÜRCÜOĞLU, **Ankara Evleri**, İstanbul, 1950, s.16.

⁵⁹⁹ T.EROĞLU-Y.KÖKTEN-E.EROĞLU-H.Ç.GÖNÜLTAŞ, s.147-164; ÇORUHLU, Sakarya İlinde, s.1097-1110.

⁶⁰⁰ GÜNAY, s.104.

suretiyle sofadan ayrılır. Bu çıkıntılarının uzantısı olarak dışa uzanan gezemek (çardak, çiçeklik) adı verilen yerler bulunmaktadır. Bunlar çamaşır asmak veya yiyecek kurutmak için kullanılır. Gezemeklerin etrafı hava ve güneş ışıklarını rahatça alabilmesi için parmaklıklarla çevrilmiştir (Resim: 15, 107, 138, 204, 239, 246, 254, 255). Sapanca Yanık **Ertekinler Evi** (Resim: 170) ve Taraklı **Meriç ÖZEN Evi** (Resim: 248)'nde olduğu gibi bazı evlerin sofalarında, sofanın giriş kısmında yer alan çift kollu bir merdivenle yüksek bir sahanlığa çıkılmaktadır. “Yüksek sofa” denilen bu bölümün benzerlerine Safranbolu evlerinde de rastlanmaktadır (Resim: 300).

c. Odalar: Geleneksel Sakarya evlerinin odaları sofaya ya da eyvanlara açılmaktadır. Anadolu Türk evi odasında bulunması gereken elemanlar Sakarya evlerinde de görülmektedir⁶⁰¹. Hemen hemen bütün evlerdeki odalar içinde bulundukları büyük yerli yüklükler, gusül dolapları, ocak nişleri, sedir ve makatlarla bağımsız birer ev gibidir. Dolayısıyla her odada gerektiğinde yemek yenebilir, oturulabilir, yatılabilir ve hatta yıkanılabilir. Böyle bir düzen eşyaların çoğunun kaldırılıp serilebilir türde olmasıyla sağlanmıştır. Bunun ve odalardaki yaşama biçiminin de çadır hayatıyla ilişkili olduğu ileri sürülmektedir⁶⁰².

Hayat bölümümde yer alan odalar genellikle depo, kiler gibi hizmet birimleri olarak kullanılmaktadır. Üç katlı evlerde orta kattaki odalar daha çok gündüz oturmaya ve çalışmaya ayrılmıştır. Bu kattaki odalar daha sıcak olduğu için genellikle ortadakiler kışlık oda olarak kullanılmaktadır. Merkez **Alicanlar Evi-I**'de görüldüğü gibi bazı evlerde ise arada kalan küçük odalar “sandık odası” olarak kullanılmaktadır (Resim: 10). Daracık ve ince uzun olan bu odalara değerli eşyalar, gelin sandığı veya dokumalar konulur. Benzer örneklere Erzurum evlerinde de rastlamak mümkündür⁶⁰³.

Üst kat odaları genellikle yatak odaları olarak kullanılır. Genellikle “baş oda” da burada bulunur. Bu odalar iki duvarı pencere olduğu için köşe odası niteliğindedir. Ev tek çıkmalı ise çıkma mutlaka buradadır. Merkez **Alicanlar Evi-I**, Taraklı **Çakıroğlu Konağı** ve **Meriç Özen Evi**'nde olduğu gibi baş oda genellikle bulunduğu yerin bir cephesinde çıkma yapmaktadır (Resim: 7, 209, 247). Sakarya evlerindeki baş

⁶⁰¹ Geleneksel Anadolu Türk Evi odalarının özellikleri için bkz.;ELDEM, s.15-16;CANSEVER, s.200-201; KÜÇÜKERMEN, s.121.

⁶⁰² KUBAN, Türk Ev, s.200.

⁶⁰³ KARPUZ, s.31.

odaları Safranbolu, Diyarbakır, Kütahya⁶⁰⁴ gibi yerlerde bulunan zengin ve gösterişli baş odalarla karşılaştırılmazsa da Geyve **Antakyalı Ali Efendi Evi** (Resim: 81-83), Taraklı **Çakıroğlu Konağı** (Resim: 225) duvar ve tavan süslemeleri ile dikkat çeken önemli örneklerdir.

Geleneksel aile yapısı birkaç kuşağın bir arada yaşaması ilkesini getirmesinden dolayı her oda başlı başına bir ev niteliğindedir. Evlenmelerle evin nüfusunun artması Hendek **Mollalar Evi** (Çizim: 33, 34) ve Pamukova **Orhan GÜREVİN Evi** (Çizim: 37, 38)'nde olduğu gibi bazı odaların içinden kapılar açılmak sureti ile yanındaki oda ile birleştirilmiş ve ev içinde ayrı mekânlara dönüştürülmüştür.

Sakarya evlerinde odaların boyutları ve düzenlemeleri birbirlerine yakındır. Odalar genellikle yüksek ve ferahdır. Odaların duvarlarında yer alan ocak, yüklük, gusül dolabı, çıralık, çiçeklik gibi unsurlar iç mekâna hareketlilik kazandırmıştır.

Odalarda ahşap malzeme ağır basmaktadır. Yüklükler, gusül dolapları çiçeklikler genelde yalın ve bezemesizdir. Bu sadeliğin yanı sıra bezemenin daha çok ahşap tavanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Geyve **Antakyalı Ali Efendi Evi** ve Taraklı **Çakırlar Konağı** örneklerinde olduğu gibi duvarlarında kalem işi süslemelerin yapıldığı odalar da vardır (Resim: 82, 83, 225).

İncelediğimiz evlerin hemen hemen tamamında cephelerin mümkün olduğu kadar bol pencerelerle dışa açıldığı gözlenmektedir. Bu durum odalara ferah ve aydınlık bir mekân etkisi kazandırmıştır.

d. Mutfak: Sakarya evlerinde mutfağın genel olarak plânda belli bir yeri yoktur. Ancak genellikle evin arka cephesinde kalan köşelerdeki birimlerin mutfak olarak kullanıldığı görülmektedir. Sapanca **Yanık Ertekinler Evi**, Sapanca **Eyüp YIĞIN Evi**, Geyve **Antakyalı Ali Efendi Evi**'nde sadece alt katta bulunan mutfak diğer evlerde her katta bulunmaktadır.

Mutfak birimlerini diğer odalardan ayıran en belirgin özellikler bu birimlerde yer alan ocak nişleri, ocak nişlerinin iki yanında yer alan ahşap kapaklı gömme dolaplar ve raflarıdır. Burada genellikle ocağa yakın, duvara yarı gömme tarzda evye görevini yapan bir eleman da görülmektedir.

⁶⁰⁴ GÜNAY, s.114-117; O.C. TUNCER, **Diyarbakır Evleri**, Ankara,1999, s.41-45.; ESER, s.69-70

Bugün eski evlerde yaşayanların bir kısmı özgün mutfakları kullanırken, bir çok evdeki mutfaklar ihtiyaçlara göre modern malzemeler kullanılarak yeniden düzenlenmiştir.

e. Kiler ve depo: Sakarya evlerinin çoğunda bulunan bu iki birim, işlev ve mekân olarak birbirlerine benzemektedirler. Genel olarak evin alt katında hayata açılan odalar depo olarak kullanılmaktadır. Bu depolara odun veya evde bulunan aletler konulmaktadır. Köylerde ise bahçe içinde “kuruluk” denilen özel mekânların bu amaçla kullanıldığı görülmektedir. Evin ihtiyacı için yazdan hazırlanan kışlık yiyeceklerin saklandığı mekânlara da kiler denilmektedir. Bunlar Geyve **Antakyalı Ali Efendi Evi** ve Pamukova **Orhan GÜREVİN Evi**'nde olduğu bazen odalar arsında dar bir odacık olarak yer almış (Çizim: 28, 37); bazen de merdiven altındaki boşluklar, küçük odacıklar halinde düzenlenerek kullanılmıştır.

f. Abdestlik ve tuvaletler: Orta ve üst katlarda evin arka kısmında, evden çıkma şeklinde dışa taşan bu birimler genellikle mutfığa bitişik ve altlı üstlü planlanır. Çok katlı evlerde hemen hemen her katta bu birimler bulunmaktadır. Genellikle merdiven sahanlıklarından geçilerek girilebilecek bir konumda yer almışlardır. İncelediğimiz evlerin hemen hemen hepsinde bu bölümlerin iç kısımları modern malzemelerle yeniden düzenlendiği için orijinal özellikleri kalmamıştır.

6.1.2. Çarşı ve dükkanlar

Türk ve İslam şehirlerinin ticaret merkezi konumunda olan çarşılar Osmanlı çağında büyük gelişme göstermiştir. Türk çarşıları genellikle şehrin en büyük camisinin etrafında yoğunlaşmakta ve bir sokağın iki yanına sıralanan dükkanlardan meydana gelmektedir⁶⁰⁵. Çarşayı meydana getiren sokak dokusunun üzeri bazen açık, bazen de tonoz veya kubbe ile örtülerek “kapalı çarşı” haline getirilmiştir⁶⁰⁶.

Türkiye’de Osmanlı çağında çarşı, iki tarafında dükkanlar bulunan, kubbe ile örtülü bir orta geçitten meydana gelir. İstanbul’daki büyük çarşı bir yana bırakılırsa, bunlar tek katlı basit uzun kütlelerdir⁶⁰⁷. Yaygın olan çarşı tipi ise açık çarşılardır. Basit dükkan sıralarından meydana gelen bu çarşılarından Anadolu’da hemen hemen her şehir

⁶⁰⁵ ÖZDEŞ, s.9-10.

⁶⁰⁶ BAŞ, s.3.

⁶⁰⁷ KUBAN, **100**, s.202-203.

ve kasaba merkezinde bulunur. Bursa ve İzmir'in asmalarla örtülü sokak ve dükkanları tipik Türk çarşılarının en güzellerindedir (Resim: 301)⁶⁰⁸.

Sakarya bölgesinde Osmanlı döneminden günümüze çok fazla olmasa da birkaç çarşı örneği ulaşmıştır. Bu çarşılarda XX. yy.ın başlarında ticaretin gelişmesi ile normal ebatlarının dışına çıkılmış, eklemeler yapılarak orijinal karakterleri bozulmuştur. Yapılan eklemelerle çarşılar uyum ve mimarlık sanatından uzak, duvar ve vitrinlerden oluşan birer modern alışveriş merkezlerine dönüştürülmüştür.

Sakarya şehir merkezinde günümüze ulaşan en eski çarşı **Uzunçarşı**'dır. **Uzunçarşı** Türk çarşı geleneğinin tipik özelliklerine uygun olarak şehrin en eski camisi olan Orhan Camii yakınlarında kurulmuştur. Çarşı, uzunca bir sokağın iki yanına sıralanan dükkanlardan meydana gelmektedir. Adını da bu uzun sokaktan alan çarşı sonraki dönemlerde yanlarına aynı doğrultuda dükkan sıraları eklemek sureti ile genişletilmiştir Kuzey ve güney yönünde iki ana girişi bulunan çarşının doğu ve batısında da tali girişleri bulunmaktadır (Resim: 19, 20).

Çarşıya ait XIX. yy sonu XX. yy başında çekilen resimlerde bu tarihlere kadar çarşının orijinal dokusunu kısmen koruduğu anlaşılmaktadır (Resim: 4). Ancak Sakarya'nın geçirdiği bir çok depremle defalarca tahrip olan çarşı her onarımdan sonra orijinal özelliklerini biraz daha kaybetmiştir. Çarşının üzeri geçmişte açık iken son dönemlerde yarım silindir biçiminde şeffaf bir çatı ile kapatılmıştır. Bu nedenle orijinal cephelere sahip olan bir çok dükkanın cephesi bu çatı tarafından kesilmiş ve görüş alanının dışında kalmıştır.

Çarşının bazı bölümlerinde ve çarşının etrafında bulunan şehrin eski dokusuna ait **Kömürpazarı** ve **Pirinçpazarı**'nda XIX. yy. sonuna tarihlendirdiğimiz dükkanlar görülmektedir (Resim: 26). İçten ve dıştan çoğu onarım görmüş olan bu dükkanlardan bir çoğunun üst kat cepheleri özelliklerini korumuştur. Plan olarak oldukça yalın olan bu dükkanlardan bazıları **Zekeriya ÇOBANLAR Dükkanı** (Çizim:14), **Pirinçpazarı Fadıl PIRILDAR Fırını** (Çizim: 12, 13)'nda olduğu gibi tek katlı olup içerden bir asma kat yapılmıştır. Bazı dükkanlar da **Unkapanı Asım KURİŞ Dükkanı** (Çizim: 11)'nda olduğu gibi basit dikdörtgen planlı tek katlı yapıya sahiptir.

⁶⁰⁸ ÖZDEŞ, s.9.

Sakarya bölgesinde orijinal dokusunu nispeten koruyan iki çarşı da Taraklı İlçesinde bulunmaktadır. Kuruluşları ilçenin tarihi ile paralel olan bu çarşılar XX. yy. başlarından itibaren yapılan değişiklikler ve eklemlerle orijinal özellikleri bozulmuşsa da büyük ölçüde ana dokularını korumuşlardır.

Bunlardan **Orhan Gazi Çarşısı** Türk çarşı geleneğinin tipik özelliklerine uygun olarak ilçenin en eski yapılarının yoğunlaşmakta olduğu bir bölgede bulunmaktadır. Çarşı, uzunca bir sokağın iki yanına sıralanan dükkanlardan meydana gelmektedir. İlçenin ortasında bulunduğu için **Orta Çarşı** olarak da bilinen çarşı sonraki dönemlerde yanlarına aynı doğrultuda dükkan sıraları eklenmek sureti ile genişletilmiştir (Resim: 269). Kuzey ve güney yönünde iki ana girişi bulunan çarşının doğu ve batısında da tali girişleri bulunmaktadır. Çarşı yan yana sıralanmış genellikle alçak ilavelerle iki kata çıkarılan dükkanlardan meydana gelmektedir. Güneşten korumak için geceleri dükkanı muhafaza eden, gündüzleri de yarısı aşağıya inen, yarısı da yukarı kaldırılan geniş saçak vazifesi gören kepenklerle sağlanmıştır (Resim: 270).

Adını ilçenin en eski ve büyük camisi olan Yunus Paşa Camii'nin bânisi Yunus Paşa'dan alan diğer çarşı olan **Yunus Paşa Çarşısı**, **Orhan Gazi Çarşısı** ile aynı yönde yan yana bulunmaktadır. Çarşı, uzunca bir sokağın iki yanına sıralanan dükkanlardan meydana gelmektedir. Genel olarak tek katlı bazen de iki katlı olarak karşımıza çıkan dükkanların çoğu içten ve dıştan onarım görmüş, bazılarının üst katları sonradan eve dönüştürülmüştür. (Resim: 271). Dükkanların önlerinde gündüzleri güneşten korunmak için, geceleri dükkanlar muhafaza eden geniş saçaklı kepenkler bulunmaktadır (Resim: 272).

6.1.3. Hanlar

Osmanlı sivil mimarisinin anıtsal örnekleri arasında ticaret yapıları başta gelir. Bunlardan en önemlisi olan hanlar şehir merkezlerine karakter getiren yapılardır. Osmanlılar özellikle şehir içi hanlarına önem vermişlerdir. Plan itibarıyla bunlar, genellikle iki katlı ve revaklarla çevrili bir avluyu çeviren odalardan meydana gelirler. Zemin katlarında depo ve ahırlar bulunur⁶⁰⁹.

⁶⁰⁹ KUBAN, 100, s.202.

Anadolu öncesi Türk mimarisinde ilk örneklerini Karahanlılar'dan⁶¹⁰ itibaren gördüğümüz bu tipin, erken Osmanlı devrinde ilk olarak⁶¹¹ **Bursa Emir Hanı** (1339-40)⁶¹² ile başlayarak sonraki dönemlerde de yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir.

Özellikle XVIII. yy.da şehir merkezlerinin kalabalık noktalarına yapılan hanlar, arsadan istifade etmek için kat sayıları arttırılmış ve çıkmalarla sokağa taşan kütleleri ile şehir içi perspektifinin göz alan nirengi noktaları olmuşlardır. Han mimarisinin bu gün hemen hemen pek azı ayakta kalan büyük ahşap örnekleri de vardır⁶¹³.

Osmanlı döneminde önemli ticaret yolları kavşağında bulunan Sakarya bölgesinde geçmişte ticari hayatın zenginliğini yansıtan bir çok han mevcutken günümüze sadece Taraklı İlçesi'ndeki **Taraklı Han (Hacı Atıf Hanı)** ulaşabilmiştir. Yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen ancak kemer biçimlerinden ve yapı elemanlarından, XIX. yy. sonu ile XX. yy. başına tarihlendirdiğimiz yapı, tek avlulu iki katlı Osmanlı şehir hanları grubuna girmektedir⁶¹⁴.

Yapı kuzey-güney doğrultusunda iki katlı ve "U" şeklinde planlanmıştır. "U" nun açık ağzı kuzeye bakmaktadır (Çizim: 96, 97). Kareye yakın dikdörtgen çerçeve içinde planlanan hanın, Osmanlı döneminde şehir içi hanlarında görülen bir plan şemasıyla ele alındığı görülmektedir. Ortadaki dikdörtgen avluyu saran birimleri, ikişer yüzde açılan kapıları veya açıklıkları, üst katta hücrelerin önünde yer alan revak düzeni, hayvanların barınmasına yönelik ahırıyla bu han, Osmanlı şehir hanlarının genel şemasına uymaktadır.

İzmir Karaosmanoğlu Hanı⁶¹⁵ (XVIII. yy. ortaları ile XIX. yy başı) (Çizim: 106), **Vezirokprü Taş Han**⁶¹⁶ (XVII. yy sonlar XIX. yy.) plan olarak yapı ile benzerlik gösteren örneklerdir.

⁶¹⁰ M. CEZAR, **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, İstanbul, 1977, s.189-191; O. ASLANAPA, **Türk Sanatı I-II**, İstanbul, 1984, s.32-36,92-97,144-173;C. GÜRAN, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, Ankara, 1978, s.3; B. ERSOY, **İzmir Hanları**, Ankara, 1991, s.125-127.

⁶¹¹ AYVERDİ-YÜKSEL, s.105; GÜRAN, s.35.

⁶¹² AYVERDİ, **Osmanlı Mimarisinin I**, s.96-101; ARSEVEN, **Türk**, s.94.

⁶¹³ KUBAN, **100**, s.202.

⁶¹⁴ Osmanlı şehir hanlarının tipolojik sınıflaması için bkz. B. ERSOY, "Osmanlı Şehir İçi Hanları Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri", **Sanat Tarihi Dergisi**, S.VII, İzmir, 1994, s.76-80.

⁶¹⁵ ERSOY, **İzmir**, s. 97-98.

⁶¹⁶ S. BAYRAKTAR, **Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri**, A.Ü.S.B.E., (Basılmamış Doktora

Ahırın durumu düşünüldüğünde B. ERSOY'un sınıflamasına⁶¹⁷ göre **Taraklı Han (Hacı Atıf Hanı)** "ahırın alt kat avlu kanatlarında" olduğu grupta yer aldığı görülmektedir.

6.1.4. Hamamlar

Temizliği sünnet olarak kabul eden İslâm toplumunda su yapılarının dini önemi vardır. İslâm şehrini belirleyen yapılar cami ve hamam olarak kabul edilir. Osmanlılar hamamlara, Romalılarınkı kadar anıtsal nitelikte olmasa bile, daha yoğun bir uygulama alanı açmışlardır⁶¹⁸. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan, başta merkezi yerleşim alanları olmak üzere, imar çalışmaları yapılan yerleşim alanlarında çok sayıda hamam inşa edilerek hamam kültürü yaygınlaşmıştır. En eski hamam yapısı, **İznik Orhan Gazi Hamamı** ve XV. yy. başında yapılan **Hacı Hazma Hamamı**'dır⁶¹⁹.

Anadolu'da değişik dönemlerde inşa edilen hamamlar farklı araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde sınıflandırmışlardır. S. EYİCE, Osmanlı hamamları tipolojisinde sıcaklık ve halvet kısımlarının planlamasını esas almış ve başlıca altı değişik tipe ayırmıştır. Bunlar: **Haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip, yıldızvari sıcaklıklı tip, kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tip, ok kubbeli sıcaklıklı tip, ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip, ve soğukluk, sıcaklık ve halvet eş odalar halinde olan tip**⁶²⁰ olarak değerlendirmiştir.

Y. ÖNGE ise Selçuklu hamamlarında yaptığı tipolojide hamamları üç sınıfta değerlendirmiştir. Bunlar: **Haçvari dört eyvanlı tip, yıldızvari dairevi tip ve münferit tip**⁶²¹ olarak gruplandırmıştır.

Tüm Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Sakarya'da da köklü bir hamam kültürü olmasına rağmen bölgede günümüze sadece üç hamam örneği ulaşabilmiştir. Bunlardan en eskisi olan ve XIV. yy. sonu XV. yy.ın ilk çeyreğine tarihlendirdiğimiz **Taraklı Yunus Paşa Hamamı**, diğeri de XVIII. yy. sonlarına tarihlendirdiğimiz Sakarya Merkez **Millet Hamamı**'dır. Her iki hamam da halk (çarşı)⁶²² hamamı olarak inşa

Tezi), Erzurum, 2005, s.206-208.

⁶¹⁷ ERSOY, Osmanlı, s.76-80.

⁶¹⁸ KUBAN, **100**, s.197.

⁶¹⁹ ASLANPA, **Osmanlı**, s.229.

⁶²⁰ EYİCE, Hamam, s.417-419; EYİCE, İznik'te, s.108.

⁶²¹ ÖNGE, **Anadolu'da**, s.24.

⁶²² Halka açık olan hamamları S.EYİCE "çarşı veya halk hamamı", Y.ÖNGE ise "genel veya halk

edilmişlerdir. Bu hamamları S. EYİCE'nin sıcaklıkların mekân düzenini esas alarak altı değişik tip olarak tespit ettiği hamam tipolojisine göre değerlendirmeyi uygun bulduk.

Bunlardan Taraklı **Yunus Paşa Hamamı**, S. EYİCE'nin tespit ettiği hamam tipolojisine göre **ortası kubbeli enine sıcaklık ve çifte halvetli** tip sınıfına girmektedir (Çizim: 98). Osmanlı dönemi Anadolu hamamlarında son derece yaygın olan bu plan tipinden İzmir Tire **Molla Arap Hamamı**⁶²³ (XV. yy.) (Çizim: 107), İzmir Tire **Şeyh Hamamı**⁶²⁴ (XV.yy sonu XVI.yy. sonu), Bursa **Tavuk Pazarı Hamamı**⁶²⁵ (II. Murat Devri), İzmir **Lüks, İzmir Namazgah Hamamları** (XVII.yy.) (Çizim: 108)⁶²⁶, Samsun Bafra Çetinkaya Beldesi **Hızır Bey Hamamı** (XVIII. veya XIX.yy.)⁶²⁷ benzer örneklerdir.

Günümüz zemininden bir hayli aşağıda kalan hamamın soğukluk kısmı bulunmamaktadır. Muhtemelen yıkılmış olan bu bölümün üzerine batı yöndeki yeni bina inşa edilmiştir.

Söğütlü İlçesi'nde bulunan **Büyük Söğütlü Hamamı** (XVIII. yy. sonu)'nın sadece sıcaklık bölümü günümüze ulaşmıştır. Kare planlı tromp geçişli bir kubbe ile örtülmüştür. Osmanlı mimarisinde XVIII-XIX. yy. arasında ayânlık dönemi mimarisi kapsamında değerlendirilen ikâmet kuleleri bünyesindeki hamam örneklerinden olan yapının özellikle Ege bölgesinde benzer bir çok örneği bulunmaktadır⁶²⁸. Hamam, plan olarak Aydın Nazilli Esenköy (Eski Arpaz) **Osman Beyler Konağı**'nın hamamı (Çizim: 109) ve **İshak Paşa Sarayı** hamamı ile benzerlik göstermektedir (Çizim: 110).

Sakarya Merkez **Millet Hamamı** (XVIII.yy. sonları) S. EYİCE'nin tespit ettiği hamam tipolojisine göre⁶²⁹ **haçvari dört eyvanlı köşe halvetli** tip sınıfına girmektedir.

Anadolu'da erken dönemlerden beri görülen ve bir çok çeşidiyle birlikte tüm dönemlerde, diğer tiplere göre daha fazla kullanılan bu tipe Kars Ani **Menuçehr Hamamı** (1143)⁶³⁰, Tokat **Pervane Hamamı** (1275 dolayları)⁶³¹, Edirne **Beylerbeyi**

hamamı" şeklinde adlandırmaktadır. EYİCE, Hamam, s.412; ÖNGE, **Anadolu'da**, s.11.

⁶²³ ÇAKMAK, s.57-60.

⁶²⁴ ÇAKMAK, s.71-74.

⁶²⁵ AYVERDİ, **Osmanlı Mimarisinde II**, s.465-468.

⁶²⁶ H.ÜRER, **İzmir Hamamları**, Ankara, 2002, s.52.

⁶²⁷ BAYRAKTAR, s.229.

⁶²⁸ AREL, Osmanlı, s.2323-2331.

⁶²⁹ EYİCE, Hamam, s.417-419.

⁶³⁰ ÖNGE, **Anadolu'da**, s.111-120.

Hamamı (II.Murad devri)⁶³², Samsun **Şifa Hamamı** (XV.yy)⁶³³, İstanbul **Edirnekapi Mihrimah Sultan Hamamı** (1560'lı yıllar)⁶³⁴ (Çizim:111), Tire **Eski-Yeni Hamam** (XVI.yy.)⁶³⁵, İzmir **Yeşildirek Hamamı** (XVII.yy.) (Çizim: 112) örnek verilebilir.

Sakarya merkezde günümüze ulaşabilen tek hamam olan **Millet Hamamı**'nın soğukluk kısmı tamamen yıkılarak üzerine Şükrü ENEZ Kreş ve Gündüz Bakımevi'nin toplantı salonu inşa edilmiştir. Hamamın diğer bölümleri ise tamamen harap halde olup kullanılmaz durumdadır.

Doğu-batı doğrultusunda planlanan hamam, bir kısmı soğukluk bölümü üzerine inşa edilen bakımevi ile metruk lojman binasının arasında kalmıştır. Yapı plan bakımından oldukça ölçülü ve dengeli olup klasik Osmanlı hamamlarının tüm özelliklerini bünyesinde taşımaktadır.

6.1.5. Köprüler

Anadolu, yaklaşık iki bin yıldır kalıcı köprülerin inşa edilmesini olanaklı kılan coğrafi özelliklere sahiptir. Türkiye'nin ırmakları çok geniş ve çok yüksek debili akarsular olmadığı için bu durum, mütevazı konstrüktif olanaklarla köprü inşa etmeyi kolaylaştırmıştır. XIX. yy.dan daha eski ahşap örneklerin günümüze ulaşamamasına karşın, çok sayıda kargir örnekler ayaktadır. Bunlardan bir kısmı işlevlerini nerede ise yapımından bu yana sürdürmekte, bir kısmı ise akarsuların yatak değiştirmesi ve akarsuların aşırı değişken debilerinin zorlanması ile harap olmuştur⁶³⁶.

Osmanlıların, ayak bastıkları değerli izlerinden biri de oralarda yaptıkları köprülerdir. Bir taraftan yeni köprüler kuran Osmanlılar diğer taraftan eski dönemlere ait harap olanları da, bir çoğunu onarmak ve yenilemek suretiyle, faydalanılmasını sağlamışlardır⁶³⁷.

⁶³¹ ÖNGE, **Anadolu'da**, s.246-248.

⁶³² AYVERDİ, **Osmanlı Mimarisinde II**, s.465-468.

⁶³³ BAYRAKTAR, s.230-231.

⁶³⁴ D. KUBAN, "Mihrimah Sultan Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, 1994, s.454.

⁶³⁵ ÇAKMAK, s.66-70.

⁶³⁶ TANYELİ, s.231.

⁶³⁷ ÇULPAN, s.5.

Sakarya ve çevresi İlk çağlardan beri Anadolu'yu Avrupa'ya bağlayan önemli bir geçit noktasında bulunması ve çok yüksek debisi olan Sakarya Nehri'nin bölgeden geçmesinden dolayı köprü yapımına sahne olmuştur.

Büyük bir kısmı il toprakları içinde geçen Sakarya Nehri, Kızılırmak ve Fırat'tan sonra yurdumuzun en uzun nehri olup, toplam uzunluğu 765 km.dir⁶³⁸. Adapazarı Ovası'nda Sakarya yatağının tarih çağları içinde önemli yer değişmelerine uğradığı tahmin edilmektedir. Adapazarı'nın 6 km. güneyinde, Justinianus'un 560'da inşa ettirmiş olduğu büyük taş köprü (Beşköprü) şimdi nehrin 5 km. batısında kalmıştır⁶³⁹.

Justinianus'un inşa ettirdiği taş köprü (Beşköprü) dışında Osmanlı döneminde de bir çok köprü inşa edilmiştir. Tarihi kayıtlarda adı geçen bu köprülerden sadece bir tanesi günümüze ulaşmıştır. Geyve İlçesi'nin Alifuatpaşa Beldesi'nde bulunan ve II. Bayezid tarafından M.1495/96 (H.901) yılında tamamen kesme taştan yaptırılan köprü bir çok onarımlarla günümüze ulaşabilmiştir.

Araştırmacılar Anadolu'daki çeşitli dönemlerde yapılan köprüleri değişik şekillerde sınıflandırmışlardır.

F. İLTER köprüleri, ortadaki geniş ve yüksek ana kemere doğru, her iki yandan güçlü bir çıkışla yükselen, **dik köprüler** ve iki ya da daha çok kemerler arasında, yükseklik ve genişlik bakımından, büyük fark göstermeyen, köprü yolu düz olan **düz köprüler** olarak ikiye ayırmaktadır⁶⁴⁰.

C. ÇULPAN köprüleri, **Antik devir köprüleri, Romalılar devri köprüleri, Bizans devri köprüleri, Artukoğulları devri köprüleri, Selçuklu devri köprüleri ve Cumhuriyet dönemi köprüleri** olmak üzere yedi grupta değerlendirmiştir⁶⁴¹.

G. TUNÇ köprüleri, uzunluklarına göre **tek gözlü** ve **çok gözlü** köprüler olarak sınıflandırdıktan sonra kendi arasında **düz** ve **eğimli köprüler** olarak sınıflandırmıştır⁶⁴².

⁶³⁸ DARKOT, s. 93.

⁶³⁹ ERENDİL, s. 19.

⁶⁴⁰ İLTER, **Osmanlılarda**, s.30.

⁶⁴¹ ÇULPAN, s.13-16.

⁶⁴² TUNÇ, s.6.

E. HERZFELD ise, köprünün araziye kuruluşuna göre, **üstü açık eğimli ve iki yanı da eğimli köprüler** ile **orta yükseklikteki sahilleri bağlayan köprüler** olmak üzere ikiye ayırmıştır⁶⁴³.

Biz bu sınıflamalar içinde F. İLTER'in sınıflandırmasını uygun bulduk. Bu sınıflandırmaya göre Geyve **II. Bayezid Köprüsü** ortadaki geniş ve ana yüksek kemere doğru, her iki yandan güçlü bir yükselişle çıkan **dik köprüler** grubuna girmektedir.

Tarihi menzil yollarının üzerinde bulunan köprünün boyu 150 m., genişliği 5.60 m., korkulukların genişliği ise 35'er cm.dir. Böylece köprü dıştan dışa 6.30 m.yi bulmaktadır. Korkulukların yüksekliği 1.05 m.dir. Tamamı on dört gözlü olan köprünün kemerlerinden ikisi sonradan yıkılmış olup demir malzeme ile tamir edilmiştir (Resim: 88, 89). Diğer üç sivri kemer durmaktadır. Dokuz adet yuvarlak kemer kara tarafında olup küçük ebattadır (Resim: 92). Ayakların menbâ yönünde üçgen, mansab yönünde beşgen selyaranları vardır. Günümüzde bir tek boşaltma gözü mevcuttur (Çizim: 30)⁶⁴⁴. Köprü genel yapısı ile **Osmancık II. Bayezid Köprüsü** (1484)⁶⁴⁵ (Resim: 302), **Edirne II. Bayezid Köprüsü** (1488)⁶⁴⁶ (Resim: 303), **Edirne Gazimihal Köprüsü** (XIV.yy.)⁶⁴⁷ ile benzerlik göstermektedir.

Osmanlı köprü mimarisinin genel özelliklerini yansıtan **II. Bayezid Köprüsü** mekân düzeni olarak da ilginç özelliklere sahiptir. Köprünün güney yönünde menbâ tarafında dışarı çıkma yapan mihraplı bir köşkü mevcuttur (Resim: 94). Köşkün kuzey cephesi dıştan profillerle çerçevelenmiş olup ortasına yarım yuvarlak küçük bir mihrap nişi yerleştirilmiştir. Kaval bir silme ile belirlenmiş kaş kemerli yaşmağın üzerinde etrafı profillerle çerçevelenmiş mermer kitabe yerleştirilmiştir. Mihraplı köşk uygulaması ile **Bursa Nilüfer Hatun Köprüsü** (XIV.yy.)⁶⁴⁸, **Edirne Saraçhane (Şihabettin Paşa) Köprüsü** (1451)⁶⁴⁹ (Resim: 304) ile benzerlik göstermektedir.

Mermer kitabenin etrafı hataî üslubunda bir süsleme ile çerçevelenmiştir. 1495/96 (H.901) yılını veren kitabenin çerçevesinde yer alan hataî süslemeler oldukça

⁶⁴³ F. SARRE-E. HERZFELD, *Archäologische, Reise im Euphrat und Tigris Gebeit*, Berlin, 1920, s.324.

⁶⁴⁴ ÇULPAN, s.118.; YÜKSEL, *Osmanlı* s.140.

⁶⁴⁵ ÇULPAN, s.112-115.

⁶⁴⁶ ÇULPAN, s.115-116.

⁶⁴⁷ ÇULPAN, s.88-89.

⁶⁴⁸ AYVERDİ, *Osmanlı Mimarisinin I*, s.1118-119.; ÇULPAN, s.107-109.

⁶⁴⁹ AYVERDİ, *Osmanlı Mimarisinin II*, s.477-479; ÇULPAN, s.87.

önemlidir. XV. yy. sonunda belirli bir tarihte Türk süsleme sanatındaki tercihler ve yönelişler bu eserle belgelenmiştir. 0.10 m. genişliğindeki çerçeve kuşağında, rûmili ve şakayık süslemeli kıvrımlı dalla verilen süsleme, şakayık süslemeli XV. yy.ın ilk yarısındaki bir geleneği sürdürürken, genel görünüş ile dönemin süsleme anlayışını yansıtır⁶⁵⁰.

Köşkün arakasında yer alan celi sülüs örgülü daire kitabe XVI. yy.ın 2. yarısında inşa edilen **Süleymaniye Camii** (1557), **Rüstem Paşa Camii** (1561), **Kadırga Sokulu Camii** (1571) ve **Kılıç Ali Paşa Camii** (1577) gibi önemli camilerin kubbelerinde kalem işi, mihrap duvarlarında çini kitabeler olarak yer almıştır. Mermer üzerine müsenna olarak celi sülüs yazı ile İstanbul **Mahmut Paşa Camii** (1462-63) (Resim: 305) taç kapısında, **Tokat Hatuniye (Meydan Camii)** (1485) (Resim: 306) inşa kitabesinde benzer örnekler görülmektedir⁶⁵¹.

Yazı sanatında ve mimarlık süslemelerinde bir dönem üslubu olarak belirlenen celi sülüs örgülü daire kitabeler Geyve **II. Bayezid Köprüsü**'nün daire kuruluşlu kitabesinin de XIV. yy. özelilerini gösterir⁶⁵².

Geyve **II. Bayezid Köprüsü**, gerek mimarisi gerekse kitabeleri ile döneminin ve onarımın yapıldığı zamanın süsleme özelliklerini yansıtmaya açısından önemli bir eserdir.

6.1.6. Resmi Binalar

Sakarya bölgesinde günümüze ulaşan sivil mimarlık eserlerinin bir grubunu da resmi binalar oluşturmaktadır. Merkez İlçede iki, Geyve İlçesi'nde bir, Pamukova İlçesi'nde üç ve Sapanca İlçesi'nde bir olmak üzere toplam yedi yapı bulunmaktadır. Bu yapılardan Merkez İlçe'de bulunan **Eski Halkevi Binası** (1927) resmi bir bina olmasına rağmen geleneksel Türk evi plan tipi ile inşa edilmiştir. Bodrum kat üzeri iki kat olarak planlanan yapının her üç katı da **“orta sofalı plan tipi”** özellikleri göstermektedir.

Merkez İlçe'de bulunan bir diğer yapı **Müze Binası (Atatürk Evi)** (1910-1915)'dir. Başlangıçta bir ev olarak inşa edilen yapı daha sonra müzeye dönüştürülmüştür. Zemin katla birlikte üç katlı olarak inşa edilen yapının her üç katı da

⁶⁵⁰ TÜFEKÇİOĞLU, s.249-250.

⁶⁵¹ TÜFEKÇİOĞLU, s.249-250.

⁶⁵² DÖNMEZ, s.216.

geleneksel Türk ev mimarisinin 2. plan tipi olan “iç sofalı palan tipi” özelliklerini göstermektedir.

Resmi binaların içinde en kalabalık grubu istasyon binaları oluşturur. Sultan II. Abdülhamit döneminde 1888 yılında başlayan İstanbul-Bağdat Demiryolu Projesi'nin bir parçası olan **Alifuatpaşa, Mekece, Pmukova ve Sapanca** İstasyon binalarının yapımlarına 1889'da başlanmış 1890 yılında tamamlanmıştır. Bu projede istasyon binaları üç tip proje olarak gerçekleştirilmiş olup bu istasyon binaları III. sınıf tip proje doğrultusunda inşa edilmişlerdir. Bu istasyon binalarından Pamukova **İstasyon Binası** sonradan tamamen yenilenmiş orijinalden sadece bir ek binası günümüze ulaşmıştır. Diğer üç istasyon binası ana bina ve depo binasından meydana gelmektedir. Tek katlı olarak inşa edilen depo binalarının üzeri beşik çatı ile örtülmüştür. Ana binalar ise iki katlı olarak planlanmış olup, zemin katlar istasyon idaresi, üst katlar ise lojman olarak kullanılmaktadır.

Bu istasyon binaları aynı proje ile inşa edilen III. sınıf istasyon binalarından İzmit Büyükderebent **İstasyon Binası** ile aynı özellikler göstermektedir (Resim: 307)⁶⁵³

Resmi bina olarak bir diğer örnek de Pamukova **Belediye Binası** (1895-1896)'dır. Dikdörtgen bir plana sahip olan yapı bodrum kat üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir. Resmi bir bina olmasına rağmen ilçedeki evlerde sıklıkla kullanılan “iç sofalı plan tipi” uygulanmıştır.

6.1.7. Çeşmeler

İnsan yaşamının vazgeçilmez gereksinimlerinden birisi olan su, tarih boyunca çeşitli uygarlıklarda ait olduğu uygarlığın mimari özelliklerini yansıtan, değişik biçim ve üsluplarda gerçekleştirilen yapılarla kent yaşamına dahil edilmiştir. Çeşmeler, Osmanlı Mimarlığı'nın tarihsel süreç içerisinde değişen mimari/moda beğenisi, teknolojik düzeyini yansıtan önemli birer belge niteliğindedir⁶⁵⁴. Bunlar hem yararlı hem güzel iş ürünlerinden başlayarak, zengin bir repertuarla Türk plastik sanatlarına zengin bir başvuru kataloğunu oluştururken, bazı çeşmelerdeki içeriği anlam yüklü yazılı bezemeleriyle fonetik sanatlar alanında da engin bir hazine sunmaktadır⁶⁵⁵.

⁶⁵³ YAVUZ, s.95.

⁶⁵⁴ PİLEHVARİAN, s.247.

⁶⁵⁵ BARIŞTA, Başkent, s.242.

Sakarya bölgesi çeşme mimarisi konusunda oldukça zengindir.Yaptığımız incelemelerde bölgenin sivil mimari eserleri içinde evlerden sonra 2. sırayı alan yapı grubu çeşmelerdir. Tespit ettiğimiz on iki çeşmenin çoğu kullanılır durumdadır.

Çeşitli dönemlerde Anadolu’da inşa edilen çeşmeleri araştırmacılar farklı gruplara ayırmışlardır.

A. AYTÖRE, çeşmeleri önce **şehir içi** ve **şehir dışı** olmak üzere iki gruba ayırmış, şehir içi çeşmelerini de kendi arasında **hususî çeşmeler**, **umumî çeşmeler**, **abidevi çeşmeler** ve **şadırvanlı çeşmeler** olarak dört grupta değerlendirmiştir⁶⁵⁶.

C.E. ARSEVEN, çeşmeleri buldukları yerlere göre **mahalle**, **cami**, **şadırvan**, **oda**, **abidevi çeşmeler** ve **musluklar** olarak altı grupta incelemiştir⁶⁵⁷.

S. EYİCE şehir içinde yapılan Osmanlı çeşmelerini, **şadırvan çeşmeleri**, **sütun çeşmeleri**, **meyden ve iskele çeşmeleri**, **duvar (cephe) çeşmeleri** olarak dört gruba ayırmıştır⁶⁵⁸.

Y. ÖNGE çeşmeleri, Anadolu Selçuklu Beylikler ve Osmanlı Çeşmelerinin tamamı için **dış cephe çeşmeleri**, **yarı müstakil dış cephe çeşmeleri**, **depolu çeşmeler**, ve **suluk** şeklinde bir sınıflama yapmıştır⁶⁵⁹.

A. ÖDEKAN ise çeşmeleri, **konum** ve **biçimlerine** göre iki grupta ele almıştır. Buna göre **buldukları yerlere göre çeşmeler** ve **cephe kompozisyonuna göre çeşmeler** şeklinde değerlendirmiştir⁶⁶⁰.

Sakarya bölgesindeki çeşmeleri S.EYİCE’nin yaptığı tipolojik sınıflamayı 1. plânda ele almakla birlikte, benzer bir sınıflamayı yapan Y.ÖNGE’nin de sınıflandırmasını dikkate aldık. Bu sınıflandırmaya göre Sakarya bölgesindeki çeşmeler üç grupta değerlendirilebilir.

6.1.7.1. Dış cephe çeşmeleri: Merkez **Orta Camii Çeşmesi** (1710) (Resim: 71), ve **Alicanlar Evi-I Çeşmesi** (1922-1923) bu gruba girmektedir (Çizim: 21). Anadolu

⁶⁵⁶ A. AYTÖRE, “Türkiye’de Su Mimarisi”, **I.Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Tebliğler**, Ankara, 1962, s.45-69.

⁶⁵⁷ ARSEVEN, Çeşme, s.389-390.

⁶⁵⁸ EYİCE, Çeşme, s.278-279.

⁶⁵⁹ ÖNGE, **Türk**, s.11-16.

⁶⁶⁰ A. ÖDEKAN, “Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümler”, **Semavi Eyice’ye Armağan, İstanbul Yazıları**, İstanbul, 1992, s.248.

Türk sanatında ilk örneklerini Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde gördüğümüz çeşmeler büyük çoğunlukla yapılarının cephelerinde ve duvarıyla birlikte inşa edilmişlerdir. Bu tipte inşa edilen çeşme örnekleri, Tokat Pazar **Hatun Hanı Çeşmesi** (1239)⁶⁶¹, Sivas **Gök Medrese Çeşmesi** (1271)⁶⁶², Erzurum **Çifte Minareli Medrese Çeşmesi** (1291)⁶⁶³, **Topkapı Sarayı Arz Odası Çeşmesi** (Resim: 308), İstanbul **Hafız Ahmet Paşa Çeşmesi** (1732) (Resim: 309)⁶⁶⁴ ve Bafra **Mescit Çeşmesi** (1841)⁶⁶⁵, ‘dir.

Orijinal şekli hakkında bilgi sahibi olamadığımız **Orta Camii Çeşmesi**’nin cephe düzenlemesi hakkında bilgi sahibi değiliz. Ancak **Alicanlar Evi-I Çeşmesi** sivri kuşatma kemeriyle belirlenen tek cepheli tasarımı, ileriye taşıyan prizmatik kütleli cephesi ile dikkat çekmektedir. Önünde yer alan toprağa gömülmüş basit yalağı ve iki yanda yer alan testi sekileri, kuşatma kemerinin çevrelediği orta alanda yer alan bir lülesi ve iki yanda yer alan tas konulmak için açılan sivri kemerli nişleri ile klasik bir Osmanlı çeşme cephe düzenini göstermektedir.

6.1.7.2. Yarı müstakil dış cephe çeşmeleri: Sakarya bölgesinde incelediğimiz çeşmeler içinde yarı müstakil cepheli tek örnek Sapanca **Cami-i Cedid Çeşmesi** (1810) ‘dir (Çizim: 50).

Y.ÖNGE bu çeşmeler için “önünde yer aldığı yapı ile sadece bir yüzü müşterek olan fakat bu cepheden prizmatik kütleleriyle çıkıntı yaparak yarı müstakil inşa edilmişlerdir” ifadesini kullanmaktadır.

Kademeli yuvarlak kemeriyle kütleli olarak ileriye taşıyan, tek cepheli tasarımı ve önünde elips biçiminde yalağı, iki yanında yer alan yuvarlak testi sekileri ile gösterişli bir cephe düzenlemesine sahip olan Sapanca **Cami-i Cedid Çeşmesi** (1810) Y.ÖNGE’nin bu grup ile ilgili yaptığı tanıma uygun bir çeşme olarak dikkat çekmektedir. Çeşme tahrip olmuş kitabesi ve bitkisel süslemeleri ile Sakarya bölgesindeki çeşmeler içinde en gösterişli çeşme özelliğini de göstermektedir.

⁶⁶¹ ÖNGE, **Türk**, s.46.

⁶⁶² ÖNGE, **Türk**, s.49-50.

⁶⁶³ ÖNGE, **Türk**, s.54.

⁶⁶⁴ BARIŞTA, **İstanbul Çeşmeleri Azapkapı**, s.76.

⁶⁶⁵ BAYRAKTAR, s.278.

Bu gruba Tunceli Mazgirt **Elti Hatun Camii Çeşmesi** (1252)⁶⁶⁶, İstanbul **Zeynep Sultan Camii Çeşmesi** (1795) (Resim: 310) İstanbul Tophane **Zevki Kadın Çeşmesi** (1755) (Resim: 311) ve Kastamonu **Taş Çeşme** (1905)⁶⁶⁷ örnek verilebilir.

6.1.7.3. Meydan çeşmeleri (Depolu çeşmeler): Sakarya bölgesinde incelediğimiz çeşmeler arasında en kalabalık grubu bu çeşmeler oluşturmaktadır. Sakarya Merkez ilçede bulunan **Bahçıvan Sokak Çeşmesi** (1838) (Çizim: 22), **Başlar Sokak Çeşmesi** (1936) (Çizim: 23), **Bezirci Sokak Çeşmesi** (XIX. yy. sonu) (Çizim: 24), **Bostancıoğlu Çeşmesi** (1934) (Çizim: 25), **Ekici Sokak Çeşmesi** (XX. yy. başları) (Çizim: 226), **Gün Sokak Çeşmesi** (1913-1914) (Çizim: 27); Geyve İlçesi **Yukarı Bağlarbaşı Köyü Çeşmesi** (1781) (Çizim: 32), Kaynarca İlçesi **Taşoluk Köyü Çeşmesi** (1830) (Çizim: 35), Taraklı **Hüseyin Ağa Çeşmesi** (1734-1735) (Çizim: 99) bu grupta değerlendirebileceğimiz çeşmelerdir.

Bu tip yapılar üzeri tonoz veya kubbe ile örtülü su deposunun önüne yerleştirilmiş olup, cephelerindeki lülelerden akan suyun boşaldığı yalıkları bulunan, bazen bir bazen de dörde kadar cepheleri olan yapılardır. Y. ÖNGE bu grubun ilk örneği olarak Isparta **Yılkıran Çeşmesi** (1519)'ni göstermektedir⁶⁶⁸. XV. yy.ın ortalarından itibaren, günümüz musluklarına benzer burma lülelerin kullanılmasından sonra bilhassa XVIII. yy.da abidevi yapılar haline gelen⁶⁶⁹ bu çeşmelerin en güzel örnekleri İstanbul'da bulunmaktadır. Topkapı Sarayı'nın Bab-ı Hümayun girişi önünde yer alan **III. Ahmet Çeşmesi** (1728-1729)⁶⁷⁰, Üsküdar **III. Ahmet Çeşmesi** (1728)⁶⁷¹ ve **Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi** (1735)⁶⁷² İstanbul Baltalimanı **Rakım Efendi Çeşmesi** (1751) (Resim : 312)⁶⁷³, İstanbul Cerrahpaşa **Nafia Hanım Çeşmesi** (1882) (Resim: 313) bu tipin gösterişli örneklerdir. İstanbul dışında da yaygın olan bu tipe Yozgat **Çapanoğlu Çeşmesi** (1780)⁶⁷⁴ örnek gösterilebilir.

Bu gruba giren Sakarya bölgesindeki çeşmelerin hepsi aslında meydan (depolu) çeşmeleridir. Ancak, Merkez **Bahçıvan Sokak Çeşmesi**, **Bezirci Sokak Çeşmesi**, **Gün**

⁶⁶⁶ ÖNGE, **Türk**, s.13,47-48.

⁶⁶⁷ BAYRAKTAR, s.343.

⁶⁶⁸ ÖNGE, **Türk**, s.15.

⁶⁶⁹ ÖNGE, **Türk**, s.15.

⁶⁷⁰ ARSEVEN, **Türk**, s.176.

⁶⁷¹ EYİCE, **Çeşme**, s.281.

⁶⁷² BARIŞTA, **İstanbul Çeşmeleri Azapkapı**, s.19.

⁶⁷³ BARIŞTA, **İstanbul Çeşmeleri Azapkapı**, s.89.

⁶⁷⁴ H. ACUN, "Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları", **V.D.**, C.XIII. İstanbul, 1981, s.660-661.

Sokak Çeşmesi, Ekici Sokak Çeşmesi ve Geyve **Yukarı Bağlarbaşı Köyü Çeşmesi**'nin yanlarına sonradan yapılar eklendiği için bazı cepheleri kapatılmıştır. Kare planlı olan bu çeşmelerden **Bahçıvan Sokak Çeşmesi** ve **Gün Sokak Çeşmesi**'nin üzerleri basık kubbe ile örtülmüştür. **Ekici Sokak Çeşmesi**'nin üzeri çadır örtüsünü hatırlatan geniş saçaklı bir örtü ile örtülmüştür. **Başlar Sokak Çeşmesi** ve **Bostancıoğlu Çeşmesi**'nin üzeri düz beton tabla ile örtülmüştür. **Bezirci Sokak Çeşmesi**'nin üzeri ise beşik çatı formunda bir üst örtü ile örtülmüştür. Geyve **Yukarı Bağlarbaşı Köyü Çeşmesi, Kaynarca Taşoluk Köyü Çeşmesi** ve Taraklı **Hüseyin Ağa Çeşmesi**'nin üzerleri sonraki onarımlarla geniş saçaklı düz beton tabla ile örtülmüştür.

Dört cepheli çeşmelerden **Ekici Sokak Çeşmesi**'nin bir yüzünde lülesi ve yalağı bulunmaktadır. **Başlar Sokak Çeşmesi**'nin orijinalde güneyde yer alan ana cephesi iptal edilmiş doğu yönde bir lüle ve yalak eklenmek suretiyle cephesi değiştirilmiştir. Günümüzde suyu akmayan **Bezirci Sokak Çeşmesi**'nin sadece bir yüzünde kırık halde lülesi bulunmakta, yalağı ise toprak altında kaybolmuştur. **Bostancıoğlu Çeşmesi**'nin dört yönde bulunan lüleleri kırılmış zeminin yükselmesi sonucu yalıkları toprak altında kalmıştır. Bu çeşmenin doğu yönde yer alan su deposu girişi diğer çeşmelere göre oldukça küçük tutulmuştur. Güney yöndeki yüzünde yer alan bir lülesi ve yalağı ile halen kullanılan Geyve **Yukarı Bağlarbaşı Köyü Çeşmesi**'nin yanına ve arkasına yapılar eklenmiştir. Kaynarca **Taşoluk Köyü Çeşmesi** tek yüzündeki iki lülesi, testi sekileri ve yalağı ile klasik Türk çeşmesi formunu en iyi yansıtan örneklerden birisi olarak halen kullanılmaktadır. Halen kullanılan diğer bir çeşme olan Taraklı **Hüseyin Ağa Çeşmesi**'nin ise tek yüzünde bir lülesi ve yalağı bulunmaktadır.

6.2. Malzeme ve Teknik

Sakarya ve ilçelerinde incelediğimiz sivil mimarlık eserleri malzeme bakımından oldukça sade bir görüntü vermektedir.

Sivil mimarlık eserleri içinde ilk sırayı alan evlerde temel yapı malzemesi taş, ahşap, kerpiç ve kiremittir. Tuğla, kireç, alçı, saman katkılı çamur harcı, demir, sac ve tunç gibi madeni malzemeler yardımcı malzemeler olarak kullanılmıştır.

Bölge zengin ormanlarla kaplı olduğu için inşa faaliyetlerinde ahşabın bolca kullanılmasına imkân sağlamıştır. Evlerde temeller ve alt duvarlar dışında taşta fazla itibar edilmemiştir. Bunun yerine kerpicin daha yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür.

İncelediğimiz evler içinde Sapanca **Eyüp YIĞIN Evi**⁶⁷⁵ dışındaki diğer tüm evlerde inşa malzemesi büyük benzerlik göstermektedir. **Eyüp YIĞIN Evi**'nde tuğla ile taş malzeme birlikte kullanılmıştır (Resim: 151).

Evlerde ana yapı malzemesi olarak taş yalnız temel duvarlarında kullanılmıştır. Evlerin dış duvarları, temelden subasman seviyesine kadar, ara dolgu kırık taş ve saman katkılı çamur harcından oluşan moloz taşlarla örülmüştür. Bölgenin çok yağış alması ve kerpicin suya karşı dayanıksız bir malzeme oluşundan dolayı bütün evlerdeki temelleri subasman seviyesine kadar taş olmasını zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte bazı evlerde bodrum kat duvarlarının tamamen taştan örüldüğü de görülmektedir.

Evlerin 2. ana malzemesi olan kerpiç, taşıyıcı inşaat sisteminin başlıca dolgu unsuru olup, taşıyıcı hiçbir özelliği yoktur. Temeli oluşturan taş duvarların üzerine ahşap hatıllar konulduktan sonra evin karkas taşıyıcı sistemi kurulmuştur. Yatay hatılların üzerine ahşap iskeleti oluşturan ağaç dikme ve payandalar belli aralıklarla eğik, yatay ve dikey yönde; döşemelere, pencere alt ve üstlerine çakılmıştır. Deformasyonu engellemek için de yer yer yanlamalar da kullanılmıştır. Daha sonra da aralarına düzgün bir şekilde kerpiçler büyüklü-küçüklü doldurulup duvar yüzeyleri saman katkılı çamur ile sıvanmış ve üzeri kırıklı kireç ile badana yapılmıştır (Resim: 314).

⁶⁷⁵ Eyüp YIĞIN evinde cephede taş diğer duvarlarda taş ile tuğla malzeme birlikte kullanılmıştır.

Bazı evlerde dış duvarların yüzeyleri 2-3 cm. eninde yatay şekilde ince tahtalarla kaplanmış, üzeri saman katkılı çamur ve kıtıklı kireç ile sıvanmıştır. Bağdadî⁶⁷⁶ teknik olarak bilinen ve Türk sivil mimarlık eserlerinde çok kullanılan bu tekniğe bölge evlerinde de sıklıkla rastlanmaktadır. İç kısımlardaki duvarlar doğrudan doğruya kerpiç ile örüldükten sonra genelde alçı ile sıvanarak kireçle badanalanmıştır.

Bölgede ahşap karkas sisteminin tercih edilmesinin nedeni geleneksel olmasının yanı sıra üst katlarda beden duvarlarına bağlı olmadan serbest plan uygulamalarına olanak sağlayabilmesidir. Bunun yanında duvar kalınlıklarından tasarruf edilmesi ve depreme karşı stabilite üstünlüğü sağlaması da diğer tercih nedenleridir. Ancak ahşap karkas sisteminin sakıncalı yanları da vardır. Bunlardan en önemlisi yangındır. Bu nedenle zaman büyük yangınlara da zemin hazırlamıştır. Ayrıca ahşap malzemenin çalınması nedeni ile bir süre sonra tamire ihtiyaç duyulmasıdır.

Osmanlı döneminde de başkent İstanbul'un ahşap ihtiyacını karşılayan⁶⁷⁷ önemli merkez konumunda olan bölgede ahşap malzeme duvarlardaki taşıyıcı sistemin dışından başka çatı iskeletinde, çatı kaplamasında, çatıların saçak altı kaplamasında, iç merdivenlerde, yüklük-dolaplarda, gusülhane kapaklarında, kapı-pencere sövelerinde, pencere kafeslerinde, gezemek korkuluklarında, makatlarda, döşemelerde, tavanlarda ve cephe kaplamalarında da kullanılmıştır. Ahşap süslemenin en yoğun görüldüğü yerler tavanlar ve tavan göbekleridir. Çıtakârî tekniği de denilen 2-3 cm. genişliğindeki çıtaların farklı geometrik kompozisyonlar oluşturacak şekilde tavanlara çakılması veya ahşap parçaların kesilmesi ya da oyulması ile oluşturulan tavan göbekleri ahşabın en çok kullanıldığı yerlerdir. Süslü ahşap tavanlara rağmen dolap kapaklarında oldukça yalın ahşap malzeme kullanılmıştır. Sakarya evlerinde iç mekânda ahşabın çok miktarda kullanılması olabildiğince doğal ve hoş bir mekân etkisi sağlamıştır.

Evlerin üst örtülerinde yaygın olarak alaturka (oluklu) kiremit kullanılmıştır (Resim: 240). Son yıllarda yapılan onarımlarda bu kiremitlerin yerini Marsilya tipi kiremit denilen fabrikasyon işi yatay kiremitler almıştır.

Geleneksel Sakarya evlerinde tuğla malzemenin kullanımı oldukça sınırlıdır. Ancak XX. yy. başlarından itibaren geleneksel inşa malzemelerinin değişmesi ile

⁶⁷⁶ C.E. ARSEVEN, "Bağdadî" mad. S.A., C.1.İstanbul, 1983, s.152.

⁶⁷⁷ Y. ÖZTÜRK, "XVI.Asırdan XVII. Asrın Başlarına Kadar Ada Kazası", S.İ.T., C.I. Sakarya, 2005, s.270-271.

tuğlanın yaygınlaştığı görülmektedir. İncelediğimiz evlerde tuğla malzeme daha çok ateşe dayanıklılığı nedeni ile ocak içlerinde ve bacalarda kullanılmıştır (Resim: 161).

Geleneksel Sakarya evlerinde sınırlı miktarda kullanılan alçı genelde bazı evlerin çatı kornişlerinde ve cephe süslemelerinde kullanılmıştır. Bunun dışında iç duvarların perdahlanmasında da alçı kullanılmıştır. Merkez **Alicanlar Evi-I**'nin 2. kat güney-doğu köşe odasında ise duvar yüzeyinde alçı sıva ile birlikte süsleme amaçlı olarak kullanılmıştır (Resim: 13).

Evlerde kullanılan bir diğer yardımcı malzeme olan kireç, badana amacıyla kullanılmıştır. Dış duvarlarda bağdadi üzerine kırıklı kireçle; iç duvarlarda ise alçı üzerine saf kireçle badana yapılmıştır.

Evlerde kullanılan sıvalar, ince samanlı kerpiç hamurundandır. Ahşabın üzerine gelen sıvalar çabuk döküldüğünden bağdadi sıvanın görüldüğü bir çok evde bugün sıva dökülmeleri görülmektedir. Sıvanın üzeri kırıklı kireç ile badana yapılmıştır. Son yıllarda bazı evlerde yapılan onarımlarda cephelerdeki çamur sıva sökülerek yerine beton sıva atılmış, ancak beton sıva toprakla uyuşmadığı için kabarmalar ve dökülmeler oluşmuştur.

Madeni malzeme evlerde çok yaygın kullanılan malzeme değildir. Eski evlerde gezemek ve merdiven korkuluklarında, kapı ve pencere menteşelerinde, kapı kulplarında, kilit sistemlerinde, kapı tokmaklarında, tavan süslemelerinde kullanılan pullu çivilerde, demir ve tunç malzeme kullanılmıştır. Sac malzeme ise daha çok bazı evlerin çatı saçak kaplamalarında ve süslemelerinde kullanılmıştır.

Sakarya bölgesinde diğer bir sivil mimari yapı grubu olan dükkanlarda malzeme farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Merkez Uzunçarşı, Pirinçpazarı ve Unkapanı'ndaki dükkanlarda daha çok taş malzeme kullanılmıştır. Ancak **Pirinçpazarı Fadıl PIRILDAR Fırını**'nda olduğu gibi ana cephenin taş yan ve arka duvarların tuğla olduğu örnekler de karşımıza çıkmaktadır (Resim: 28). Deprem bölgesi olduğu için duvarları berkitmek amacıyla **Unkapanı Asım KURİŞ Dükkanı**, **Pirinçpazarı Fadıl PIRILDAR Fırını**'nda olduğu gibi duvar aralarında ray demirler ve demir gergiler kullanılmıştır (Resim: 25, 28).

Taraklı'daki dükkanların malzeme bakımından daha mütevazı oldukları görülür. Genellikle evlerde olduğu gibi taş temelli olan dükkanların duvarları ahşap

karkas tekniğinde inşa edilmiştir. Bazı dükkanların cepheleri ise tahta kaplamalarla kaplanmıştır (Resim: 270).

Günümüze ulaşabilen tek şehir hanı olan **Taraklı Han (Hacı Atıf Hanı)**'ı moloz taş temel üzerine hımış duvarlı olarak inşa edilmiş olup yapının üzeri alaturka kiremit kaplı beşik çatı ile örtülmüştür. Sonradan yapılan ekleme ve onarımlarla orijinal özellikleri epeyce bozulan yapının batı duvarında yer alan bağdadi sıvanın dökülmesi ile taşıyıcı sistem ortaya çıkmıştır (Resim: 277).

Bölgede günümüze ulaşabilen hamamlardan Merkez İlçe'deki **Millet Hamamı**'nda iki sıra kesme taş temel üzerine karmaşık düzende moloz taş ve tuğla malzeme kullanılarak yapılan duvarlar demir hatıllarla desteklenmiştir. Bugün beton tabla ile son bulan duvarların üzerindeki sıva, yer yer aşınmıştır (Resim: 33) . Üst örtü ve kemerlerde ise kalın cidarlı tuğlalar kullanılmıştır. İç mekânda duvar yüzeyleri ve üst örtü sıvanmış olup üzeri sonradan beyaz badana ile kapatılmıştır(Resim:39) .

Söğütlü İlçesi'ndeki **Büyük Söğütlü Hamamı**'nın duvarlarında moloz taş ve tuğla birlikte kullanılmış, yapının kemerlerinde ve kubbesinde ise tuğla kullanılmıştır (Resim:191).

Taraklı **Yunus Paşa Hamamı** ise moloz taştan inşa edilmiştir. Hamamın üst örtüsündeki kurşunlar dökülmüş sonradan beton ile kaplanmıştır. İç duvarlar sonraki onarımlar sırasında mermer kaplamalarla kaplanmıştır. Üst örtünün içerisi ise betonarme sıva ile sıvanmıştır (Resim: 278, 280).

Bölgenin Osmanlı döneminden günümüze ulaşan tek köprüsü olan Geyve **II. Bayezid Köprüsü**'nün inşaatında tamamen düzgün kesme taş, kitabelerinde ise mermer malzeme kullanılmıştır (Resim: 88-89).

Bölgede incelediğimiz yapı grupları içinde kendi türünün tek örneği olan Sapanca İlçesi'nde bulunan **Vecihi Kemer**i tuğla kullanılarak inşa edilmiş olup üzeri sonradan beton sıva ile sıvanmıştır (Resim:182).

İncelediğimiz eserler içinde resmi bina olarak sınıflandırdığımız yapı grubunda bulunan Merkez **Eski Halkevi Binası, Atatürk Evi (Müze Binası), Pamukova Belediye Binası** ile Alifuatpaşa, Pamukova, Mekece ve Sapanca **İstasyon Binaları**

malzeme olarak tamamen kesme taştan yapılmış olup üzerleri beşik çatı ile örtülüdür (Resim:43, 49, 139, 95, 143, 145, 178).

Bunlardan **Eski Halkevi Binası**'nda 1910-1930'lu yıllarda Türk mimarisine hakim olan ve I. Milli Mimarlık Akımı olarak adlandırılan bir anlayış doğrultusunda, geleneksel Türk ev mimarisini çağın şartlarına uygun olarak yeniden değerlendirilip uygulanmıştır.

Yapının dış cepheler hafif dışa taşkın ve çatıya yakın üst kısımları konsollarla sonuçlanan geniş dikey profillerle bölünmüştür. Oldukça geniş tutulmuş pencerelerin çerçeveleri dışa taşkın olup cepheyi hareketlendirmiştir. Dışa taşkın geniş çatı saçağının iç yüzeyinde ahşap, çitakâri tekniğinde süslemeler ve çatı ile duvar arasında bağlantıyı sağlayan kıvrımlı volütlerden oluşan süslü konsollar I. Mili Mimarlık Akımı'nın özelliklerine uygundur. Yapının iç mimarisi onarımlarla orijinal özelliklerini kaybetmiştir. Cephe düzenlemesi bakımından I. Milli Mimarlık Akımı eserlerinden Ankara **Eski Meclis Binası**, Bursa **Valiliği** (Resim: 315), Konya **Hakimiyet-i Milliye İlkokulu** (Resim: 316) ve Kastamonu **Gazi Paşa İlkokulu** ile benzerlik göstermektedir (Resim: 317)⁶⁷⁸.

Aslında bir ev olarak inşa edilen sonradan müze binası olarak kullanılan **Müze Binası (Atatürk Evi)** 1983 yılında yapılan restorasyon çalışması ile iç ve dış yüzeyleri beton sıva ile sıvanmıştır. Üzeri beşik çatı ile örtülü olan yapının cepheleri dönemin mimari anlayışına uygun olarak köşeler ve kat araları dışa taşkın profillerle belirlenmiştir. Köşelerde yer alan profiller daha geniş olup üst katın pencere hizasından itibaren üzerleri iri plastik örgelerle zenginleştirilmiştir. Geniş saçaklı çatının iç yüzeyi ahşap çitalarla kasetlenmiş, köşelere denk gelen kısımları ise kıvrımlı konsollarla duvarlara bağlantısı sağlanmıştır. Bodrum katı aydınlatan pencereler yuvarlak kemerli küçük pencere formundadır. Diğer katlarda yer alan pencereler ise yuvarlak kemerli olup kemerleri dışa taşıntı yapmaktadır. Giriş ve üst kat pencerelerinin tamamı ahşap panjurludur.

Yapı Cephe düzenlemesi bakımından 1920 yıllara damgasını vuran I. Milli Mimarlık Akımı'nın özgün bazı formları ile yörede dikkati çeken önemli bir sivil mimarlık örneğidir. Bu özellikleri ile Konya **Hakimiyet-i Milliye İlkokulu** (Resim:

⁶⁷⁸ Karşılaştırma için bkz.: M. SÖZEN, **Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi**, Ankara, 1996, s.13-62.

316)⁶⁷⁹ ve Bursa **Basri YEKİN Evi** (Resim: 318) cephe düzenlemelerini hatırlatmaktadır.

Pamukova **Belediye Binası** sonraki onarımlarla orijinal özelliklerini bir hayli yitirmiştir. Yapının dış cepheleri sonraki onarımlarla beton sıva ile sıvanmış ve üzeri düz çatı ile kapatılmıştır. Taş malzemenin kullanıldığı yapının dışa taşkın pencere kemerleri tuğladandır. Çatıya geçişte iki sıra tuğladan oluşan bir kuşak kullanılmıştır. Giriş kapısının etrafında basık, dışa taşkın mermer bir kemer yer almaktadır. Basık kemerin ortasındaki kilit taşı dönemin mimari özelliklerine uygun olarak dışarı taşırılmıştır

Cephede, köşeler ve duvarların üst kısımlarındaki dışa taşkın plastırlar çatı kornişine yakın yerde bulunan kademeli profiller, cephenin tam ortasında yer alan üzeri kademeli profillerle belirlenen üçgen alınlık, alınlığın ortasına etrafı kademeli profillerle çerçevelenmiş ve ortasında bir tuğranın yer aldığı elips biçimli kitabelik, XIX. yy. sonu mimari anlayışını yansıtan unsurlardır. Cephesinde yer alan üçgen alınlık ve kitabeliği ile II. Abdülhamit döneminde bölgede yaptırılan diğer önemli eserler olan Sapanca Mahmudiye Köyü **Hasan Fehmi Paşa Camii** (1887) (Resim: 319), Sapanca Uzunkum **Rahime Sultan Camii** (1893) (Resim: 320), Sakarya Merkez **Uzunçarşı**'da bulunan XIX. yy sonuna ait dükkanların cephe düzenlemeleri (Resim: 26) ve Bursa **Erkek Lisesi** (1896) cephesi ile büyük benzerlik göstermektedir (Resim: 321).

Resmi binalar kapsamında incelediğimiz istasyon binaları aynı tip proje ile inşa edildikleri için plan bakımından olduğu gibi malzeme bakımından da benzerlik göstermektedirler. Düzgün kesme taşın kullanıldığı duvarların yüzeyleri betonarme sıva ile sıvanmıştır. Cephe yüzeylerinde pencere ve kapıların kemerleri rustik taşlar şeklinde olup dışa ve yukarıya taşıntı yapmaktadırlar (Resim: 180, 181). Malzeme ve teknik yapı ile cephe düzenlemesi bakımından aynı tip proje ile inşa edilen İzmit Büyükderbent **İstasyon Binası** ile Bilecik **İstasyon Binası**'na benzemektedirler (Resim: 306, 322).

Bölgedeki sivil mimari eserlerde evlerden sonra en kalabalık grubu oluşturan çeşmelerin inşa malzemesi ve tekniğinde farklılıklar görülmektedir. Merkez İlçe **Ekici Sokak Çeşmesi**'nde taş malzeme kullanılmıştır. Köşelerdeki dışa taşırılmış rustik

⁶⁷⁹ Karşılaştırma için bkz.: M. SÖZEN, "Cumhuriyet Dönemi Mimarisi", G.A.U.A, C.6., İstanbul, 1982, s.1089-1098.

biçimli taşlar bölgede XIX. yy. sonu yapıları olan istasyon binaları ile benzerlik göstermektedir. Üzeri çadır örtüsü şeklinde bir külahla kapatılmış olup yüzeyler sonradan beton sıva ile sıvanmıştır. **Orta Camii Çeşmesi**'nin orijinal malzemesi hakkında kesin bir bilgimiz yoktur. Günümüzde cephe mermer levhalarla kaplanmıştır. Kesme taş malzemenin kullanıldığı diğer çeşmeler ise Kaynarca **Taşoluk Köyü Çeşmesi**, Geyve **Yukarı Bağlarbaşı Köyü Çeşmesi** ve Taraklı **Hüseyin Ağa Çeşmesi**'dir. Yalakları ve testi sekileri de taş olan bu çeşmelerin de üzeri sonradan beton tabla ile kapatılmıştır. **Gün Sokak Çeşmesi**'nde tamamen tuğla malzeme kullanılmış olup üzeri tuğladan örülmüş basık bir kubbe ile örtülmüştür. Taş yalağı ve sekileri toprak altında kalan çeşmenin dış cephelerini kaplayan sıvalar dökülmüştür. **Bostancıoğlu ve Başlar Sokak Çeşmeleri**'nin duvarları taş temel üzerine taş ve tuğla malzeme ile örülmüş olup üzerleri beton tabla ile kapatılmış ve dış yüzeyleri beton sıva ile sıvanmıştır. **Bezirci Sokak Çeşmesi** ve **Alicanlar Evi-I Çeşmesi** taş temel üzerinde yükselen duvarlar karmaşık düzende taş ve tuğla malzeme ile örülmüştür. Her iki çeşmenin de dış yüzeyleri beton sıva ile sıvanmış olup taş yalak ve sekileri toprak altında kalmıştır. **Bahçıvan Sokak Çeşmesi** zeminden itibaren iki iri sıra kesme taştan sonra beden duvarları üç sıra tuğla bir sıra taş şeklinde almaşık sistemle örülmüştür. Ön cephede yer alan çeşme nişi hafif içe girintili olup, tuğladan örülü bir yuvarlak kemerle sonuçlandırılmıştır. Zemin sonradan dolmasından dolayı çeşmenin taş yalağı ve sekileri toprak altında kalmıştır. Üzeri tuğladan küçük bir kubbe ile örtülü olan çeşme bugün kullanılmaktadır. Dış yüzeyleri ve basık kubbesi üzerini kaplayan beton sıva yer yer dökülmüştür. Küçük boyutlu olmasına rağmen bölgenin en gösterişli çeşmesi olan Sapanca **Cami-i Cedid Çeşmesi**'nin duvarları taş temel üzerine tuğla malzeme ile örülmüştür. Aynalığı, yalağı ve sekileri mermer olan çeşmenin üzeri sonradan betondan beşik bir çatı ile örtülmüştür.

Malzeme itibariyle kitabelerde mermer kullanılmıştır.

6.3.Yapı Elemanları

6.3.1. Strüktürel Elemanlar

6.3.1.1. Duvar ve Destek Unsurları

a. Duvarlar: Sakarya ve ilçelerindeki sivil mimari eserlerin ilk grubunu teşkil eden evlerin⁶⁸⁰ duvarları taştan yapılmış sağlam bir temel üzerine oturtulmuştur. Taş temelin üzerinde yükselen ahşap karkas duvarların hafifliği, cephelerin oldukça serbest ve hareketli olmasına imkân tanımıştır.

Temelden subasman seviyesine kadar (0.50 ile 1.5 m.) yükselen taş duvarların kalınlıkları 70-80 cm. arasında değişmektedir. Ahşap karkas kısımlar ise 18-30 cm. kalınlığındadır. İki oda arasında bulunan ara duvarlardaki ocak ve yüklük gibi elemanlar iç yüzeyde yapılmış ve yüklüklerin içi ahşap ile kaplanmıştır. Aradaki boşlukları doldurmak için kerpiç dolgu kullanılmıştır. Diğer odaya bakan yüzü ise sağır tutularak sıvanmıştır.

Merkez Uzunçarşı, Pirinçpazarı ve Unkaparı'ndaki dükkanlarda ön cephe duvarları taş olup yan duvarlarda tuğla malzeme kullanılmıştır. Duvar kalınlıkları 40-60 cm. arasındadır. Taraklı'daki dükkanların duvarları ise evlerde olduğu gibi taş temelli olan ahşap karkas tekniğinde inşa edilmiştir. Bazı dükkanların cepheleri ise tahta kaplamalarla kaplanmıştır. Günümüze ulaşabilen tek şehir hanı olan **Taraklı Han (Hacı Atıf Hanı)**'nin duvarları ise moloz taş temel üzerine hımış olarak inşa edilmiştir.

Merkez İlçe'deki **Millet Hamamı**'nda dış duvarlar 80 cm. kalınlığında olup, iki sıra kesme taş temel üzerine karmaşık düzende moloz taş ve tuğla malzeme kullanılarak örülmüş ve demir hatıllarla desteklenmiştir. İç duvarlar dış duvarlara göre daha ince tutulmuştur. Taraklı **Yunus Paşa Hamamı** 55 cm. kalınlığındaki duvarları tamamen moloz taş, **Büyük Söğütlü Hamamı** duvarları ise 67 cm kalınlığında olup moloz taş ve tuğla birlikte kullanılmıştır. Hamamların duvarları oldukça yalın ve sağır tutulmuştur.

İncelediğimiz eserler içinde resmi bina olarak sınıflandırdığımız yapı grubunda bulunan Merkez İlçe **Eski Halkevi Binası, Atatürk Evi (Müze Binası)**, Pamukova **Belediye Binası** ile Alifuatpaşa, Pamukova, Mekece ve Sapanca **İstasyon Binaları**'nın duvarları tamamen düzgün kesme taş malzeme olup duvar kalınlıkları 40-65 cm.

⁶⁸⁰ Sapanca Eyüp YİĞİN Evi 'nin duvarları kesme taş ve tuğla olup duvar kalınlığı 75 cm. dir

arasında değişmektedir. Duvar yüzeyleri dışa taşkın kemer formlu pencere ve kapılarla hareketlendirilmiştir.

Moloz taş, kesme taş, tuğla ve bunların tuğla ile birlikte, almaşık düzende görüldüğü çeşmelerin duvarları 20 ila 40 cm. kalınlıkta olup ana cepheleri dışında oldukça yalın ve sağır bir görünüme sahiptir.

Duvarların dışındaki destek unsurları paye, ahşap direk, kemer ve selyaranlar olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır.

b. Payeler: Bölgedeki yapılarda pek kullanılmayan payeyi sadece Pamukova **Orhan GÜREVİN Evi**'nin hayat bölümünde görmekteyiz. Yekpare taş bloklardan meydana gelen dört adet paye hayatın üst örtüsünü taşımaktadır (Resim: 117).

c. Ahşap Direkler: Evlerin gezemeklerinde, **Taraklı Han (Hacı Atıf Hanı)**'nın üst kat revağı ve ahır bölümünde rastladığımız ahşap direklerin büyük çoğunluğu, basit kare veya yuvarlak biçimlerde (Resim: 274, 276). Evlerin gezemeklerinde ve giriş revaklarında kullanılanların bazılarında üzerinde basit pah ve profillerin yer aldığı başlıklar görülmektedir. Ahşap direkler içinde en gösterişli olanlar Hendek **Mollalar Evi**'nin cephesinde yer alan revak kemerlerini taşıyan ahşap direklerdir. Kare gövdeli sütunların başlıklarında yer alan bitkisel formlar oldukça gösterişlidir (Resim: 106).

d. Kemerler: İncelediğimiz yapılarda çok sık olmasa da strüktürel eleman olarak kemerlerden de yararlanılmıştır. Hamamlarda kubbeleri taşıyan kemerler ve **II. Bayezid Köprüsü**'nün ana gözleri sivri kemer formundadır. Köprünün karada kalan gözleri ise yuvarlak kemer formundadır. Taşkınlarla fazla suyu boşaltmak için bir adet de sivri kemerli boşaltma gözü bulunmaktadır (Resim: 88, 89, 92, 93).

Evlerin gezemeklerinde veya giriş revaklarında, **Taraklı Han (Hacı Atıf Hanı)**'nin üst kat revağında ahşap malzemedен yapılmış yuvarlak kemerler kullanılmıştır (Resim: 210, 274). Bir farklılık olarak Sapanca **Eyüp YİĞİN Evi**'nde merdiven sahanlığının kemeri taştan olup Bursa kemeri formundadır (Resim: 151).

Yapıların kapı ve pencere açıklıklarında, sivri, basık ve yuvarlak kemer; tromplarda ise sivri kemer kullanılmıştır.

e. Selyaranlar: Selyaranlar, ana kemerli ve çok kemerli köprülerde suyun köprüyü yatay olarak etkilemesinde oldukça önemli bir görev taşımaktadırlar. Orta

ayaklar üzerinde yer alan selyaranlar su taşkınlarında su basıncını azaltma görevini yerine getirirler. Bölgede Osmanlı döneminden günümüze ulaşmış tek köprü olan Geyve **II. Bayezid Köprüsü**'ndeki beş adet selyarandan dördü üçgen prizma, birisi ise silindirik formdadır (Resim: 88, 89) (Çizim: 30).

6.3.1.2. Örtüye geçiş unsurları

İncelediğimiz yapılar içinde üst örtü olarak kubbenin kullanıldığı yapılarda kubbe geçişleri bakımından hamamlarda bir çeşitleme ve zenginlikten bahsedilebilir.

a. Tromp: Sakarya bölgesinde günümüze ulaşan Taraklı **Yunus Paşa Hamamı** (batıdaki sıcaklık bölümünde)⁶⁸¹ **Söğütlü Büyük Söğütlü Hamamı** (sıcaklık bölümünde) ve **Millet Hamamı** (halvetlerde)'nda kullanılan tromplar gayet derin olup sivri kemerlidirler. Merkez **Millet Hamamı** ve **Söğütlü Büyük Söğütlü Hamamı**'ndaki trompların sivri kemerleri dışa taşırılmıştır (Resim:191).

b. Pandantif: İncelediğimiz yapılar çeşmeler içerisinde üzeri kubbe ile örtülü Merkez **Bahçıvan Sokak Çeşmesi** ve **Gün Sokak Çeşmesi**'nin basık kubbelerini içerden görme şansımız olmamıştır. Bu basık kubbelerin dışardan anlaşıldığı kadarıyla pandantif geçişli olduğun tahmin etmekteyiz. Taraklı **Yunus Paşa Hamamı** (doğu yöndeki sıcaklık bölümünde) (Resim: 281) ve **Millet Hamamı** (ılık ve sıcaklık bölümlerini örten büyük kubbelerin geçişlerinde)'nda pandantif kullanılmıştır. **Millet Hamamı**'nın sıcaklık bölümünde yer alan pandantiflerin alt kısımlarında sivri kemerli ikişer yüzeysel niş yerleştirilmiştir (Resim: 39).

6.3.1.3. Örtü sistemleri

Sakarya bölgesindeki yapıların örtülerinde beşik çatı, kubbe, çeşitli tonozlar ve külah görülmektedir.

a. Kubbe: Sakarya bölgesindeki yapılarda gördüğümüz kubbeler kâgir kubbelerdir. Bu örtü biçimi çok yaygın olmamakla birlikte çeşmelerde Merkez **Bahçıvan Sokak Çeşmesi** ve **Gün Sokak Çeşmesi**'nde tuğladan örülmüş basık kubbeler bulunmaktadır. Kubbenin kullanıldığı diğer yapı grubu hamamlardır. Sakarya'da günümüze ulaşan hamamlardan Taraklı **Yunus Paşa Hamamı** (sıcaklık

⁶⁸¹ H. ACUN kendi içerisinde Türk üçgenleri ile bölümlenen bu tromp türünü Türk trompu olarak tanıtmıştır. Bkz. ACUN, s.17.

bölümlerinde) Söğütlü **Büyük Söğütlü Hamamı** (sıcaklık bölümünde) ve Merkez **Millet Hamamı** (ılıklik, sıcaklık ve halvetlerde)'nda kubbe kullanılmıştır. Taraklı **Yunus Paşa Hamamı**'nın kubbeleri küçük boyutlu olup ortalarında yuvarlak ışıklıklar bulunmaktadır. Söğütlü **Büyük Söğütlü Hamamı**'nın kubbesinin ortasında büyük yuvarlak bir pencere bulunmaktadır. Muhtemelen önceleri burada ahşap bir aydınlatma feneri yer almakta idi (Resim: 192). **Millet Hamamı**'nın sıcaklık ve ılıklik bölümlerini örten kubbeler oldukça büyük boyutlu olup kubbelerin ortalarında yıldız formunda ışıklıklar bulunmaktadır (Resim: 35, 36).

b. Tonoz: Sakarya'daki yapılarda üst örtü olarak tonoz sadece hamamlarda kullanılmıştır. Taraklı **Yunus Paşa Hamamı**'nın kubbeli iki sıcaklık mekânların güneyinde uzanan dikdörtgen planlı su haznesi ile kuzeyindeki ılıklik ve halvet hücrelerinin üzerleri beşik tonozla örtülmüştür (Resim: 280). Sıcaklığı eyvanlı köşe halvetli olan Merkez **Millet Hamamı**'nda ise eyvanlarda ve ılıkliğin iki yan kanadında aynalı tonoz kullanılmıştır. Aynalı tonozların ortalarında yıldız biçimli ışıklıklar bulunmaktadır (Resim: 36).

c. Külâh: Sakarya'da üzeri külâhla örtülü tek yapı Merkez **Ekici Sokak Çeşmesi**'dir. Kare gövdeli çeşmenin üzerini örten külâh köşelerden içeri doğru kavisli bir şekilde daralarak yükselmekte ve ortasında bulunan kare bir kilit taşı ile sonlanmaktadır. Kilit taşının alt kısmında perde saçağını hatırlatan dilimleri ve genel formu ile bir çadır örüsünü hatırlatan külâhın üzeri sıva ile kaplı olduğu için malzemesini tam tespit edemedik. Ancak çeşme hakkında bize bilgi veren Özkan ÖZER külâhın taş olduğunu belirtmiştir (Resim: 66).

d. Çatı ve Saçaklar: Yapıyı yağmur, kar ve güneşten koruyan örtü, çatı ve onun yapı dışındaki uzantıları saçaklardır⁶⁸². Sakarya bölgesindeki yapılarda çatılar olabildiğince yalın tutulmaya çalışılmıştır. Böylece su sorunu yaratmayan bir çatı tasarlanmıştır. Bundan dolayı saçaklarda girinti çıkıntı yapılmaz. Saçaklar binanın girinti ve çıkıntılarını düz bir çizgi içinde toplayarak bir dikdörtgen oluşturur. Geyve Yukarı Bağlarbaşı Köyü **Sabahattin BEREBER Evi**, Pamukova **Mehmet Akif Caddesindeki Ev**, Taraklı **Çakırlar Evi** ve **Çakırlar Konağı**'nda olduğu gibi odalar çıkma yapıyor, sofa eyvanı girinti olarak kalıyorsa oda saçağı düz olarak geçer, eyvan

⁶⁸² Saçaklar hakkında geniş bilgi için bkz: M. BİNAN, **Türk Saçak ve Kornişleri İlk Çağlar, Selçuk ve Osmanlı Devirleri, Yabancı Devirlerle Mukayeseler**, İstanbul, 1952.

saçağı daha geniş kalır (Resim: 86 114, 195, 209). Sofa eyvanı Merkez **Suat KIZILKAYA Evi**, Geyve Yukarı Bağlarbaşı Köyü **Sabahattin BERBER Evi**, Hendek **Mollalar Evi**, Pamukova **Orhan GÜREVİN Evi**, **Suat YAVUZ Evi**, Sapanca **A.Rıza BOYCAN Evi** , **Selahattin BİLGİN Evi**, Yanık Ertekinler Evi, **Taraklı Çakırlar Evi**, **Çakırlar Konağı**, **Fenerli Ev**, **Hisar Evi**, **Meriç ÖZEN Evi**, **Mürvet TANYEL Evi** ve **Selahattin KOZCAĞIZ Evi**'nde olduğu gibi çıkma yapıyorsa o zaman, saçağı da çıkıntı yapar. Bu çıkıntı üçgen alınlıklı iki yüzeyli bir çatı olarak ana çatıya saplanır (Resim: 16, 101, 116, 128, 147, 156, 164, 196, 208, 210, 230, 242, 246, 253, 260). Bu alınlıkların bazılarında Pamukova **Belediye Binası** (Resim: 140) ve **Taraklı Mürvet TANYEL Evi** (Resim: 255)'nde olduğu gibi kitabeler, ya da Hendek **Mollalar Evi** (Resim: 108) ve **Taraklı Mürvet TANYEL Evi** (Resim: 258)'nde olduğu gibi ahşaptan güneş rozetleri veya ahşap hotozlar yerleştirilmiştir. **Taraklı Çakıroğlu Konağı**'nda ise üçgen alınlığın ortasına mozaik karo döşemeler yerleştirilmiştir (Resim: 226). Tuvalet ve abdestlik çıkmaları normal çatı eğimi içinde kalır.

Bölgede yaygın olarak kullanılan çatı tipi kırma çatı tipi olup çatı eğimi genelde dört yöne doğrudur⁶⁸³. Alaturka (oluklu) kiremitler ahşap çatı kaplaması üzerine 1. sıra yan yana, olukları yukarı gelmek ve üst sıra alt sıranın üzerine 8-10 cm. binmek üzere sıralanırlar. Alt ve üst kiremitler aynı boyuttadır. Mahya kiremidi yan yana iki sıra döşenir. Bu cins kiremidin aşağı doğru kayma riski olduğu için fazla meyil verilmemiştir. Bu durumda da çatının akma ihtimali artmıştır. Bunun önüne geçmek için son yıllarda yapılan onarımlarda bu kiremitlerin yerini Marsilya tipi kiremit denilen fabrikasyon işi yatay kiremitler almıştır.

Bazı evlerin çatılarında “cihannüma” olarak nitelenen, bol pencerele tek mekânlar da görülmektedir. Sıcak yaz günlerinde serinlemek, manzara seyretmek amacıyla yapılan bu bölümlere “keyif köşkleri” de denilmektedir. Geçmişte bölge evlerinde (Resim: 293) yaygın olan bu uygulama günümüzde sadece **Taraklı İlçesi**'ndeki **Fenerli Ev**'de bulunmaktadır (Resim: 240).

Çatıların geniş saçakları, duvarları, pencereleri, duvar yüzeylerindeki süslemeleri ve sokaktan geçenleri yağmurdan ve güneşten korur. Saçaktan kiremitlerin kaymasını engellemek için saçakta bir pervaz bulunur. Kiremitler bu pervaza dayanır.

⁶⁸³ **Taraklı Çakırlar Evi**'nde olduğu gibi beşik çatılı istisna örnekler de vardır.

Bölgedeki yapıların saçakları yapıların konumuna göre değişiklik gösteren örneklerde 60 ila 120 cm arasında değişmektedir. Bu genişlik yapının planına ve çatısına göre değişebilmektedir. Saçakların altı genellikle kapalı olup bağdadi sıvalı yada ahşap kaplamalıdır. Bağdadi sıvalılar Pamukova **Suat YAVUZ Evi** ve Taraklı **Çakırlar Evi**'nde olduğu gibi genellikle yalın bırakılmıştır. Saçak içe doğru hafif kavislidir. Duvardan saçağa geçiş ince kornişlerle belirlenmiştir (Resim: 128,195). Ahşap kaplama olanların çoğunda çitakâri tekniğinde yapılmış süslemeler oldukça gösterişlidir. Bu çatılarda, çatı ile duvar arasında bağlantıyı sağlamak amacıyla ajurlu zarif furuşlar (konsollar) kullanılmıştır. Merkez **Eski Halkevi Binası, Müze Binası (Atatürk Evi)** Hendek **Mollalar Evi** bu süslemelerin görüldüğü örneklerdir (Resim: 48, 53, 109). Taraklı **Çakıroğlu Konağı** ve **Mürvet TANYEL Evi**'nde saçakların kenarlarında ajurlu ahşap süsleme kuşağı çatıyı çevrelemiştir (Resim. 228, 253) (Çizim. 65, 82).

Bunlardan farklı olarak **Taraklı Han (Hacı Atıf Hanı)**'da geniş saçaklar, tavan kirişlerinin dışarıya çıkarılması ve uçlarına "mesnet aşığı" adı verilen tahtanın konulması ile elde edilmiş olup saçak altları kaplamasız bırakılmıştır (Resim: 275).

6.3.2. Mimari Elemanlar

6.3.2.1. Kapılar

Sakarya bölgesindeki yapılarda kapılar bahçe kapıları, hayat kapıları, ana kapılar (cümle kapısı) ve oda kapıları olmak üzere dört kısımda incelenebilir. Bu kapılardan bahçe kapıları ve hayat kapıları genellikle çift kanatlı, sade ve geçmesizdir. Tek kanadı açıldığında insan ve hayvan geçer. Düğün, sünnet gibi törenlerde veya at-araba gireceği zaman iki kanadı da açılır. Kanatları oluşturan düzgün tahtalar, iç yüzde üç yatay kuşak ile tutturulmuştur. Tahtalar bu kuşaklara başları bombeli iri çivilerle dış yüzden çakılmak sureti ile tutturulmuştur. Kapının dış yüzünde yabancıların kapıyı çalması için tunç veya demirden yapılmış her birisi maden sanatının nadide örnekleri olan bezemeli tokmak (şakşak) veya halka çekecek bulunur. Kapının arkasında Geyve **Antakyalı Ali Efendi Evi**, Hendek **Mollalar Evi** ve Taraklı **Çakırlar Evi**'nde olduğu gibi madeni bir kilit sistemi bulunmaktadır. Kilide bağlanan iple üst katlardan kapı açılır (Resim: 85, 110, 207). Bu kilit sisteminin dışında Pamukova **Orhan GÜREVİN Evi** ve **Suat YAVUZ Evi**'nde olduğu gibi uzunca demir kollar ile kapının arkadan kilitlenmesi fazladan güvenlik önlemi olarak kullanılmaktadır (Resim: 122, 131).

Eve esas girişi sağlayan ana kapılar, bahçe ve hayat kapılarına göre daha özenli yapılmıştır. Çoğu aynalı olan bu kapılar kabartma ve kazıma tekniği ile yapılmış stilize bitki motifleri ve geometrik formlarla dönemlerinin ahşap işçilikleri hakkında bize bilgi veren önemli eserlerdir. Merkez **Eski Halkevi Binası**, **Suat KIZILKAYA Evi**, Sapanca **Arif Rıza BOYCAN Evi** ve Sapanca **Eyüp YEGİN Evi**'nin kapıları süslemeleri ile dikkat çeken önemli örneklerdir. Bu kapılarda da demir veya tunçtan bezemeli kapı kolları veya tokmakları bulunmaktadır (Resim: 18, 47, 149, 154).

Çoğunlukla tek kanatlı olan oda kapıları dış kapılara göre oldukça sade ve gösterişsizdir. Bazı evlerde özellikle gezemeklere açılan kapılar çift kanatlıdır. Çoğunun girişinde tahta bir eşik bulunur. Sofaya bakan dış yüzeyleri genellikle aynalı olan kapıların odaya bakan iç yüzleri düzdür.

6.3.2.2. Pencereleler

Pencereler evin dışarıya bakan gözleridir. Bu gözlerle dış dünya manzarası, ışığı, soğuğu, havası, tozu, kokusu, rüzgarı ile algılanır. Bu doğaya açılma zorunluluğu bazı dış etkenlere karşı kapanmayı da gerektirir⁶⁸⁴. Sakarya bölgesindeki evlerde pencerelerin çokluğu dikkat çeker. Köşe odalarında genelde her cephede üçerden altı pencere bulunur. Cumbaların ve çıkmaların ön yüzlerinde üçer yanlarda birer pencere bulunur. Pencerelerin yönleri ve sayıları arttıkça çok değişik açılarda dışa açılırlar. Cumbalarda veya oda çıkmalarında yan pencerelerden sokaktan eve gelen kontrol edilebilir. Kapı yönündeki pencerelerden ise kapıya kimin geldiği görülür. Kapıya geleni daha rahat görebilmek için kafesli cumba yapılmıştır. Bu cumbalar dışarıya uzanan kafesleri ile pencereden sarkarak kapıya bakan kadını gizler. Günümüze ulaşan örneklerden biri Taraklı **Fenerli Ev**'de bulunmaktadır. Bu kafesli pencere cumbasına bölgede “ kim geldi” penceresi de denilir. (Resim: 230) (Çizim: 67). Taraklı **Mürvet TANYEL Evi**'nde olduğu gibi bazı evlerde pencereden bakan kadının görünmemesi için ahşap kafesler yapılmıştır (Resim: 253)

Bölgedeki incelediğimiz yapılarda çoğunlukla dikdörtgen formlu pencereler bulunmasına karşılık basık kemerli, yuvarlak kemerli ve kare pencere örneklerine de rastlanılmıştır. Pencere formları genel anlamda Göynük, Beypazarı, Safranbolu, Uşak ve Eskişehir Bölgesi evlerine benzemektedir (Resim: 322)⁶⁸⁵. Evlerin hayat bölümlerinde veya bodrum katlardaki kalın duvarlarda, pencereler dış yüze yakın düzenlenmiş, açıklık içe doğru mazgal deliği şeklinde genişleyerek mekânın daha fazla ışık alması sağlanmıştır (Çizim: 36).

Merkez İlçe'de **Uzunçarşı**, **Pirinçpazarı** ve **Unkapamı**'nda bulunan dükkanların, **Müze Binası (Atatürk Evi)**'nin, Pamukova **Belediye Binası**'nın, bütün istasyon binalarının pencereleri basık kemerli olup genellikle kemerler ve kilit taşları dışarı taşırılmıştır. **Müze Binası (Atatürk Evi)**'nin pencerelerinin dış yüzünde ahşap panjurlar bulunmaktadır. Basık kemer örnekleri Pamukova **Suat YAVUZ Evi**, Taraklı **Fenerli Ev** ve **Mürvet TANYEL Evi**'nde de görülmektedir.

⁶⁸⁴ GÜNAY, s.243.

⁶⁸⁵ GÜNAY, s.243; A. AKPINAR, “Göynük Evleri”, **İlgi**, S.39, İstanbul,1984, s.7-8. ; SAYAN, s.114-116; Ş. ÖZDOĞRU-Z. K. ERTUĞRUL-S. MANAZ, **Eskişehir Odunpazarı ve Sivrihisar Evlerinin Cephe Örnekleri**, Eskişehir, 2005, s.23-24.

Evlerde karşımıza çıkan bir başka pencere türü de yuvarlak kemerli pencerelerdir. Taraklı **Çakıroğlu Konağı**'nda ve **Çakırlar Evi**'nde eyvanların dışa yansıyan yüzeylerindeki pencereler ve cumba pencereleri yuvarlak kemerli olup kemer içinde kalan parça üçgenlere bölünerek renkli camlarla süslenmiştir. (Resim: 205, 208).

Kareye yakın formda olan pencereleri de Merkez **Eski Halkevi Binası**, Hendek **Mollalar Evi**'nin alt katında ve Sapanca **Ali Rıza BOCAN Evi**'nin üst katında görmekteyiz. **Eski Halkevi Binası**'nın pencereleri dış çerçeveli olup alttan ve üstten konsollarla desteklenmiştir (Resim: 43,101,147).

Hamamlarda, hamam mimarimizin mahremiyeti kaygısından dolayı duvar yüzeylerinde pencerelere yer verilmemiş, daha çok kubbe veya tonoz ortalarında, yuvarlak veya yıldız biçimli ışıklıklar kullanılmıştır.

Pencere parmaklıkları demirden olup Hendek **Mollalar Evi** ve Taraklı **Mürvet TANYEL Evi**'nde olduğu gibi zengin geometrik kompozisyonlara sahip örneklerle de rastlanılmaktadır (Resim: 105, 253).

6.3.2.3. Döşeme ve tavanlar

Bazı evlerin hayat bölümlerinde döşeme taş döşeli olup sonraki onarımlarda beton ile kapatılmıştır. Ancak yaygın olan döşeme ahşaptır. Kat araları kalın ahşap kirişlerin yana yana getirilmesi ve üzerlerine ahşap kaplama tahtaların çakılması ile oluşturulmuştur (Resim: 123).

Bölge mimarisinde yaygın olan tavan kaplamalarının ana malzemesi düzgün tahta ve çitalardan oluşmaktadır. Tahtaların yan yana getirilmesi ve derz aralarının ince çitalarla kapatılması tüm yapılarda karşımıza çıkan bir uygulamadır. Tavan tahtaları duvarlara paralel veya çapraz çakılabilir. Bu en yalın biçimde bile çeşitlemeler yapılmıştır. Derzleri örten çitalardan başka diğer yönlere de çita çakılmasıyla pek çok geometrik biçim elde edilmiştir (Resim: 14, 79, 264). Oda tavanları genelde daha sade olarak yapılmıştır. Ancak, Sapanca **Yanık Ertekinler Evi**, Geyve **Antakyalı Ali Efendi Evi**'nde olduğu gibi bazı evlerin baş odalarının tavanlarında çitâkari süslemeler ve ahşap göbek süslemeleri de bulunmaktadır.

Yalın oda tavanlarına karşın sofa tavanlarının daha gösterişli olduğu görülmektedir. Sakarya Merkez **Alicanlar Evi-I**, Taraklı **Çakırlar Konağı**, **Fenerli Ev**,

Meriç ÖZEN Evi ve **Mürvet TANYEL Evi** in sofalarında sekizgen tekne tavanlar kullanılmıştır. Tekne tavanlar bağdadi üzerine sıva yapılmasıyla oluşur. Bu tekne tavanların ortalarında ahşap veya kalem işi göbekler bulunmaktadır (Resim:14, 219, 241, 250, 257).

6.3.2.4. Yüklük ve dolaplar

Sakarya evlerinde diğer bölgelerdeki geleneksel Türk evlerinde olduğu gibi odaların çok amaçlı kullanımı nedeniyle yerli eşyası pek fazla değildir. Genelde eşyalar gerektiğinde çıkarılır, kullanıldıktan sonra tekrar yerlerine konur. Bu nedenle eşyaları koymak için yapılmış yerler vardır.

Bu yerlerden en önemlisi yatakların saklandığı “yüklük” denilen geniş dolaplardır. Çift kapaklı olan bu dolapların derinlikleri 80-90 cm. olup genişlikleri ortalama 150 cm.dir. Dolapların altlarında eşyaların konması için çekmeceler bulunur.

Yatakların dışında başka eşyaların konulduğu dolapların derinlikleri ve genişlikleri daha azdır. Çift ya da tek kanatlı olan bu dolapların altlarında kapaklı bölmeler bulunur. Buralara ocakta yakılacak odun konulur. Dolapların içlerinde raflar vardır. Bu raflara bohçalar, dikiş-nakış malzemeleri, seccade v.b. malzemeler konulur.

Taraklı **Meriç ÇÖZEN Evi** ve **Selahattin KOZCAĞIZ Evi**'nde olduğu gibi bazı dolapların ortasında camekanlı bir bölme bulunur. İçinde rafları olan bu bölmelere vazo, sürahi, bardak gibi malzemeler konulur. Önlerine ise çiçeklikler yerleştirilmiştir (Resim:251, 263). Sapanca **Yanık Ertekinler Evi**'nde farklı bir uygulama olarak dolapların ortasına ayna yerleştirilmiş, ön kısmına ise bir çiçeklik yerleştirilmiştir (Resim: 171). Benzer örnekler Konya evlerinde de görülmektedir (Resim: 324).

6.3.2.5. Gusül dolapları

Sakarya evlerinin bir çoğunda gusül dolapları bulunmaktadır. Bazı evlerde de çift kapaklı büyük yüklük dolaplarından birisi gusül dolabı olarak kullanılmıştır. Gusül dolaplarının kapakları dolap ve yüklüklerle aynı özellikleri göstermektedir. Bazen de Taraklı **Çakıroğlu Konağı**'nda olduğu gibi ocağın bir tarafına gusül dolabı diğer tarafına dolap yerleştirilmek suretiyle simetrik bir düzen oluşturulmuştur (Resim: 218). Farklı bir uygulama olarak Pamukova **Orhan GÜREVİN Evi**'nde zemin ve 1. kat odalarında gusül dolabının bulunduğu bölüm plandan dışarı taşırılmış ve duvardan

açılan küçük bir havalandırma penceresi dışarı ile bağlantısı sağlanmıştır (Resim: 119). Benzer örnekleri Anadolu'da bir çok bölgede görmek mümkündür (Resim: 325).

6.3.2.6. Ocaklar

Sakarya bölgesinde ısınmak, yemek pişirmek, su ısıtmak gibi çeşitli işlevleri olan ocakları hemen hemen her evde görmek mümkündür. Bu ocaklar iki türdür.

a. Kazan ocakları: Üzerine büyük boyutlu kazanlar yerleşebildiği için kazan ocağı olarak adlandırılan bu ocaklar Taraklı **Fenerli Ev**'de olduğu gibi genellikle evin hayat bölümünde bulunmaktadır (Resim: 232). Kemerli, bacalı olan bu büyük ocaklar daha çok kışlık yiyeceklerin hazırlanması, ekme pişirilmesi, çamaşır için su ısıtılması gibi amaçlar için kullanılmaktadır. Bu ocaklara Safranbolu⁶⁸⁶ ve Uşak⁶⁸⁷ evlerinde de rastlanılmaktadır (Resim: 326).

b. Oda ocakları: Mutfak ve odalarda bulunan bu ocaklar daha çok ısınmak, su ısıtmak ve yemek pişirmek amacıyla yapılmışlardır. Bu ocaklara Sakarya evlerinin bir çoğunda rastlamak mümkündür. Odalarda, odanın ocak duvarında yer alan ve içeri doğru genişleyen bir niş şeklindeki bu ocaklar bazen Taraklı **Çakırlar Evi** ve **Çakıroğlu Konağı**'nda olduğu gibi ocağın bir tarafına gusül dolabı diğer tarafına dolap yerleştirilmek suretiyle simetrik bir düzen oluşturulmuştur. Bu ocakların bir çoğunun önünde ahşap kapaklar bulunmaktadır (Resim: 201, 218). Bu ocaklardan farklı olarak Pamukova **Suat YAVUZ Evi**'nde odalarda bulunan ocaklar alçı külahlı olup ahşap çerçevelidir. Anadolu Türk evinde yaygın görülen bu ocakların iki yanına genellikle ahşap dolaplar simetrik olarak yerleştirilmiştir (Resim: 136).

Mutfaklardaki ocaklar daha sade olup yuvarlak kemerli, derin nişler şeklindedir (Resim: 161).

5.3.2.7. Sedirler

Bütün geleneksel Türk evlerinde olduğu gibi Sakarya evlerinde de sedirlere oturulur. Sedirler odanın dolap veya yüklük olmayan diğer cephelerini sararak odanın bütünlüğünü sağlar⁶⁸⁸.

⁶⁸⁶ GÜNAY, s.136.

⁶⁸⁷ SAYAN, s.118.

⁶⁸⁸ **Tarihin**, s. 72.

Oda ve sofaların sabit halde bulunan ahşap oturma elemanlarına “sedir” denilmektedir. Genellikle pencere önlerinde bulunan ve duvar boyunca uzanan bu ahşap oturma elemanlarının ortalama yükseklikleri 40-50 cm.dir. Sofa ve oda çıkmalarında sedir bütün çıkmayı kapladığında geniş bir oturma alanı oluşmuştur. Bu bölümler çok yönlü sedir sayesinde karşılıklı konuşmaya, sohbete uygun mekânlar haline getirilmiştir. Sedirin üzerine seyyar minderler veya kilimler serilir. Duvar tarafına halı yüzü, üzerinde kanaviçe işlemeli örtülerin olduğu katı yastık konulur (Resim: 169, 234).

Eve kalabalık misafir geldiğinde veya ihtiyaç duyulduğunda yerlere minderler serilmek suretiyle oturulur. Bu sistem sayesinde en küçük odalar bile kalabalık bir insan topluluğunun oturmasına yetecek hale getirilebilmektedir.

6.3.2.8. Merdiven ve korkuluklar

Girişleri doğrudan sokağa açılan evlere basamaklı taş merdivenlerle ulaşılmaktadır. Merkez **Cevat Bey Konağı**⁶⁸⁹, Sapanca **Eyüp YİĞİN Evi**'nde olduğu gibi bazı evlerde çift yönlü merdiven ortada birleşerek giriş sahanlığına bağlanmıştır (Resim: 151, 288).

Kat aralarında ilişkiyi sağlayan merdivenler içerde yer alır. Üst katlarla bağlantı çoğu evlerde hayat ile sofa arasında sağlanmıştır. Hayattaki ana girişin karşında yer alan duvarını bir kenarında veya ortasında yer alan merdivenler bazen tek kollu bazen çift kollu olup üst kattaki sofaya geçilmektedir. İncelediğimiz evlerin tamamında ahşap merdivenler kullanılmıştır⁶⁹⁰. Oldukça yalın tutulan merdivenler bir yanda duvar diğer yanda ahşap korkuluklarla sınırlandırılmıştır. Taraklı **Fenerli Ev**'de güvenlik amacı ile merdivenin üst kısmında bir korkuluk bulunmaktadır. Bu korkuluk merdiven kovası boyunca uzanmakta ve bir tekerlek sayesinde açılıp kapanmaktadır (Çizim: 71).

Sapanca Yanık **Ertekinler Evi**, Taraklı **Meriç ÖZEN Evi**'nde merdiven üstündeki boşluktan yararlanılmış, burası birkaç basamak ile yüksek sekililik biçimine getirilmiştir. Buraya “yüksek sofa” denilmektedir (Resim: 170, 248).

Resmi binalarda Merkez **Eski Halkevi Binası** ahşap merdivenli olup diğerleri taş ve betonarme merdivenlidir. Korkuluklar ve merdivenler restorasyon sırasında yenilenmiştir.

⁶⁸⁹ Bu yapı günümüze ulaşmamıştır.

⁶⁹⁰ Merkez Alicanlar-I Evi'ndeki betonarme merdiven sonradan yapılmıştır.

6.4. Cephe Düzenlemeleri

Sakarya bölgesinde yapıların cephe düzenlemelerine bakıldığında, yerleşim yerinin topografyası, arsanın biçimi ve sokağa göre şekillendiği görülmektedir.

Evlerin büyük bir bölümünün sokaktan algılanmayan bir arka bahçesi bulunmaktadır. Bu evlerin cepheleri doğrudan sokağa bakmakta olup daha özenli bir işçilikle ele alınmıştır. Bahçe içinde olan ve bahçe ile ayırık nizam olarak düzenlenen evlerde yan cepheler önemini yitirmiş, asıl ağırlık ön cepheye verilmiştir. Ancak Merkez **Alicanlar-I Evi**, Taraklı **Çakıroğlu Konağı**, **Çakırlar Evi** ve **Fenerli Ev**'de olduğu gibi bazı evlerin, buldukları arsanın arkasından, yanından cadde veya sokak geçiyor ise evin cadde ile ilişkisini sağlamak amacıyla bu cepheler de önem kazanmıştır (Resim: 7, 195, 209, 230).

Evlerin cepheleri; çatı saçakları, pencere sıraları, çıkmalar, cumbalar, cumbaları ve çıkmaları destekleyen eliböğründeler, gezemekler, gezemekleri taşıyan ahşap sütunlarla hareketlendirilmiştir. Bütün bu unsurlar geleneksel Türk evinin karakteristiği olan simetri kuralları ile düzenlenmiştir.

Bölge evlerinin kat sayısı, pencere sıraları, kat aralarını belirleyen ahşap silmeler veya çıkmalardan anlaşılmaktadır. Ancak Sapanca **Eyüp YİĞİN Evi**'nde olduğu gibi bazı evlerde altta bir bodrumla dış cephede bir buçuk kat görüntüsü sağlanmıştır (Resim: 151).

Tek katlı evler dışında çok katlı evlerde zemin kat hayat veya bodrum olarak değerlendirilip, az pencereli bırakılmıştır. Genellikle depo, kiler veya kömürlük olarak kullanılan bu kattaki odalarda dıştan içe doğru genişleyen mazgal veya küçük pencereler kullanılmıştır.

İki veya daha çok katlı evlerde üst katlar yeme, yatma, dinlenme, oturma ve misafir ağırlamaya yönelik bir mekân düzenlemesine sahiptir. Bu katlar bodrum veya hayat katının aksine bol pencere, cumba, gezemek ve çıkmalarla dışarıya bağlanmış ve cephelerin biçimlenmesini sağlamıştır.

Evin önemli mekânlarını dış cephede vurgulayan ve evin girişini yağmurdan, güneşten koruyan çıkmalar evi biçimlendiren en önemli öğelerden birisidir. Sokakla bütünleşen evlerin çıkmaları alt kata oranla üst katlarda daha geniş kullanım alanları

sağlamaya yöneliktir. Bu uygulama Anadolu ev mimarlığını dış görünüş bakımından birbirine yaklaştıran en önemli etken olmuştur⁶⁹¹.

Sakarya evlerinde çıkmalar üst kat veya orta kat seviyesinde, cephenin ortasında yer alan sofanın cumbası, bazen de gezemek veya kapalı çıkması ile kendini göstermektedir. Sofanın iki yanındaki çıkmalı veya çıkmasız odalar ise bu belirginliği pekiştirmektedir. Genellikle yapı yüzeyine paralel olan çıkmalar ise ya yapı boyunca tüm cephede ya oda genişliğince köşelerde ya da sofa genişliğince cephe ortasında bulunurlar. Çıkmalar yaygın olarak eliböğründelerle desteklenmiştir. Cepheler, oda ve sofa duvarlarının cepheye yansıdığı noktalara konan köşe ve ara pervazlarla düşey olarak, katlar arası ahşap kat silmeleri ile de yatay olarak parçalanmıştır. Bu pervaz ve silmelerin yüzeyleri sıvasız bırakılmış olup, çoğu boyanmıştır. Zeminden itibaren kireç harç veya saman katkılı çamur ile sıvanan cepheler dışında ahşap malzeme ile kaplanan cephelere de rastlanmaktadır.

Sakarya bölgesinde en az görülen cephe düzeni çıkmasız cephelerdir. Sapanca **Eyüp YİĞİN Evi** ve Geyve **Antakyalı Ali Efendi Evi**'nde görülen bu cephe düzeninde girişler dışında tüm cephe aynı düzlemededir. İlk sahibi yerli Hıristiyan azınlıklardan olan **Eyüp YİĞİN Evi**, toprağa yarı gömülü bir buçuk kattan oluşmaktadır. Sokağa taşan basamaklarla üst kata açılan ve saçak silmesine kadar yükselen giriş kapısı ile simetrik bir cephe düzenlemesine sahip olan bu ev İzmir Buca ve Balıkesir Ayvalık Hıristiyan Rum evlerinin cephe düzeni ile büyük benzerlik göstermektedir (Resim: 327)⁶⁹². İki katlı Geyve **Antakyalı Ali Efendi Evi**'nde ise giriş yana alınmış kat aralarını belirleyen ahşap silmeler, köşe çıkmaları ve üçgen alınlıklı pencereleri ile hareketli bir cephe elde edilmiştir (Resim: 73)

Bölge evlerinde görülen en yaygın çıkma tipi tek çıkmalardır. Merkez **Alicanlar Evi-I**, Sapanca Yanık **Ertekinler Evi**, Arif Rıza **BOYCAN Evi**, Selahattin **BİLGİN Evi**, Pamukova **Suat YAVUZ Evi**, Orhan **GÜREVİN Evi**, Taraklı **Hisar Evi**, **Çakıroğlu Konağı**, **Fenerli Ev**, Selahattin **KOZCAĞIZ Evi** sokak yönündeki çıkmaları bu tiptedir (Resim:7,147,156, 208, 242, 230, 260). Bu evlerde görülen tek

⁶⁹¹ S. BAŞKAN, "Geleneksel Anadolu Türk Evleri", **Türk Sanatı Üzerine Denemeler**, İstanbul, 1990, s.33.

⁶⁹² F. ERPİ, "Sosyo-Kültürel Yapının Yerel Konut Mimarisindeki Yansıması Üzerine Kıyaslamalı Üç Örnek: Türk, Rum ve Levanten Konut Mimarileri", **Türk Halk Mimarisi Sempozyumu**, Ankara, 1991, s. 74.

çıkımlar genellikle girişin üzerinde yer almış ve eliböğründelerle desteklenmiştir. Bu çıkımlar aynı zamanda alt katın ortasında yer alan çift kanatlı ana giriş kapıları ile girişe anıtsallık kazandırmıştır.

Sakarya bölgesi evlerinde sık rastlanan diğer cephe tipi ise çift çıkmalı cephe tipidir. Evin yer aldığı konuma göre değişik görünüşler ortaya koyan bu evlerden Taraklı **Çakırlar Evi** ve **Fenerli Ev** sokak köşesinde yer aldıkları için köşe dönme yaparak yan cepheye de bir çıkma yapmıştır (Resim: 195, 230). Merkez **Suat KIZILKAYA Evi**, Geyve Yukarı Bağlarbaşı Köyü **Sabahattin BERBER Evi**, Hendek **Mollalar Evi**, Taraklı ve **Meriç ÖZEN Evi** ve **Mürvet TANYEL Evi**'nde cephelerde yer alan iki çıkmanın arası gezemek olarak düzenlenmiştir (Resim: 15, 101, 246, 254).

Diğer yapı gruplarından Sakarya **Uzunçarşı** ve **Pirinçpazarı**'nda bulunan dükkanlar genellikle iki katlı oldukları için üst katları hafif dışa doğru çıkma yapmaktadır (Resim: 26). **Zekeriya ÇOBANLAR Dükkanı**'nda olduğu gibi bazı dükkanlarda üst kat çıkmasının hemen alt kısmına yerleştirilen bir çatı dükkan girişini yağmur ve güneşten korumaktadır (Resim: 31). Taraklı **Yunus Paşa Çarşısı** ve **Orhan Gazi Çarşısı**'nda yer alan dükkanlar yalın ve çıkmasız cephelere sahiptir. Bu dükkanlarda iki katın kesiştiği yere yerleştirilen ve gündüzleri girişi yağmur ve güneşten koruyan, geceleri kepenk olarak kullanılan sundurmalar bulunmaktadır (Resim: 270, 272).

Resmi binaların cephe düzenlemeleri farklılıklar göstermektedir. Bu gruptaki en kalabalık yapıları oluşturan istasyon binaları tek tip proje olarak inşa edildikleri için cephe düzenleri aynıdır. Dışa taşkın kemer ve kilit taşlarına sahip pencere ve kapılar cepheleri hareketlendiren tek unsurdur (Resim: 95, 145, 178).

Merkez **Eski Halkevi Binası** ve **Müze (Atatürk Evi) Binası**, dışa taşkın kapı-pencere çerçeveleri, kat araları ve köşeleri belirleyen profilleri ve geniş yüzeyli çatı saçakları ile 1920 yıllara damgasını vuran Milli Mimarlık Akımı'nın özgün formlarına sahip cephe düzenlemeleri ile dikkat çekmektedir (Resim:43, 49). Pamukova **Belediye Binası** ise dışa taşkın giriş bölümü, cephenin ortasında yer alan kademeli profillerle belirlenmiş üçgen alınlığı, basık kemerli kapı ve pencereleri ile II. Abdülhamit dönemi mimarisinin üslup özelliklerini taşımaktadır (Resim: 319, 320, 321).

Sakarya bölgesinde günümüze ulaşabilen üç hamam örneğinden Taraklı **Yunus Paşa Hamamı**, Söğütlü **Büyük Söğütlü Hamamı** ve Merkez **Millet Hamamı**'nda Türk hamam geleneğinin mahremiyet anlayışı doğrultusunda tamamen kör cephe anlayışı benimsenmiştir.

Bölgede evlerden sonra en kalabalık grubu oluşturan çeşmeler cephe düzenlemeleri bakımından çok zengin değildir. Dört cephesi yüzeysel profillerle hareketlendirilen Merkez **Bostancıoğlu Çeşmesi** ve **Başlar Sokak Çeşmesi** dışındaki diğer tüm çeşmeler sivri veya yuvarlak kuşatma kemerleri ile oldukça yalın bir cephe düzenlemesine sahiptir. Cephe düzenlemesi bakımından farklılık gösteren ve bölge çeşmeleri içinde en gösterişli cephe düzenlemesine sahip olan Sapanca **Cami-i Cedid Çeşmesi** ileri taşan prizmatik kütleli cephesi, kademeli, dışarı ve yukarı taşırılmış Ampir kemeri, mermer aynalığında yer alan kitabesi ve bitkisel süslemeleri ile dikkat çekmektedir. Önünde yer alan elips biçimli yalağı ve yuvarlak sekileri cephe ile uyumlu bir bütünlük sağlamıştır (Resim:186). Sapanca **Cami-i Cedid Çeşmesi** cephe düzenlemesi ile Batılılaşma dönemi İstanbul çeşmeleri ile benzerlik göstermektedir (Resim: 310, 311).

Bölgede Osmanlı döneminden günümüze ulaşmış tek han örneği olan **Taraklı Han (Hacı Atıf Hanı)**'ın iki cephesi orijinal olarak günümüze ulaşabilmiştir. Hımiş yüzeyli bağdadi sıvalı doğu cephesi 2. kat boyunca çıkma yapmaktadır. Kuzey cephede ise saman katkılı toprak sıva dökülmüş ahşap iskelet ortaya çıkmıştır. Bu cephede pencere sıraları ve 2. katın ortasında yer alan dışa taşıntı yapan gezemek cepheyi hareketlendirmiştir (Resim: 277). Han, cephe düzenlemesi ile İzmir **Karaosmanoğlu Hanı** (XVII. yy. sonu XIX. yy. başı)'na benzemektedir (Resim: 328).

Osmanlı döneminden günümüze ulaşabilmiş tek köprü örneği olan Geyve **II. Bayezid Köprüsü** kemerler, selyaranlar, boşaltma kemeri ve köşk kısmı ile hareketli bir cephe anlayışı sergilemektedir (Resim: 88, 89).

İncelediğimiz yapılar içinde türünün tek örneği olan ve benzer öneklerine rastlayamadığımız Sapanca **Vecihi Kapısı** yanlarında yer alan baca şeklindeki küçük çıkmaları ve ortası delik hotoz biçimindeki kemer tepeliği ile dikkat çekmektedir (Resim: 182).

6.5. Süsleme

Sakarya ve çevresi Osmanlı döneminde başkent İstanbul'a en yakın bölgelerden birisi olduğu için başkentteki gelişmelerden en çabuk etkilenen yerlerden birisi olmuştur. Batılılaşma değil, ama batılılaşmaya hazırlık olarak nitelenen ve Osmanlı sanatında Lale Devri (1710-1730) olarak geçen dönemden itibaren ilgi çekici görülen bir çeşit Avrupa tarzı yaşamın XIX. yy.da hızla benimsendiği görülür. Şüphesiz bu yaşam tarzı Avrupa sanatı ve kültürüne duyulan ilgilerin de yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu yaşam tarzı bir çok alanda olduğu gibi mimari dekorasyonda da etkili olmuş, oturulan yapıların duvarlarında resim, bahçelerinde ise insan figürü olmasa bile, hayvan heykellerinin bulunmasını zorunlu kılan yeni bir görsel zevkin oluşumuna yol açmıştır⁶⁹³.

XVIII. yy. sonlarından itibaren İstanbul'da ve aynı zamanda Anadolu'da da izlenen bu anlayış, yapıların esas kuruluş ve çizgilerini pek değiştirmese bile dekorasyonda; barok kartuşlar, girlandlar (asma çelenk), "C", "S" kıvrımlar, istiridye motifleri, çiçekler, manzara tasvirleri, natürmortlar gibi batılı motiflerle kompozisyonlara hakim olmuştur⁶⁹⁴.

Anadolu konut mimarisinde XVIII. yy. sonu ile XIX. yy.da inşa edilen Türk evleri, hem içte, hem dışta söz konusu son devir Türk süsleme sanatının motifleri ile tezyin edilmiştir⁶⁹⁵. Özellikle bu yapıların duvarlarında yer alan ve çoğu manzara temalarından oluşan resimler arasında, bazı alegoriler az sayıda natürmortlarla figürlere rastlanılabilir⁶⁹⁶.

Bu gelişmeler ışığında Sakarya ve çevresindeki sivil yapıların mimari süslemelerine bakıldığında, Batılılaşma Dönemi etkilerini yoğun bir biçimde taşıdıkları görülmektedir. Bölgenin 1. derecede deprem kuşağında bulunmasından dolayı

⁶⁹³ S. TANSUĞ, **Çağdaş Türk Sanatı**, İstanbul, 1996, s.44.

⁶⁹⁴ R. ARIK, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, 1976, s. 432.; Batılılaşma dönemi süslemeleri ile ilgili geniş bilgi için bkz.: A. AREL, **Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci**, İstanbul, 1975; R. ARIK, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, 1976.; G. RENDA, "19.yy.da Kalem İşi Nakış-Duvar Resmi", **Tanzimatın Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**,VI., İstanbul, 1983, s. 1532.; S. TANSUĞ, **Karşıtı Aramak**, İstanbul, 1983, s.211-228.; K. ÜÇER, **Klasik, Barok, Rokoko, Ampir Kalem İşi Üslupları**, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1988,s.104.; G. RENDA, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850**, Ankara, 1997.

⁶⁹⁵ SAYAN, s.128.

⁶⁹⁶ TANSUĞ, **Çağdaş**, s.42.

günümüze XIX. yy. sonlarından daha eski örnekler ulaşmamıştır. Bu nedenle Batılılaşma Dönemi süslemelerinin bölgede ne zaman görülmeye başladığı hakkında elimizde kesin bir bilgi yoktur. Ancak bölgenin başkent İstanbul'a yakınlığı göz önünde bulundurulursa bu etkilerin İstanbul'da görülmeye başladığı zamana yakın bir zaman dilimi içinde bölgeye de sıçramış olması büyük ihtimaldir.

Bölgede sadece sivil mimarlık örnekleri değil başta Sapanca Mahmudiye Köyü **Hasan Fehmi Paşa Camii** (1887) ve Sapanca Uzunkum **Rahime Sultan Camii** (1893)⁶⁹⁷ gibi geç dönem camilerinde de bu etkiler yoğun bir biçimde görülmektedir.

Sakarya ve ilçelerindeki sivil mimari eserlerde süsleme malzemesi başta ahşap olmak üzere, boya, metal, az miktarda mermer ve alçı malzemeden oluşmaktadır. Bu maddeler; çakma, oyma, ajur, kabartma, kalem işi, döküm ve dövme gibi tekniklerle desenli hale getirilmişlerdir. Süslemelerin en yoğun görüldüğü yerler ise tavan, duvar, kapı, korkuluk, sütun başlıkları ve kemerlerdir.

6.5.1. Ahşap

Sakarya ve ilçelerindeki sivil mimarlık eserlerinde sadece evlerde görülen ahşap süslemeler dış mimaride; kemerlerde, sütun başlıklarında ve kapı kanatlarında; iç mimaride ise ahşap tavanlarda ve tavan göbeklerinde yoğun biçimde kullanılmıştır. Dış mimari ahşap süslemelerinin en güzel görüldüğü ev Hendek **Mollalar Evi**'dir (Resim: 101). Çıtakârî ve oyma teknikleri ile yapılmış bu süslemeler evin doğu cephesinde yoğunlaşmaktadır. Alt kat cephesindeki revak, üst kat çıkmasının hizasında başlayan ve dört ahşap sütun tarafından taşınan üç yayvan ahşap kemerden oluşmaktadır. Kemer köşeliklerinin yüzeyleri gayet muntazam, plastik tesirli oyma tekniğinde ahşap süslemelerle doldurulmuştur. Köşelerde bulunan dikdörtgen panoların içleri, sırt sırta vermiş uçları volütlü, stilize edilmiş geometrik formlu bitkisel motifler, boşluklar ise daha yuvarlak satırlı, plastik tesirli, uçları volüt biçiminde sonlanan stilize bitki motifleri ile doldurulmuştur. Kemerlerin alt yüzeylerinde aşağı doğru sarkan zarif sarkıtlar bulunmaktadır. Sütun başlıklarının yüzeylerinde düz satırlı ve yüzeysel oymalarla sırt sırta vermiş, uçları volüt şeklinde sonuçlanan "S" motifleri yer almaktadır (Resim: 106, 108).

⁶⁹⁷ Y. ÇETİN, s.34-49.

Buradaki bitkisel süslemeler Batılılaşma dönemi Osmanlı sanatında 1890-1900 yılları arasında görülen ve daha çok bir dekorasyon sanatı olan Art Nouva üslubu⁶⁹⁸ özelliklerini taşıyan stilize bitki motifleri tarzındadır. (Resim: 329)

Cephenin ortasında yer alan gezemeğin üçgen alınlığının ucuna yerleştirilen kabartma tekniğinde, ahşaptan yarım güneş motifi ve çatı üzerindeki hotoz biçiminde ahşap tepelik dikkat çekmektedir (Resim: 108). Farklı bir versiyonunu Taraklı **Mürvet TANYEL Evi** (Resim: 258)'nde de gördüğümüz ve bölgede XIX. yy. yapılarında yaygın kullanılan bu güneş motifinin tam madalyon biçimindeki bir benzeri de metal olarak Sapanca Mahmudiye Köyü **Hasan Fehmi Paşa Camii** (1887)'nde giriş kapısı üzerindeki üçgen alınlığın ortasında yer almaktadır (Resim: 330).

Dış cephe ahşap süslemeleri bakımından diğer zengin örnekler günümüze ulaşmayan Merkez **Cevat Bey Konağı** ve **Diyarbakirliler Konağı**'dır. Resimlerinden anlaşıldığı kadarıyla her iki evin girişinde yer alan kemer ve kemer köşeliklerindeki ajurlu ahşap işçilik dönemlerinin özelliklerini yansıtmaktadır (Resim: 288, 291).

Bölge evleri ve resmi binalarda karşımıza çıkan bir diğer dış cephe ahşap süslemesi de geniş çatı saçakları yüzeylerinde yer alan çıtakâri süslemeler ve ajurlu furuşlardır. Daha çok I. ve II. Milli Mimarlık Akımları⁶⁹⁹ yapılarında karşımıza çıkan bu uygulamanın en güzel örneklerinin görüldüğü yapılar Merkez **Eski Halkevi Binası**, **Müze Binası (Atatürk Evi)**, Hendek **Mollalar Evi**, Taraklı **Çakıroğlu Konağı**'dır (Resim: 48, 53, 109, 228). Taraklı **Çakıroğlu Konağı** ve **Mürvet TANYEL Evi**'nde farklı bir uygulama olarak çatı dilimli ve ajurlu bir süsleme kuşağı ile çevrelenmiştir (Çizim: 84) .

Bölge evleri içinde dış cephe ahşap süslemeleri ile farklılık gösteren bir diğer ev de Geyve **Antakyalı Ali Efendi Evi**'dir. Evin dış cephesinde kat aralarını belirleyen silmeler, köşe çıkmaları ve alttan kademeli konsollarla desteklenen üçgen alınlıklı pencereler özellikle İstanbul **Taş Kışla** ve **Dolmabahçe Camii** (1853)⁷⁰⁰ (Resim: 331) gibi Ampir dönem Osmanlı yapılarında daha çok mermer veya taş olarak karşımıza çıkan cephe düzenlemelerini hatırlatmaktadır (Resim: 73).

⁶⁹⁸ A. BATUR, "Art Nouveau", **İstanbul Ansiklopedisi**, C.I., İstanbul, 1998, s.327-331.

⁶⁹⁹ SÖZEN, **Cumhuriyet**, s.13-68.

⁷⁰⁰ Karşılaştırma için bkz. ASLANAPA, **Osmanlı**, s.437,447-448.

Dış cephe ahşap süslemelerin görüldüğü bir yer de evlerin gezemekleridir. Gezemekleri taşıyan sütunlar çoğunlukla yalın ve bezemesiz olup sütun başlıkları üzerinde çoğu basit, yüzeysel, kazıma ve oymalarla yapılmış çeşitli geometrik şekiller bulunmaktadır. Gezemeklerin kemer köşelikleri daha çok kafes tekniğinde ahşap çıtalarla kapatılmıştır. Korkuluklar ise genelde ajurlu basit geometrik motifler taşımaktadır (Resim: 204, 246). Bu tarz ahşap süslemeler Göynük, Beypazarı ve Safranbolu evleri ile benzerlik göstermektedir (Resim: 332)⁷⁰¹.

Taraklı **Mürvet TANYEL Evi**'nde üst kat gezemeğini taşıyan yuvarlak ahşap sütunlar işçilik bakımından oldukça özenlidir. Sütunların gövdeleri yivli olup kademeli plastirlerle sonuçlanan başlıklar taşımaktadır. Yüksek kaideleri, yivsiz gövdeleri ve kademeli başlıkları ile benzer özellikler gösteren Pamukova **Suat YAVUZ Evi** gezemeğinde de kullanılan bu sütun biçimi Batılılaşma dönemi Osmanlı sanatında Barok ve Ampir yapılarda severek kullanılan bir uygulamadır (Çizim: 83, 84) (Resim: 138). Bu sütunların benzerleri bölgede Sapanca Mahmudiye Köyü **Hasan Fehmi Paşa Camii** (1887)'nin girişinde de görülmektedir (Resim: 330).

Yapıların cümle kapıları üzerinde yar alan ahşap süslemeler dış süslemelerin diğer bir bölümünü oluşturmaktadır. Merkez **Eski Halkevi Binası**, **Cevat Bey Konağı**⁷⁰², **Suat KIZILKAYA Evi** ve Sapanca **Arif Rıza BOYCAN Evi** kapıları üslup olarak aralarında büyük benzerlik olan süslemeli kapılardır. Kapı kanatları üzerinde kabartma veya oyma tekniği ile yapılmış olan süslemeler daha çok XIX. yy. batılılaşma dönemi Osmanlı sanatındaki Türk-İslâm seçmeciliğinin tipik motifleri özelliklerini sergilemektedir. Bu tarz süsleme motifleri 1. Milli Mimarlık Akımı'yla birlikte de çeşitli yapılarda yaygın bir biçimde kullanılmıştır.(Resim: 333).

Bölge evlerinde ahşap cephe süslemelerinde karşımıza çıkan farklı bir uygulama da üst kat gezemekleri veya cumbaları taşıyan zarif kıvrımlı konsollardır. Geyve Yukarı Bağlarbaşı Köyü **Selahattin BERBER Evi** ve Sapanca **Arif Rıza BOYCAN Evi**'nde yanları yekpare ahşap olan konsolların içleri kuru otlarla doldurulmuş ve üzerleri ahşap çıtalar çakılmak suretiyle kapatılmıştır (Resim: 87,148).

⁷⁰¹ Karşılaştırma için bkz. A. ÖZKÖSE, **Ahşap Kültürü Anadolu'nun Ahşap Evleri**, Ankara, 2001.

⁷⁰² Yapı günümüze ulaşmamıştır. Ancak müze arşivinden elde ettiğimiz fotoğrafları bulunmaktadır.

Sapanca **Arif Rıza BOYCAN Evi**'nde cephe boyunca uzanan 2. kat çıkmasını belirleyen ahşap profilin üzeri çitakâri tekniğinde zikzak motiflerinin yan yana getirilmesi ile oluşturulmuş bir kuşakla süslenmiştir. Bölge evlerinde daha çok tavan süslemelerinde yaygın olarak karşımıza çıkan bu uygulamla cephede görülen tek örnek olması açısından ilginçtir (Resim: 150).

İç mimaride ahşap süslemeler kapı kanatları, yüklük ve dolap kapaklarında kullanılmadığı halde evlerin tavanlarında ve tavan göbeklerinde yoğun biçimde kullanılmıştır. Bölge mimarisinde yaygın tavan biçimi tahta aralarının çitalarla kapatılması ile elde edilen tavan düzenlemesidir. Tavan tahtaları duvara paralel ya da çapraz çakılabilir. Merkez **Alicanlar Evi-I**, Sapanca **Yanık Ertekinler Evi** ve Taraklı **Selahattin KOZCAĞIZ Evi**'nde görüldüğü gibi derzleri örten çitlardan başka diğer yönlere de çitaların çakılmasıyla çeşitli geometrik biçimler elde edilmiştir (Resim: 14, 175, 264, 265). Pamukova **Orhan GÜREVİN Evi**'nde oda tavanlarında, tavanlar ile duvarların birleştiği yerde geniş ahşap profillerin üzerinde ve tavan köşelerinde, Taraklı **Meriç ÖZEN Evi**'nde de baş oda tavanının etrafında, çitakâri tekniğinde, zikzak motiflerinden meydana gelen tavan süslemesi bulunmaktadır. Bu süsleme bölge evlerinde oldukça yaygındır (Resim: 125, 250).

Bölge evlerinde ahşap tavanlarda farklı geometrik kompozisyonlar da kullanılmıştır. Geyve **Antakyalı Ali Efendi Evi**'nin üst katında sofa ve baş oda tavanında çitakâri tekniği ile sekiz kollu yıldız kollarının kesişmesi ve aralarına uçları sivriltilmiş haç motiflerinin yerleştirilmesi ile oluşturulmuş bir kompozisyon uygulanmıştır. Bu kompozisyon Türk sanatında başta çini olmak üzere mermer ve taş süslemelerde yaygın olarak karşınıza çıkmaktadır (Resim: 79, 81). Merkez **Alicanlar Evi-I**'de 2. katın tekne tavan tarzındaki sofa tavanında, tahtalarının farklı yönlerde dizilmesi ve üzerlerine çitakâri tekniğinde ahşap çitaların çakılmasıyla zengin geometrik kompozisyonlar elde edilmiştir. Günümüze ulaşmayan Merkez **Diyarbakirliler Konağı**'na ait tavan resimlerinde de benzer süslemeler görülmektedir (Resim: 14, 292).

Taraklı **Selahattin KOZCAĞIZ Evi**' 2. kat batı eyvanında çitakâri tekniğinde süslenen tavanı en dışta zikzak motiflerinin yan yana gelmesi ile oluşturulmuş bir bordür çevrelemektedir. Dikdörtgen tavanın yüzeyi, dört yapraklı çiçek şeklinde kesilen ahşap parçaların ortada kabaralı çivilerle tavan tahtaları üzerine çakılması suretiyle bir

kompozisyon oluşturulmuştur (Resim: 265). Benzer kompozisyonlar Ankara ve Konya evlerinde karşımıza çıkmaktadır⁷⁰³.

Sakarya evlerinde iç mimari ahşap süslemeler daha çok tavan göbeklerinde bulunmaktadır. Geleneksel Türk evlerinde sıklıkla karşımıza çıkan bu tavan göbekleri genelde, ortada stilize edilmiş bitki formları veya geometrik motiflerle bezenmiş bir göbek ile onun etrafında zikzak şekilli veya kademeli bir şekilde düz çıtaların meydana getirdiği bordürlerden oluşmaktadır. Merkez **Alicanlar Evi-I**, Sapanca **Yanık Ertekinler Evi**, Taraklı Çakıroğlu Konağı, **Çakıroğlu Konağı** ve **Fenerli Ev** benzer özellikler gösteren tavan göbeklerinin görüldüğü evlerdir (Resim: 14, 175, 219, 241).

Taraklı **Mürvet TANYEL Evi**'nde farklı bir uygulama olarak tekne tavan formundaki sofa tavanının göbek kısmına bordo renkli kadife döşenmiştir (Resim: 257). Taraklı **Selahattin KOZCAĞIZ Evi**'nde ise 2. katta, kuzey-batı köşede yer alan baş odanın tavan göbeği çitakâri tekniğinin yanı sıra ahşap malzeme üzerine kalem işi tekniğinde, natüralist çiçek motiflerinden meydana gelen süslemeler kullanılmak suretiyle çarpıcı bir görüntü elde edilmiştir (Resim: 265). Geleneksel Türk evi süslemelerinde yaygın kullanılan bu tekniğin benzer örneklerini Safranbolu, Uşak, Kütahya ve Konya evlerinde görmek mümkündür (Resim: 334, 335, 336)⁷⁰⁴.

İç mimari ahşap süslemelerin farklı bir uygulaması da Taraklı **Çakırlar Evi**'nde görülmektedir. Zemin kat giriş eyvanı ile orta sofa arasına yerleştirilen ahşap muşabakın alt kısımlarında ajur tekniği ile yapılmış çiçek motifleri, üst bölümü ise kafes tekniği ile kapatılmıştır (Resim: 200). Benzer uygulama Safranbolu evlerinde yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim: 337)⁷⁰⁵.

XIX. yy.da Batı eklektizminin Osmanlı saray mimarlığına yansımaları, ile mobilya sanatında da kendini duyurmuş ve XIX. yy. Osmanlı saraylarından Domabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı ve Yıldız Sarayı'nda Avrupa mobilyası kullanılmaya başlanmıştır⁷⁰⁶. Başkente yakın olan Sakarya bölgesinde de bu etkiler görülmeye başlamış, zenginlere ait konaklarda ve bazı evlerde bu tarz mobilyalar kullanılmıştır.

⁷⁰³ Karşılaştırma için bkz.: E. KÖMÜRCÜOĞLU, **Ankara Evleri**, İstanbul, 1950, s.66.; Y. ÖNGE, "Konya Evinin Tezyinatı", **Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 1991, s.140-143.

⁷⁰⁴ Karşılaştırma için bkz.: KÖMÜRCÜOĞLU, s.69-71.; ESER, s.90-92.; ÖNGE, Konya, s.141.; GÜNAY, s.259.

⁷⁰⁵ Karşılaştırma için bkz.: GÜNAY, Resim:29, 298.

⁷⁰⁶ F. İREZ, **XIX. Yüzyıl Osmanlı Saray Mobilyası**, Ankara, 1989, s.59-74.

Bu mobilyalardan günümüze birkaç adet aynalı konsol ulaşmıştır. Bunlardan Yanık **Ertekinler Evi**'ndeki varak çerçevesi aynalı konsol Rokoko tarzı kabartma bitkisel süslemeleri ile dikkat çekmektedir (Resim: 176). Üzerindeki varakların bir kısmı dökülmesine rağmen aynalı konsol XIX. yy.ın sonlarında Osmanlı süsleme sanatlarına hakim olan Batı kökenli motiflerin sanatsal özelliklerini sergilemektedir. Bu konsol Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan Sultan Abdülmecit tuğralı, XIV. Louis üslubunda yapılmış varaklı aynalı konsol ile büyük benzerlik göstermektedir (Resim: 338)⁷⁰⁷. Pamukova **Orhan GÜREVİN Evi** ve Taraklı **Selahattin KOZCAĞIZ Evi**'nde bulunan aynalı konsollar daha yalın örnekler olarak dönemin sanat anlayışını yansıtan önemli örneklerdir (Resim: 126, 268).

6.5.2. Kalem işi

Sakarya ve ilçelerindeki yapılarda kalem işi süslemeler az olmakla birlikte sergiledikleri kompozisyonlar bakımından oldukça ilginç özellikler taşımaktadır. Sıva ve ahşap üzerine iki teknikte gördüğümüz bu süslemeler sadece evlerde görülmektedir. Sıva üzerine kalem işi süslemelerin en güzel örnekleri Geyve **Antakyalı Ali Efendi Evi**'nde görülmektedir (80, 82, 83). Büyük bir bölümünün üzeri sonradan badana ile kapatılan bu duvar süslemelerinden günümüze üst kat sofası ve baş oda duvarlarında kalanlar ulaşabilmiştir. Bu kalemişi süslemelerde daha çok Avrupa egzotizminin paralelindeki bir anlayışla klasik motiflerin hakim olduğu görülmektedir. Kızıl kahverengi, açık ve koyu mavi, sarı, krem rengi, mor, yeşil gibi renklerinin hakim olduğu bu kalemişi süslemeler Klasik Dönem Osmanlı sanatında sık sık karşımıza çıkan rumi, palmet ve zencirerk bordürlerinin Batılı bir anlayışla, Barok ve Rokoko karakterlere büründürülüp uygulanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kalemişi süslemeler XIX. yy. Osmanlı sanatının Türk-İslam seçmeciliğinin tipik örneklerini sergilemektedir. Daha sonra I. Milli Mimarlık Akımı ile birlikte bu tarz süslemeler çeşitli yapılarda yaygın olarak kullanılacaktır. Özellikle XIX. yy. sonunda İstanbul'da yabancı mimarlar tarafından yapılan **Dolmabahçe ve Beylerbeyi Sarayları** ile **Topkapı Sarayı**'nın bazı yerleri, **Aynalı Kavak Kasrı** ve bir çok son dönem eserlerinde bu tarz süslemelerin yoğun bir biçimde kullanıldığı görülmektedir (Resim: 339)⁷⁰⁸.

⁷⁰⁷ Karşılaştırma için bkz.: İREZ, s.62, Resim: 47.

⁷⁰⁸ ARIK, **Batılılaşma**, s. 18-37; ASLANAPA, **Osmanlı**, s.524-525; ÜÇER, ,s.104.; RENDA,

Kalem işi süslemelerin görüldüğü bir diğer ev de **Taraklı Çakıroğlu Konağı**'dır. Evin 2. katında sofa ve odalarda yer alan bu süslemelerden sofa duvarlarında yer alanlarda daha çok krem rengi, yeşil, kırmızı, mavi ve kızıl kahverengi renklerinin hakim olduğu görülür. Bu süslemeler üslup olarak Geyve **Antakyalı Ali Efendi Evi** duvar süslemeleri ile benzerlik göstermektedir (Resim: 224, 225). Sekizgen sofa tavanın köşe odalarının giriş kapıları üzerine denk gelen iç yüzeylerinde yer alan dört adet panoda ise çeşitli hayali manzaralar ve İstanbul manzaraları bulunmaktadır. Dikkatli bir doğa gözleminin görüldüğü resimlerde ağaç, çimen ve çiçek motiflerinde nerede ise Empresyonistlerin fırça tuşlarını hatırlatan renk lekeleri ile çalışıldığı görülmektedir. Hiç figür kullanılmayan resimlerde mimari tasvirler oldukça naif karakterlidir. Dağ sıralarında ve gök yüzündeki renk değişimi Batılı resim kuralları doğrultusunda, perspektif yaklaşımın kesinlik kazandığı bir üslupla ele alındığı görülmektedir. Bu da resimlerin Batı resmini iyi bilen bir sanatçının elinden çıktığını göstermektedir. Oda duvarlarında ise mavi zemin üzerine kızıl kahverengi, yeşil, sarı renklerle daha çok natüralist çiçek motiflerinin yer aldığı süslemeler bulunmaktadır (Resim: 220-223).

XIX. yy. sonu ve XX. yy. başlarında Anadolu kent ve kasabalarında Müslüman sanatçıların elinden çıktığı tahmin edilebilen bu resimlerde, İstanbul yapılarının duvarlarında yer alan ve Batı resim kurallarına daha uygun olan resimlere göre naif, şematik bir üslup anlayışı geçerli olmuştur (Resim: 340)⁷⁰⁹.

Ahşap üzerine kalemişi süslemelerin görüldüğü tek yapı ise Taraklı **Selahattin KOZCAĞIZ Evi**'dir (Resim: 265). Evin baş odasının tavan göbeğinde yer alan bu süslemeler iki kuşaktan meydana gelmektedir. En dıştaki kuşak lacivert zemin üzerine sarı renkte natüralist çiçek ve yaprak motiflerinden oluşmaktadır. Göbeğin ortasını oluşturan 2. kuşak ise sarı zemin üzerine lacivert renklerle ortadan dışa doğru gelişen ve pervane yapraklarını hatırlatan bir madalyonla tamamlanmıştır. Pervane yapraklarının aralarına da üç yapraklı stilize çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Bitkilerin karakterlerinden çok geç dönemlere ait olduğu tahmin edilen bu süslemelerin benzerleri Safranbolu evlerinde de görülmektedir (Resim: 341).

Batılılaşma, s.137-170.;

⁷⁰⁹ TANSUĞ, **Çağdaş**, s.42.

6.5.3. Mermer

Sakarya ve ilçelerindeki sivil yapılarda mermer süslemeler oldukça azdır. Bu süslemelerin en önemlisi bölgede Osmanlı döneminden günümüze ulaşan tek köprü örneği olan Geyve **II. Bayezid Köprüsü** kitabelerinde yer alan süslemelerdir (Resim: 66, 67). Köprü'nün 1495/96 (H.901) yapım yılını veren kitabenin çerçevesinde yer alan hataî süslemeler oldukça önemlidir. XV. yy. sonunda belirli bir tarihte Türk süsleme sanatındaki tercihler ve yönelişler bu eserle belgelenmiştir. 9 cm. genişliğindeki çerçeve kuşağında, rûmili ve şakayık süslemeli kıvrımlı dalla verilen süsleme, şakayık süslemeli XV. yy.'ın ilk yarısındaki bir geleneği sürdürürken, genel görünüş ile dönemin süsleme anlayışını yansıtır. İstanbul Bayezid Camii minberi kapı tepeliği 1505 yılının bir eseri olarak çerçeve kuşağındaki süsleme ile beraberlik içindedir. Çinili Köşk'te bulunan II. Bayezid Türbesi'nin iki kandili de 1512 dolaylarına tarihlenen eserler olarak köprü kitabesinin çerçeve kuşağında yer alan süsleme ile benzerlik göstermektedir⁷¹⁰.

Köşkün arka yüzünde yer alan celi sülüs örgülü müsennâ tarzı daire kitabenin üst köşeleri on altı ışınlı iki yarım geometrik yıldız geçme ile dolgulanmış, alt köşelerde rumi, palmet dolgulu süslemeler ile süslenmiştir. Bu süsleme XVI yy.da inşa edilen klasik döneme ait bir çok Osmanlı cami ve türbelerinin kubbelerinde kalem işi, mihrap duvarlarında çini kitabeler şeklinde yaygın olarak kullanım alanı bulmuştur.

Süleymaniye Camii (1557), **Rüstem Paşa Camii** (1561), **Kadırga Sokulu Camii** (1571) ve **Azapkapı Sokulu Camii** (1577)'nde Fatır suresi, **Kılıç Ali Paşa Camii** (1580)'nde İhlas suresi, **Ayasofya II. Selim Türbesi** (1577)'nde Zümer suresi 62, kubbelerde; **Kılıç Ali Paşa Camii** (1580)'nin mihrap üstünde “Ya Hannan Ya Mennan” Allah'ın isimleri, celi sülüs örgülü daire kitabeler kalem işi olarak karşımıza çıkmaktadır⁷¹¹.

Ayrıca mermer üzerine müsenna olarak celi sülüs yazı ile Afyon **Gedik Ahmet Paşa Camii** (1472), İstanbul **Mahmut Paşa Camii** (1462-63) taç kapısında (Resim: 305), Tokat **Hatuniye (Meydan Camii)** (1485) inşa kitabesinde benzer örnekler görülmektedir (Resim: 306).

⁷¹⁰ DÖNMEZ, s.216.

⁷¹¹ DÖNMEZ, s.215-216.

Sakarya Merkez **Orta Camii Çeşmesi**'ne ait mermer kitabenin süslemeleri dönemin özelliklerini taşıyan bölgedeki ilginç örneklerdendir (Resim: 72). Kitabenin üst kısmına yıldız çiçeğinden gelişen bir madalyon yerleştirilmiştir. Sülüs yazı ile yazılan satırlar uçları kırık hatlı kartuşlar içine alınmıştır. Kartuşların birleştiği kısımların ortalarına alternatif çarkifelek ve yıldız çiçeği motifleri yerleştirilmiştir. Kartuşların dış köşe boşluklarında ise yaprak motifleri yerleştirilerek zengin bir süsleme kompozisyonu elde edilmiştir. Kartuşlar ve süsleme motifleri XVIII. yy. süslemelerinin genel karakterine uygundur.

Mermer süslemeleri ile bölge yapıları içinde dikkat çeken en önemli yapılardan birisi de Sapanca **Cami-i Cedid Çeşmesi**'dir (Resim: 187, 188). Çeşmenin mermer kaplama cephesi süsleme bakımından oldukça zengindir. İki yandan cepheyi kavrayan zarif konsol şeklindeki sütuncelerin üzerlerinde kabartma olarak natüralist yaprak motiflerinden meydana gelen birer bordür yerleştirilmiştir. Sütuncelerin alt ve üst kısımları zarif birer volüt şeklinde kıvrılmaktadır. Dışa doğru kademeli profillerle taşıntı yapan Ampir kemerin üzerinde yaprakların verev şekilde yerleştirildiği kabartma, bitkisel bir bordür yer almaktadır. Dışa taşkın kilit taşının ortasına da bir dal motifi yerleştirilmiştir. Çeşmenin mermer aynalığının etrafı sarmaşık biçimindeki bitkilerden meydana gelen bir bordür ile çerçevelenmiştir. Üst kısmına da kıvrık dal ve rûmilerden meydana gelen bir tepelik yerleştirilmiştir. Aynalığın ortasında kartuşlar içinde yazılmış zarif kitabe yer alır. Oldukça düzgün bir hat ile yazılan kitabe aşınmıştır. **Cami-i Cedid Çeşmesi** Batılılaşma Dönemi Osmanlı sanatında İstanbul çeşmelerindeki zengin cephe kompozisyonları kadar gösterişli olamazsa da süslemeleri genel karakterleri ile bu dönem çeşmeleri ile büyük benzerlik göstermektedir (Resim: 308, 310, 311)⁷¹².

6.5.4. Alçı

Bölge yapılarında oldukça az miktarda kullanılan alçı süslemenin görüldüğü tek yapı Merkez **Alicanlar Evi-I'**dır. Evin 1. katının güney-doğu köşesinde yer alan odanın duvarları alçı ile sıvanmış, duvar yüzeyleri alçı yaş iken mala ile şekil verilmek suretiyle helezonik şekillerden meydana gelen bir kompozisyon oluşturulmuştur. Oldukça ilginç olan bu süslemelerin üzerleri sonradan boyanmıştır (Resim: 13).

⁷¹² Karşılaştırma için bkz.: H.Ö. BARIŞTA, **İstanbul Çeşmeleri Bereketzade Çeşmesi**, İstanbul, 1989; H.Ö. BARIŞTA, **İstanbul Çeşmeleri**, Ankara, 1991 H.Ö. BARIŞTA, **İstanbul Çeşmeleri III**, Ankara, 1992; H.Ö. BARIŞTA, **İstanbul Çeşmeleri Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi**, İstanbul, 1995.

6.5.5. Taş

Bölgede incelediğimiz yapılarda taş süsleme en az görülen süsleme çeşididir. **Merkez Halkevi Binası** ve **Atatürk Evi (Müze Binası)**'nın cephelerinde yer alan kapı ve pencere kenarlarındaki konsollar, köşe silmelerinin üst kısımlarında yer alan volütler I. Milli Mimarlık Akımı cephe özelliklerini yansıtan taş süslemelerdir (Resim: 48, 53). İstasyon binalarının dışa taşkın pencere ve kapı kemerleri ile dışarı ve yukarı taşırılmış kilit taşları XIX. yy. sonlarında Osmanlı mimarisine hakim olan Eklektik sanat akımı çerçevesinde Ampir taş süslemeler olarak dikkat çekmektedir (Resim: 180, 181). Küçük bir süsleme örneği de Merkez Uzunçarşılı **Zekeriya ÇOBANLAR Dükkanı**'nın kitabe köşelerinde yer alan natüralist çiçek motifleridir. 1884 tarihli kitabenin bu süslemeleri Batılılaşma dönemi Osmanlı süslemelerinin genel karakterini yansıtmaktadır (Resim: 32).

6.5.6. Madenî

Sakarya ve ilçelerinde incelediğimiz yapılarda madeni süslemeler kapı tokmakları, kapı kolları, kapı kilitleri, pencere parmaklıkları, çatı saçakları, gezemek ve merdiven kokuluklarında görülmektedir. Bu süslemelerde başta demir olmak üzere, bronz ve pirinç malzeme kullanılmıştır.

6.5.6.1. Kapı tokmakları: Geleneksel Türk evinin en önemli süsleme unsurlarından olan kapı tokmakları bölge evlerinde de yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır⁷¹³. İncelediğimiz evler içinde özellikle Taraklı evlerinde daha çok görülen kapı tokmakları yakın zamanlara kadar çok sayıda bulunurken her geçen gün sayıları azalmaktadır.

Kapı tokmakları, bugünkü karşılığı ile kapı zili, eski evlerin kapılarını çalmak için kapı kanatları üzerine ve el yetiyecek yüksekliğe sabitleştirilen madeni bir levha ve buna bağlı halka ile elle vurularak ses çıkaran tokmağa denir⁷¹⁴. Ana işlevleri, kapıyı vurulmak yolu ile haber vermek ve çekerek kapıyı kapatmaktır⁷¹⁵.

⁷¹³ Kapı tokmakları için bkz.: E.B.ŞAPOLYO, "Kapı Tokmakları" **Önasya**, S.56, Ankara, 1970, s.13-14. C.E.ARSEVEN, "Kapı Tokmakları", S.A., C.2., İstanbul, 1983, s.951.; H.KARPUZ, **Türk-İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri**, Ankara, 1993.; Y. SAYAN, **Uşak Evleri**, Ankara, 1997; H.ÇAL, "Niğde Kapı Tokmakları", **Art-Dekor**, S.77, İstanbul, 1999, s.122-125.; H.ÇAL, "Osmanlı Kapı Halkaları ve Kapı Tokmakları", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.II, Ankara, 1999, s.275-284.;

⁷¹⁴ ARSEVEN, Kapı, s.951.

⁷¹⁵ ÇAL, Osmanlı, s.275.

XIX. yy.dan itibaren Osmanlı toplumunda yoğunlaşan Batı etkilerine bağlı olarak kapı tokmaklarında da bu etkiler görülmeye başlamıştır. Bunların bir kısmı Avrupa'dan ithal edilmiş, bir kısmı da yerli üretimdir. Ancak bazı tiplerin Avrupa'dan ithal mi, yoksa o moda ile Osmanlı topraklarında üretilen örnekler mi olduğunu doğru belirlemek de çok kolay değildir⁷¹⁶.

Taraklı evlerinde rastladığımız kapı tokmakları döküm tekniğinde olup pirinçten ve demirden yapılmışlardır. Ana gövdesi döküm tekniği ile yapılan tokmakların aynalıklarında delme tekniği kullanılmıştır. İncelediğimiz kapı tokmakları H. ÇAL'ın⁷¹⁷ yaptığı sınıflamaya göre "Geometrik Biçimli Kapı Tokmakları" grubunun "Yatay Oval Biçimli Kapı Tokmakları" sınıfında yer almaktadır. Taraklı **Çakırlar Evi**, **Meriç ÖZEN Evi** ve **Selahattin KOZCAĞIZ Evi**'nde gördüğümüz bu tokmaklar biri birlerine çok benzemektedirler (Resim: 206, 252, 266). Yatay oval biçimli kapı tokmaklarının gövdeleri ağzı yukarı doğru olan bir "C" şeklindedir. Tokmakların uçları volütlüdür. Gövdelerinin alt ortasında, bastırılarak yapılmış parmak izine benzer, ortadaki büyük yanlardaki küçük, yan yana üçer tane şekil vardır. Tokmakların çevresinin kapı dışında kalan baş kısmı, yatay kısa bir boru şeklindedir. Tokmakların üst ucunda bulunan çıkıntıları bu küçük boruların uçlarına takılırlar. Boruların üzeri boğumludur. İncelediğimiz tokmalarda farklılık genelde bu boğumların şekillerinde ve sayılarında kendini göstermektedir. Bu da tokmakların aynı kalıptan çıkmadığını doğrulamaktadır.

Aynaları kapı çivisinden yukarı doğru dik duran bir yaprak biçiminde olup içleri ajur tekniği ile yukarı doğru giderek yükselen dikey oylumlarla süslenmiştir. Taraklı **Çakırlar Evi** kapı tokmağının aynası diğerlerine göre daha yayvan olup üzeri bir taç şeklinde sonlandırılmıştır. Diğer tokmakların aynalıklarının üst kısmı ise yuvarlak yaprak çıkıntıları şeklindedir. Alt parçayı oluşturan kabaralar daha küçük ölçülerde olup palmet yaprağını hatırlatmaktadır. Bunların da içerisi ajur tekniği ile oylumlanmıştır.

Geleneksel Türk evlerinde yaygın tip olarak görülen bu kapı tokmaklarının benzerleri Bursa, Kayseri ve Uşak evlerinde de görülmektedir (Resim: 342, 343, 344).

⁷¹⁶ ÇAL, Osmanlı, s.275.

⁷¹⁷ ÇAL,Osmanlı, s.276-283.

6.5.6.2. Kapı kolları: Sakarya evlerinde çift kanatlı cümle kapılarında kullanılan kapı kolları özellikle XX. yy. başlarında yapılan yapılarda yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim: 345, 346). Malzemesi pirinç olan bu kapı kolları döküm tekniği ile yapılmışlardır. Çift kanatlı kapının iki kanadına karşılıklı, aynı hizada, daha çok yatay olarak yerleştirilen kapı kolları, kapıyı tutup kapamaya yarar. Tutacak ve aynalık kısımlarından meydana gelen bu kapı kollarının bir çoğunda zengin süslemeler dikkat çekmektedir. Tutacak kısımları yaygın olarak, boğumlu, burmalı veya sade silindir görünümündedir. Tutacağın her iki ucu küp veya yuvarlak formlu iki çıkıntı ile sonlanmıştır. Bu çıkıntıların üzerinde çeşitli geometrik şekillerden oluşan süslemeler bulunmaktadır. Çıkıntıların uçları ise boğumlu bir şekilde yanlara doğru uzatılmıştır. Aynalıkların kenarları şemse motifi şeklinde olup iki uç palmet şeklinde sonlanmaktadır. Merkez **Suat KIZILKAYA Evi**, Geyve **Antakyalı Ali Efendi Evi**, Pamukova **Orhan GÜREVİN Evi**, Sapanca **Arif Rıza BOYCAN Evi**, **Selahattin BİLGİN Evi**, **Eyüp YIĞIN Evi**, Taraklı **Çakırlar Evi** ve **Çakıroğlu Konağı** bu tarz kapı kollarının görüldüğü evlerdir (Resim: 18, 84,127, 149, 154, 163, 199, 217).

6.5.6.3. Kapı kilitleri: Sakarya evlerinde cümle kapılarının arkasında oldukça ayrıntılı kapı kilit sistemleri bulunmaktadır. Malzemesi demir olan bu kapı kilitleri işçilik bakımından dikkat çekicidir. Bu kapı kilitleri gövde, mandal ve kilit yuvasından meydana gelmektedir. Kapının dış yüzünde yer alan kapı tokmağı çalındıktan sonra üst kattan kapı kilidinin diline bağlı ip çekilmek sureti ile kapı açılır. Bazen de kapı kilidinin dili altına konulan bir kıymık parçası dili devamlı açık tutar, o zaman yalnız dışarıdaki mandal kaldırılarak kapı açılabilir. Kapı iç yüzünde mandal kolu, ve kilit bulunmaktadır. İçerde bulunan kapı mandalı aynalarının gövdeleri genellikle şemse motifi biçiminde olup uçları palmet şeklinde sonlanmaktadır. Taraklı **Çakırlar Evi** kilit aynalığının uçları iki yana doğru bükülen çift başlı kartal motifini hatırlatmaktadır (Resim: 207).Üzerinde iki kilit deliği bulunmaktadır. Alttaki delik sürgüyü hareket ettirerek kapıyı kilitler ve açar; üstteki delik ise dili yukarı kaldırarak kapının açılmasını sağlar. Bazı evlerde kilit delikleri içerden görünmeyi engellemek için küçük kapakçıklarla kapatılmıştır. Pamukova **Suat YAVUZ Evi**'nde olduğu gibi bazı evlerde fazladan güvenlik önlemi olarak demir kollar kullanılmıştır (Resim: 131).

Geyve **Antakyalı Ali Efendi Evi** , Hendek **Mollalar Evi** ve Taraklı **Çakırlar Evi**, **Selahattin KOZCAĞIZ Evi**, bu tarz kilit sistemlerinin olduğu evlerdir

(Resim:85,110, 207, 267). Benzer örnekler Safranbolu evlerinde⁷¹⁸ ve Uşak evlerinde⁷¹⁹ de karşımıza çıkmaktadır (Resim: 347).

6.5.6.4. Korkuluklar: Sakarya bölgesinde sivil mimari eserler içinde demir süslemeler daha çok evlerde karşımıza çıkmaktadır. Demir malzeme sıcak işlenmiş olarak kapı, pencere korkuluklarında ve merdiven tırabzanlarında kullanıldığı görülmektedir. Bu demir süslemeler Osmanlı sanatında Batılılaşma sürecinde Barok ve Ampir dönemlerde sevilerek kullanılan "S", "C" kıvrımlı bitki motifleri ile salt geometrik şekillerin uzatılması veya yayvanlaştırılması karakterlerine uygun özellikler göstermektedir. Sapanca **Eyüp YİĞİN Evi**, Taraklı **Çakırlar Evi**, **Çakırlar Konağı**, Hendek **Mollalar Evi** demir süslemelerin görüldüğü örneklerdir (Resim: 119, 75) (Çizim: 63). Benzer örnekleri bölgede Sapanca Mahmudiye Köyü **Hasan Fehmi Paşa Camii** (1887) (Resim: 348) ve Sapanca Uzunkum **Rahime Sultan Camii** (1893)⁷²⁰ gibi geç dönem camilerinde de görülmektedir.

6.6. Sanatçılar: Bölgede incelediğimiz yapıların üzerinde yer alan kitabelerde sadece üç sanatçı adı geçmektedir. Bunlardan ikisi II. Bayezid Köprüsü üzerinde yer alan mermer celi sülüs kitabede bulunan hattat "fakîr Abdullah" ve mimar "Murad bin Abdullah"tır. Diğer sanatçı ise Gün Sokak çeşmesinde hattat olarak adı geçen "Yusuf Şevki"dir.

⁷¹⁸ Karşılaştırma için bkz.: GÜNAY, s.113, Resim: 79-80.

⁷¹⁹ Karşılaştırma için bkz.: SAYAN, s.108, Resim: 87.

⁷²⁰ Y. ÇETİN, s.34-49.

SONUÇ

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan hemen sonra Osmanlı hakimiyetine giren Sakarya bölgesi kaynaklarının zenginliği ve elverişli iklimi sayesinde kısa bir süre içinde bir çok yerleşim alanlarına sahne olmuştur. İlk yıllardan itibaren mimari alanda hızlı bir yapılanma sürecine girmiş olan bölgenin adı Osmanlı padişahlarına ve devlet adamlarına ait bir çok vakıf kayıtlarında zikredilmiştir. Bölgenin baş kent İstanbul'a yakın olması nedeni ile bu yapılanma Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar devam etmiştir. Asıl büyük gelişmenin XIX. yy. sonlarında görüldüğü bölgede özellikle 1899 yılında İstanbul-Bağdat Demiryolu Projesi kapsamında demiryolunun gelmesi ile daha da hızlanmıştır. Bu nedenle günümüze ulaşan yapıların büyük bir kısmı XIX. yy. sonlarında yapılmıştır. Ancak bölgenin 1. derecede deprem kuşağı üzerinde bulunması yapıların tahrip olmasına, bir bölümünün de yok olmasına neden olmuştur.

Osmanlı döneminden günümüze ulaşmayan Sapanca Rüstem Paşa Külliyesi dışında geniş kapsamlı bir külliyenin görülmediği Sakarya'da tarihi doku korunamamıştır. Kent merkezinde harap halde günümüze ulaşabilen birkaç çeşme, dükkan, ev ve hamam dışında tarihi doku hemen hemen yok olmuştur. Merkez ilçede günümüze ulaşan en eski hamam olan Millet Hamamı plan ve süsleme bakımından XVII. yy. Osmanlı hamamlarının tipik özelliklerini bünyesinde taşımaktadır. Çeşmeler ve dükkanlar ise genelde sade, bezemesiz olup dış cephe mimarileri ile XIX.yy. sonu XX. yy. başı Osmanlı mimari programına uygun özellikler sergilemektedir.

İlçe merkezleri içinde tarihi dokusunu en iyi koruyan Taraklı ilçesidir. Osmanlı şehirciliği ve mimarlık tarihi bakımından hamamı, çarşıları, çeşmesi, hanı ve evleri ile kent ölçeğinde veriler sunabilecek Taraklı, il genelinde nitelikli eserlerin daha çok yoğunlaştığı bir merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle konut mimarisi bakımından tarihleri XIX. yy. ortalarına kadar inen geleneksel evleri ile bir açık hava müzesi görünümündedir. İlçe merkezinde Yunus Paşa Hamamı olarak bilinen ve tarihi Osmanlı'nın bölgeyi ilk fethettiği döneme kadar uzanan yapı Erken Osmanlı dönemine ait Bursa bölgesi hamamları ile büyük benzerlik göstermektedir. XIX. yy. Osmanlı han mimarisinde yaygın olarak görülen ancak dayanıksız inşa malzemelerinden dolayı günümüze fazla örneği ulaşamayan ahşap hanların bölgede günümüze ulaşabilmiş tek örneği olan Taraklı Han (Hacı Atıf Hanı) Taraklı'da bulunmaktadır.

Günümüze orijinal hali ile çok az yapının ulaştığı Geyve ilçesi tarihi dokusunu koruyamamıştır. Osmanlıdan günümüze ulaşan tek köprü olan II. Bayezid Köprüsü mimari ve süsleme özellikleri bakımından klasik Osmanlı köprü mimarisi programına uygun özellikler taşımaktadır.

Hendek, Kaynarca, Sapanca, Söğütlü ve Pamukova ilçelerinde günümüze bir kaç sivil mimari örneği ulaşmasına rağmen tarihi dokuları hızla yok olmaktadır. Bu yapıların içinde Büyük Söğütlü Hamamı âyanlık kurumunun güçlendiği, büyük toprak sahipliği ve derebeylikle aynı anlama geldiği XVIII. ve XIX. yy. Osmanlı tarihine ait bir belge olarak varlığını korumaktadır. Kayıtlarda bölgede bu döneme ait bir çok benzer örnek olmasına rağmen günümüze ulaşabilmiş tek örnek olması açısından önemlidir.

Bir diğer sivil mimari grubu olan ve 1899 yılında İstanbul Bağdat demiryolu güzergâhında kurulan demiryolu istasyon binaları plan olarak III. sınıf tip proje doğrultusunda inşa edilmiş olup mimari özellikleri ile aynı gruptan İzmit, Bilecik, Ankara ve Afyon bölgelerindeki istasyon binaları ile ortak özellikler göstermektedir.

İncelediğimiz sivil mimari örnekleri arasında en büyük grubu evler oluşturmaktadır. Anadolu'nun diğer kentlerinde olduğu gibi Sakarya evlerinin oluşumunda da tabii şartların yanında; inanç, kültür ve gelenek gibi sosyal değerler başlıca etken olmuştur. Osmanlı'nın en erken dönemlerinden itibaren geleneksel Türk konut mimarisi ile tanışan bölge bu alanda köklü bir geleneğe sahip olmuştur. Bölge, Balkanlardan Kafkasya'ya kadar geniş bir coğrafyadan bir çok defa göç almasına rağmen konut mimarisinde geleneksel yapısını korumuştur. Bu nedenle geleneksel Sakarya evlerinde, Anadolu Türk konutlarında yaygın olarak görülen "iç sofalı" ve "orta sofalı" plan tipleri başlıca uygulama alanı olmuştur.

Plan ve işlevsellik bakımından geleneksel konut mimarisinden ayrılmayan bölge evleri süsleme bakımından başkent İstanbul'a olan yakınlıktan dolayı özellikle XIX. yy. moda beğenisinin etkisi altında kalmıştır. Evlerde Barok, Rokoko ve Ampir unsurlar Batılılaşma dönemi Osmanlı sanatının programına uygun olarak seçmecî bir tarzda uygulanmıştır.

Klasik Türk evleri karakterini yansıtan bu evler, bölgeler açısından değerlendirildiğinde Batı Anadolu ve Batı Karadeniz evleri ile yakın benzerlik göstermektedir.

İncelediğimiz yapılarda süslemeler daha ziyade iç mekânlarda özellikle de evlerin başodalarında önem kazanmaktadır. Tavanlar, tavan göbekleri ve duvarlar süslemelerin yoğunlaştığı yerlerdir. Özellikle kalemişi süslemeler başkent üslubunu taklit etmektedir.

Süslemelerde malzeme olarak ahşap, boya, metal az miktarda da mermer kullanılmıştır. Süslemeyi oluşturan motifler geometrik ve bitkisel motifler olup figürlü süsleme görülmemektedir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan son dönemine kadar oldukça geniş bir zaman dilimi içinde yapı örnekleri gördüğümüz bölgenin en karakteristik yapıları olarak evler dikkat çekmektedir. Bu evlerin korunması ve gelecek nesillere ulaştırılması bölge için olduğu kadar Türk mimarisi için de hayati bir önem taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- ACAR, Ahmet, “Türkiye’de Depremler”, **Çeşitli Konular**, Erzurum, 1978, s.337-338.
- ACUN, Hakkı, “Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları”, **Vakıflar Dergisi**, C.XIII. İstanbul, 1981, s.635-716.
- ACUN, Hakkı, **Sakarya İli Taraklı İlçesi ve Yunus Paşa Camii**, Ankara, 1996.
- Ahmet Eflaki, **Ariflerin Menkıbeleri I**, (Çev.Tahsin YAZICI), Ankara, 1986.
- AKIN, Günkut, “Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşim” **Habitat-II**, İstanbul, 1996, s.248-256.
- AKIN, Nur, “Ev” mad., **Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.11, İstanbul, 1997, s.502-512.
- AKPINAR, Ayşen, “Göynük Evleri”, **İlgi**, S.39, İstanbul,1984, s.7-8.
- ARDOS, Müjgan, **Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi**, C.I, İstanbul, 1955.
- AREL, Ayda, **Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci**, İstanbul, 1975.
- AREL, Ayda, **Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar**, İzmir, 1982.
- AREL, Ayda, “Osmanlı Mimarisinde İkamet Kuleleri”, **XI.Türk Tarihi Kongresi Bildirileri**, Ankara,1986, s.2323-2331.
- ARIK, M. Oluş, ”Kubadâbad Sarayı”, **Önasya Dergisi**, S.37 Ankara, 1968, s.8-9.
- ARIK, Rüçhan, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, 1976.
- ARSEVEN, C. Esat, “Arasta”, maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1983, s.95.
- ARSEVEN, C. Esat, “Bağdadi” maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1983, s.152.
- ARSEVEN, C. Esat, “Çeşme” maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1983, s.388-390.
- ARSEVEN, C. Esat, “Dükkan” maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1983, s.497.
- ARSEVEN, C. Esat, “Ev” maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1983, s.546-575.

- ARSEVEN, C. Esat, "Han" maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, C.II, İstanbul, 1983, s.685-686.
- ARSEVEN, C. Esat, "Hamam" maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, C.II. İstanbul, 1983, s.678-683.
- ARSEVEN, C. Esat, "Kapı Tokmakları" maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, C.II, İstanbul, 1983, s.951.
- ARSEVEN, C. Esat, "Köprü", maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, C.III., İstanbul, 1983, s.1127-1134.
- ARSEVEN, C. Esat, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1970.
- ARU, K. Ahmet, **Türk Hamamları Etüdü**, İstanbul, 1940.
- ASLANAPA, Oktay, "Diyarbakır Kazısında İlk Rapor (1961)", **Türk Arkeoloji Dergisi**, II/2, Ankara, (1961) 1962 s.10-18.
- ASLANAPA, Oktay, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1983.
- ASLANAPA, Oktay, **Türk Sanatı I-II**, İstanbul, 1984.
- ASLANAPA, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, 1986.
- Aşıkpaşazade, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, (Haz. Atsız), İstanbul, 1982.
- AYTÖRE, Ayhan "Türkiye'de Su Mimarisi", **I.Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Tebliğler**, Ankara, 1962, s.45-69.
- AYVERDİ, E. Hakkı, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451) II**, İstanbul, 1973.
- AYVERDİ, E. Hakkı, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481)**, İstanbul, 1973.
- AYVERDİ, E. Hakkı, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, Ertuğrul Osman ve Orhan Gaziler 630-805 (1230-1402)I**, İstanbul, 1973.
- BARIŞTA, H. Örcün, **İstanbul Çeşmeleri Bereketzade Çeşmesi**, İstanbul, 1989.
- BARIŞTA, H. Örcün, **İstanbul Çeşmeleri**, Ankara, 1991.
- BARIŞTA, H. Örcün, **İstanbul Çeşmeleri III**, Ankara, 1992
- BARIŞTA, H. Örcün, **İstanbul Çeşmeleri, Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi**, Ankara, 1995.
- BARIŞTA, H. Örcün, "Başkent İstanbul'dan Örnekleri İle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri", **Türkler**, C.12, Ankara, 2002, s.243-246.
- BARKAN, Ö. Lütfi-MERİÇLİ, Enver, **Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri**, I,

- Ankara, 1988.
- BAŞ, Ali, **Kayseri Ticaret Yapıları Üzerine Bir Araştırma**, Kayseri, 1996.
- BAŞKAN, Remzi, “Geleneksel Anadolu Türk Evleri”, **Türk İslam Sanatı Üzerine Denemeler**, İstanbul, 1990, s.31-35.
- BATUR, Afife, “Art Nouveau”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C.I., İstanbul, 1998, s.327-331.
- BAYKARA, Tuncer, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş**, Ankara, 1980.
- BAYRAKTAR, Sami, **Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2005.
- BEKSAÇ, Engin, ”Bithynia'nın Erken Tarihinde Sakarya ve Arkeolojisi”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I, Sakarya, 2005, s.11-32.
- BEKTAŞ, Cengiz, **Türk Evi**, İstanbul, 1996.
- BERK, Celile, **Konya Evleri**, İstanbul, 1951.
- BERKİ, A. Himmet, “Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahları”, **Vakıflar Dergisi**, S.V, Ankara, 1962, s.127-128.
- BİLECİK, Gülberk, “Mimar Sinan'ın Az Tanınan Bir Eseri. Sapanca Rüstem Paşa Camii ve Bağlı Yapıları”, **I.Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (22-23 Haziran 1998)**, Adapazarı, 1999, s.211-214.
- BİLGİNT, Turgut, **Adapazarı Ovası ve Sapanca Oluğunun Alüviyal Morfolojisi ve Kuaternerdeki Jeomorfolojik Tekamülü**, İstanbul, 1984.
- BİNAN, Muhittin, **Türk Saçak ve Kornişleri İlk Çağlar, Selçuk ve Osmanlı Devirleri, Yabancı Devirlerle Mukayeseler**, İstanbul, 1952.
- BORAZAN, Z.Yusuf, “Milli Mücadelede Alifuatpaşa İstasyonu”, **Irmak Dergisi**, S: 61, Sakarya, 2006, s.18.
- CANSEVER, Turgut, “Türk Evinin Mimarisi”, **Türkler**, C.12, Ankara 2002, s.200-203.
- CEZAR, Mustafa, **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, İstanbul, 1977.
- CEZAR, Mustafa, **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi**, İstanbul, 1985.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Kervansaray” maddesi, **Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.25, Ankara, 2002, s.299-302.
- ÇAKMAK, Canan, **Tire Hamamları**, Ankara, 2002.
- ÇAL, Halit, “Niğde Kapı Tokmakları”, **Art-Dekor**, S.77, İstanbul, 1999, s.122-125.

- ÇAL, Halit, “Osmanlı Kapı Halkaları ve Kapı Tokmakları”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.II, Ankara, 1999, s.275-284.
- ÇAYCI, Ahmet, **Anadolu Selçuklu Sanatı’nda Gezegen ve Burç Tasvirleri**, Ankara, 2002.
- ÇEÇEN, Kazım, “Köprü” maddesi **Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.26, Ankara, 2000, s.252-255.
- ÇETİN Atilla, “Adapazarı Ayanı Kara Osman Ağa’nın Muhallefât Defteri (1816)”, **Doç. Dr. Mahmut Pehlivan Armağanı**, Sakarya, 2000, s.21-23.
- ÇETİN, Atilla, “Yabancı Bir Gezgin Kont A. De Maustier’nin Gözüyle 1862’de Sakarya Bölgesi I”, **Sakarya Ekonomi Dergisi**, S:15, Adapazarı, 2001, s.31.
- ÇETİN, Atilla, “Karasu Ayânı Hacı Abdi Bey Geyve Köprüsünün Onarımı” **Sakarya Ekonomi Dergisi**, Yıl.6, S.36, Adapazarı, 2004, s.45-46.
- ÇETİN, Atilla, “Osmanlı Devletinin Yakınçağ Döneminde Sakarya Tarihi”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I, Sakarya, 2005, s.345-407.
- ÇETİN, Atilla, “Sakarya Meşhurları Üzerine Bir Deneme (Osmanlı Dönemi)”, **Sakarya İli Tarihi**, II, Sakarya, 2005, s.673-684.
- ÇETİN, Yusuf, **Sakarya ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Dini Mimari Eserler**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1999, s.36.
- ÇORUHLU, Tülin, “Sakarya İlinde Türk El Sanatları”, **Sakarya İli Tarihi**, C.II, Sakarya, 2005, s.1097-1110.
- ÇORUHLU, Tülin, “Sakarya’da Türk Devri Taşınır ve Taşınmaz Kültür Varlıkları” **Sakarya İli Tarihi**, C.II, Sakarya, 2005. s.1111-1125.
- ÇULPAN, Cevdet, **Türk Taş Köprüleri (Ortaçağ’dan Osmanlı Devri Sonuna Kadar)**, Ankara, 1975.
- DAĞLI, Ahmet, **19.yy. Adapazarı-Kocaeli Bölgesi Medrese ve Tekke-Zaviyeleri**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adapazarı, 2002.
- DARKOT, Besim, “Sakarya ”maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, C.X, İstanbul, 1966, s.3.
- DEMİR, Mustafa, “Sakarya’da Türk Yerleşim Yapısı”, **Sakarya İli Tarihi.**, C.I, Sakarya, 2005, s.97-109.
- DÖNMEZ, Emine, “Geyve II. Bayezid Köprüsü’nün Kanuni Dönemi Kitabesi”

- I.Sakarya ve çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (22-23 Haziran 1998),**
Adapazarı, 1999, s.215-216.
- EKER, Yılmaz, "Osmanlı Çeşmeleri", **İlgi**, S.96, İstanbul, 1979, s.3-7.
- EKİN, Ümit, "Bizans ve Osmanlı Dönemi'nde Sakarya Bölgesi'ni Etkileyen Depremler", **Sakarya İli Tarihi**, C.I, Sakarya, 2005, s.685-693.
- ELDEM, S. Hakkı, **Türk Evi Plan Tipleri**, İstanbul, 1954.
- ERDOĞAN, Muzaffer, "Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri", **Vakıflar Dergisi**, C.VII, İstanbul, 1968, s.172-185.
- ERENDİL, Muzaffer, **Türlü Yönleri İle Sakarya İli**, İstanbul, 1982.
- EROĞLU, Türker-KÖKTA, Yavuz-EROĞLU, Erol-GÖNÜLTAŞ H., Çiğdem, **Sakarya Halk Kültürü (Derleme Çalışması)**, Sakarya, 2003.
- ERPİ, Feyyaz, "Sosyo-Kültürel Yapının Yerel Konut Mimarisindeki Yansıması Üzerine Kıyaslamalı Üç Örnek: Türk, Rum ve Levanten Konut Mimarileri", **Türk Halk Mimarisi Sempozyumu**, Ankara, 1991, s.73-84.
- ERSOY, Bozkurt, "Osmanlı Şehir İçi Hanları Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri", **Sanat Tarihi Dergisi**, S.VII, İzmir, 1994, s.76-80.
- ERSOY, Bozkurt, **İzmir Hanları**, Ankara, 1991.
- ESER, Lami, **Kütahya Evleri**, İstanbul, 1955.
- ESİN, Emel, "Muyanlık", Uygur "Buyan" Yapısından (Vihara) Hakanlı Muyanlığına (Ribat) ve Selçuklu Han ile Medresesine Gelişme" **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1972, s.83-91.
- Evliya Çelebi, **Seyahatname**, CI-II (Sadeleştiren:T.TEMELKURAN-N.AKTAŞ-M.ÇEVİK), İstanbul, 1984.
- EYİCE, Semavi, "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme" **Tarih Dergisi**, S.XI, İstanbul, 1960, s.108-115.
- EYİCE, Semavi, "Çeşme" maddesi, **Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.8, İstanbul, 1993, s.277-279.
- EYİCE, Semavi, "Hamam" maddesi, **Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.15, İstanbul, 1997, s.417-419.
- EYİCE, Semavi, "Beyazid II. Köprüsü" maddesi, **Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.6, Ankara, 2000, s.49-50.
- GÖYÜNÇ, Nejat, "Osmanlı Belgelerinde Konut Terminolojisi", **Habitat-II**, İstanbul,

2000, s.264-267.

GRABAR, Oleg, **İslam Sanatının Oluşumu** (Çev.N.Yavuz), İstanbul, 1998.

GÜNAY, Reha, **Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu**, Ankara, 1989.

GÜNDOĞDU, Hamza-ÖZKAN, Haldun, “Erzurum Çevresinden Bazı Köprüler I”,

Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Yıl 1994, S.1,
Erzurum, 1995, s.23-45.

GÜRAN, Ceyhan, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, Ankara,
1978.

HAMMER, Joseph, **Osmanlı Devleti Tarihi** (Çev. M.ATA), İstanbul, 1982.

HASOL, Doğan, **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, İstanbul, 1990.

Haydar Çelebi, **Rûzname** (Haz.Y.SENEMOĞLU), İstanbul, 1977.

Hazırlama Kurulu, **Sakarya İl Yıllığı**, Ankara, 1967.

Hazırlama Kurulu, **1923, 1943, 1957, 1967 Sakarya Depremleri**, Adapazarı, 1967.

Hazırlama Kurulu, **Sakarya ve Deprem**, Sakarya, 2000.

Hazırlama Kurulu, **Sapanca 2000** (Basım yeri ve yılı belirtilmemiş).

Hazırlama Kurulu, **Fotoğraflarla Taraklı**, Adapazarı, 2005.

Hoca Sadettin Efendi, **Tac'üt-Tevarih**, (Haz. İ.PARMAKSIZOĞLU), C.I, İstanbul,
1974.

İŞİK, Adem, “Eskiçağ Tarihinde Sakarya ve Çevresi”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I,
Sakarya,2005, s.49-55.

İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, (Haz. İ. PARMAKSIZOĞLU), İstanbul,
1986.

İLTER, Fügen, “Anadolu’nun Erken Devir Türk Köprüleri ile İran Köprü Mimarlığı
İlişkileri”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, S.9,
Ankara, 1978. s.275-277.

İLTER, Fügen, **Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri**, Ankara, 1978.

İPEK, Nedim, “Sakarya’ya Türk Göçleri”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I, s.633-660.

İPLİKÇİOĞLU, Bülent, **Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları**, İstanbul, 1994.

İREZ, Feryal, **XIX. Yüzyıl Osmanlı Saray Mobilyası**, Ankara, 1989.

İsazâde Tarihi (Çev. Z.YILMAZER), İstanbul, 1955.

İŞSEVER, A. Naci, **Taraklı**, Ankara, 1994.

KARAPİLEHVARIAN, Nuran, “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, **Türkler**, C.12, Ankara,

- 2002, s.247-251.
- KARAMAĞARALI, Haluk, “Anadolu Selçuklu Kervansarayları”, **Önasya Dergisi**, S.61-62, İstanbul, 1970, s.4-5.
- KARPUZ, Haşim, “ Osmanlı’da Konut Mimarisi Konya Örneği”, **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler**, İstanbul, 2000, s.392-394.
- KARPUZ, Haşim, **Şebinkarahisar**, Ankara, 1989.
- KARPUZ, Haşim, **Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri**, Ankara, 1993.
- Katip Çelebi, **Cihannüma**, İstanbul, 1732.
- KAYRAN, Elif, **Kocaeli Sancağı Mutasarrıfları ve Faaliyetleri (XVIII.Yüzyıl Sonu XIX. Yüzyıl Başı)**, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2002.
- KONUĞU, Enver, ”Sakarya’nın Tarihi Coğrafyası”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I, Sakarya, 2005, s.33-47.
- KONUĞU, Enver, “Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Sakarya Bölgesi”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I., Sakarya, 2005, s.65-88.
- KONUĞU, Enver, “Sakarya Yolları, Karayolu ve Demir Yolu Ulaşımı”, **Sakarya İli Tarihi**, C.II, Sakarya, 2005, s.595-631.
- KONUĞU, Enver, “Sakarya Kaleleri”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I, Sakarya, 2005, s.89-96.
- KONUĞU, Enver, “Sakarya ve Gezinler”, **Sakarya İli Tarihi**, C-I, Sakarya, 2005, s.111-168.
- KONUĞU, Enver, “Sapanca Gölü’nü İzmit Körfezi İle Birleştirme Çalışmaları”, **Sakarya İli Tarihi.**, C.I, Sakarya, 2005, s.327-343.
- KONUĞU, Enver, ”Sakarya ve Çevresinde Selçuklular”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I, Sakarya, 2005, s.57-63.
- KONUĞU, Enver-SELVİ Haluk, “Milli Mücadele Döneminde Adapazarı ve Çevresi (1918-1922)”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I, Sakarya, 2005, s.497-593.
- KÖMÜRÇÜOĞLU, Eyüp, **Ankara Evleri**, İstanbul,1950.
- KUBAN, Doğan, ”Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler” **Vakıflar Dergisi**, S.VII. İstanbul, 1968, s.53-73.
- KUBAN, Doğan, “Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler”, **Türk ve İslam Sanatları Üzerine Denemeler**, İstanbul, 1982, s.192-211.

- KUBAN, Doğan, "Mihrimah Sultan Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, 1994. s.454.
- KUBAN, Doğan, **100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi**, İstanbul, 1994.
- KURAN, Abdullah, **Mimar Sinan**, İstanbul, 1986.
- KÜÇÜKERMEN, Önder-GÜNER, Şemsi, **Anadolu Mirasında Türk Evleri**, İstanbul, 1995.
- KÜÇÜKERMEN, Önder, **Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi**, İstanbul, 1996.
- Mehmed Neşrî, **Kitâb-ı Cihannümâ**, (Haz. F.R.UNAT-M.A. KÖYMEN), C.I, Ankara, 1967.
- MEMİŞ, Ekrem, **Eskiçağ Türkiye Tarihi**, Konya, 1995.
- ORAL, M. Zeki, "Kubadâbad Bulundu", **Anıt**, C.I, No: 10, 1949, s.2-23.
- OSTROGORSKY, George, **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev. F. İŞILTAN), Ankara, 1981.
- OTTODORN, Katerina-ÖNDER, Mehmet, "Kubad-Âbad Kazıları 1965 Yılı Ön Raporu", **Türk Arkeoloji Dergisi**, 14/1-2 , Ankara, 1965 (1967), s.237-248.
- ÖDEKAN, Ayla, "Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümler", **Semavi Eyice'ye Armağan, İstanbul Yazıları**, İstanbul, 1992, s.281-297.
- ÖNDER, Mehmet, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Ankara, 1984.
- ÖNEY, Gönül, **Beylikler Devri Sanatı XIV-XV.Yüzyıl (1300-1453)**, Ankara, 1989.
- ÖNGE, Yılmaz, "Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma", **Vakıflar Dergisi**, C.XII, Ankara, 1978, s.121-135.
- ÖNGE, Yılmaz, "Bursa'da İrgandı Köprüsü'nün Orijinal Mimarisi", **Vakıflar Dergisi**, C.XIII., Ankara, 1981, s. 425-448.
- ÖNGE, Yılmaz, "Konya Evinin Tezyinatı", **Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 1991, s.140-143.
- ÖNGE, Yılmaz, **Anadolu'da XII-XIII.Yüzyıl Türk Hamamları**, Ankara, 1995.
- ÖNGE, Yılmaz, **Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları**, Ankara, 1997.
- ÖZALP, Kazım, **Milli Mücadele I (1919-1922)**, Ankara, 1988.
- ÖZDENİZ, Engin, **İstanbul'daki Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Sebilleri**, İstanbul, 1955.
- ÖZDEŞ, Gündüz, **Türk Çarşıları**, İstanbul, 1953.
- ÖZEL, Sabahattin, "Milli Mücadelede Geyve Boğazı'nın Önemi", **Irmak Dergisi**, S:

- 61, Sakarya, 2006, s.15-17.
- ÖZEL, Sabahattin-KIRBAÇ, Safiye, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Sakarya’da Mülki Yapı”, **Sakarya İli Tarihi**, C.II., Sakarya, 2005, s.847-876.
- ÖZKÖSE, Aysun, **Ahşap Kültürü Anadolu’nun Ahşap Evleri**, Ankara, 2001.
- ÖZSAİT, Mehmet, “Anadolu’da Helenistik Dönem”, **Görsel Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, C.II, İstanbul, 1982, s. 334-373.
- ÖZTUNA, Yılmaz, **Osmanlı Devleti Tarihi**, İstanbul, 1986.
- ÖZTÜRK, Şehabettin, **Bitlis Su Mimarisi**, Malatya, 2004.
- ÖZTÜRK, Yücel, “XVI.Asırdan XVII. Asrın Başlarına Kadar Ada Kazası”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I. Sakarya, 2005, s.223-304.
- ÖZÜDOĞRU, Şerife, **Göynük ve Taraklı’da Türk Mimari Eserleri**, Eskişehir, 1999.
- ÖZÜDOĞRU, Şerife-ERTUĞRUL, Zeynep-MANAZ, Selma, **Eskişehir Odunpazarı ve Sivrihisar Evlerinin Cephe Örnekleri**, Eskişehir, 2005.
- PEKCAN, Nilüfer, “Karadere Uvalaları (Adapazarı)”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Dergisi**, S.IV, İstanbul 1996, s. 217-220.
- RAMAZANOĞLU, Gözde, **Mimar Sinan’da Tezyinat Anlayışı**, Ankara, 1995.
- RENDA, Günseli, “19.yy.da Kalem İşi Nakış-Duvar Resmi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**,VI., İstanbul, 1983, s.1532.
- RENDA, Günseli, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850**, Ankara, 1997.
- Sakarya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Sakarya Turizm Envanteri 2005** (Basım yeri ve yılı belirtilmemiştir.).
- “Sakarya” maddesi, **Anabritanica Genel Kültür Ansiklopedisi**, C.18, İstanbul, 1989, s. 626.
- “Sakarya” maddesi, **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, İstanbul, 1971, s.2810-2811.
- “Sakarya” maddesi, **Yurt Ansiklopedisi**, C.19, İstanbul, 1983, s.6439-6465.
- SARRE, Fredrik-HERZFELD, Ernst, **Archäologische, Reise im Euphrat Und Tigris Gebeit**, Berlin, 1920.
- SAYAN, Yüksel, **Uşak Evleri**, Ankara, 1997.
- SELVİ, Haluk, “II.Meşrutiyet Döneminde Adapazarı ve Çevresi (1908-1918)”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I, Sakarya, 2005, s.449-496.

- SEVİN, Veli, “Frigler”, **Görsel Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, C.II, İstanbul, 1982, s. 248-274.
- SEYHAN, Vildan ve Diğerleri, **Tarihte ve Günümüzde Sakarya**, Sakarya (Tarihsiz). Solakzâde Mehmet Hemdemi Çelebî, **Solakzâde Tarihi**, (Haz: V. ÇUBUK), C.I, Ankara, 1989.
- SEZER, Emin ve Diğerleri, **Tarihin Doğa İle Buluştuğu Yer Taraklı**, Adapazarı, 2003.
- SÖZEN, Metin, “Cumhuriyet Dönemi Mimarisi”, **Görsel Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, 1982, s.1089-1098.
- SÖZEN, Metin, **Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi**, Ankara, 1996.
- SUBAŞI, Turgut, “I.Meşrutiyet Döneminde Adapazarı’ndaki Sosyal Hayat Hakkında Bazı Gözlemler”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I, Sakarya 2005, s.409-447.
- SÜR, Özdoğan, “Türkiye’nin Deprem Bölgeleri”, **Türkiye Coğrafya Aştırmaları Uygulama Merkezi Dergisi**, S.II, Ankara, 1993, s.52-68.
- ŞAPOLYO, E. Behnan, ”Kapı Tokmakları” **Önasya**, S.56, Ankara, 1970, s.13-14.
- ŞENTÜRK M. Hüdayi, “Osmanlılar Döneminde Sakarya”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I, Sakarya, 2005, s.174-191.
- TANSUĞ, Sezer, **Karşıtı Aramak**, İstanbul, 1983.
- TANSUĞ, Sezer, **Çağdaş Türk Sanatı**, İstanbul, 1996.
- TANYELİ, Gülsün, “Türkiye Köprüleri”, **Türkler**, Ankara, 2002, s.231-240.
- TEXIER, Charles, **Küçük Asya**, C.I, (Ter. A. SUAD), İstanbul, 1330.
- TUNCEL, Metin, “Adapazarı Yöresinin Coğrafyası”, **Sakarya İli Tarihi**, C.I, Sakarya, 2005, s.1-10.
- TUNCEL, Metin, “Türkiye’de Yeni Şehirler, Adapazarı Örneği”, **I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu**, (22-23 Haziran 1998) Adapazarı, 1999. s.1-5.
- TUNCER, O. Cezmi, **Diyarbakır Evleri**, Ankara, 1999.
- TUNÇ, Gülgün, **Taş Köprülerimiz**, Ankara, 1978.
- TURAN, Mustafa ve Diğerleri, **Yedi Renk Yedi İklim Sakarya**, İstanbul, 2004.
- TURAN, Mustafa, “Sapanca İlçesinin Tarihi”, **Irmak Dergisi**, S:55, Sakarya, 2005, s.6.
- TURAN, Mustafa, “Geyve Tarihi”, **Irmak Dergisi**, S: 61, Adapazarı, 2006, s.7.
- TURAN, Osman, “Selçuk Kervansarayları”, **Bellekten**, X, Ankara, 1946, s.471-495.
- TURANİ, Adnan, “Çeşme” maddesi, **Sanat Terimleri Sözlüğü**, Ankara 1980, s.29.

- TURANİ, Adnan, "Han" maddesi, **Sanat Terimleri Sözlüğü**, Ankara 1980, s.48.
- TURANİ, Adnan, "Ev" maddesi, **Sanat Terimleri Sözlüğü**, Ankara, 1980, s.38.
- TURANİ, Adnan, **Dünya Sanat Tarihi**, İstanbul, 1995.
- TÜFEKÇIOĞLU, Abdülhamit, **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı**, Ankara, 2001.
- UYSAI, Hayrettin, **Sapanca**, Adapazarı, 1957.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, "Orhan Bey Vakfiyesi", **Bellekten**, C.V, Ankara, 1941, s.277-278.
- ÜÇER, Kaya, **Klasik, Barok, Rokoko, Ampir Kalem İşi Üslupları**, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1988.
- ÜREN, Harun, **İzmir Hamamları**, Ankara, 2002.
- YALÇIN, Sedat, "Batı Karadeniz Bölümü (Sakarya-Filyos Kesimi) Bitki Örtüsünün Coğrafi Dağılışı", **Coğrafya Dergisi**, İstanbul, 1985, s. 60-61.
- YAVAŞ, Doğan, "Mahmut II Çeşmesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, 1994, s.261.
- YAVUZ, Mehmet, **Eine Vergleichende Studie über den Bahnbau und Bahnhofsarchitectur der Anatolischen Bahnen und der Bagdadbahn mit ihren Vorbildern im Deutschen Reich**, (Erlagung des Grades eines Doktors der Phiosopihe), Fakultät Für Geschichtswissenschaft, Ruhr Universität Bochum, Bochum, 2005.
- YAVUZ, Nuri, "Sakarya ve Çevresi'nin Türk Hakimiyetine Girişi" **I.Sakarya ve Çevresi Tarih Ve Kültür Sempozyumu (22-23 Haziran 1998)**, Adapazarı, 1999, s.21-30.
- YILDIRIM, Recep, **Geyve**, Sakarya, 1983.
- YILDIZ, H. Dursun, "Bizans Tarihi", **Görsel Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, C.III, İstanbul, 1982, s.488-565.
- YURTTAŞ, Hüseyin-ÖZKAN Haldun, **Tarihi Erzurum Çeşmeleri ve Su Yolları**, Erzurum, 2002.
- YÜCE, Remzi, **Kocaeli Rehberi ve Tarihi**, İzmit, 1945.
- YÜCEL, Yaşar-SEVİM, Ali, **Türkiye Tarihi II.Osmanlı Dönemi (1300-1566)**, Ankara, 1990.

YÜKSEL, İ. Aydın, “Sadrazam Rüstem Paşa’nın Vakıfları”, **Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı**, İstanbul, 1955, s.219-282.

YÜKSEL, İ. Aydın, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520) V**, İstanbul, 1983.

ZAMAN, Müjgan , “Seyyahların Metinlerinde Sapanca”, **Irmak Dergisi**, S.55, Sakarya, 2005. s.8.

ZAMAN, Müjgan, “Seyahatnamelerde Geyve”,**Irmak Dergisi**, S.61, Sakarya, 2005. s.8

YAPI LİSTESİ

1. Günümüze Ulaşanlar

1.1. Evler

- 1.1.1. Merkez Alicanlar Evi-I
- 1.1.2. Merkez Suat KIZILKAYA Evi
- 1.1.3. Geyve Antakyalı Ali Efendi Evi
- 1.1.4. Geyve Bağlarbaşı Köyü Sabahattin BERBER Evi
- 1.1.5. Hendek Mollalar Evi
- 1.1.6. Pamukova Orhan GÜREVİN Evi
- 1.1.7. Pamukova Hamdi GÜRAL Evi
- 1.1.8. Pamukova Suat YAVUZ Evi
- 1.1.9. Sapanca A. Rıza BOYCAN
- 1.1.10. Sapanca Eyüp YIĞIN Evi
- 1.1.11. Sapanca Selahattin BİLGİN Evi
- 1.1.12. Sapanca Yanık Ertekinler Evi
- 1.1.13. Taraklı Çakırlar Evi
- 1.1.14. Taraklı Çakıroğlu Konağı
- 1.1.15. Taraklı Fenerli Ev
- 1.1.16. Taraklı Hisar Evi
- 1.1.17. Taraklı Meriç ÖZEN Evi
- 1.1.18. Taraklı Mürvet TANYEL Evi
- 1.1.19. Taraklı Selahattin KOZCAĞIZ Evi

1.2. Çarşı ve Dükkanlar

- 1.2.1. Merkez Uzunçarşı
- 1.2.2. Merkez Unkapanı A. Asım KURİŞ Dükkanı
- 1.2.3. Merkez Pirinçpazarı Fadıl PIRILDAR Fırını
- 1.2.4. Merkez Pirinçpazarı Zekeriya ÇOBANLAR Dükkanı
- 1.2.5. Taraklı Orhan Gazi Çarşısı
- 1.2.6. Taraklı Yunus Paşa Çarşısı

1.3. Çeşmeler

- 1.3.1. Merkez Alicanlar Evi-II Çeşmesi

- 1.3.2. Merkez Bahçivan Sokak Çeşmesi
- 1.3.3. Merkez Başlar Sokak Çeşmesi
- 1.3.4. Merkez Bezirci Sokak Çeşmesi
- 1.3.5. Merkez Bostancıoğlu Çeşmesi
- 1.3.6. Merkez Ekici Sokak Çeşmesi
- 1.3.7. Merkez Gün Sokak Çeşmesi
- 1.3.8. Merkez Orta Camii Çeşmesi
- 1.3.9. Geyve Bağlarbaşı Köyü Çeşmesi
- 1.3.10. Kaynarca Taşoluk Köyü Çeşmesi
- 1.3.11. Sapanca Cami-î Cedid Çeşmesi
- 1.3.12. Taraklı Hüseyin Ağa Çeşmesi

1.4. Hamamlar

- 1.4.1. Merkez Millet Hamamı
- 1.4.2. Söğütlü Büyük Söğütlü Hamamı
- 1.4.3. Taraklı Yunus Paşa Hamamı

1.5. Hanlar

- 1.5. Taraklı Han (Hacı Atıf Hanı)

1.6. Köprüler

- 1.6.1. Geyve II. Bayezid Köprüsü

1.7. Resmi Binalar

- 1.7.1. Merkez Halkevi Binası
- 1.7.2. Merkez Müze Binası (Atatürk Evi)
- 1.7.3. Geyve Alifuatpaşa İstasyonu Binası
- 1.7.4. Pamukova Belediye Binası
- 1.7.5. Pamukova İstasyon Binası
- 1.7.6. Pamukova Mekece İstasyon Binası
- 1.7.7. Sapanca İstasyon Binası
- 1.7.8. Sapanca Vecihi Kemer

2. Günümüze Ulaşmayanlar

2.1. Evler

- 2.1.1. Merkez Alicanlar Evi-II
- 2.1.2. Merkez Cevat Bey Konağı

2.1.3. Merkez Diyarbekirliler Konağı

2.1.4. Sabit Efendi Evi

2.2. Hanlar ve Kervansaraylar

2.2.1. Geyve Sinan Bey Hanı (Taş Han)

2.2.2. Geyve Acem Hanı

2.2.3. Hendek Mustafa Paşa Hanı

2.2.3. Sapanca Pertev Paşa Hanı

2.2.4. Hendek Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı

2.2.5. Hendek Şemsi Paşa Kervansarayı

2.2.6. Sapanca Rüstem Paşa Kervansarayı

2.3. Hamamlar

2.3.1. Merkez Orta Hamam

2.3.2. Sapanca Rüstem Paşa Hamamı

2.4. Köprüler

2.4.1. Merkez Çatal Köprü

2.4.2. Merkez Tavuklar Köprüsü

2.4.3. Merkez Trabzonlar Köprüsü

2.4.4. Merkez İrgandi Köprüsü

2.4.5. Geyve Orhan Gazi (Sakarya Suyu) Köprüsü

2.4.6. Pamukova (Akhisar) Ak Köprü

2.4.7. Pamukova (Akhisar) Kaki Köprüsü

2.4.8. Pamukova (Akhisar) Ziyaret Suyu Köprüsü

2.5. Resmi Binalar

2.5.1. Adapazarı İstasyon Binası

ÇİZİM VE RESİM LİSTESİ

1. Çizim Listesi

- Çizim: 1- Sakarya il haritası
- Çizim: 2- Sofasız plan ipi
- Çizim: 3- Dış sofalı plan tipi
- Çizim: 4- İç sofalı plan tipi
- Çizim: 5- Orta sofalı plan tipi
- Çizim: 6- Anadolu Türk hamamlarında mekân dağılımı
- Çizim: 7- Çeşme terminolojisi
- Çizim: 8- Merkez Alicanlar Evi-I zemin kat kroki
- Çizim: 9- Merkez Alicanlar Evi-I 1. kat kroki
- Çizim: 10- Merkez Alicanlar Evi-I 2. kat kroki
- Çizim: 11- Merkez Unkapanı A. Asım KURİŞ Dükkanı planı
- Çizim: 12- Merkez Piriçpazarı Fadıl FIRILDAR Fırını zemin kat planı
- Çizim: 13- Merkez Piriçpazarı Fadıl FIRILDAR Fırını1. kat planı
- Çizim: 14- Merkez Piriçpazarı Zekeriya ÇOBALAR Dükkanı planı
- Çizim: 15- Merkez Millet Hamamı planı
- Çizim: 16- Merkez Eski Halkevi Binası zemin kat planı
- Çizim: 17- Merkez Eski Halkevi Binası 1. kat planı
- Çizim: 18- Merkez Müze Binası zemin kat planı
- Çizim: 19- Merkez Müze Binası 1. kat planı
- Çizim: 20- Merkez Müze Binası 2. kat planı
- Çizim: 21- Merkez Alicanlar Evi-I Çeşmesi planı
- Çizim: 22- Merkez Bahçivan Sokak Çeşmesi planı
- Çizim: 23- Merkez Başlar Sokak Çeşmesi planı
- Çizim: 24- Merkez Bezirci Sokak Çeşmesi planı
- Çizim: 25- Merkez Bostancıoğlu Sokak Çeşmesi planı
- Çizim: 26- Merkez Ekici Sokak Çeşmesi planı
- Çizim: 27- Merkez Gün Sokak Çeşmesi
- Çizim: 28- Geyve Antakyalı Ali Efendi Evi zemin kat planı
- Çizim: 29- Geyve Antakyalı Ali Efendi Evi 1. kat planı

- Çizim: 30- Geyve II. Bayezid Köprüsü planı
- Çizim: 31- III. sınıf tip proje istasyon binası planı
- Çizim: 32- Geyve Yukarı Bağlarbaşı Köyü Çeşmesi planı
- Çizim: 33- Hendek Mollalar Evi zemin kat kroki
- Çizim: 34- Hendek Mollalar Evi 1. kat planı
- Çizim: 35- Kaynarca Taşoluk Köyü Çeşmesi planı
- Çizim: 36- Pamukova Orhan GÜREVİN Evi hayat katı planı
- Çizim: 37- Pamukova Orhan GÜREVİN Evi zemin kat planı
- Çizim: 38- Pamukova Orhan GÜREVİN Evi 2. kat planı
- Çizim: 39- Pamukova Suat YAVUZ Evi hayat katı kroki
- Çizim: 40- Pamukova Suat YAVUZ Evi 1. kat kroki
- Çizim: 41- Pamukova Suat YAVUZ Evi 2. kat kroki
- Çizim: 42- Pamukova Belediye Binası 1. kat planı
- Çizim: 43- Pamukova Belediye Binası 2. kat planı
- Çizim: 44- Pamukova İstasyon Binası planı
- Çizim: 45- Sapanca Eyüp YIĞIN Evi planı
- Çizim: 46- Sapanca Selahattin BİLGİN Evi zemin kat kroki
- Çizim: 47- Sapanca Selahattin BİLGİN Evi 1. kat kroki
- Çizim: 48- Sapanca Yanık Ertekinler Evi zemin kat planı
- Çizim: 49- Sapanca Yanık Ertekinler Evi 1. kat planı
- Çizim: 50- Sapanca Cami-î Cedid çeşmesi planı
- Çizim: 51- Söğütlü Büyük Söğütlü Hamamı planı
- Çizim: 52- Taraklı Çakırlar Evi kuzey cephesi çizimi
- Çizim: 53- Taraklı Çakırlar Evi doğu cephesi çizimi
- Çizim: 54- Taraklı Çakırlar Evi güney-kuzey kesiti
- Çizim: 55- Taraklı Çakırlar Evi hayat katı planı
- Çizim: 56- Taraklı Çakırlar Evi 1. kat planı
- Çizim: 57- Taraklı Çakırlar Evi 2. kat planı
- Çizim: 58- Taraklı Çakıroğlu Konağı doğu cephesi çizimi
- Çizim: 59- Taraklı Çakıroğlu Konağı güney cephesi çizimi
- Çizim: 60- Taraklı Çakıroğlu Konağı kuzey cephesi çizimi
- Çizim: 61- Taraklı Çakıroğlu Konağı doğu-batı kesiti

- Çizim: 62- Taraklı Çakıroğlu Konağı hayat katı planı
- Çizim: 63- Taraklı Çakıroğlu Konağı 1. kat planı
- Çizim: 64- Taraklı Çakıroğlu Konağı 2. kat planı
- Çizim: 65- Taraklı Çakıroğlu Konağı süsleme çizimi
- Çizim: 66- Taraklı Fenerli Ev güney cephesi çizimi
- Çizim: 67- Taraklı Fenerli Ev doğu cephesi çizimi
- Çizim: 68- Taraklı Fenerli Ev doğu-batı kesiti
- Çizim: 69- Taraklı Fenerli Ev hayat katı planı
- Çizim: 70- Taraklı Fenerli Ev 1. kat planı
- Çizim: 71- Taraklı Fenerli Ev 2. kat planı
- Çizim: 72- Taraklı Fenerli Ev cihannüma katı planı
- Çizim: 73- Taraklı Hisar Evi doğu cephesi çizimi
- Çizim: 74- Taraklı Hisar Evi kuzey-güney kesiti
- Çizim: 75- Taraklı Hisar Evi zemin kat planı
- Çizim: 76- Taraklı Hisar Evi 1. kat planı
- Çizim: 77- Taraklı Meriç ÖZEN Evi batı cephesi çizimi
- Çizim: 78- Taraklı Meriç ÖZEN Evi kuzey doğu-batı kesiti
- Çizim: 79- Taraklı Meriç ÖZEN Evi hayat katı planı
- Çizim: 80- Taraklı Meriç ÖZEN Evi 1. kat planı
- Çizim: 81- Taraklı Meriç ÖZEN Evi 2. kat planı
- Çizim: 82- Taraklı Mürvet TANYEL Evi güney cephesi çizimi
- Çizim: 83- Taraklı Mürvet TANYEL Evi kuzey cephesi çizimi
- Çizim: 84- Taraklı Mürvet TANYEL Evi doğu cephesi çizimi
- Çizim: 85- Taraklı Mürvet TANYEL Evi doğu-batı kesiti
- Çizim: 86- Taraklı Mürvet TANYEL Evi hayat katı planı
- Çizim: 87- Taraklı Mürvet TANYEL Evi 1. kat planı
- Çizim: 88- Taraklı Mürvet TANYEL Evi 2. kat planı
- Çizim: 89- Taraklı Selahattin KOZCAĞIZ Evi batı cephesi çizimi
- Çizim: 90- Taraklı Selahattin KOZCAĞIZ Evi doğu-batı kesiti
- Çizim: 91- Taraklı Selahattin KOZCAĞIZ Evi hayat katı planı
- Çizim: 92- Taraklı Selahattin KOZCAĞIZ Evi 1. kat planı
- Çizim: 93- Taraklı Selahattin KOZCAĞIZ Evi 2. kat planı

- Çizim: 94- Taraklı Han (Hacı Atıf Hanı) kuzey cephesi çizimi
- Çizim: 95- Taraklı Han (Hacı Atıf Hanı) zemin kat planı
- Çizim: 96- Taraklı Han (Hacı Atıf Hanı) 1. kat planı
- Çizim: 98- Taraklı Yunus Paşa Hamamı planı
- Çizim: 99- Taraklı Hüseyin Ağa Çeşmesi planı
- Çizim: 100- Uşak İsmail GÖKER Evi alt kat planı
- Çizim: 101- Bitlis E. Necati BİTGÜL Evi alt kat planı
- Çizim: 102- Konya Nakipoğlu Evi üst kat planı
- Çizim: 103- Uşak Kaftancılar Evi üst kat planı
- Çizim: 104- İzmit Sipahi Ömer Ağa Evi üst kat planı
- Çizim: 105- Safranbolu Saraçlar Şehir Evi üst kat planı
- Çizim: 106- İzmir Karaosmanoğlu Hanı planı
- Çizim: 107- İzmir Tire Molla Arap Hamamı planı
- Çizim: 108- İzmir Namazgah Hamamı planı
- Çizim: 109- Aydın Nazilli Esenköy (Eski Arpaz) Osman Beyler Konağı Kulesi ve Hamamı planı
- Çizim: 110- İshak Paşa Sarayı Hamamı planı
- Çizim: 111- İstanbul Edirnekapı Mihrimah Sultan Hamamı planı
- Çizim: 112- İzmir Yeşildirek Hamamı planı

2. Resim Listesi

- Resim: 1- XIX. yy. sonlarında Adapazarı
- Resim: 2- XIX. yy. sonlarında Adapazarı
- Resim: 3- XIX.yy. sonlarında Çark Caddesi
- Resim: 4- XIX.yy. sonlarında Adapazarı
- Resim: 5- 17 Ağustos 1999 Depreminden Sonra Tozlu Camii
- Resim: 6- 17 Ağustos 1999 Depreminde Adapazarı şehir merkezi
- Resim: 7- Alicanlar Evi-I genel görünüm
- Resim: 8- Alicanlar-I Evi müstemilât bölümü
- Resim: 9- Evin kuzey girişi
- Resim: 10- 1. katta bulunan sandık odası
- Resim: 11- 1. ve 2. kat sofalarında yer alan duvar aynası
- Resim: 12- Duvarlarda yer alan ahşap dolap ve yüklükler
- Resim: 13- 1. kat duvarlarında alçı süslemeler
- Resim: 14- 2. kat sofası tekne tavanı ve tavan süslemesi
- Resim: 15- 2. kat gezemeği ve çatı saçağı ahşap süslemeleri
- Resim: 16- Suat KIZILKAYA Evi güney cephesi
- Resim: 17- Evin güney-batıdan görünüşü
- Resim: 18- Evin ana giriş kapısı
- Resim: 19- Uzunçarşı güney girişi
- Resim: 20- Uzunçarşı kuzey girişi
- Resim: 21- Uzunçarşı'da dükkan cepheleri ve sonradan yapılan üst örtü
- Resim: 22- Uzunçarşı'da dükkan sıraları ve üst örtü
- Resim: 23- Unkapanı A. Asım KURİŞ Dükkanı kuzey cephesi
- Resim: 24- Üst örtünün içerden görünüşü
- Resim: 25- Üst örtü ile duvarlar arasındaki bağlantıyı sağlayan ray demirler
- Resim: 26- Pirinçpazarı'nda XIX yy. sonlarından kalan dükkanlar
- Resim: 27- Pirinçpazarı Fadıl PARILDAR Fırını güney cephesi
- Resim: 28- Fırının güney-batıdan görünüşü
- Resim: 29- Asma katın üst örtü kemeri
- Resim: 30- Üst örtüyü oluşturan beşik tonoz

- Resim: 31- Pirinçpazarı Zekeriya ÇOBANLAR Dükkanı doğu cephesi
- Resim: 32- Dükkanın yapım tarihi ile ilgili bilgi veren kitabesi
- Resim: 33- Millet Hamamı kuzey cephesi
- Resim: 34- Bakımevinin toplantı salonu içinde kalan hamamın ılıklik bölümüne geçişi sağlayan kapı
- Resim: 35- Tonozların ortasında yer alan ışıklıklar
- Resim: 36- Kubbelerin ortasında yer alan ışıklıklar
- Resim: 37- Ilıklık bölümünden sıcaklık bölümüne geçişi sağlayan kapı
- Resim: 38- Sıcaklık bölümü ve göbek taşı
- Resim: 39- Halvet hücrelerine giriş ve sıcaklık kubbesine geçişi sağlayan pandantifler
- Resim: 40- Külhan ocağı kemeri
- Resim: 41- Hamamın üst örtüsünün dışarıdan görünüşü
- Resim: 42- Mermer kurna aynalığı
- Resim: 43- Eski Halkevi Binası batı cephesi
- Resim: 44- Eski Halkevi Binası'nın içeriden görünüşü
- Resim: 45- Eski Halkevi Binası'nın güney-doğudan görünüşü
- Resim: 46- Ahşap tavan kaplaması ve tavan göbeğı
- Resim: 47- Ana giriş kapısı
- Resim: 48- Çatı saçağı ahşap süslemeleri
- Resim: 49- Müze Binası (Atatürk Evi)'nin kuzey cepheden görünüşü
- Resim: 50- Zemin kat girişi
- Resim: 51- Müze sergi salonundan görünüş
- Resim: 52- Yapının güney-batıdan görünüşü
- Resim: 53- Çatı saçağı ve ahşap furuşlar
- Resim: 54- Alicanlar Evi-I Çeşmesi doğu cephesi
- Resim: 55- Çeşmenin kuzey-doğudan görünüşü
- Resim: 56- Bahçivan Sokak Çeşmesi kuzey cephesi
- Resim: 57-Bahçivan Sokak Çeşmesi'nin müze bahçesinde bulunan kitabesi
- Resim: 58- Çeşmenin güney-batıdan görünüşü
- Resim: 59- Başlar Sokak Çeşmesi güney cephesi
- Resim: 60- Çeşmenin güney-doğudan görünüşü
- Resim: 61- Bezirci Sokak Çeşmesi kuzey cephesi

- Resim: 62- Bezirci Sokak Çeşmesi kuzey-batıdan görünüşü
- Resim: 63- Çeşmenin kuzey-doğudan görünüşü
- Resim: 64- Bostancıoğlu Çeşmesi yapım yazısı
- Resim: 65- Çeşmenin güney cephesi ve depo penceresi
- Resim: 66- Ekici Sokak Çeşmesi güney-doğudan görünüş
- Resim: 67- Çeşmenin güney cephesinde bulunan çeşme nişi
- Resim: 68- Gün Sokak Çeşmesi güney cephesi
- Resim: 69- Çeşmenin yapım kitabesi
- Resim: 70- Çeşmenin kuzey cephesi ve su deposu penceresi
- Resim: 71- Orta Camii Çeşmesi genel görünüşü
- Resim: 72- Çeşmenin yapım kitabesi
- Resim: 73- Antakyalı Ali Efendi Evi batı cephesi
- Resim: 74- Çatı saçağı ve üçgen alınlıklı pencereler
- Resim: 75- Alt katta yapılan onarımlara ait izleri ve badana ile kapatılan duvarlar
- Resim: 76- Zemin kat sofası camekanlı dolap ve üst kata çıkılan merdivenler
- Resim: 77- 1. katta yer alan ahşap gömme dolap
- Resim: 78- Evin ana giriş kapısı
- Resim: 79- 1. kat sofası tavan süslemeleri
- Resim: 80- 1. kat sofası kalem işi süslemeler
- Resim: 81- 1. kat kuzey-doğu odasının tavan süslemeleri
- Resim: 82- 1. kat kuzey-doğu odasının duvarlarında yer alan kalem işi süslemeler
- Resim: 83- 1. kat kuzey-doğu odasının duvarlarında yer alan kalem işi süslemeler
- Resim: 84- Bronz kapı kolu
- Resim: 85- Bronz kapı kilidi
- Resim: 86- Sabahattin BERBER Evi güney-doğu cephesi
- Resim: 87- Sabahattin BERBER Evi güney-batı cephesi
- Resim: 88- II. Bayezid Köprüsü mansap tarafından görünüşü
- Resim: 89- II. Bayezid Köprüsü menba tarafından görünüşü
- Resim: 90- II. Bayezid dönemine ait yapım kitabesi
- Resim: 91- Kanuni dönemine ait onarım kitabesi
- Resim: 92- Köprünün karada kalan gözleri
- Resim: 93- Köprünün orta kemerleri ve boşaltma gözü

- Resim: 94- Köprünün mihraplı köşkü
- Resim: 95- Alifuatpaşa İstasyon Binası güney-batıdan görünüşü
- Resim: 96- İstasyon Binası doğu cephesi
- Resim: 97- Bağlarbaşı Köyü Çeşmesi güney cephesi
- Resim: 98- Çeşmenin yapım kitabesi
- Resim: 99- Çeşmenin güney-doğu cephesi ve ek yapılar
- Resim: 100- Çemenin arkasında bulunan ikiz niş
- Resim: 101- Mollalar Evi doğu cephesi
- Resim: 102- Zemin kat sofası ve ana giriş kapısı
- Resim: 103- Zemin kat odası ve gömme dolap
- Resim: 104- 1. kat sofası ve oda girişleri
- Resim: 105- Doğu cephesi revağında yer alan ahşap süslemeler
- Resim: 106- Ahşap sütun başlığı
- Resim: 107- 1. kat gezemeği
- Resim: 108- Gezemeğin alınlığında bulunan ahşap süslemeler
- Resim: 109- Çatı saçağı süslemeleri ve furuşlar
- Resim: 110- Demir kapı kilidi
- Resim: 111- Taşoluk Köyü Çeşmesi doğu cephesi
- Resim: 112- Çeşmenin yapım kitabesi
- Resim: 113- Çemenin etrafına sonradan eklenen yalaklar ve sekiler
- Resim: 114- Pamukova Hamdi GÜRAL Evi genel görünüşü
- Resim: 115- Evin Güney-batıdan görünüşü
- Resim: 116- Orhan GÜREVİN Evi genel görünüşü
- Resim: 117- Evin hayat bölümü ve zemin kata çıkılan merdivenler
- Resim: 118- Zemin kat sofası ve 1. kata çıkılan merdivenler
- Resim: 119- Odalarda yer alan gusül dolapları
- Resim: 120- 1. kat sofası ve oda girişleri
- Resim: 121- 1. kat sofası ve cumba
- Resim: 122- Güney yönden hayata geçilen çift kanatlı ahşap kapı
- Resim: 123- Hayat bölümünün üst örtüsü
- Resim: 124- Evin ana girişi ve 2. kat cumbası
- Resim: 125- Odalarda yer alan ahşap tavan süslemeler

- Resim: 126- Ahşap aynalı konsol
- Resim: 127- Evin ana giriş kapısında bulunan pirinç kapı kolu
- Resim: 128- Suat YAVUZ Evi genel görünüşü
- Resim: 129- Evin batı cephesi ve arka bahçesi
- Resim: 130- Evin ana giriş kapısı
- Resim: 131- Hayat bölümü ve 1. kata çıkan merdivenler
- Resim: 132- 1. kat sofası ve 2. kata çıkan merdivenler
- Resim: 133- 1. kat odası ve ahşap seki
- Resim: 134- Yüklük ve dolaplar
- Resim: 135- Gusül dolabı
- Resim: 136- Ocak ve dolaplar
- Resim: 137- 2. kat baş odası duvarında bulunan ahşap çerçeveli niş
- Resim: 138- Kuzey cephede yer alan 2. kat gezemeği
- Resim: 139- Pamukova Belediye Binası doğu cephesi
- Resim: 140- Sulatan II. Abdülhamit'e ait tuğra
- Resim: 141- Yapının güney-batıdan görünüşü
- Resim: 142- Yapının ana girişi kapısı
- Resim: 143- Sonradan tamamen yenilenen Pamukova İstasyon Binası
- Resim: 144- İlk yapımdan kalan bina
- Resim: 145- Mekece İstasyon Binası batı cephesi
- Resim: 146- İstasyon binasının doğu cephesi
- Resim: 147- A. Rıza BOYCAN Evi güney cephesi
- Resim: 148- Üst kat cumbasını taşıyan eliböğründeler
- Resim: 149- Evin ana giriş kapısı
- Resim: 150- Dış cephede yer alan ahşap çitakâri süslemeler
- Resim: 151- Eyüp YIĞIN Evi güney cephesi
- Resim: 152- Evin batı cephesine sonradan yapılan eklemeler
- Resim: 153- Orta sofa ve kuzey duvarında yer alan pencere
- Resim: 154- Evin ana giriş kapısı
- Resim: 155- Odalarda bulunan ahşap yüklük ve dolaplar
- Resim: 156- Selahattin BİLGİN Evi güney cephesi
- Resim: 157- Zemin kat sofası ve üst kata çıkan merdivenler

- Resim: 158- 1. kat sofası ve cumbası
- Resim: 159-1. katın oda girişleri ve çatı katına çıkan merdivenler
- Resim: 160- Odalarda yer alan ahşap dolap ve yüklükler
- Resim: 161- Mutfakta bulunan ocak
- Resim: 162- Evin ana giriş kapısı
- Resim: 163- Bronz kapı kolu
- Resim: 164- Yanık Ertekinler Evi güney-doğudan görünüş
- Resim: 165- Bahçede bulunan böcekخانه
- Resim: 166- Evin batı cephesi
- Resim: 167- Evin ana giriş kapısı
- Resim: 168- Zemin kat sofası ve üst kata çıkan merdivenler
- Resim: 169- 1. kat cumbası önünde yer alan ahşap seki
- Resim: 170- 1. kat yüksek sofası
- Resim: 171- Odalarda yer alan ahşap dolap ve yüklükler
- Resim: 172- Giriş eyvanı ahşap tavan süslemesi
- Resim: 173- Zemin kat orta sofası ahşap tavan süslemesi
- Resim: 174- 1. kat orta sofası ahşap tavan süslemesi
- Resim: 175- 1. Kat baş odası ahşap tavan süslemesi
- Resim: 176- Varaklı konsol ve ayna
- Resim: 177- Döküm kuzine soba
- Resim: 178- Sapanca İstasyon Binası kuzey cephesi
- Resim: 179- Binanın güney cephesi
- Resim: 180- Binanın ana giriş kapısı
- Resim: 181- Alt kat penceresi
- Resim: 182- Vecihi kemeri batı cephesi
- Resim: 183- Kemerin üzerinde yer alan Türkçe yapım kitabesi
- Resim: 184- Yapım kitabesi
- Resim: 185- Cami-î Cedid çeşmesi genel görünüşü
- Resim: 186- Çeşmenin yapım kitabesi
- Resim: 187- Çeşmenin kuzey cephesi
- Resim: 188- Çeşmenin mermer aynalığında bulunan bitkisel süsleme
- Resim: 189- Büyük Söğütlü Hamamı genel görüntüsü

- Resim: 190- Hamamın ana giriş kapısı
- Resim: 191- Sivri kemerli tromplar
- Resim: 192- Kubbenin ortasında aydınlatma feneri yeri ve ışıklıklar
- Resim: 193- Su deposuna açılan pencere
- Resim: 194- Hisar Tepesi'nden Taraklı'nın genel görünüşü
- Resim: 195- Çakırlar Evi'nin kuzey-doğudan görünüşü
- Resim: 196- Evin doğu cephesi
- Resim: 197- Zemin katta yer alan pekmez kuyusu
- Resim: 198- Hayat bölümünün üst örtüsü
- Resim: 199- Evin ana giriş kapısı
- Resim: 200- Zemin kat sofasının girişinde yer alan ahşap muşabak
- Resim: 201- Odalarda bulunan ocak ve dolaplar
- Resim: 202- 1. kat sofası tavan kaplaması
- Resim: 203- 2. katta bulunan evin baş odası
- Resim: 204- Evin doğu cephesinde yer alan 1. ve 2. kat gezemekleri
- Resim: 205- Yuvarlak kemerli pencere
- Resim: 206- Demir kapı tokmağı
- Resim: 207- Demir kapı kilidi
- Resim: 208- Çakıroğlu Konağı doğu cephesi
- Resim: 209- Evin güney cephesi
- Resim: 210- Evin kuzey cephesi
- Resim: 211- Evin ana giriş kapısı
- Resim: 212- Hayat bölümünün içerden giriş kapısı
- Resim: 213- 1. kat sofasından 2. kata çıkılan ahşap merdivenler
- Resim: 214- 1. kat odalarından görünüm
- Resim: 215- 2. kat sofası ve doğu eyvanı
- Resim: 216- 2. kat sofası ve oda girişleri
- Resim: 217- Odalarda bulunan ahşap dolap ve yüklükler
- Resim: 218- Mutfakta bulunan dolap ve ocak
- Resim: 219- 2. kat sofasının ahşap tavan ve tavan göbeği
- Resim: 220- 2. kat sofasında yer alan manzara resmi
- Resim: 221- 2. kat sofasında Rumeli Hisarı'nı tasvir eden bir resim

- Resim: 222- 2. kat sofasında yer alan hayali Boğaz manzarası resmi
- Resim: 223- 2. kat sofasında yer alan hayali Boğaz manzarası resmi
- Resim: 224- 2. kat sofası duvarlarında yer alan kalem işi pano
- Resim: 225- 2. kat baş odası duvarlarında yer alan kalem işi süslemeler
- Resim: 226- Dış cephelerde yer alan mozaik karo panolar
- Resim: 227- Giriş demir korkuluklar
- Resim: 228- Ahşap çatı süslemesi
- Resim: 229- Fenerli Ev'in güney cepheden görünüşü
- Resim: 230- Evin güney-doğudan görünüşü
- Resim: 231- Evin doğu cephesi
- Resim: 232- Hayat bölümünde yer alan kazan ocağı
- Resim: 233- Hayat bölümünden 1. kata çıkılan merdivenler
- Resim: 234- 1. kat sofası güney eyvanı ve cumbası
- Resim: 235- Oda içinde bulunan gusül dolabı
- Resim: 236- 1. kat batı eyvanı içinde bulunan ahşap yüklük
- Resim: 237- 2. kat sofası ve güney gezemeği kapısı
- Resim: 238- 2. katta bulunan evin baş odası
- Resim: 239- 1. kat cumbası ve 2. kat gezemeği
- Resim: 240- Evin çatı kaplaması ve cihannüma katı
- Resim: 241- 2. kat sofası tavanı ve tavan göbeği
- Resim: 242- Hisar Evi'nin kuzey-doğudan görünümü
- Resim: 243- Evin güney-doğudan görünüşü
- Resim: 244- Evin batı cepheden görünüşü
- Resim: 245- Evin ana giriş kapısı
- Resim: 246- Meriç ÖZEN Evi batıdan görünüşü
- Resim: 247- Evin kuzey cephesi
- Resim: 248- 2. katta bulunan yüksek sofa
- Resim: 249- 2. kat sofası ve gezemek kapısı
- Resim: 250- 2. kat sofası tavanı
- Resim: 251- Camekânlı ahşap dolap
- Resim: 252- Pirinç kapı tokmağı
- Resim: 253- Mürvet TANYEL Evi güney cephesi

Resim: 254- Evin kuzey cephesi

Resim: 255- Evin doğu cephesi

Resim: 256- Odalarda bulunan dolap ve ahşap kapaklı ocak

Resim: 257- 2. kat sofasının tekne tavanı ve tavan göbeği

Resim: 258- Doğu cephede 2. kat gezemeğinin alınlığında yer alan ahşap güneş motifi

Resim: 259- Doğu cephede 2. kat gezemeğinin tavanında yer alan kalem işi süslemeler

Resim: 260- Selahattin KOZCAĞIZ Evi batı cephesi

Resim: 261- Evin kuzey cephesi

Resim: 262- Kuzey cephede yer alan giriş kapısı

Resim: 263- Odalarda yer alan ahşap dolap ve yüklükler

Resim: 264- 2. kat sofası ahşap tavan süslemesi

Resim: 265- 2. kat baş oda tavan süslemesi

Resim: 266- Kuzey kapısı üzerinde bulunan tunç kapı tokmağı

Resim: 267- Demir kapı kilidi

Resim: 268- Ahşap aynalı konsol

Resim: 269- Orhan Gazi Çarşısı batıdan görünüş

Resim: 270- Orhan Gazi Çarşısında bir dükkan

Resim: 271- Yunus Paşa Çarsının batıdan görünüşü

Resim: 272- Yunus Paşa Çarşısında bir dükkan

Resim: 273- Taraklı Han (Hacı Atıf Hanı)'ın kuzey-doğudan görünüşü

Resim: 274- Hanın kuzeyden görünüşü

Resim: 275- Hanın batı kanadının kuzey cephesi

Resim: 276- Zemin kat ahır bölümü

Resim: 277- Hanın batı cephesi

Resim: 278- Yunus Paşa Hamamı'nın genel görüntüsü

Resim: 279- Hamamın ılıkılık bölümüne açılan giriş kapısı

Resim: 280- Hamamın ılıkılık bölümü

Resim: 281- 1. sıcaklık bölümünün kubbeye geçiş sistemi

Resim: 282- 2. sıcaklık bölümünün kubbeye geçiş sistemi

Resim: 283- Hamamın tepe ıııklıkları

Resim: 284- Külhan nişi ve kemeri

Resim: 285- Hüseyin Ağa Çeşmesi genel görünüşü

- Resim: 286- Çeşmenin yapım kitabesi
- Resim: 287- Alicanlar Evi-II'nin 1999 depreminden önceki görünümü
- Resim: 288- Cevat Bey Konağı'nın yangından önceki görünümü
- Resim: 289- Evin ana giriş kapısı
- Resim: 290- Evin giriş sahanlığında bulunan döşeme mozaikleri
- Resim: 291- Diyarbakirliler Konağı 1999 depreminden önceki görüntüsü
- Resim: 292- Evin ahşap tavan süslemeleri
- Resim: 293- Sabit Efendi Evi 1999 depreminden önceki görüntüsü
- Resim: 294- Geyve Sinan Bey Hanı (Taş Han)
- Resim: 295- Orta Hamam'ın soğukluk bölümünden görünüm
- Resim: 296- Orhan Gazi (Sakarya Suyu) Köprüsü'ne ait kalıntılar
- Resim: 297- XIX. yy. sonlarında Adapazarı İstasyon Binası
- Resim: 298- Bilecik İstasyon Binası
- Resim: 299- Kaşık evi
- Resim: 300- Safranbolu Kayyumlar Şehir Evi yüksek sofa
- Resim: 301- İzmir Tire çarşısında XIX. yy.dan kalan dükkanlar
- Resim: 302- Osmancık II.Bayezid Köprüsü
- Resim: 303- Edirne II. Bayezid Köprüsü
- Resim: 304- Edirne Saraçhane Köprüsü
- Resim: 305- İstanbul Mahmut Paşa Camii taç kapısında yer alan mermer müsenna yazı
- Resim: 306- Tokat Hatuniye (Meydan) Camii yapım kitabesi
- Resim: 307- İzmit Büyükderbent İstasyon Binası
- Resim: 308- Topkapı Sarayı Arz Odası Çeşmesi
- Resim: 309- İstanbul Kazancıyokuşu Hafız Ahmet Paşa Çeşmesi
- Resim: 310- İstanbul Zeynep Sultan Camii Çeşmesi
- Resim: 311- İstanbul Tophane Zevki Kadın Çeşmesi
- Resim: 312- İstanbul Baltalimanı Rakım Efendi Çeşmesi
- Resim: 313- İstanbul Cerrahpaşa Nafia Hanım Çeşmesi
- Resim: 314- Sakarya evlerinde dış duvar kuruluşu ve ahşap çatki sistemi
- Resim: 315- Bursa Valiliği
- Resim: 316- Konya Hakimiyet-i Milliye İlkokulu
- Resim: 317- Kastamonu Gazi Paşa İlkokulu

- Resim: 318- Bursa Basri YEKİN Evi
- Resim: 319- Sapanca Mahmudiye Köyü Hasan Fehmi Paşa Camii
- Resim: 320- Sapanca Uzunkum Rahime Sultan Camii
- Resim: 321- Bursa Erkek Lisesi
- Resim: 322- Bilecik İstasyon Binası
- Resim: 323- Safranbolu Paçacılar Bağ Evi ahşap kafesler
- Resim: 324- Konya evinde çiçeklik
- Resim: 325- Safranbolu Ağabeyler Bağ Evi gusül dolabı
- Resim: 326- Uşak Murat DOKUR Evi kazan ocağı
- Resim: 327- Ayvalık eski Rum evi
- Resim: 328- İzmir Karaosmanoğlu Hanı
- Resim: 329- İstanbul Kadıköy Art Nova cephe ev
- Resim: 330- Sapanca Mahmudiye Köyü Hasan Fehmi Paşa Camii giriş revağı
- Resim: 331- İstanbul Dolmabahçe Camii
- Resim: 332- Safranbolu Bağlarda ev cephesi
- Resim: 333- Bursa Maksem‘de ahşap süslemeli kapı
- Resim: 334- Safranbolu evinde ahşap tavan göbeği
- Resim: 335- Konya evinde ahşap tavan göbeği
- Resim: 336-Uşak evinde ahşap tavan göbeği
- Resim: 337- Safranbolu Kabakçılar Bağ Evi ahşap muşabak
- Resim: 338- Dolmabahçe Sarayı varaklı aynalı konsol
- Resim: 339- Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümayûn bölümünde yer alan kalem işi süslemeler
- Resim: 340- XIX. yy. sonuna ait bir manzara resmi
- Resim: 341- Safranbolu Hocasade Ahmet Bey Evi ahşap tavan göbeği
- Resim: 342- Bronz kapı tokmağı
- Resim: 343- Bronz kapı tokmağı
- Resim: 344- Bronz kapı tokmağı
- Resim: 345- Pirinç kapı kolu
- Resim: 346- Pirinç kapı kolu
- Resim: 347- Demir kapı kilidi
- Resim: 348- Sapanca Mahmudiye Köyü Hasan Fehmi Paşa Camii harim kapısı demir şebekeleri

ÖZGEÇMİŞ

1965 yılında Ağrı'da doğdu. İlk öğrenimini burada, orta öğrenimini Adapazarı'nda tamamladı. 1987 yılında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı'ndan mezun oldu. 1989 yılında askerlik görevini yedek subay olarak tamamladı. 1997 yılına kadar Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu'nda görev yaptı. 1997 yılında Atatürk Üniversitesi Ağrı Eğitim Fakültesi'nde Öğretim Görevlisi kadrosuna atandı. Aynı yıl Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans programına başladı. 1999 yılında Yüksek Lisans programını tamamladı. 2000 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda Doktora programına başladı. Evli ve iki çocuk babasıdır.